ENN KIPPEL

KUI RAUDPEA TULI

NOOR-EESTI · TARTUS

KUI RAUDPEA TULI

II

ENN KIPPEL / KUI RAUDPEA TULI

II

ENN KIPPEL

KUI RAUDPEA TULI

ROMAAN PÕHJASÕJAST

TEINE RAAMAT

NOOR-EESTI KIRJASTUS TARTUS

KORREKTOR T. MELSO

J. VAHTRA KAANEKOMPOSITSIOON JA SISEILLUSTRATSIOONID

„Noor-Eesti Kirjastuse“ trükikoda Tartus, 1937

NARVA

1.

Narva linna piirava Vene sõjaväe püstitatud löövides ning barakkides, millest suurem osa asetses kindral-feldmarssal Feodor Golovini peakorteri läheduses, jahvatati vilja. Hommikust õhtuni mürisesid seal rasked käsikivid, mida oma ihurammuga pidid ringi ajama Virumaalt kinnipüütud talupojasoost naised ja tüdrukud, keda nagu meeletuid tööloomi sundisid venelased oma suurt sõjaväge orjama.

Samal ajal kui ühed talunaised veeretasid raskeid jahvatuskive, avasid teised viljatündreid ja -kotte, millest puistasid mürisevate veskikivide vahele teri või jällegi täitsid neid jahuga. Nõnda pidid kõik vangid venelaste leeris orjama päikesetõusust kuni hilisööni, nii et nende küünealused olid verised ning käed rakkus. Kuid vaatamata rängale orjusele lasksid venelased neid peagu nälgida, ja ainult salamahti suhu poetatud viljaterad hoidsid neil veel hinge sees, lastes väsimusest tuikudes püsida jalul. Kui aga hilisöö kätte jõudes lõpetas viletsate naisorjade päevatöö, siis vajusid nad

jahutolmuseina sinnasamasse paika pikali maha, jäädes unerammestuses kohe magama.

Kuid vaevalt said need häbistavasse orjaikkesse sattunud talupoegade naised ja tüdrukud lasta sõba väsinud silmale, kui juba nende sundijad tikkusid oma jõleda lõbuihaga neile ligi, tarvitades seejuures vägivalda ning toorest peksu, milleks neil oli vaba voli ning meelevald. Ja olid siis needsamad katusealused löövid, milles päeval nõnda kibedasti orjati, et higipisarad leemendasid näol, öösiti täis hädakaebeid ja -kisa, mida summutas venelaste metsik röökimine ja naer. Peagu iga öösi läks seal palju tüdrukuid ja naisi, keda hoiti ikka üht jalga pidi ahelas või köidikus, meeleheitest hulluks. Ühtepuhku pöördusid nad palves Jumala poole, et ta laseks nende elupäevadel kiiremini lõppeda, sest enam polnud neil elamiseks mingit rõõmu.

Tiirasusest hullunud vene sõdur ei hoolinud aga nüüd isegi ristiinimese palvest, vaid koguni siis, kui orjajad juhtusid päevatöö lõppedes ristiskäsi issameiet lugedes põlvitama, tõugati neist nii tüdrukuid kui ka lasteemasid toorelt pikali, ning võtnud oma kaelast risti, sundisid sõdurid neid enestega ühte andma.

— Oh Jumal, Jumal, ägati siis ümberringi, — kas peaks põrgus olema hullemat paika kui siin?!

Paljud olid ka nälgimisega püüdnud leida enestele kindlat surma, kuid see oli raske, sest aeg-ajalt sattus venelaste antud leivatükk ikkagi näljase hamba alla ning vajus iseenesest kurku.

Samal ajal kui laagris alamad sõjamehed nõnda jõledalt elades vaevasid ennekuulmatul kombel vange, istus Vene väe keskmise laagri ülem Novgorodi kuber-

ner vürst Ivan Trubetskoi oma suures telgis, mängides seal oma holopi ehk sulasega kaarte, nagu see vene bojaaride seas oli kombeks. Holopp Ivaška, nagu teda ta isand aeg-ajalt nimetas, oli vürstilt võitnud juba üle kolmekümne kopika, mis hõbe- ja vaskmüntidena asetsesid laual.

— Ivaška, sa mängid pettusega; hoiatas vürst Trubetskoi.

— Ei ole pettust, batjuška, ei ole..!

Uuesti heitis vürst oma kaardid, kuid jällegi võitis holopp.

— Sa võllaroog varastad mängides mind ju koguni vaeseks! ja haarates vöö vahelt nuudi hakkas vürst Trubetskoi vemmeldama oma pärisorja.

— Oi batjuška, batjuška, ära löö! röökis ori. — Mängisin ju täitsa ausalt — kaks ässa tuli kätte, Jumal ise näeb ning teab, et see on tõsi, ära peksa enam!

— Tunneme teid lurjuseid, silmad varastate peast! ja vürst peksis edasi, kuna aga holopp kargas vingudes ta ees ning püüdes hoopide eest kõrvale põigelda karjus kogu aja:

— Ne bei, batjka, ne bei, ära peksa enam!

— Seks korraks jätkub, ähkis vürst Trubetskoi, pistes lõpuks nuudi vöö vahele, — nüüd aga tule mängi edasi, kuid ausalt!

Uuesti asusid isand ja ta pärisori kaardilaua taha. Ja nüüd näis, nagu oleks pärast peksmist pöördumas ka vürstile mänguõnn, nii et ta sõnas koguni üsna rõõmsalt:

— Peksust oli ikkagi kasu — nüüd sa mängid ausalt!

Sõnatult heitis ori kaardi, ja jälle võitis vürst. Siis aga pöördus korraks naeratanud mänguõnn vürstile lõplikult selja ning ta hakkas uuesti kaotama.

— Ivaška, sa võidad ju päris ropusti palju — tervelt kaheksakümmend kopikat olen sulle maha mänginud! hüüdis Trubetskoi visates pahaselt kaardid lauale. — Pean ma sind uuesti peksma?

— Tee nõnda, nagu tahad, isand, sinu käes on võim ja vägi; kuid täna pole sul kaardimängus õnne! kostis Ivaška.

— See on tõsi, et pole õnne, kuid mängu juures tarvitad sa ikkagi kavalat pettust!

— Mina sind petan, isand, hüüdis holopp, — säh sulle seepeale rist! ja ta tegi enese kohal ristimärgi.

— Küllalt, Ivaška, küllalt Jumala nime suhuvõtmisest, tõrjus vürst oma orja tõotusi tagasi, — ega ma sind niikuinii ei usu!

Tõustes uuesti laua äärest ringutas vürst Trubetskoi, nii et ta jooksvast puretud luud aina roksusid, ja siis haigutades sügavalt näis ta valmistuvat pärastlõunase uinaku vastu, öeldes holopile nõnda:

— Ilmad on muutunud külmaks, too tuliseid kive mu voodi alla!

— Kohe toon, isand, kohe, kostis ori. — Kuid sulle oleks vaja tuua ka küljesoojendaja, sest su veri hakkab vanadusest juba jahtuma!

Jalutades oma kuldvõrelitega ilustatud kaftanis piki telki edasi-tagasi, hõõrus Trubetskoi sinkjaks tõmbunud käsi, kuna aga holopp jätkas:

— Isand, nüüd pole meil laagris enam ühtki polkovnikut, kaptenitest rääkimata, kes ei too oma telki küljesoojendajat, sest sügisesed ööd on külmad. Kuulu

järgi olevat ka kindralid lasknud oma telkidesse tuua naisi.

— Ivaška, mida teevad kindralid ja polkovnikud, see ei lähe sulle korda!

— Aga batjuška, egas ma paha pärast ometi kõnele, vaid kõik ainult sinu kasuks!

— Ivaška!

— Tahtsin ainult ütelda, et sinagi peaksid..!

— Lõuad, holopp..! põrutas vürst jalaga vastu maad.

— Käsi, isand, kohe lähen ja valin sulle parima, laagris on naisi palju!

Vaikides jätkas Trubetskoi kõndimist, kuna aga Ivaška kõneles talle ahvatlevaid lugusid, mida ta laagris oli teistelt holoppidelt kuulnud. Aeg-ajalt tõreles vürst küll vastu, kuid seejuures ei tarvitanud enam tigedaid sõnu, nii et holopp muutudes üha julgemaks kadus lõpuks telgist.

Hõõrunud jällegi käsi, võttis Trubetskoi oma välivoodi alt pudeli, milles oli pipraga tembitud viin, rüüpas sellest ahne lonksu, krimpsutas nägu ja pani siis pudeli tagasi. Ja siis jällegi jätkates kõndimist mõtles ta nõnda: aga Ivaškal võib koguni õiguski olla, et oma küljekontide soojendamiseks vajan noort tüdrukut, sest purjeriidest telgis on juba kaunikesti külm magada. Tõesti — päris tark holopp on see Ivaška, olgugi et ta on seejuures ka suur kelm.

Vürst Trubetskoi telk oli vägagi lihtsalt sisustatud, ilma igasuguse toreduseta, sest vaatamata oma suurele rikkusele oli ta ülemääraselt ihne. Ainus toredus, mis ta telgis leidus, oli suur säravate kuldilustistega ikoon, mille ees vilkudes põles õlipotikesest välja-

ulatuv taht. Telgi valgustamiseks asetses aga laual otsapidi savipudelisse torgatud vahaküünal, mille nüüd õhtu saabudes Trubetskoi süütas põlema.

Parajasti kui Trubetskoi istus magamaheitmiseks oma välivoodi servale ning tahtis hõigata holoppi, et see tuleks ja kisuks tal saapad jalast, nihkus ta telgi ukseriie kõrvale ning Ivaška tõukas enese ees ühe eestimaalasest tüdruku oma isanda telki.

— Batjuška, siin on sulle üks kinnipüütud tšuhhonka! sõnas holopp.

Vürst Trubetskoi, mees muidu kaunikesti arukas, oli nüüd nagu iga vene lihtsõjameeski valmis ahnelt anduma lõbuhimudele. Ta pilk oli täis ülemäärast kiima, kui ta hakkas vahtima telki talutatud tüdrukut, kes jahmunult oli jäänud nagu paigale naelutatuna seisma. Ka vürst vaikis, vahtides tüdrukule ainiti otsa, kuni ta lõpuks sõnas:

— Ivaška, tule kisu mul saapad jalast!

Kui holopp oli oma isanda sellegi tahtmise täitnud, ütles ta nõnda:

— Nüüd, batjuška, lähen kuumendama sulle voodialuseid kive!

— Ei, kive pole täna tarvis, võid minna! kostis vürst.

Kummardunud oma isanda ees maani, tegi holopp ristimärgi nurgasasetseva ikooni ette, ja siis hakates väljuma sõnas ta oma isandale nõnda:

— Batjuška, ära unusta, et jumal näeb..! ja ta osutas ikoonile.

— Küll ma ise ta näo katan, kostis Trubetskoi, ja võtnud seljast oma kaftani, riputas ta selle varjuks ikooni ette, nii nagu seda nõudis komme.

Olles juba väljunud, hüüdis aga holopp telgi ukseriide vahelt veelgi:

— Batjuška, ära unusta ristikest kaela, ristikest..!

— Tõsi, pomises vürst kaelast oma ristikest võttes, — kui kergesti oleksin teinud pattu..!

Kuid enne kui Trubetskoi sai mahti tüdrukule läheneda, tormas holopp jällegi ta telki, hüüdes ärevalt:

— Batjuška, tsaari käskjalg tuli siia!

Samas astuski vürsti telki tsaari käskjalg — bombarder Kampersholmi saarelt, öeldes Trubetskoile kummardust tehes nõnda:

— Bombarderide kapten Peeter Aleksejevitš kutsub sind, Ivan Jurjevitši, enese juurde!

— Mind, nii hilisel tunnil?! imestus vürst.

— Sind ja kõiki teisi kindraleid, kostis bombarder telgis ringi vaadates, et leida ikooni, mille ees teha ristimärki; et aga ikoon oli vürsti kaftaniga kinni kaetud, siis lahkus ta telgist ristimärki tegemata.

— Tsaar kutsub enese juurde, pomises Trubetskoi sügades kukalt, ja siis võtnud ikooni ees rippuva kaftani, tõmbas ta selle enesele selga.

Kui saduldatud hobune oli talutatud ukse ette ning vürst Trubetskoi oli ronimas talle selga, sõnas ta lahkudes oma holopile nõnda:

— Ivaška, tüdruk jääb seniks minu telki, ja kui sa teda hoolega ei valva, siis poon su üles nagu koera!

— Säh sulle seepeale rist! ja löönud enesele risti ette, tegi holopp oma isanda ees sügava kummarduse.

Möödudes kaevikute taha ehitatud löövides asuvaist Treideni, Bolmani ja teistest jalaväepolkudest läbis Trubetskoi kindral-feldmarssal Feodor Golovini peakorterit piirava laagri, ja seejärel möödus ta ka Semjo-

novski ja Preobraženski polgust, jättes paremal käel asuva tiheda suurtükkide rea selja taha. Veel veidi maad ratsutades jõudiski Trubetskoi Kampersholmi saarele viivale sõjasillale, mis müdises ta hobuse kapjade all. Ka teisi väeülemaid ning kindraleid oli nüüd ruttamas tsaari juurde, olles kindlad, et sõjanõukogu kutsutakse uueks istungiks kokku. Peatselt jõudis Trubetskoi kindral-feldmarssal Golovinile ja kindral von Hallartile järele, kes samutigi olid nüüd ruttamas tsaari juurde peakorterisse.

Peakorterisse saabuvate kindralite suureks imestuseks polnud seal aga nõupidamisest juttugi, vaid tsaari laud oli kaetud koguni peekrite, pudelite, mitmesuguste vorstide ja kaladega, kuna ta ise istus ülemäärasest purjutamisest näost punsunud ning punasena, lihtsalt rõivastatuna laua ääres. Iga külaline ning kindral, kes nüüd tsaari juurde saabus, pidi tema tahtmist mööda, isegi enne kui ta oleks jõudnud ikooni ees korralikult kummarduda, tühjendama peekritäie kibedat viina. Ja löönud korraks risti ette, haarasid kindralid üksteise järele neile ulatatud peekri ning tühjendasid selle põhjani.

Mispärast tsaaril oli täna säärane tuju, seda ei osanud algul keegi seletada, sest oma mõtteid oskas ta mõnikord päris hästi varjata ning salatseda. Kuid suurt imet ei leitud selles siiski olevat, sest joominguid korraldas ta ju tihti, olgu see siis rõõmu või suure kurvastuse puhul.

Kui vürst Trubetskoi saabus pärale, siis olid enne teda seal juba hertsog de Croy, kindral Dolgoruki, laagri ülempreester ja palju teisi väeülemaid ning kindraleid, bojaare ja vürste.

Olgugi et tsaar oli juba hommikust saadik joonud mitmeid pudeleid veini ja ka põletatud haljast viina tagant otsa, polnud ta siiski kuigi märgatavalt purjus ega kaotamas aru.

— Kindralid, võttis lõpuks tsaar selgituseks sõnada, — kui teie ei oska sõdida, siis näidake, et vähemalt oskate juua!

Säärased sõnad panid kindraleid tõsiselt jahmuma, et mida tsaar seega mõtleb või tahab neile ütelda? Ometi pole ju nemad selles süüdi, kui vene sõdur on vaenlasele pealetormamisel arg!

— Gossudar, tahtis seletada vürst Trubetskoi, kuid tsaar lüües lapiti mõõgaga laksahtades vastu lauda hüüdis vahele:

— Mingit gossudari — praegu olen bombarderide roodu kapten Peeter Aleksejevitš!

— Härra kapten, kapten, jätkas nüüd Trubetskoi hädaldades, — härra kapten, olen valmis alati jätma sinu eest oma pea ning kunagi ma ei andu autule põgenemisele!

— Küllalt, küllalt tühiseid tõotusi, hüüdis tsaar, — täna joome, homme ahastame, ja ülehomme hakkame rootsi Karliga sõdima!

Nüüd asusid kindralid tsaari lauda, istudes igaüks oma au ning seisuse kohaselt, jättes aga sinna ruumi ka narrikestele, keda tsaar armastas alati enesega ühes vedada ning istuda nendega koguni kõrvu lauas. Tsaari koka Johan von Felteni juhatusel hakkasid nüüd sõdureist teenrid kandma lauale roogi, milleks olid mitmesugused kalad, vorstid, vasikakeeled ja praetud lambaliha viilud, mis joomingute puhul oli venelaste armastatuim toit; need lambalihaviilud toodi lauale

vürflisuuruste tükikestena, mille hulgas oli ka peeneks-hakitud kurke, raputatud neile õige tublisti pipart ja siis valatud äädika ja kurgi soolveega üle, nii et neid tuli süüa lusikaga. Säärane toit meeldis venelasile peamiselt just seepärast, et seda süües võidi üsna tublisti juua viina, ilma et süda oleks hakanud pööritama. Samuti toodi lauale õige suurel määral tuurakala marja, mis oli segatud pipra, peenekshakitud sibula ja küüslauguga, ning kõik see üle valatud äädika ja taimeõliga. Kui sellele aga lisati sidrunimahla, nagu seda Johan Felten oli nüüdki teinud, siis oli ta bojaaride seas kõige otsitavam roog ning teda söödi suure isuga just seepärast, et ta pidi kasvatama lihalikku lõbuhimu.

Jookidest toodi tsaari lauale nii punast kui ka haljast viina, ning suurte vaatidega veeretati tuppa ka kanget Astrahani õlut, mis oli valmistatud meest ja pipraviinast ning mis tundus nõnda mõruna, et paljud arvasid teda olevat tubakast keedetud.

— Terviseks, kindralid! hüüdis tsaar tõstes oma peekri. — Joome Vene sõjaväe terviseks, lootes, et ükskord ometi suudame viia teda pealetungile!

— Terviseks, härra kapten ning gossudar! kostsid kindralid tühjendades mitmeid peekritäisi viina ning süües isukalt kaaviari.

Nii süües ja juues sattusid kindralid peatselt ülemeelikusse tujju, hakkasid omavahel vesteldes lärmama, sattusid vaidlusse, hakkasid üksteist sõimama ning paljud sülitasid tsaari juuresolekul koguni teineteisele näkku ja hüüdsid tigedaid vandesõnu.

— Rahu! käratas äkki tsaar lüües oma tugeva rusikaga vastu lauda.

Sõnelemine soikus, kuid vürst Trubetskoi ja kindral Dolgoruki, panemata seda tülitsemishoos tähele, sõimasid jäledate sõnadega teineteist veel ikka edasi.

— Trubetskoi ja Dolgoruki, käratas tsaar nüüd uuesti, — olen ma teid tülitsemiseks kutsunud siia?!

— Gossudar ning kapten, hädaldas Trubetskoi tsaari poole pöördudes, — sinu laua taga ei saa ma rahulikult istuda, sest Dolgoruki vahib elaja pilguga mulle otsa!

— Härra kapten, kisas Dolgoruki vahele, — mitte minul, vaid Trubetskoil enesel on elaja pilk! ja siis uuesti Trubetskoi poole pöördudes: — Et sa sureksid ilma küünalde ja laadanita, ning et sind maetaks kirstuta ja alasti..!

— Tfu, matj tvoju... sõnas Trubetskoi seepeale sülitades, — ristitud inimene peab sinust hoiduma kaugele!

— Küllalt sõgedat vaidlust, küllalt! käratas tsaar lüües nüüd lapiti mõõgaga vastu lauda, nii et pudelid kukkusid seal kolisedes ümber. — Narrikesed, kus te mul olete?

Samas hakkas trobikond küürakaid, värdjaid ja kääbuseid külaliste lõbustamiseks laulma, kisama ja möirgama, tehes seejuures mitmesuguseid linnuhääli, klobistades puulusikatega ja röökides igasugusel kombel. Tahtes teist teotada, nuuskas üks neist üle laua tsaari taga seisvale patriarh Zotoviks nimetatud narrile lausa näkku. Pühkinud käisega silmnäo, haaras Zotov laualt pihutäie kalu, ning tahtes neid visata enese teotaja pihta, tabas selle asemel vürst Trubetskoid. Kõik see tegi tsaarile palju nalja, nii et ta naeris laia suuga, kuid karistuseks käskis Zotovil ronida laua alla.

Venelased ise ei tundnudki nüüd joomisest nii suurt tuska kui välismaised ohvitserid, kellest kõige enam kannatas kindralleitnant parun von Hallart, kes tundes südamepööritust tõusis lauast ning läks uksest välja, kus najatus vastu majaseina ja hakkas öökides oksendama.

— Parun Hallart, kindral Hallart, pistke sõrmed hästi sügavale kurku, kuulis äkki kindral Hallart selja tagant polkovnik Ivanitski nõuannet, — toppige sõrmed hästi sügavale, siis läheb tusk ennem üle!

— Seda ma teengi, ja kindral Hallart oksendas kohisedes, tundes seejärel veidi kergendust.

Märgates mõningate kindralite kadumist lauast andis tsaar seersant Menšikovile käsu lasta ajada kõik joojad tagasi tuppa ning piirata kogu maja bombarderide rooduga ümber, et keegi ei pääseks sealt enneaegu välja. Kui siis kindral Hallart talutati tagasi tuppa, ulatas tsaar naeratades talle viinaga täidetud peekri.

— Majesteet ning härra kapten, sõnas nüüd näost kahvatunud kindral Hallart, — lubage mul seekord joomisest keelduda — ma ei suuda enam!

— Ha-ha-haa, hakkas tsaar seda kuuldes naerma, — kui kindralid ei suutnud mul võtta Ivangorodi, siis juua peavad nad ikkagi suutma!

— Majesteet, ma ei suuda, tõrkus Hallart, püsides vaevu jalul, — säärasele metsikule joomisele ei pea mu tervis vastu!

— Mitte majesteet, vaid kapten, parandas tsaar, — kuid egas ma ei sunnigi sind jooma enam kui teen seda ise!

— Majesteet, mu tervis ei luba..!

— Kuid minu terviseks ikkagi jood?! ja surunud viinapeekri kindral Hallartile pihku, haaras tsaar laualt teise. — Terviseks!

— Majesteedi terviseks! ja kindral Hallart tühjendas peekri.

— Kuidas majesteedi — kapteni terviseks pidid jooma! ja tsaar ulatas talle uue peekri karistusjoomiseks.

Et säärasest pealetükkivusest kiiremini vabaneda, haaras kindral Hallart talle teiskordselt pakutud peekri ning tühjendades sellegi jõi viina nagu vett.

— Nõnda, tubli! kiitis tsaar, — kuid kapteni terviseks on sul veel ikkagi joomata!

Kindral Hallart raputas pead, higi tungis tal otsmikule, kuid siiski sundis ta end ka kapteni terviseks tühjendama kolmanda peekri.

— Ja sina, isake, mida vahid, et ei joo? pöördus nüüd tsaar laagri ülempreestri poole, jättes seekord kindral Hallarti rahule.

— Küllap mina juba joon, gossudar, kogu aja lakun nagu siga, ja preester valas ikka uusi peekritäisi enesele kõrri.

— Nüüd olen nõnda purjus, et kogu maailm käib mu jalataldade all ringi, pomises kindral Hallart vaarudes uksest välja, et minna end teiskordselt tühjendama.

— Tagasi, tagasi, kisasid maja ümber vahtipidavad bombarderid, — tsaar ei luba kelgi majast lahkuda!

Kuid kindral Hallart ei suutnudki läve eest kaugemale minna, vaid vajudes künnisele röötsakile oksendas kogu oma toreda mundri rinnaesise täis.

— Kindral Hallart, parun Hallart, hüüdsid nüüd talle juurderutanud ohvitserid, — tsaar kutsub teid tagasi!

— Ei lähe, ei tule, oigas kindral Hallart, — säärane koletu joomine on surm!

— Tsaar ise kutsub!

— Ei lähe!

Et aga tsaar nõudis kurja käsuga kõigi joojate tuppatoomist, siis talutati ka nõrkenud kindral Hallart tagasi tuppa, kuna aga tsaari käsul asetati nüüd ka sissepoole ust kaks püssimeest seisma.

Narrikeste tekitatud müra muutus aga üha suuremaks, ning mida enam kindralite ja polkovnikute mõistus määratul hulgal ärajoodud viinast tumenes, seda enam hakkasid nemadki kisama, nii et keegi ei suutnud enam mõista teise sõnu. Ka õhk muutus tsaari toas ikka palavamaks ning hingamine raskemaks, peamiselt aga just seetõttu, et purjus vürstid ning kindralid, polkovnikud ja õuenarrid lasksid söödud küüslaugusel toidul eneste sees toimuda nii, nagu see oli loomulikum — lasksid tal kõigi kuuldes tungida kas röhatusina ülespoole või jällegi haisedes allapoole. Kõige selle tagajärjel muutus aga tsaari joomatoas õhk nõnda lämbunuks, et isegi küünalde leegid, mis jäid kord-korralt väiksemaks, näisid veel ainult hingitsedes põlevat.

Tsaari käsul toodi lõpuks tuppa Preobraženski polgu trummilööjad ja mõned pasunamehed oboedega. Ja kui siis puhkpillid ja trummid hakkasid mürama, ei suutnud paljud väejuhid hoiduda tantsimast. Koguni kindral-feldmarssal Feodor Aleksejevitš Golovin, kes nimeliselt oli Narvat piirava väe ülemjuhataja, heitis

eneselt kaftani ning hakkas keset põrandat, mis oli mahavalatud viinast ja ülemäärasest sülitamisest limane ning märg, tantsima trepakki. Ka teisi vene kindraleid ja tähtsamaid polkovnikuid hakkas tema eeskujul karglema, kuna aga suurem osa neist hõiskas käsi plaksutades ning kisades kaasa. Seejuures tekkis seal säärane lärm, mis kostis kaugele üle jõe ning oli kuulda isegi piiratavasse linna, kus nüüd ööd ja päevad läbi palvetades loodeti abi veel ainult Jumalalt.

Ärajoodud viinast, kaaslaste ergutushüüdeist ja pillide mängust sattus nüüd tantsima asunud kindral Dolgoruki lausa metsikult-ülemeelikusse tujju, nõnda et ta hakkas koguni koera kombel vinguma.

— On aga Dolgoruki, küll tema oskab tantsida! kiideti.

Nüüd aga vürst Trubetskoi, mees muidu üsna väärikas, muutus Dolgoruki üle kadedaks ning tahtes näidata oma tantsimisoskust hakkas veel hullupöörasemalt karglema.

— Aidaa, Trubetskoi! hõisati nüüd temalegi kiituseks.

Kuid ülemääraselt joodud viinast tuikudes ei püsinud Trubetskoigi enam hästi jalul, vaid paaril korral tublisti vaarudes kukkus ta lõpuks kolinal põrandale, kuhu jäi tasaselt oiates lamama.

— Trubetskoi sai häda! ja mõned välismaalasist kindralid tõttasid teda abistama.

— Häda pole tal midagi, seletas laagri preester, — egas purjus inimene kukkudes kunagi haiget saa, sest Jumal asetab iga joobnu kaitseks ning hoidmiseks ta kõrvale ingli, kes siis, kui ta on elanud pühas usus ega ole teinud pattu, kannab ta eest ka hoolt.

Lõpuks upitati vürst Trubetskoi ikkagi jalule ning asetati nurgasasetsevale põhuhunnikule puhkama.

— Miks siis sina, isake, ei tantsi? pöördus äkki tsaar lauasistuva preestri poole.

— Mina ei tohi, gospodar, ei tohi, ja preester osutas nurgasrippuvale ikoonile, — jumal näeb!

— Siis kata ta nägu kinni, kuid tantsima pead! Kui aga ikooni ette oli riputatud kaftan, ei tahtnud ka siis preester minna tantsima, öeldes, et vaimulik seisus ei luba tal tantsida.

— Kuidas, sinule pole see seisusekohane, kuid patriarh Zotov tantsib praegu ometi, kostis tsaar.

— Gospodar, tema on ju ainult narrikeste patriarh!

— Kuidas, sa tahad minu tahtmise vastu tõrkuda! käratas nüüd tsaar.

— Ei tõrgu, gossudar, ei tõrgu, hakkas preester hädaldama, — kuid mul tuleb hommikupalvusele minnes peatselt asuda altarisse!

— No mis sellest — lähed ka altarisse!

— Ei tohi, gossudar, pesematult ei tohi!

— Siis pesed end viinaga, kuid nüüd tantsi teistega kaasa!

Nii kestis Kampersholmi saarel pillerkaar kuni hommikuni, kusjuures tsaar sundis oma väepealikuid karistuseks, et nad Ivanilinna võtmisega ei tulnud toime, jooma nii koletult palju, et seega tegid nad enestele ülemääraselt liiga.

2.

Oli novembrikuu varajane hommik. Üle Eestimaa lõõtsusid puhuda külmad sügisesed tuuled. Taevas ujusid tumedad vihmapilved, ajades üksteist taga nagu vihased kaarnad, kuna aga vihma sadas laotusest ühtepuhku alla, muutes kõik teed üleni poriseks, mis kõikjal ulatus inimesile üle jalalaba.

Ühel säärasel hommikul alustas Rootsi noor kuningas Karl Kaheteistkümnes oma ligemale kümnetuhandemehelise sõjaväega Sillamäelt edasiliikumist Narva poole, et tõtata appi oma hädasolevaile alamaile, keda vaenlane oma piiramisega ahistas.

Rootsi sõdurid, olles õhtul heitnud Sillamäe laagris söömata magama, asusid nüüd näljastena ja külmast lõdisedes pikkade ridadena porisele maanteele, koondudes igüks oma rügemendi lippude alla kokku. Kõige etteotsa asusid kuninga ihutrabandid kaptenleitnant vabahärra Arvid Bernhard Horni juhatusel; nende järele ihutragunite rügement eesotsas ooberstleitnant

Hamiltoniga, siis jalameestest koosnev Närke-Värmlandi rügement eesotsas ooberstleitnant Karl Gustav Roosiga, nende järel västmanlandlased, Hämeenlinna, Viiburi ja Savonlinna lääni kolmasmeeste rügement ja veel palju teisi väeosi, kelle seas oli ka neljasajameheline Eestimaa aadlilipkond ooberstleitnant Reinhold von Lieveni juhatusel ja äsjavärvatud Eestimaa ratsarügement eesotsas ooberst Hans Heinrich von Tiesenhauseniga.

Olgugi et teeleasujail oli eelväena kaitseks ees Turu lääni ratsarügement, keda juhtis vabahärra ooberst Bernhard Rehbinder, tuli nüüd vaenuväe läheduse tõttu olla kõikide ohtude vastu valmis; seepärast kästigi sõdureil laadida oma musketid, olgugi et lakkamatus vihmasajus oli seda üpris tülikas teha, kuna aga püssipannidele jäetigi süüterohi panemata, sest vihm imbudes kattekaane vahelt läbi oleks leotanud ta märjaks.

Pärast hommikupalvust, millest kuningas võttis alati osa, asetati rügemendid pea täielikku tapluskorda — rühmad hargnesid numbrite järjestuses teele laiali, nõnda et piigimeeste rühmad jäid püsnike vahekohta, kuna aga mitmed ratsarügemendid asusid kahele poole teed, et mööda põldusid ja läbi metsade liikudes kaitsta jalaväe külgi.

Kui sõjaväe õpetaja Nils Rabenius oli lõpetanud jumalateenistuse, siis alustati liikumist. Jällegi ruttas kuningas oma nälgivate rügementidega edasi, et õhtuks jõuda Laagna mõisa, kus ta kavatses veeta viimse öö enne otsustavat taplust. Arukad ning paljukogenud kindralid vaatasid nüüd aga õige murelikult tulevikku, et mis neist edaspidi küll saab, sest moonamagasine

polnud eespool enam üldse olemas; peagu igaüks neist tundis kartust, et kui venelased peaksid seda väikest sõjaväge lööma, siis tuleks neile kaotada mitte ainuüksi Ingeri, vaid isegi ka kogu Eestimaa. Minna aga oli neil veel neli penikoormat mööda porist teed, seejuures tihtigi ligunedes vihmasadude käes; lõpuks aga pärale jõudes tormata veel peagu sajatuhandelisele hästikindlustatud vaenuväele kallale — kõiges selles ei näinud kindralid muud kui kuninga rumalat õnnemängu, mis lõpeb täieliku hävimisega.

— Mis aitab vaenlasele tema sajatuhandene vägi, kui minu selja taga asub õiglus, kostis seepeale kuningas alati rahulikult, — kogu oma lootuse panen ma nüüd ainuüksi Jumalale ja oma tublide sõdurite vaprusele!

Vaikides kuulasid kindralid oma kuningat ning järgnesid talle. Teel olles saatis ta aga igast peatuspaigast moona järelesaatmise nõudmiseks maanõunikele ja kindralkubernerile kirju. Kuid vaatamata kõigile püüetele ei suutnud Eestimaa anda säärasel suurel määral moona, pealegi veel vaenlase kahjutegudest rüüstatud kihelkonnad, kus nüüd rügemendid liikusid nagu suures tuhakõrves. Sõjaväe edasi liikudes ei suudetud veoloomade puudumisel ja põhjatult poriste teede tõttu moona ka vähesemalgi määral järele vedada, mille tõttu tuli sõdureil tulevasele taplusväljale läheneda juba teist päeva lausa nälgides.

Kogu öö sadanud vihm oli leotanud maantee nõnda poriseks ning tümaks, et igal sammul tuli sõdureil oma jalgu mudast välja kiskuda, kusjuures tihtigi rebenesid nende saabastelt kulunud tallad. Nende sinised kuued ja helehallid kaatsad olid nõnda läbi vettinud, et ihul

polnud enam kuskilgi kuiva kohta, kuna aga moonakottide rihmad ja paelad rõhusid rängasti õlgu. Ka sõjalipud, olles läbi vettinud, ei lehvinud enam rõõmsasti tuules, vaid ripnesid oma varrastel nagu värvilised kaltsupuntrad sorakil alla.

Sõdurite kõhutühjus muutus pikapeale lausa näljaks, nii et kui nad juhtusid mööduma mõnest teeäärsest pooleldipõlenud kõrtsihoonest, siis tormasid nad kohe robinal rüseldes selle sisse ega hoolinud enam kuigi palju oma kaptenite keelust, lootes ainult leida sealt midagi, mis kõlbaks näljavaigistuseks suhu pista. Kuid kõik alalejäänud kõrtsinurgad olid täiesti tühjad — venelased olid viinud viimse suutäie. Ja lõpuks hakkas sõdurite seas kuulduma juba vaikset nurinat:

— Leiba, leiba! Tee on pikk! Kunas jõuame ükskord Narva?!

Teekond oli tõesti pikk — juba nädalaid olid sõdurid ilma suuremate puhkuspeatusteta käinud kogu Eestimaa pikuti läbi, kuid ikkagi polnud sel kõndimisel näha veel lõppu.

— Jumal ise kaitsku meid siit tagasiminemise eest! ohkasid ohvitserid, kel nüüd oli samasugune häda käes.

Samal ajal olid aga need vähesed talupojad, kes veel juhtusid Alutaguse tuhakõrves olema elus, ikka veel hirmunult metsades peidus, julgemata sealt ka kuninga sõjaväe läbi minnes välja tulla, sest kel neist juhtus veel mõni mullikas või sarvloom alal olema, selle kiskusid sõdurid neil kohe käest, sest näljase silm satub kergesti kiusatusse. Tagatulijad ning oma kodupaikadesse minevad talupojad liikusid aga sõjaväe kõrval ja kannul mööda teeäärseid võsasid ja metsi, pida-

des rügementidega kogu aja sammu; kes neist oli jõudnud oma põllulapikesele ning kodu ahervaremeni, see jäi seal uut elu alustades peatuma.

Sõjaväerodu koos tagatulevate suurtükkide ja laskemoona-vankritega ulatus üle paari penikoorma teepikkuse. Küüdimeeste seas oli palju ka neid talupoegi, kes olid isegi kaugelt Harjust, Läänest ja Järvast tulnud moonakoormatega Rakverre, kus aga oli neid sunnitud tulema Narva alla kaasa. Olgugi et neil talunikel oli kodunt välja tulles kästud toidumoona ainult kaheks nädalaks ligi võtta, oli see neilgi nüüd söödud ning nad kannatasid samasugust nälga nagu sõdurid. Kel neist aga juhtuski olema veidi enam moona kaasas, siis selle sõid sõdurid neil käest, nurudes või varastades nende vöörkotid tühjaks. Ka nende veohobused ja -härjad kannatades kuulmatul kombel nälga liikusid ainuüksi piitsalöökide sundimisel norguspäi vaevu vedades aeglaselt edasi, kuna aga eespoolt sunniti küüdimehi ikka suuremale ruttamisele.

— Hobused on meil väsinud ja näljas! kostsid küüdimehed, kui kortermeistrid hakkasid neid liialt sundima.

— Piitsa, piitsa! hõigati eestpoolt.

— Mis sa nälginud loomast peksad — tal pole enam vedamise vaimu! urisesid talupojad, kellele nende loom oli suurimaks varaks ning sõbraks, nii et vaatamata kõigile sundimisile ei täidinud nad neid kuigi valusalt lüüa, sest nälg tegi ju loomale suuremat vaeva kui piits.

— Ise kannatad veel kuidagi välja, kuid loom, tema ei tea kõigest sellest hädast midagi, pingutab niipalju kui suudab, ja siis kärvab sul äkki aisade va-

hele, mida hakkad sa hing siis peale, kes künnab siis veel su põldu?! ohkasid küüdimehed, kurtes üksteisele oma häda.

Kui aga viimasena tulijad küüdimehed juhtusid kuskil metsavahelisel teel teistest kaugemale maha jääma, siis piiludes kartlikult ümber käänasid nad oma koorma tee äärde kummuli ning kihutasid tühja hobuse- või härjavankriga metsa; mõned neist aga purustasid oma vankri ratastel kodarad, nii et neid pidi paratamatult jäetama maanteele maha. Kõigest sellest tekkis aga küüdimeestel kortermeistritega koletu palju pahandusi ning tüli, nii et kõik teeääred olid täis kisendamist ning vandumise kära.

Kuid katkiste rataste vastu leidsid kortermeistrid peatselt ka abi, lastes alalejäänud terved rattad koondada kokku ning seada neist uuesti sõidukorras vankrid, kuna aga paljude purunenud rataste asemele murti metsast tugevad pedakaoksad, mida köideti libamisi tahapoole rattatelje külge, nii et pooleldi lohistades suudeti koormaid ikkagi vedada, olgugi et seejuures jõuti vaevaliselt ning raskelt edasi.

— Oh rasket kannatust, oh häda, mida nüüdne talupojapõlv peab nägema! kurtsid küüdimehed jätkates koormatega teed. — Ei sellele viletsusele tule enam lõppu!

Tihti varises aga ka sõdureid reast välja, kukkudes maanteeporri ning jäädes oma kaaslasile jalgu; kuid ikka ja jälle upitati neid uuesti jalule. Kui neist mõni aga ei suutnud enam edasi sammuda, siis asetati teda maantee kõrvale märjale samblale kas puhkamiseks istuma või suremiseks lamama. Väljapuhanud sõdurid ajasid pärast end uuesti jalule ning jätkasid tuikuval

sammul teed, nii et kogu Narva maantee oli täis üksikuid ja väiksemais trobikonnis sammuvaid sõdureid, kes ruttasid oma rügemendile järele. Teisi talutasid aga kaaslased käe alt kinni hoides, seni kui talutajad ise ei hakanud vaaruma ning langenud maanteeporri kummuli.

— Edasi, edasi! ergutasid ohvitserid oma mehi, kuid ka nende hääles tundus liigset väsimust.

Kuid vaatamata väsimusele ja näljale oli paljude ohvitseride vaim veelgi sitke ning nad aitasid isegi oma sõdureil kanda püsse, et nad mitte ei jääks teistest maha, sest lahingus on ju iga sõdur ütlematu kallis.

Keskpäeval laskis kuningas puhkuspeatuseks puhuda pasunat. Ja kohe, nii kui värisev trompetihääl ruttas üle metsavahelise tee, lagunesid sõdurite rivid koost, püssid langesid õlgadelt, kuna aga mehed vajusid teeäärsele samblale või valgusid metsa alla, lootes leida sealt vihma eest varju, mis tüütavalt peksis vastu nägu. Kuid mitte ainuüksi jalgade puhkamiseks ei istutud nüüd maha, vaid, vallandanud oma paunade rihmapandlad ja paelad, mis olid köidetud risti üle rinna, vajusid nad väsinult selili ning sulgesid silmad.

Üks västmanlandlaste rügemendi sõdur võttis oma seljapaunast tüki aganast talupojaleiba, mida ta möödunud öösi oli ühelt magavalt küüdimehelt salamahti võtnud, ja lõi nüüd sellesse oma hambad. Kuid aganane talupojaleib oli nii halb, et isegi näljasele suule ei valmistanud ta söömine rõõmu, sest teravad aganad lõhkusid keelt ning torkisid kurgulage, tekitades sööjale vahel koguni valu. Aga isegi säärase viletsa leivatüki sööja leidis nüüd oma kaaslaste seas kadestajaid,

kes hakkasid ahnesti pealt vahtima, kuna aga mitmed sõdurid tikkusid talle ligi ning hakkasid koguni enestele nuruma leivast osa.

— Oma kõht on lähemal, sõnas västmanlandlane tigedalt.

— Ma ei palugi söömiseks, anna vaid pisitükike, et tuletada meelde leiva maitset!

— Ka seegi kulub mulle enesele!

— Ainult varblase nokatäis, ainult pisiivakene..!

Et eemalduda mangujaist, tõusis leivasööja jalule ning astus porisele teele, kuhu väsinud kaaslased ei hakanud talle järele tulema, vaid heitsid hurjutades uuesti pikali.

Samal ajal, millal jalarügemendid vajusid tee äärde pikali, ronisid ka ratsamehed sadulaist, et lasta hobuseil vabamalt hinge tõmmata. Ainult kuningas koos teda saatva ohvitseri Karl Kasper Wredega ei tulnud sadulast, vaid ratsutades sammu tuli ta teed mööda aeglaselt tahapoole, et vaadata oma sõdureid ning ütelda neile mõne ergutava sõna. Kuninga möödudes jäid aga sõdurid tuima ükskõiksusega lamama — kelgi polnud nüüd jaksu püsti karata ning hõisates kübarat kergitada, sest nälg ja väsimus viivad tihti hingest vaimustuse.

Sääraste ihulikus hädas ja kitsikuses kannatavate inimeste halastuseks ning kaastundeks polnud kuningal olemas meelt — kõige selle vastu oli ta kurt ja pime, niisama nagu ei tundnud ta ka iseomi hädasid. Tehes ise ikka suuremaid pingutusi ning saates mööda unetuid öid ei suutnud ta aru saada, et miks ei suuda seda teised, pealegi kui säärane ettevalmistus tulevaseks lahinguks polnud tema meelest midagi muud kui mää-

ratu suur lõbu. Seepärast tekitasidki ihulikult ning hingelt nõrgad inimesed, kõige enam aga just sääraseд sõdurid, temas ainult jälestavat põlgust. Teades, et ta sõjavägi on juba teist päeva täiesti söömata, oli nüüd kuningas tõsiselt mures, et kuis rügemendel jätkuks Narva alla jõudmiseks jõudu.

Kui nüüd kuningas pöördus ergutavate sõnadega oma sõdurite poole, siis tegi ta seda selleks, et nad unustades nälja ei laseks suurel võidul käest libiseda. Ainult mure võidu pärast sundis praegu kõnetama teda neid, kes nüüd tee ääres lamades oigasid, aga ei mitte mingi inimlik kaastunne, mida ei vajanud ta ise kunagi ega osanud tunda seda ka teiste vastu. Tugevate ning tublide sõduritega armastas ta aga alati sõprust pidada.

— Sõdurid, hüüdis kuningas, — teie näete, kuis vaenlane meie ees kõikjal hirmuga pageb, julgemata anda ühtki lahingut. Kuid Narva all me lööme teda, veel üks päevateekond, siis tuleb kauaoodatud taplus!

— Leiba, leiba! kuuldus metsa alt üksikuid kurtmisi.

Pahaselt kannustades oma hobust ratsutas kuningas eemale sõdureist, kes unustades oma kohuse seavad esikohale leiva. Leiba, leiba — ta teab isegi, et neil puudub leib, kuid kas sõdur tohib siis seepärast nuriseda? Ta peab püsima niikaua jalul kui suudab, kui aga ihus pole enam rammu, siis sureb ta kangelasena, aga mitte kurtes nagu vana naine.

Ratsutades edasi märkas kuningas äkki, et keset maanteed seisab üks västmanlandlane ja sööb leiba. Sööb lagedal teel teiste nähes leiba, tekitades seega teistele liigset isu, ja kuningas muutus pahaseks. Pea-

tades hobuse hüüdis nüüd kuningas teel seisvale sõdurile nõnda:

— Aga sõber, mis ma näen, sa valmistad enesele söömisega lõbu!

— Kuningas, kostis västmanlandlane, — säärane leib ei tee isegi näljasele kõhule mingit lõbu. Vaata ise, millist aganapuru peab sööma sinu sõdur, olgugi et neist kõigil pole ka säärast olemas! ja sirutades käe näitas ta kuningale oma aganast leivakannikat.

Laskudes sadulas veidi ettepoole kummargile haaras kuningas leivakannika, hammustas selle küljest tüki ja siis seda tagasi ulatades sõnas sõdurile nõnda :

— Leib on tõesti halb, kuid süüa ta kõlbab! ja surudes siis kannused tugevasti hobuse kubemeisse ratsutas ta koos kaaslasega kiiresti edasi, kuna aga västmanlandlane jäädes harkisjalu teele seisma pomises talle järele vahtides:

— Kõlbab süüa..!

— Mis sa nurjatu kuninga ees nurised, hakkasid tee ääres pikutavad kaaslased leivasööjat hurjutama, — meil pole sedagi hamba alla panna..!

Västmanlandlane ei kostnud aga sõnagi.

— Oled oma leivakannika pärast uhke, urisesid kaaslased, — kuid oota, las jõuame Narva all venelastega rinnutsi kokku, küll siis on meil leiba enam kui sa oskad seda unes näha.

— Mõned teist õgivad siis aga mulda!

— Egas mullasöömine pole sinustki kaugemal kui meist kõigist!

Jällegi hakkasid eespool trompetid puhuma, andes märku teekonna jätkamiseks. Uuesti asusid sõdurid oma kotte selga ajades ning nende pandlaid ja rihmu

kinnitades ridadena teele, et pooleldi tuikudes jätkata sammu. Jällegi kostsid ohvitseride käsuhüüded ja sõdurite õlgadele kerkis püsside mets. Jätkati liikumist — rügement rügemendi järel, kompaniid kompaniide küljes kinni, marsiti oma märjalt lotendavate lippude taga. Kabjaplaginaga möödus oma rügemendest tagantpoolt ratsutav kuningas, kes mõõka paljastades hüüdis neile nõnda:

— Edasi, vabastame Narva!

— Narva! kisasid sõdurid talle vastu.

Kuid sõdurite hüüded ei tundunud enam rõõmuhõisetena, vaid pigem oli see kurgupõhjast kähisedes väljatungiv, täis sappi, näljane kisa.

Olgugi et sõdurid olid nüüd tigedad nagu näljane inimene kunagi, ei kandnud nad aga seda pahameelt mitte oma armastatud kuninga vastu, vaid nüüd olid nad lihtsalt täis tigedust, nii et hakkasid isegi oma kõrvalsammujaid vihkama. Kui neist mõni alustaski teisega juttu, siis pidi ta vastuseks tihtigi kuulama sõimusõnu, sest väsinud kaaslane ei tahtnud kõigele lisaks hakata end veel kõnelemisega koormama.

Kogu teeveer, kust nüüd rügemendid sammusid mööda, oli täis mahajäävaid ning väsimusest nõrkenud sõdureid, kes kustuva pilguga vahtides oma edasiruttavaile kaaslasile järele hüüdsid neile nõnda:

— Jumalaga, sõbrad, — tasuge ka meie eest kätte!

— Küllap tulete järele! lohutati.

— Ei enam... tõbi on ihus..!

— Sureme siiasamasse paika! oiati teisel teekaldal.

— Edasi, vabastame Narva! kuuldus kuninga hüüdeid.

— Narva! kordasid väsinud sõdurid.

Nälg ja väsimus pannes sõdurite jalgu kammitsasse kiskus neid nüüd ühtepuhku ridadest välja ning sirutas tee äärde maha, kus nad jäid hooti sadava külma vihma kätte lõdisema. Need aga, kes veelgi püsides jalul ei suutnud kaaslastega sammu pidada, jäid ikka enam ja enam teistest maha, sattudes taganttulevaile rügemendele jalgu ning minnes nendega segi.

— Narva tee, oi-oi, küll on ta pikk! ohati.

— Ja pealegi veel nii porine!

— Poriseks tallab teda ratsavägi, siunasid jalamehed, — lõhub maanteel põhja alt!

Maanteel oli nüüd nõnda paks pori, et sammuti nagu läbi vedela kördi; seejuures pildusid eessammujate jalad tagatulijaile teda lausa näkku.

Olles tõsiselt tigedad hakkasid sõdurid otse ihkama venelastega taplust, et ometi ükskord oleks sel kannatusel lõpp. Kuid venelane näis olevat arg sõjamees, ta pages ikka eemale ja eemale, jättes tee rootslasile lahti. Isegi Sillamäe oli ta jätnud tapluseta maha ning taandunud kartlikult Narva poole.

— Neetud Šermeto! kirusid sõdurid.

Kui aga venelased oleksid nüüd tõeliselt kukkunud kuskilt kaela ning karanud kallale, siis rootslased poleks suutnud nende vastu paukugi teha, sest püssides oli rohi ligunenud. Kuid suurt muret seepärast just ei tuntudki, sest rootslane taples meelsamini ikka terarelvaga, andes bajoneti, mõõga või täägiga verise löögi, mille vastu venelane, kellel puudus pealetungivaim, suutis kõige vähem seista.

Ühe penikoorma kaugusel peaväe ees liikus kogu aja ooberst Bernhard Rehbinder oma Turu lääni rat-

sarügemendiga, kust väljasaadetud salgad ratsutasid nii paremal kui ka pahemal pool teed mööda metsi, soid ning rabasid, kõigil Eestimaa talupojad teejuhtideks ees. Ühele säärasele salgale juhatas nüüd teed Ronga Tehvan, kes kuningalt saadud kulda hoidis oma põues. Kuid kuld ei teinudki talle nüüd nõnda suurt rõõmu kui priius. Nüüdsest on ta mõisa meelevalla alt vaba, vaba talupoeg oma esiisade maal, see tegi Tehvani haigele südamele tõsist rõõmu. Temagi tundis nüüd end sõjamehena, kes hundinahkses poolkasukas ratsutab vaenlasele vastu, selja taga toeks kuningas ise.

Narva alla minemisega oli Tehvan olnud rõõmuga nõus, sest temas tärkas põgus lootus, et vahest ometi leiab ta sealt oma tütre, kuhu tige vaenlane on ta viinud. Seepärast ta nüüd otse rühkis edasi, nii et tragunite peamees pidi teda tihtigi manitsema aeglasemale sõidule, et mitte tormata vaenlasele suisa suhu.

— Egas meie nüüd vaenlast karda, vaid tema kardab meid! sõnas seepeale Tehvan.

Kui siis luurajate rühm juhtus tegema peatusi, et oodata sõnatoojaid järele, kippus Tehvan ikka üksinda minema ette, et jõuda vaenlasile lähemale. Sellest oli aga luurajail omajagu kasu, sest nende puhkeaegadel liikudes mööda metsateid ringi tuhnis ta palju varjulisi kohti juba enneaegselt läbi, nii et pärast võidi üsna kartmatult edasi liikuda.

Õhtu eel, millal kuningas oli lähenemas Laagna mõisale, hakkas vihma veel tugevamini sadama, just nagu oleks taevaski hoidunud venelase poole. Kuid kõik see ei suutnud peatada kuningat, kes pimedas jõudis oma rügementidega Laagna mõisa, mis asetseb lamedalt tõusva kõrgendiku seljal. Kuid sellegi toreda

mõisa oli venelane jõudnud hirmsasti ära rikkuda ning põletada seal mitmeid hooneid, nii et ümberringi oli näha palju tahmunud rusuhunnikuid, kuna aga ulualuseid polnud kogu Laagna ümbruses peagu kuskilt leida. Ka mõisavärav oli löödud sagarailt välja ning pihustatud pilbasteks.

Säärasesse rüüstatud mõisa ning selle ümbrusse asus nüüd kuningas koos oma sõjaväega viimasele ööpuhkusele, kusjuures vaenlase läheduse tõttu ei tohitud suuremal määral laagritulesid põlema süüdata. Samal ajal kui püstitati kuningale telki, laskis ta tagantpoolt tuua kaks jämedatorulist kahurit, laadida need ainult rohuga ning anda siis neist rootsi kahekordse märgupauguga Narvas olijaile teada, et abi on juba lähedal.

Valju mürtsahtustega, mis mõisaümbruses panid kogu jalgealuse võppuma, kargasid kahurite kõridest jämedad tulekeeled välja ning mürin jooksis kaugele ööpimedusse. Ohvitserid eesotsas kuningaga jäid aga hinge hoides ning ainiti ida poole vahtides suure põnevusega ootama vastust, mida mitte saades võis arvata, et Narva on juba langenud venelaste kätte. Need minutid, mida nüüd ärevusega oodates mööda saadeti, tundusid ka kuningale pikkadena, olgugi et Narva vaprale vastupanule oli ta kogu aja täiesti kindel. Kuid siis — ei läinudki palju aega mööda, kui kaugel idapoolse pimeda taeva all vilksatas tulekuma, ja nõrga kajana kostis peatselt ka kahekordne suurtükipauk.

— Meid kuuldi, nad panevad veel vastu, Narva on ikkagi meie! hõiskasid suurtükkide juures asuvad ohvitserid langedes üksteisele kaela, kuna ka kuningas oli kuuldu üle üpris rõõmus.

Kuninga käsul lasti nüüd õhku veel kaks raketti,

millele samutigi vastati, nii et Narva alalolekus võidi rootslaste laagris olla nüüd päris kindel.

Et aga järgnevaks tapluspäevaks oli vaja koguda rammu, siis läks ka kuningas aegsasti magama. Kuid selleks ei läinud ta mitte oma telki, vaid asunud oma magavate ihukaartlaste keskel, heitis ta nende vahele magama, pannes sõduri rinnale oma pea.

Ainult vahimehed ja valveohvitserid jäid ärkvele, hakates ööpimeduses hoolega ringi luurama, et vaenlane salaja juurde hiilides ei tuleks puhkajaile kavalal kombel häda tegema.

Pikkamisi hakkas lõpuks vihmasadu soikuma. Sõdurid, olles külmunud, väsinud ja ülemääraselt näljased, jäid raskesti magama; seejuures vaevasid neid kurjad, täis mitmesuguseid ärevusi, painavad unenäod.

3.

Surudes käte vahele valutavat pead istus vürst Ivan Trubetskoi joomaahastuses ägades oma telgis. Tsaari korraldatud jooming oli kestnud mitu päeva ning muutunud lõpuks õige pööraseks. Seal oli siis õgitud, prassitud, lakutud ning tehtud määratul hulgal jõledusi, mille meeldetuletamine tekitas talle nüüd tuska. Ja mida enam vürst Trubetskoi püüdis tolle joomingu üksikasju meelde tuletada, seda enam tõusid ta juuksekarvad hirmunult turri, sest ristikesega, ristikest kaelast võtmata oli ta koguni püherdanud Preobraženski polgu lõbunaistega. Säärane tegu polnud mitte ainuüksi jõledus, vaid ühtlasi ka suur patt, mille ta oli kergemeelsuse tuhinas võtnud oma hingele. Isegi oma kodus minnes abielusängi võttis ta alati ristikese kaelast, et mitte patustada käsuõpetuse vastu, kuid nüüd on ta seda ometi teinud!

— Ai-ai, Ivan Jurjevitš, ai-ai, noomis nüüd Trubetskoi iseennast, — kuis palud sa selle patukese oma hinge pealt andeks?!

Olgu nüüd Jumalaga, kes seda kõike nägi ning teab, kuis on, kuid veelgi kurjem lugu oleks siis, kui kogu maailm saab sellest teada ning hakatakse teda — auväärset Novgorodi kuberneri vürst Trubetskoid päris avalikult irvitama. Ja miks ei peaks saadama sellest teada — oli seal ju palju kindraleid ja polkovnikuid koos.

— Ah, unustada see kuri lugu, unustada...! ägas Trubetskoi.

Kuid kuis sa kõike seda suudad unustada, inimestel on ju suud lobisemiseks loodud, nii et hakkavad tasapisi sosistama üksteisele kõrva.

Kõndinud mõned korrad oma telgis ringi, istus vürst Trubetskoi lõpuks laua äärde, võttis paberi ja sule ning hakkas iseoma käega kirja panema tsaarile palvet:

Paljuaustatud härra kapten ning gossudar. Sõime, jõime, lõbutsesime ja lakkusime sinu majas end kõrini täis, nii et kõigele sellele on paha tagant järele mõtelda, olgugi et seekord oli sinu juures palju lõbu. Seepärast nüüd palungi sind, gossudar, luba, et tohiksin kõike seda, mis sinu majas joomingul juhtus, unustada, ja palun, anna kõigile kindraleile ja sealolnud polkovnikuile käsk, et ka nemad unustaksid selle loo.

— Et pärast maailm ei räägiks tagant järele, sõnas Trubetskoi kirja kokku keerates.

Kuid nüüd polnud tsaaril enam mahti tähele panna sääraseid vürst Trubetskoi joomaahastuses läkitatud kirju, vaid nüüd oli teda ennast kiusamas palju suurem mure: Boris Šeremetjev on lahkunud Pühajõelt, Boriska on jätnud seal oma tugevad kantsid maha! Kes nüüd veel takistab rootslasi ilmuda Narva alla, kes?

Ja tsaar surus oma pea käte vahele, mitte et see oleks tal nüüd pärast suurt joomingut valutanud, vaid et teda valdas suur ärevus.

Mida hakkab ta nüüd oma sõjaväega peale, kas ta suudab välilahingus pealetungivaile rootslasile vastu panna? Ei, ei, säärase rumala väega ei saavuta ta kunagi nende üle võitu, vaid peab lööduna häbiga tagasi minema! Ja kus siis seda irvitamist ning pilkamist, mida pärast hakatakse salaja ja hiljem võib-olla ka päris avalikult tema kohta sosistama. Siis öeldakse talle, et pügasid küll inimesil habemeid, kuid egas sellega suudeta ometi vaenlast võita! Kuid vähe veel sellest, siis võidaks tema vastu tõsta koguni avalikku mässu, siis hakatakse tigeda vaenuga kõigutama tema trooni — ja kõike selle poisikese pärast, poisikese, kes nüüd oma sõjaväega talle läheneb.

Ja ometi oli ta Narva võtmisele olnud päris kindel, nii et isegi Venemaa saadikul laskis Hollandis tellida suure tulevärgi, mis Narva võtmise sõnumi saabudes pidi seal tema auks põlema süüdatama. Ja nüüd siis peab kõigil neil ilusail kavatsusil olema häbistav lõpp — rootslased eesotsas poisikesega löövad ta tagasi! Ja enam kui kunagi varem tundis nüüd tsaar, et ta sõjavägi, olgugi et suur, on lagendikul taplemiseks nõrk, sest tal puudub pealetungivaim.

Ikka enam ja enam hakkas nüüd tsaari kiusama mõte, milles ta enese au ning väärikuse alalhoidmiseks leidis ainsa võimaluse: jätta maha oma sõjavägi ning pöörduda tagasi Venemaale, et vähemalt ise pääseda auga tulema. Kui aga ta polgud tulevad hiljem lööduina talle järele, siis ometi ei või tema olla selles süüdi.

Aga keda määrata ülemjuhatajaks, kellel lasta võtta enesele see häbi? Kuid siiski, kes teab kuis veel kõik läheb, sõjas on ju õnn muutlik, nii et ta peab selleks määrama ikkagi tubli ning aruka inimese, kes vähemalt suudaks ning mõistaks midagi teha, et häbi poleks liialt suur ning et ta tuleks, kui mitte võitjana, siis ikkagi ausa kaotajana tagasi. Keda jätta — vene kindralid pole paljut sugugi arukamad oma sõdureist, sest isegi tublim neist — Boriska, jättis ilma suurema tapluseta oma kantsid rootslasile maha!

Tõustes pingilt hakkas tsaar rahutult kõndima mööda tuba, et peatselt jällegi istuda laua äärde. Siis valas ta peekrisse haljast viina, mida enese rahustamiseks jõi suurte lonksahtustega, ilma et ta sellest oleks jäänud kuigi märgatavalt purju — ainult ta nägu muutus üha punasemaks.

Weide ei sobi, Boriska ei kõlba, Golovinit läheb mul enesel vaja, ja pealegi tunneb ta sõjaasjandust vähe, arutles tsaar; kuid siis lüües lahtise pihuga laksahtades vastu otsmikku hüüdis ta äkki:

— Käes, käes — hertsog de Croy!

Seega oli tsaari valik langenud välismaalasest kindralile hertsog de Croy'le, kuna see võis tõesti olla palju tublim ülemjuhataja kui senine — kindral-feldmarssal Feodor Golovin, kes tundis ning oli omajagu kaval muus riigitarkuses, kuid sõjaasjanduses oli mõnikord päris oskamatult rumal. Seevastu oli aga Prantsusmaalt tulnud hertsog de Croy lääneriikide sõjatarkusega päris hästi tuttav.

Haaranud varnast oma kolmnurkse kübara ja võtnud nurgast dubiina ehk jämeda malga pihku, hüüdis tsaar valjusti:

— Aleksaška!

Kui seepeale ilmus eeskambrist seersant Menšikov, käskis tsaar talutada saduldatud hobused ukse ette ning tulla tal enesega kaasa. Ja siis läksid nad ratsutades raemõisa juures Pähklimäe jalal asuvasse laagrisse, kus elas ülemjuhataja Feodor Golovin koos oma nõuandja hertsog de Croy ja sõjainsener kindral von Hallartiga.

Ilma et ta nüüd oleks hakanud nurgas rippuva ikooni ees kummardamisega aega viitma, kutsus tsaar hertsog de Croy ülemjuhataja tööruumist eraldi asetsevasse telki, jättes Golovini, Hallarti ja veel teisigi väeülemaid üllatunult enesele järele vahtima.

— Armas hertsog, sõnas tsaar istudes välivoodile ning viibates, et de Croy võtaks ta kõrvale aset.

Istunud tsaari kõrvale, jäi mustahabemeline hertsog küsiva pilguga talle otsa vahtima.

— Armas hertsog, alustas nüüd tsaar uuesti, — ootamatult sain sõnumi, et ajaviitmatult pean sõitma Moskvasse!

Hertsog neelatas kuuldavalt, kuid ei osanud seepeale midagi kosta, sest see on ju tsaari enese tahta ja teha, kuhu ta läheb või kus ta asub.

— Nagu teate, armas hertsog, hakkas nüüd tsaar lähemalt seletama, — päevast päeva ootan abivägede saabumist, ning üheksa penikoorma kaugusel Narvast on mul neid siia tulemas üle kahekümne tuhande mehe. Kuid kindral Repnin liigub nendega nõnda aeglaselt edasi, et ta ei jõua õigeaegselt pärale; teel Moskvasse kiirustaksin siis ka teda.

Et aga hertsog ka nüüd ei osanud midagi vastata, siis jätkas tsaar:

— Õige peatselt jõuab Moskvasse Türgi saatkond, keda pean seal vastu võtma, nii et, nagu näete isegi, olen hädaga sunnitud vastu oma tahtmist asuma juba nüüd teele. Kuid see pole veel kõik — Polotskis või Birsenis pean veel kohtama Pohla kuningat Augusti, et meie ühises sõjategevuses temaga kokku leppida.

Hertsog langetas pea.

— Ja nüüd pärast pikka kaalutlust teen teile ettepaneku võtta siinsete vägede ülemjuhatus enese kätte!

— Mina, ülemjuhatajaks?! ja hertsog pani üllatunult käe oma rinnale.

Tsaar noogutas vaikides.

— Aga majesteet, teil on ju ülemjuhataja olemas — kindral-feldmarssal Feodor Golovin!

Uuesti hakkas nüüd tsaar seletama, öeldes, et kindral Golovin peab tulema temaga Türgi saatkonna vastuvõtuks Moskvasse kaasa, et seal nendega piiriküsimusis kokku leppida; seejuures olevat Golovin seal päris hädavajalik, sest tema olevat kõigi sõjaliste ja diplomaatiliste küsimuste arutlemises kaunikesti vilunud.

— Ei, majesteet, sõnas hertsog de Croy püsti tõustes, — ülemjuhataja kohuseid mina enesele ei võta!

Ka tsaar tõusis nüüd püsti, küsides üllatunult:

— Aga armas hertsog, mis on teie keeldumise põhjuseks?

Kõndinud kitsas telgis paar korda edasi-tagasi, jäi hertsog vilgukivist aknakese juures peatuma ning hakkas selle pihta sõrmedega trummeldama.

— Miks ei võta te minu ettepanekut vastu, hertsog?

— Majesteet, kostis de Croy pöördudes, — minu kui välismaalase vastu puudub teie vägedel usaldus!

— Kes? Kui see on minu käsk, siis nad peavad..!

ja tsaari värisev pea hakkas veel ägedamini võbisema, kuna ta muhklikule otsmikule tekkis sügav vagu.

— Majesteet, inimeste tunded alluvad ainult Jumala tahtele.

— Ei, kui mina käsin, siis mu alamad peavad teid usaldama ning kuulama te sõna! ja tsaar raksatas rusikaga vastu lauda.

— Majesteet, kostis hertsog rahulikult, — kuigi teie oma sõnaga sunnite neid minule alistuma, siis vähemalt mina neid ei tunne. Ma pole veel kuigi kaua saanud teie sõjaväes viibida, ja nüüd siis äkki ülemjuhatajaks! Ei-ei, majesteet, ja hertsog raputas pead, — teie austav ettepanek on mulle täiesti vastuvõtmatu!

— Aga armas hertsog, ja võttes de Croy mõõgarihmast kinni hakkas tsaar seda sõrmede vahel keerutama, nii et selle vaskne pannal paindus kõveraks, — teie vaatate kõigele ainuüksi tumedamalt poolelt!

— Ei-ei, majesteet, minule osutatud aust pean ma keelduma, ja pealegi ei leia ma mingit põhjust, et just mina peaksin jääma ülemjuhatajaks, kuna teil on siin küllaltki olemas vene rahvusest kindraleid.

— Hertsog de Croy, kostis tsaar, — kuna kohalolevaist kindraleist teie olete auastmes vanim, siis juba ainuüksi seepärast peate paratamatult võtma minu ja Golovini lahkudes ülemjuhatuse enesele!

— Ei-ei, majesteet — see pole põhjuseks!

— Minu valik langes just teile, hertsog, sõnas tsaar tumedalt ja laskus uuesti välivoodile, — et kohalolevaist kindraleist olete ainuüksi teie lääneriikide sõjataktikaga kõige enam kodus, kuna aga minu kindralid on enamasti harjunud tatarlaste ja türklastega steppides sõdima. Rootslased tarvitavad nüüd aga hoopis

teissugust taktikat, millele võib edukalt vastu panna ainult euroopaliku sõdimisoskusega.

— Eks rootslastegi taktika põlvne idast, kust vene kindralid on omandanud oma esimesi oskusi.

— Nii siis, hertsog, võtate minu pakkumise vastu? küsis tsaar pärast mõneajalist vaikust.

— Ei, majesteet!

— Palju vajate mõtlemiseks aega?

— Ma ei vaja seda üldse, majesteet, — see oli mu viimne sõna!

Sõnalausumata pöördus tsaar Peeter Aleksejevitš ümber ning lahkus Feodor Golovini laagrist.

Keeldub vastu võtmast, keeldub... mõtles tsaar oma saarekesele tagasi tulles. Meie lugu on siis tõesti räbal, kui ta nii järsusõnaliselt loobus ülemjuhatusest. Istudes laua äärde valas tsaar enesele jällegi viina ning püüdis millelegi lõbusamale mõeldes peletada enesest tusatuju; kuid ikka ning ühtepuhku kerkis ta silme ette noor poisikeslik Rootsi kuningas, kes iga minutiga tuleb talle ikka lähemale ja lähemale.

Lüües raksatades rusikaga vastu lauda, nii et viina loksus peekrist lauale, kargas tsaar äkki püsti ning vehueldes parema käega hakkas pikkade sammudega kõndima piki tuba. Seejuures pidi ta hoidma end hästi ettepoole kummargile, et mitte põrgata peaga vastu laetalasid.

Väljas hämardus, sadas halli lumelobjakat ning lörtsi. Tsaaritoa aknast oli näha, kuis õues liikus bombardere, kes vandudes kirusid halba sügisilma.

Kui teaks, vaevasid mõtted ning kahtlustused tsaari, kui teaks, et võidame rootslasi, siis... kuid suutmata lõpuni mõtelda, heitis ta lootusetult käega: vene sõdur

ei pea rootslaste löögile vastu! Iseasi, kui tal oleks õnnestunud vallutada Narva või vähemalt Ivangorod, siis selle müüride tagant oleksid ta sõdurid pannud nii suure südikusega vastu, et Karl võiks joosta puruks oma pea. Pealetungile asudes pole aga ühestki tema sõdurist asja, ei ole, nad ainult kisendavad ning lasevad end ennemini üles puua, kuid pealetungile ei lähe!

— Ja kes on selles süüdi, et vene sõduril puudub pealetungivaim, kes? küsis tsaar peekrist viina rüübates eneselt, ja asetades selle siis kolksatades lauale sõnas nõnda: — Eeh, meie vanaisad ning esiisad, nemad harjutasid vene sõdurit ainult kantsides vastu pidama. Kuid mina tahan viia vene sõduri pealetungile, mina kasvatan temas kallaletungivaimu, mina! ja tsaar kargas laua ääres püsti, lüües aga seejuures kolksatades peaga vastu laetala.

Täitnud oma pikavarrelise piibu hollandi tubakaga, istus tsaar kamina ees asetsevale järile, hakates seal suure ägedusega suitsetama. Kuid ka tubakaving ei suutnud nüüd peletada temast suurt ärevust niisama nagu viingi, mis ainult pani teda näost punetama ning kiskus otsmikule higi.

Olla poisikesest võidetud — ja tsaar sülitas meelepahaga särtsudes tulle, see teeks teda mitte ainuüksi Venemaa, vaid ka koguni terve maailma ees narriks. Kuid Venemaa, kas tohib siis Venemaal mind keegi naerda, kui nüüd rootslasele kaotan? ja tsaari nägu tursus vihast.

Peeter Aleksejevitš, tundus nüüd tsaarile, nagu oleks keegi nähtamatu isik sosistanud talle kõrva, Venemaal vihatakse sind hullemini kui kunagi varem —

tuleta ainult meelde streletside verist mässu. Seepärast vaata ette ning ära kahjusta oma nime!

Koputanud piibu vastu saapakontsa tuhast tühjaks, sõnas tsaar haigutades:

— Läki nüüd magama — hommik on õhtust kavalam!

Saatnud Feodor Golovinile sõna, et see oleks Moskvasse sõiduks homme valmis, kuna ülemjuhatuse võtab temalt vastu hertsog de Croy, laskis tsaar kiskuda saapad enesel jalast ning heitis nöörpunutisest põhjaga sängi magama.

Kuid ka ikooni ees vilkuvast tulukesest valgustatud pooleldi pimedas toas lamades ei tulnud tsaaril und silma, sest ta mõtted jooksid peas vingudes ringi, üks neist kentsakam kui teine. Ka väljast kostev alatine lärmamine ei lasknud tal nüüd uinuda, sest ta kõrvadesse tungis sõdurite laul ja kära, ning ta suutis isegi kuulda mööda sõjasilda jooksvate inimeste sammude müdinat.

Äkki paotati tsaaritoa uks ning seersant Menšikov, vilkudes põlev küünlajupp käes, pistis ukse vahelt pea, et küsida:

— Kas magad, härra kapten? Golovin laseb teatada, et hertsog ei võtvat temalt ülemjuhatust vastu!

— Lõuad, kutsikas! käratas tsaar ja pöördus voodi nagisedes teisele küljele.

— Karl, Karl, kui ma sind tabaksin! sosistas tsaar käsi rusikasse pigistades.

Kuid see noor poisikeslik kuningas läheneb ja läheneb! Nüüd, millal ajanäitaja nurgas lõi ragisedes ühe löögi üle kesköö, nüüd magab ta kuskil pimedas metsaaluses oma laagris, mõtles tsaar unetult väherdades.

Kui aga ajanäitaja lõi kolm ragisevat lööki vastu hommikut, siis tsaar, olles üleni higine, kargas pomisedes sängist:

— Nüüd ta äratab oma laagri ja asub teele, nüüd ta tuleb, tuleb..!

Lohutanud end peekritäie viinaga, läitis tsaar ikooni ees põleva tulega oma piibu.

Aga see on ju ometi patt, mõtles ta siis rasvapotti ikooni ette tagasi pistes, patt on pühaku tulukesega süüdata piipu! Kuid samas tekkis tas nurin ka Jumala vastu, et see ei anna talle rootslaste vastu enam mingit abi ega kaitset, ja ta ütles silmitsedes ikooni:

— Ööd ja päevad läbi põleb sinu ees tuli, kuid ometi lubad sa vaenlasel karistamatult läheneda; miks ei lase sa maapinnal avaneda ning neelda seda ülbet poisikest kogu ta väega? Aga ei — sa, Jumal, koristad isegi minu väe ta teelt ning saadad Boriskale säärase hirmu peale, mida ta varem kunagi pole tundnud!

Siis aga löönud risti ette ning kummardunud ikooni ees vööni, läks tsaar tagasi sängi, kus ta lõpuks ometi leidis veidi und. Kuid seegi uni polnud kuigi kosutav, sest ta nägi ühtepuhku aina rootslasi, nägi, kuis nad tulid tihedates parvedes ikka lähemale ja lähemale, piigid ja bajonetid õieli ees, sööstsid kallale, kuna aga tema sõdurid eesotsas kindralite ja polkovnikutega jooksevad valju ulgumisega pakku.

— Pidage, pidage! karjub ta neile, kuid kõik näib olevat asjatu ning nüüd peab ka ta ise hakkama vangist pääsemiseks jooksma. Ja siis näeb ta valge hobuse seljas kihutades tulevat lähemale teda ennast — noort Rootsi kuningat!

Enam ei pidanud tsaar säärasele põrutavale une-

näole vastu ning ta kargas uuesti sängist, kuuldes samal ajal kuskilt kaugelt ka kikka kiremist.

— Aleksaška, Aleksaška! hõikas ta nüüd seersant Menšikovi, kästes tal saata hertsog de Croy'le sõna, et ta tuleks tema juurde.

Seni kui käskjalg viibis teel, valas tsaar vahepeal põlemasüüdatud küünlatule valgusel ühe peekritäie viina teise järele kõrist alla. Ja siis ajanud end laua äärest jalule, läks ta akna juurde ning surus näo vastu niisket klaasi, mille taga oli kottpime öö.

— Aleksaška, saada teine käskjalg hertsogile järele ning las ta ütleb talle, et ma ootan teda!

Kui seersant Menšikov pärast uue käskjala väljasaatmist pöördus jällegi tagasi, kutsus tsaar ta enese kõrvale lauda, kus valades iseoma käega viina käskis tal juua.

— Kas rootslastest on juba uusi teateid saabunud?

— Mitte mingisuguseid, härra kapten, kostis seersant Menšikov, — viimaste sõnumite järgi ööbivad nad praegu Sillamäel, kuid eks nende luurajad ole veelgi lähemal.

— Joo! ja tsaar täitis uuesti Menšikovi peekri.

Parajasti kui Menšikov oli asetamas tühjendatud peekrit lauale, sõnas tsaar:

— Aleksaška, saada kolmas käskjalg hertsogile järele!

Enne aga kui seersant Menšikov jõudis asuda käsku täitma, saabus esimesena väljasaadetud käskjalg tagasi teatega, et hertsog laskvat küsida, kas tsaar kutsub teda enese juurde selleks, et määrata vägede juhatajaks.

— Ja-jah, selleks jah, sõnas tsaar rõõmsalt.

— Aleksaška, saada uus käskjalg viima meie hertsogile sõna, et just selleks ootangi teda siia!

Kui siis Menšikov pärast käsu täitmist pöördus tsaari juurde tagasi, sõnas see peekrit tõstes nõnda:

— Ja nüüd siis joome uue ülemjuhataja terviseks!

— Härra kapten, lubage mul praegu enam mitte juua!

— Ku-kuidas, sa ei taha uue ülemjuhataja terviseks juua?! ja tsaar oli muutumas tigedaks.

— Härra kapten, palju on juba joodud, pea ei kannata enam välja!

— Pea, ha-ha-haa! naeris tsaar kõvera suuga. — Siis tähendab, sa ei kõlba enam sõduriks, nii et pean võtma sult seersandi auastme!

Sõnatult haaras nüüd Menšikov laualt peekri ning tühjendas selle põhjani.

— Tubli! naeratas tsaar. — Kuid kuhu jääb meie hertsog? Saada veel üks käskjalg talle järele!

Kui seersant Menšikov oli lahkunud toast, siis tsaar ajades end jalule lähenes uuesti aknale, mille tagune oli aga veel ikkagi pime, kuna ulguv tuul pildus krabisevat jääkirmet vastu klaasi.

— Karl, poisike! pomises tsaar eemaldudes aknast. Siis aga hakkas ta äkki kisendama: — Hertsog, hertsog, miks ta ei tule, ei tule?! Aleksaška, Aleksaška! Ja kui siis Menšikov tsaari hüüdeid kuuldes tagasi tuppa tormas, sõnas ta talle nõnda: — Saada veel üks käskjalg hertsogile järele!

— Härra kapten, kostis Menšikov, — kõik kuus käskjalga on jõudnud juba tagasi ning toonud teate, et hertsog keeldub tulemast, sest ta ei soovivat võtta ülemjuhatust vastu!

Nüüd hakkas tsaari pea kohutavalt värisema, nii et ta pruunid juuksekiharad liikusid, nagu oleks puhunud neile tuul, kuna aga ta nägu muutus pondudes muhklikuks. Siis aga haarates toolikorjust kinni kisendas ta valjusti:

— Sa-saada talle sõna, et mina käsin tal otsekohe tulla, et tõrkumise puhul lasen ta juba enne päikese tõusu oksa tõmmata!

Vaevalt aga oli Menšikov jõudnud väljuda toast, kui tsaar tormas talle järele ning haarates ta mõõgarihmast kinni sõnas talle nõnda:

— Ei-ei, Aleksaška, lase talle ütelda, et ma palun teda enese juurde, mitte aga ei käse, vaid palun!

Aeg nihkus venides edasi, kuid ei viimast käskjalga ega ka hertsogit polnud veel ikkagi tulemas.

— Kui ta nii kaua peab käskjalga kinni, siis tuleb ta kindlasti, rõõmustus tsaar. — Aleksaška, lase me asjad kokku pakkida!

— Pakkida?!

— Nojah, unimüts, meie sõidame ju Venemaale, kas sa seda siis veel ei tea?

— Mina arvasin, et..!

— Joome veel enne reisu! ja tsaar täitis jällegi peekri.

Nüüd aga ei läbenud tsaar enam paigal istuda, vaid hakkas kõndima mööda tuba. Seejuures puudutas ta jalg tooli, mis kukkus kolisedes ümber. Samas lõi seinakell ragisedes viis hommikust tundi, kuna aga tsaarile tundus, nagu kuuleks ta kuskilt ratsaväe pealetungiks puhutava trompeti häält.

— Kes praegu puhub laagris trompetit?

— Kus, keegi ei puhu! ja seersant Menšikov jäi arusaamatult tsaarile näkku vahtima.

— Vahest eksisin, pomises tsaar raputades pead, — kuid see võis kosta ka rootslaste laagrist?!

— Rootslaste väeleer asub ju kaugel... sai Menšikov ütelda, kui tsaar teda katkestas:

— Aleksaška, mine vaata, kuhu see viimane käskjalg on kadunud; kuid pea, parem kui juba sa ise läheksid hertsogi juurde!

Peatudes uksel jäi Menšikov millegi üle mõteldes aru pidama; kuid tsaar tõukas ta välja, sõnades kannatamatult:

— Mine rutem, kuid tule ka rutem tagasi!

Vöötanud ning pannud uuesti oma kolmnurkse kübara pähe, jalutas tsaar rahutult mööda tuba. Samal ajal kõndisid ümber maja ja mööda Kampersholmi saart bombarderest valvurid, kes pidasid teraselt silmas, et kuskilt ei kipuks vaenlane salaja tsaari elu kallale. Kõndides mõttessevajunult mööda tuba põrkas tsaar tihtigi peadpidi vastu laetalasid, kuid et tal viltmüts oli peas, siis ei tundnud ta sellest kuigi suurt häda.

Kui nüüd hertsog tõesti ei võta ülemjuhatust vastu, keda tuleks tal siis sellele kohale määrata? Pakkuda seda kindral Hallartile, kuid tema on ju peamiselt sõjainsener ning kindlustiste ehitaja; väejuhtimiseks pole tal aga kõiki neid oskusi, mida omab hertsog, olgugi et ka tema pole kuigi väljapaistev ning kuulus väejuht; kuid siiski — hertsog tunneb ikkagi päris põhjalikult kõiki eurooplaste sõdimisviise ning on seega mitmeti kasulikum kui ükskõik milline vene kindral.

— Härra kapten, hertsog keeldub tulemast! ütles

Menšikov joostes ähkides tuppa. — Küll meelitasin ja isegi ähvardasin, et lased ta puua..!

— Ku-kuidas, kas sa tõesti ütlesid talle nõnda? ja tsaar haaras Menšikovi randmest kinni, seda tugevasti surudes.

— Midagi polnud enam teha — vanamees ajas vastu nagu sõnn, et ei tule ja ei hakka..!

— Siis lasen ta tõesti üles puua, tule, Aleksaška!

Tsaari väljudes koos seersant Menšikoviga liitus nendega ka mõningaid vahtipidavaid bombardere, kes enne seda olid valvanud tsaari elamu ust.

Läbi ööpimeduse kostis saarel asetseva tuuliku kammitsassepandud tiibade kiunumine ning nagin, kuna aga Narva jõgi ruttas kohisedes mere poole, püüdes kaasa kiskuda ka jõele ehitatud palksilda, mis nagisedes pani jõevoolu surumisele vastu, olles tugevate köite ja raudklambritega kokku pandud.

Läinud käsilaterna valgusel üle sõjasilla, jõudis tsaar peagi telkide ja laudhüttide ridadeni, mis kulgesid ikka edasi lõuna poole. Liikudes piki piirajate kaevikute ja laudbarakkide vahesid edasi jõudis tsaar õige peatselt Feodor Golovini laagrisse, kus ülemjuhataja korteris olid kindralid juba jalul. Sagedaste tülitamiste pärast oli ka hertsog de Croy jõudnud rõivastuda ning tulla ülemjuhataja tööruumidesse, kus nüüd kindralid kuuldusest, et tsaar kavatsevat laagrist lahkuda, olid üpris mures ning rõhutud. Hertsog de Croy oli aga märgatavalt pahane, püüdes seda sisseastuva tsaari eest siiski varjata. Tsaar aga tundus nüüd tublisti erutatuna ning näis otsekui surmahirmust olevat liialt kahvatu.

— Armas hertsog, pöördus ta kohe tuppa tulles de

Croy poole, kusjuures aga sõnad näisid ühtepuhku katkevat tal suus, nii et ta pidi end kogudes ikka uuesti alustama: — Armas hertsog, minu käskjalad segasid teie unerahu, kuid unustame selle, sest pärast lahingut magame siis mitu nädalat järjest nagu tõelised vene karud kunagi, ha-ha-haa! ja tsaar naeris kõverdunud suuga; kuid see polnud mitte lõbusast tujust tulev naer, vaid segastunud inimese õõnsalt värisev hääl.

Püstitõusnud hertsog silus vaikides oma musta lõuahabet, kuna aga tsaar jätkas:

— Nagu hertsog isegi teab, pean juba täna asuma Moskva poole teele!

— Isake, heategija, ära jäta meid maha! hüüdis seda kuuldes vürst Dolgoruki, kusjuures pisarad purskusid tal silmist.

— Isake, ära lahku meist, ära jäta meid tigeda vaenlase kätte kiusamiseks maha! hakkasid nüüd kõik kohalolevad kindralid, vürstid, polkovnikud ja vojevoodid hädaldama, pühkides seejuures silmi ning nuuksudes nagu vanad naised.

Kuid tsaar olles nüüd ise suures kitsikuses ei pannud oma kindralite halamisi tähelegi, vaid anus omakorda hertsogit, et see võtaks ülemjuhatuse vastu.

— Isake, batjuška, las Türgi saadikud ootavad, nuuksus sinnailmunud vürst Trubetskoi, — oleme sinu eest valmis panema kas või pea pakule, kuid ainult juhata meid! Oleme küll vahvad ning suremiseks valmis, aga mõistusest tuleb meil sinuta puudus . . .!

Ja vürstid ning kindralid nutsid ja ulgusid nüüd, nii et päris häbi oli neid näha. Tsaar ise oli aga nõnda ärritatud, et ta ei suutnud ütelda ühtki mõistetavat sõna, vaid ainult kogeles ja vehkles parema käega.

Saanud aga lõpuks enesevalitsemise tagasi, käratas ta oma kindraleile nõnda:

— Vait, vaikige, teie vanad naised! Ülemjuhatajaks jääb hertsog de Croy, kelle sõna peate kuulama samuti nagu minu oma! Tema jääb siia teile juhatajaks ning nüüdsest on ainuüksi tema, kes teie eest mõtleb!

— Majesteet, leidis nüüd hertsog de Croy ütlemiseks mahti, — teie pakkumist ei või ma vastu võtta!

— Aga armas hertsog, miks te nii kaua jonnite, mida soovite selle eest tasuks?

— Majesteet, ja hertsog kõrgendas häält, — minu keeldumine ei olene mitte mingist sõgedast jonnimisest ega ka tasude tagaajamisest, vaid ma ei saa ülemjuhataja ametit juba seepärast vastu võtta, et sõjaväel on siin toidumoon juba lõppemas, kuna ka laskemoona on tal liialt vähe.

Asetades käe hertsogi õlale sõnas tsaar talle nõnda:

— Armas hertsog, kogu oma lootuse panen ma nüüd ainuüksi teie peale ning palun, võtke ülemjuhataja amet vastu!

— Olgu, ütles hertsog pärast lühikest järelemõtlemist, — kuid seejuures, majesteet, palun teilt kirjalikku instruktsiooni, et mida tuleks mul teha; selles palun ära tähendada, kuis ning missuguseist tagavaradest tuleks mul seda väehulka ülal pidada ning kui suur on kuulide ja püssirohu hulk, mis on meil praegu olemas, ja et kui palju läheb teda vaja, et vallutada Narva.

— Selle te saate, kõik märgin täpselt üles! hüüdis tsaar rõõmsalt, kuna aga kindralid nuuksusid vaikselt:

— Gossudar, ära jäta meid maha!

Lasknud enesele anda pudeli viina, täitis tsaar iseoma käega klaasid ning jõi siis lepingu kinnitamiseks hertsogiga kokku. Pärast seda tõusis ta jumalagajätuks püsti ning sõnas uuele ülemjuhatajale nõnda:

— Igal juhul ei tohi te rootslaste abiväge lasta linna; kui aga suudate kindluse enne nende saabumist vallutada, siis tehke seda Jumala nimel!

Ja siis sama äkki, nagu ta oli ilmunud, kadus nüüd tsaar, olles enne seda kaelustanud hertsogit ja teisi lähemaid kindraleid, lubades minna koostama edaspidiseks sõjategevuseks juhendit.

Ning vaevalt jõudis hommik koita, kui tsaar istudes tõlda, millel oli kuus hobust ees, kihutas koos Feodor Golovini, seersant Menšikovi, oma koka, mõningate teenrite ja väikese kaitsesalga saatel läbi Ingerimaa Venemaa poole. Ja nõnda jättis ta maha oma suure sõjaväe, et aga eemale jõuda lähenevast Rootsi kuningast, kes sisendas temasse tõsist hirmu.

Kui siis uus ülemjuhataja hertsog de Croy, kes parajasti oli koostamas tsaarile esitamiseks dokumenti, mille põhjal ta julgeolek pidi kindlustatama, tsaari lahkumisest kuulis, laiutas ta üllatusest ainult käsi, sest nii ootamatult äkki oli kõik sündinud. Nüüd oli ta jäetud juhatama halvastiõpetatud suurt Vene sõjaväge, kellega tal tuli pealetungivaile rootslasile vastu astuda.

4.

Andnud väejuhtidele parooli — Peetrus ja Moskva, käskis ülemjuhataja hertsog de Croy tuua järgmisel päeval kõik polgud kindlustatud kaevikust välja, et neid iseoma silmaga üle vaadata ning parandada võimalikke patustusi, mis on vägede kohaleasetamisel varem tehtud. Ja kui siis saabus 20. novembri hommik, asuski hertsog üle vaatama kõiki ta käsutusse antud polkusid, kellest ta seni polnud veel paljusid näinudki.

Ülevaatust alustas ülemjuhataja sõjasilla juurest vägede paremalt tiivalt, kus esimesena asus polkovnik Ivan Tšambersi juhatada olev Semjonovski ja Preobraženski polk, mille sõdurid olles välismaa kombe kohaselt rõivastatud rohelistesse kuubedesse ja kandes madalaid kolmnurkseid kübaraid nägid õige tublidena välja. Saadetuna kindraleist liikus hertsog piki kaevikute joont ikka edasi lõuna poole, kusjuures need polkovnikud, kelle sõdureist oli ta jõudnud juba mööduda, jäid kord-korralt maha, kuna uued astusid talle

vastu. Samal ajal kui kindralid ja polkovnikud näitasid uue ülemjuhataja vastu ülemäärast lahkust, kõõritasid sõdurid enamasti umbusklikult talle otsa, sest mere tagant tulnud kindralist ei lootnud nad enestele midagi head.

Nõnda vägede ülevaatust toimetades jõudis hertsog de Croy lõpuks Pähklimäe kindlustatud künkale, kus asus osa venelaste kahureid. Parajasti kui ta sealt oma pilku piki kaevikute joont lõuna poole heites vahtis pikkade plutoonidena seisvaid polkusid, hakkas äkki üks künkal seisvaid valvemehi kisama:

— Vahi, vahi! ja ta osutas käega lääne poole.

Nüüd pöörasid ülemjuhatajat saatvad kindralid ja polkovnikud oma pilgu maantee suunas läände, ja vaata — eemal silmapiiril oli näha lähenevaid Rootsi ratsamehi.

— Märgupauk! hüüdis nüüd ülemjuhataja kisades.

Ja suurtüknikud, ilma et nad oleksid hakanud märguande-pauguks kiskuma kuule kahurite torudest, viisid neist kolme kõige suurema süüteaugule tule. Kõmahtas vali kogupauk, mis pani võpatama kogu Pähklimäe, kuna hallid suitsupilved kerkisid taeva poole. Samas lagunesid plutoonid koost ning sõdurid tormasid kisades ja vandudes oma kantsidesse tagasi.

— Polkudel valmistuda lahinguks! hüüdis hertsog uuesti.

Nüüd tõusis venelaste seas suur lärmamine, kuna peagu iga polgu juures hakati puhuma pasunaid ja põristama trumme, nii et kogu penikoorma pikkune sõjaliin oli täis muusikat ja kära; polkude värvilised lahingulipud keerati aga lahti ja pandi tranšeedele ning vallidele lehvima.

Kuid ülemjuhataja hertsog de Croy kui vägagi kogenud sõjamees ei lasknud end neist vähestest Rootsi ratsameestest kohutada, vaid jätkates ülevaatust liikus piki kaevikute vahesid ikka edasi, et saada polkude asetusest täit selgust, sest teisiti talitades poleks vägede juhatamine tal üldse olnud võimalik. Kuna aga venelaste kindlustised polnud meeste poolest mitte kõikjal ühtlase tugevusega, siis laskis ülemjuhataja tuua sõdureid ühest kohast teise, nii et igal pool sai neid kahelt kuni kolmelt realt.

Möödudes kindral Weide diviisist jõudis hertsog de Croy peagu Šeremetjevi ratsaväeni, kes rootslaste eest taandudes oli alles eelmisel õhtul jõudnud Sillamäelt tulles pärale ning asunud oma esialgsesse laagripaika — Joala veski juurde kose lähedusse.

Ka keskrindel asuva kindlustatud laagri juhataja vürst Trubetskoi, kes oma joomaahastusest oli jõudnud lõplikult toibuda, käis nüüd oma polkude seas ringi ning püüdes ergutada sõdureid ütles neile ühtepuhku:

— Lapsukesed, olge nüüd hoolsad ning püsige oma kohal, nõnda et teie võiksite kanda vastutust Jumala ja tsaari ees!

Samas korrati veel kord ülemjuhataja valju käsku, et ihunuhtluse ähvardusel ei tohi mitte keegi avada vaenlase pihta püssist tuld, enne kui ta on jõudnud kahe- või kolmekümne sammu kaugusele.

Surudes püsse tugevamini pihku vahtisid sõdurid vallile püstitatud kärbiste ja harkide vahelt murelikult udutavasse kaugusse, kus lamedal Härmamäe künkal oli näha lähenevaid rootslasi, kelle pead ja hobuste koonud olid mäeküüru tagant taevapõhjal hästi näha.

— — — — — — — — — — — — — —

Asunud hommikul kell kuus Laagna mõisast teele, jõudsid rootslased kella kümneks Narva-esisele Härmamäele. Kõige esmalt hakkasid lähenejaile paistma Narva raekoja ja kirikute tornid, pärast kõrbpunased majade viilkatused, siis vallid, venelaste kindlustatud laagrid ja lõpuks nähti kuskil põhja pool vilkuvat jõekääru.

— Narva, kisendasid Rootsi sõdurid linnatorne nähes ja keerutasid oma mütse, — Narva, vaat nüüd on alles meie vintsutusil lõpp! ja nad ei tundnud enam isegi väsimust ihus.

Kuid et järelemõtlematu pealehakkamine võib tihtigi tuua kasu asemel ainult kahju, siis tuli ohvitserel näha palju vaeva, et vaigistada oma meeste taplusele-mineku iha. Ka näljatunne oli nüüd sõdureil täitsa kadunud, kui neil vaenlane seisis juba silme ees.

Samal ajal kui rootslaste ratsa- ja jalaväeosad jõudsid Härmamäele kord-korralt pärale, ratsutas kuningas ise koos kindral Rehnschiöldi, tallmeister Axel Hårdi ja mõningate teiste kindralite ja trabantohvitseride saatel läbi võsa ettepoole, et vaadata oma silmaga tulevast lahinguvälja. Pidades pealetungi üle aru vaatles kuningas venelaste kindlustiste joont, mis peagu poolsõõrina piiras Narva linna. Venelaste parem tiib asetses soises madalikus, keskrinne, mis oli hästi ning igast küljest tugevate muldkuhjatistega kindlustatud, otse Härmamäe jalal, kuna nende vasem tiib asetses kõrgemal maapinnal ning kulgedes edasi lõunasse kadus paremale poole võsa varju.

Kuningas silmitses ka Narva kindluse ravelliinide ja bastionide teravaid nurki ja teiselt poolt jõge paistva Ivanilinna ümmargusi torne, millel aga nüüdses sõjas

polnud enam mingit tähtsust. Kõigist tornidest kõrgemana paistis aga tüse neljatahkne Härmani torn, mis võimsalt kerkis taeva poole. Kaugel silmapiiri lähedal asuva Vepsküla juures vilkus aga rohelist lagendikku läbistav Narva jõgi, mis voolas sügavas orus.

— Narva, minu omandus, sosistas kuningas, — ja seda tahad siis sina, toores vene mees, minu käest ära kiskuda! ja ta surus ikka tugevamini mõõgapidet. — Kuid veel on Jumal taevas, kes valvab õigluse järele!

Rootslaste rügemendid jäid peatuma võsas, mille idapoolne serv lõppes venelaste kindlustiste ees, kust nad maapinna olid rookinud võsast lagedaks, nii et kogu ümbrus oli seal täis teravaid roikalisi tüükaid. Samal ajal, millal kuningas koos oma kaaskonnaga uuris venelaste kantse, rivistati tema taga asetsevas võsas ratsa- ja jalaväge plutoonidena üles. Samas kihutas sõnaviijaid ratsamehi edasi-tagasi, viies käske ka taamal järelliikuva suurtükiväe ülemaile. Ja peatselt kuulduski tagantpoolt neljast suurtükist antav kogupauk märguandeks linnasolijaile, et kuningas oma abiga on jõudnud pärale. Samas kerkisid ka linnavallidelt suitsupilved ning kõmahtasid vastuseks lastud suurtükipaugud.

Et venelased püsisid oma kaevikus vaiksesti paigal ega mõtelnudki sealt rootslaste vastu välja tulla, siis kuningas koos kindral Rehnschiöldi, kindral Wellingki ja teistega ratsutades Härmamäel võttis nõuks alustada ise kallaletungi. Kuna aga venelased olid oma kindlustiste ette kaevanud seitsme jala sügavuse ja kaheksa jala laiuse kraavi, millest oli õige raske üle pääseda, siis tuli seda lahingu ajal täita haostega, et jõuda kiiresti vaenlasega rinnutsi kokku. Kuninga käsku, et

iga jalaväerügement saadaks osa mehi võssa valmistama haokimpe, tõttas nüüd kindral-adjutant Knut Leijenhufud neile edasi andma.

Arutledes pealetungivõimalusi leidis kuningas koos oma kindralitega peatselt ühise keele, et pealetung tuleb teostada läbimurdega nii paremalt kui ka vasemalt poolt teed, kusjuures tugev keskmine Trubetskoi laager jäädes pealetungivate kolonnide vahekohta oleks ära lõigatud tiibadelt, nii et ta ei suudaks muutuda rootslasile kuigi kardetavaks.

Tulnud lõpuks tagasi oma väe juurde, laskis kuningas asetada rügemendid nõnda, et rünnakrühmadeks jäid jalaväeosad, kuna osa ratsaväge pidi tulema nende kannul, sest paljud lahinguhobused Eestimaalt võetuna olid veel lahinguga vilumatud päris harilikud tööloomad, kes lahingukärast kohkudes võisid joosta laiali ning minnes segamini teha koguni omadele kahju.

Oma ligemale kümnetuhandese sõjaväe jaotas kuningas kahte suurde rühma, millest üks ratsa- ja üks jalaväerühmitis pidid alustama pealetungi lõuna poolt teed, kuna aga ülejäänud vägi põhja poolt. Parempoolsesse jalaväerühmitisse koondati peamiselt rootslasi, kuna aga soomlasi jäeti sinna ainult üks kolmasmeeste pataljon; kuid seda enam soomlasi koondati pealetungiva väe vasemale tiivale. Sinna asusid ka puujalgse kindral-majori Johan Ribbingi juhatusel varuratsaosad — Eestimaal värvatud ratsarügement ja Eestimaa aadlilipkonna kolm eskadroni, mis koosnesid peagu eranditult Eestimaa päristalupojest. Jalaväerügemendid asetati kompaniidena rindridadesse — ikka kolm rühma kõrvuti, nii et püsnike rühmad jäid külgedele, kuna piigimehed seati nende vahekohta. Iga rühm oli piki

rinnet kümme inimest lai ja seitse sügavuti. Rühmade kummalegi servale asus üks allohvitser, leitnandid oma rühmade ette, kuna kompanii eesotsa asus kapten halja mõõgaga ning ta taha kompanii lippur.

Kõigi nende väeüksuste kohaleasetamisel jooksid ja ratsutasid sõnaviijad ning käskjalad korraldusi edasi andes ringi või jällegi puhusid sõdurite metsast kokkukutsumiseks trompeteid.

Samas vedasid vahuleaetud hobused suurtükke kolisedes ettepoole, kus kuningas ise oli valinud neile parajad laskepaigad, mida ta juhatas kahurväe ülemale kindral Johan Siöbladhile kätte; saanud sellelt omakorda käsu, viis major Appelmann oma kuusteistkümmend kahurit Härmamäele, kus nende eest rakendati hobused lahti, pöörati kahurihännad kolisedes ümber ning suunati nende torud kindral Trubetskoi laagri poole. Kakskümmend üks suurtükki viidi aga Narva postiteest vasemale poole, kus kindral Siöbladh ise juhatas nende tuleavamist Pähklimäe kingul asetseva venelaste kõrgema kantsi pihta. Ratsaväe enamik asus aga pealetungiva jalaväe tiibadele, et takistada seal vaenlase võimalikke väljatunge või põgenemist lääne poole.

Ühtlasi anti rügemendele teada, et kallaletungi märgiks on kuningas määranud kaks õhkulastavat raketti ja lahingu hüüdsõnaks: Jumala abiga!

— Jumala abiga! kordasid sõdurid kuuldes neid sõnu oma ohvitseride suust.

Kui siis kogu Rootsi vägi oli pealetungiks asetunud kohale ning sääraste ettevalmistustega kätte jõudmas üheteistkümnes tund, hakkasid kuninga märguande järgi rootslaste suurtükid Härmamäel paukuma, lastes

kuuli kuuli ja pommi pommi järele venelaste kantsidesse, kus peagu iga plahvatus paiskas palju risu ja puukildusid õhku, kuna aga iga lasu puhul kerkis suurtüke kohale kerakujulisi suitsupilvi, mida tuul hajutas kiiresti laiali.

Kuid nüüd ei jätnud venelased vastamata, ka nende kantsidelt hakkasid suitsukerad kerkima ja kostma valjud kõmahtused, kuna kahurikuulid hakkasid rootslaste peade kohal vinguma. Kahurikõridest väljapaiskuv suits hakkas aga kord-korralt tihenedes katma ümbrust ning lõpuks varjas ta silma eest koguni Narva linna torne, mida võidi veel üsna ähmaselt näha.

Vahetpidamata tabasid rootslaste suurtükid, nende pommid lõhkesid venelaste kantsides, tehes seal suurt kahju, kuid tekitasid veel enam hirmu. Venelaste pommid lendasid aga vihina ja kiunumisega üle rootslaste peade, ilma et nad oleksid suutnud teha neile mingit häda.

Samal ajal, kui suurtükest ägedasti lasti, jäi kuningas oma jalaväe rinde keskkoha ette peatuma ja istudes sadulas hüüdis oma sõdurite poole pöördudes nõnda:

— Mu sõbrad ning lahingukaaslased, alles üleeile nägite ning võisite ise olla tunnistajaiks, missuguse jõu ning lootuse omavad venelased, kellega täna tahame tapelda. Olgugi et nende vägede paremik oli end varjanud halvasti-läbipääsetavas ning raskesti-kättesaadavas kohas, kuid siiski, nagu nägite, alandas Issand Jumal nende kõrkust, nii et neid valdas määratu suur hirm ning nad põgenesid meie eest. Ja nõnda on sel ootamatul juhusel määratud meie tulevastele tegudele olla heaks ennustuseks ning seepärast ei suuda meie

vaenlaste suur arv teid üldse hirmutada, kui ainult mõtlete sellele, et nemad on venelased, meie aga rootslased!

Samas tuli suure ulgumise ning vihinaga venelaste lastud pomm, mis kukkus kuninga hobuse kõrvale maha, kus ta surisedes keerles nagu vurr ringi, hõõguv taht küljes. Ja enne kui ümberseisjad suutsid hädaohule mõteldagi, lõhkes ta valju kärgatusega, paisates tuld ja rauakilde laiali.

— Kuningas..! hüüdsid kindralid ja sõdurid kohkudes.

Kuid pomm oli lõhkenud nõnda õnnelikult, et nii kuningas kui ka teised ümberseisjad jäid veatuks, kuna ainult tahmunud auk tähistas maapinnal seda kohta, kus äsja oli asetsenud surmatooja.

— Peaksite teadma, jätkas kuningas rahulikult, nagu poleks vahepeal midagi juhtunud, kuna kindralitel oli samal ajal palju tegemist, et sundida oma rahutuksmuutunud hobuseid paigale jääma, — et nähes meie lahingulippe see suur inimhulk nüüd väriseb ja lõdiseb hirmust. Seepärast, mu sõbrad, missugust tõendust tahaksite teie veel peale käesoleva? Kas teie ei näe, kuis nad poevad oma koobastesse peitu ega julge tulla esimesina taplema, olgugi et nad ületavad meid võrdlemata suure arvu poolest! Kuid siiski, mu sõbrad, kui keegi teist tunneb oma südames kas või vähegi hirmu hädaohu pärast, olgugi et seda tõeliselt pole olemaski, vaid ainult arvatakse, ega taha osa võtta sellest aust ning kuulsusest, mida tänane päev tõotab anda rootslaste soole, siis sel ma luban ning koguni käsin lahkuda rivist ning minna nii kaugele, kui ta aga tahab. Ainult ühe kolmandiku osaga minu väest, kes

on end julgusega kindlustanud ning paneb kogu lootuse oma kuningale ja sellele aule ning kuulsusele, mida möödunud aegadel on meie esiisad omandanud, sellest jätkub mulle küllalt, et kihutada minema see suur inimhulk ning juba täna vabastada oma suguvendi, kes seni on vapralt kaitsnud oma linna!

Kuuldes sääraseid kuninga suust tulevaid sõnu ei liigahtanud ükski sõjamees, ainult pisarad läikisid neist paljudel silmis.

Nähes, et kõik ta sõdurid jäid oma kohtadele, tuli kuningas hobuselt, laskus põlvili maha, ja koos temaga kõik ta rügemendid. Palunud Jumalalt enesele võitu ning lõpetanud lauluga „Üks kindel linn ja varjupaik", tõusis kuningas püsti, süleles enese ümber seisvaid kindraleid ja ka läheduses asuvaid sõdureid, kes, olles kuninga sõnadest ütlematu liigutatud, ei suutnud öelda ühtki sõna.

Karanud uuesti sadulasse, ruttas kuningas tagasi suurtükkide juurde, kus major Appelmann parajasti juhatas tuld. Iga paugatusega kargasid suurtükid tagasi, kuid kiiresti nihutati neid jällegi oma kohtadele, laeti ja jätkati pommitamist. Terasel vaatlemisel oli sealt võimalik näha ka eemal Pähklimäel ringijooksvaid venelasi, kes samutigi veeretasid kahureid, laadisid ja lasksid vastu.

Kui siis vastastikuse pommitamisega oli aeg nihkunud teisele tunnile pärast keskpäeva, pöördus kuningas veel kord suurtükkide juurest koos teda saatva tallmeistriga jalaväe juurde tagasi, kus rinde eest mööda ratsutades hüüdis sõdureile nõnda :

— Rootslased, täna pole mitte esimene kord vaenlast võita! Vaatamata venelaste suurele ülekaalule

ootan ma täna teilt, mu sõdurid, kas võitu või ausat kangelassurma lahingus!

— Vii meid, kuningas, me lööme teda! hüüdsid sõdurid vaimustunult, kusjuures nende ühine hääl kohises nagu võimsalt vihane tormihoog.

— Siis Jumala abiga edasi! hüüdis kuningas kiskudes tupest mõõga ning tõstes selle kõrgele pea kohale üles.

— Jumala abiga! kisendasid sõdurid vastuseks, kuna peagu samal ajal kerkis kaks suurtükest lastud raketti taeva poole.

— Jumala abiga! kajasid hüüded piki plutoone nihkudes rida-realt kaugemale ja tulles võimsa kajana sealt jälle tagasi.

Rootslaste plutoonid nõksatasid, nende püssid kerkisid maast, ja sõdurite sirged read hakkasid maa müdisedes nihkuma vaenlase muldvallide poole nagu lainetav merevoog, mis kogu aja kohises:

— Jumala abiga!

Ja nüüd tormas rootslaste jalavägi kahes suures kolonnis, millest parempoolne eesotsas ihukaardiga kindral Wellingki üldjuhatusel ja vasempoolne eesotsas dalekarlaste ja soomlastega kindralmajor Maydelli üldjuhatusel, venelaste kantsidele peale, kuna kahurid hakkasid mõlemal poolel üha vihasemalt paukuma. Ja vaata — nüüd kerkis taevasse suur tume rahepilv, mida ulguv tuulehoog kihutas ida poole, paisates venelasile lund ja rahet vastu silmi. Rootslaste kolonnide eesotsas lehvisid sinikollased lahingulipud, mida plagistas vinguv sügisene tuul. Edasi, ikka edasi tormasid dalekarlased, västmanlandlased, soomlased ja Närke-Värm-

landi rügement, kuna neist paremal pool paistsid läbi rahesaju ihukaartlased eesotsas grenaderidega.

Olles venelaste kaevikuist veel kolmkümmend sammu eemal, tõstsid esimesed plutoonid oma püssid palgesse ja ainult silmapilguks peatudes tühjendasid nad need prahvatades venelaste pihta, andes kogupauguga tuld. Ja siis, ilma et oleksid enam hakanud laadima oma püsse, haarasid jalaväelased oma mõõgad pihku ning tormasid jällegi edasi. Ka venelased vastasid püssitulega, ilma et sel aga oleks olnud mingit tagajärge, sest Jumala nähtav abi, mis suure rahepilvena tuli, mattis nende silmad õigeks sihtimiseks kinni.

Esimesed rootslaste rühmad heitsid kraavi oma kaasavõetud haosed, luues nõnda üsna kiiresti ülekäigud, nii et ründajad võisid tormata neist üsna lahedasti üle. Keerutades mõõku ja bajonette ning purustades tõkkeks vallidele püstitatud harkjalgu ja kärbiseid tormasid rootslased üle vallide, mille taga algas kohutav ning äge kähmlus.

Rügement rügemendi ja pataljon pataljoni järel ilmusid rootslaste plutoonid püssirohusuitsu pilvede seest venelaste ette. Kõige esimesena murdis venelaste vallidele jalaväe vasemal tiival pealetormav vapper ooberst Stenbock dalekarlastega, pannes Pähklimäe kantsile rootslaste sinikollase lipu lehvima. Ainsa ropsuga kihutasid nad sealt venelased minema ning taplesid vahvasti nagu lõvid. Nende kõrval tormas grenaderide pataljoni esimene plutoon venelasile käsitsi kallale, kiskudes nende vallidelt kärbised maha. Ja siis algas seal meeletu kähmlus: kolmes reas asuvad venelased panid algul ägedasti vastu, pekstes püssipäradega ja raiudes tääkidega. Rootslaste õnneks puudu-

sid paljudel venelasil seekord piigid ja osalt isegi bajonetid, mis aga neil endil olid olemas. Küll kisasid ja röökisid venelased üksteist ergutades, kusjuures nende ohvitserid hüüdsid kogu aja oma mehi juhtides:

— Bei, matj tvoju... bei..! pannes ise ristihambail vastu.

Kuid samas saabus ikka uusi rootslaste plutoone, kes omakorda tormasid metsiku hooga peale, nii et kaeviku vall oli neid kubinal täis. Ning ikka ja üha uute plutoonidena saabus rootslasi, rügement rügemendi järel ilmus neid vallidele, nii et läbimurdekohtades olid rootslased ja soomlased venelasist tublisti üle. Peale tungides olid rootslased ja soomlased otse kohutavalt ägedad, nii et kõik venelased, kes aga söandasid neile vastu panna, niideti maha ning tallati jalgade alla nagu rohi.

Samal ajal kui jalamehed venelaste kindlustiste vallidel kahes läbimurdekohas taplesid, kandsid kõik Härmamäel asetsevad suurtükid oma tule nende vahekohas asuvale Trubetskoi laagrile üle, sundides seal asuvaid sõdureid maas hoidma oma pea, et nad ei suudaks kahel pool võitlevatele omadele abi anda. Kogu selle aja paukusid ka püssid, kusjuures lumetuisus ja püssirohusuitsus läksid vastaste sõjamehed segamini, nii et üksteise eraldamine muutus lõpuks päris raskeks. Kuid imelikul kombel lakkas äkki lumetuisk ning taevas muutus endiselt selgeks, kuna ka tuul puhus püssirohusuitsu laiali. Ja nüüd kiskusid rohelisi mundreid kandvad venelased end siniseist rootslasist lahti ning hakkasid põgenema, ise kogu aja karjudes:

— Rootsi kuninga ema on Lapi nõid, ta tuli rahepilvel ratsutades oma pojale appi!

Ja nii jooksid venelased koleda kisa ning valju ulgumisega laiali — osa neist vasemale poole Trubetskoi laagrisse, osa aga, möödudes Pähklimäe kantsist, kus rootslased olid juba sees, ruttas sõjasilla poole. Osa venelasi jooksis koguni üle lageda välja Narva poole, kus neil aga polnud kuskile pääsu.

Samasuguselt ründas ka parempoolne jalaväekolonn eesotsas grenaderide ja ihukaardiga lõuna pool Trubetskoi laagrit venelasi, lüües õige kerge vaevaga Strekalovi, Jeltšaninovi, Suhharevi, Lima ja Gordoni polgu põgenema. Ja nii oli lahingu algusest möödunud vaevalt veerand tundi, kui juba venelaste rindesse oli löödud kaks auku. Venelasist mahajäetud lipud tõugati vallidel ümber, kuna nende asemel pandi seal rootslaste lipud lehvima.

Esimeses pealetungituhinas murdnud venelaste rindest läbi, läksid Rootsi rügemendid täies korras edasi, jättes vaatamata näljale puudutamata toidud, mida venelaste mahajäetud telkides leidus õige rikkalikult.

Ka venelaste vasemal tiival tekkis nüüd määratu suur segadus: mitte leides rootslaste eest varju püüdsid paljud venelased päästa end sellega, et hakkasid põgenedes jooksma lääne pool asuvasse metsa, tulles seega vaenlase poolele. Kuid seal asus seks puhuks valvel kindralleitnant Wachtmeister ihutragunite, turulaste ja karjalaste ratsarügemendega, kes lahtiste mõõkadega tormasid väljatunginud venelasile peale.

— Nazad, nazad! röökisid venelased Rootsi ratsanikke nähes ning pöördudes ümber jooksid tihedates parvedes uuesti oma vallide taha; sealt pöördusid nad lõuna poole ning jooksid väledasti kivimurdudesse, osa

neist rühkis aga otsemaid edasi kindral Šeremetjevi laagrisse.

Nähes oma põgenemalöödud jalamehi kabuhirmus ringi jooksvat kohkus nüüd Šeremetjevgi. Kartes, et igal silmapilgul jõuavad pealetungivad rootslased ka tema laagrisse ning hakkavad sealgi veristama, ning kartes samasugust kaotust, nagu seda on jalavägi juba kandnud, tõukas ta oma karvamütsi kuklasse ja pöörates meeltesegaduses oma hobuse koonu koskedest kohiseva jõe poole kisas ta nagu pöörane:

— Spassaites, rebjata, spassaites — päästke end! ja siis sööstis ta oma hobusega esimesena veidi ülalpool Joala juga vahutavasse jõkke, et ujuda jõe vastaskaldale.

Lüües risti ette ning pomisedes palvesõnu tormasid üksteise järele kõik Šeremetjevi viis tuhat ratsanikku maa müdisedes ning üksteist jalge alla tallates hunnikus koos robinal koskedest kohisevasse jõekärestikku, mis sel kohal oli mehi ja hobuseid lausa kubinal täis ning neist aina mustendas. Kuid kose läheduse tõttu oli jõevool sel kohal ütlematu kiire, vahutav vesi haaras ratsanikest kinni, pööras neist paljusid kohisedes ümber ning hakkas kandma allapoole. Hobused puristasid ja peksid jalgadega meeletult, inimesed karjusid, kisasid ja hädaldasid, kuna läheduses asuv kosk kohises ning möirgas nagu vihane hiid, kellele vastupanemiseks on inimjõud päris abitu. Vahutav jõgi oli viie tuhandest ratsanikust sel ülemineku kohal inimesi ja hobuseid nii kubinal täis, et seal ei jätkunud kellelegi isegi ujumiseks ruumi. Palju hobuseid ja mehi vajus kohe vee alla, kuna nende veepealne ase täitus uuesti järeltulijaiga, nii et neil ei jätkunud veepinnale kerkimiseks

enam kohta. Nüüd hakkas veevool jões rabelevaid hobuseid ja mehi kiiresti allapoole kandma ning heitis neid langevast kosest alla. Nõnda sai Šeremetjevi suurest ratsaväest enam kui tuhat meest ja hobust päris haledal kombel otsa.

Šeremetjev ise pääsedes läbimärjana esimesena jõe vastaskaldale, võttis mütsi peast ja vahtis suure kohkumisega, kuis ta mehi ta enese silmade all uppus. Ta nägi, kuis veepinnal siplesid inimeste käed ja jalad, nägi, kuis hobused käändusid ümber, kuulis häda- ja appihüüdeid. Säärast kasutut hukkumist ning hulgana otsasaamist nähes tulid Šeremetjevil pisarad silma. Hobused, keda jõevool kandis ikka allapoole ning ajas möirgavasse koske, hirnusid, kisasid ja puristasid ägedalt; nende asjatu rabelemine väsitas neid enneaegu ning nad ei suutnud panna kiirestivoolava jõe määratule rõhumisele vastu. Ratsaväe selja tagant kostis aga püssipaugutamine ja pragin, tapukisa ja suurtüke mürtsumine ning mürin ikka edasi, kuna aga nendest mahajäetud jõekallas oli täis lahingukära, hullunult jooksvaid inimesi ja ratsaniketa jäänud tühjade sadulatega ringikihutavaid hobuseid, kes jooksid mööda lagedat välja sihitult edasi-tagasi.

Tagapool, kus äge taplus kees edasi, oleks nüüd venelasil olnud Šeremetjevi ratsaväge hädasti vaja, kuid Šeremetjev, olles enneaegselt ära hirmunud, ei mõtelnudki enam sellele ega oleks suutnud ka enam omadele mingit abi anda, sest äsja ületatud jõgi eraldas teda nüüd omadest.

Šeremetjevi parempoolne naaber — kindral Weide suutis siiski kuidagi vähegi korda luua oma taganevas väes, keda rootslased olid surunud paemurru aukudesse

ning kaevikute jõepoolsesse soppi kokku. Taganedes kasutasid venelased seal ära kõik alalejäänud majakesed, barakid ja kaevikute rindkaitsele asetatud harkjalad ning kärbised, millest ehitasid paemurdu ja nende kätte jäänud kaevikute vahekohta tõkkeid, millest rootslasil oli raske läbi pääseda, nii et nad olid sunnitud seal peatuma jääma ning avama püssitule.

Šeremetjevi ratsaväe põgenemisega üle jõe vabanes nüüd venelaste vasema tiiva valvamiseks määratud kindral Wachtmeistri ratsavägi, kellest enamik saadeti rootslaste vasemale tiivale, kus võitlus oli raugematult veel täies hoos — äge ning raske.

Samal ajal viibis kuningas ise Härmamäel oma suurtüke juures, kust ta jälgis, kuis rootslased kihutasid venelasi ühest nende bastionist teise ning kuis rootslaste lahingurinne hargnes venelaste kindlustise sisemuses ikka laiemale, suundudes põhja ja lõuna poole. Seejuures surusid rootslased venelasi nende headest kantsidest ikka enam ja enam välja, nii et vene väe mõlemad tiivad lagunesid kõige suuremas segaduses, mis oli nõnda suur, et nende rügemendid jooksid nagu lambakarjad üksteise sisse, nii et lõpuks ei teadnud isegi polkovnikud mitte, kus asuvad nende mehed ja kus naabrite omad. Üks värmlandlaste pataljon sattus aga kähmeldes nii ägedasse tuhinasse, et ta tungides kiiremini edasi, kui venelased suutsid eest põgeneda, sattus keset nende möllavaid karju ning ajas nad koguni seitsmest bastionist välja. Venelaste ulguv kari jooksis oma püsse maha pildudes ees, kuna värmlandlased tormasid nende kannul kuni üheksanda bastionini, kust nad aga enam edasi ei pääsenud, sest suur soolaugas,

kuhu palju venelasi vajus kaelani sisse, tõkestas nende edasitungi.

Need aga, kes pääsesid rootslaste ja soomlaste mõõgatera eest, jooksid piki kaevikuid ja nende taguseid edasi põhja poole, tormasid paremal tiival asuvast kaardiväest — Preobraženski ja Semjonovski polgust mööda ning ruttasid sõjasillale, et Kampersholmi saare kaudu pääseda Ingerimaa-poolsele jõekaldale. Palkidest ehitatud ujuksild täitus nüüd kubinal vene pagevaist sõdureist, kes ruttasid lahingumöllust eemale. Kuid tagantpoolt tuli uusi põgenejaid ikka enam juurde, kui neid sillast üle minna jõudis ning mahtus, nii et lõpuks tekkis kõikuvale sõjasillale rüselev inimkuhi, kes üksteist peksis rusikatega, kisas, vandus ning hüüdis jõledaid jumalavallatuid sõnu, kitkusid üksteisel habemeid ning karvu, hammustasid kõrisid läbi ja tõukasid üksteist meeletus vihahoos vette. Nõnda lõid venelased ise enestele veriseid haavu ning tallasid üksteist jalgade alla, et aga pääseda eluga üle silla. Seejuures karjusid nad kõik päris pööraselt:

— Pusti, pusti, matj tvoju... lase mööda!

Kuid säärasele rüselevale inimhulgale ei pidanud ujuv palksild vastu: raksudes katkesid ta ühendusköied põgenejate raskuse all, ta raudklambrid purunesid ning sild lagunes koost, kuna tuhanded inimesed vajusid silla rusude vahele vette, kus hakkasid koletult rabelema. Sel kohal oli siis Narva jõgi inimesi kubinal täis, kus nad rüselesid ikka endiselt edasi, pekstes üksteist, kisades ning karjudes. Paljud venelased uppusid sealsamas, jõledad vandesõnad ja Jumala appihüüded suus, kuna paljusid neist kandis veevool alla

Vepsküla poole, kus vasturutanud üksikud rootslaste salgakesed lasksid neid vees maha nagu ujuvaid parte.

Et silla purunemise tõttu oli nüüd venelasil võimatu põgeneda üle jõe, siis püüdsid nad oma paremal tiival kindlustatud liinist välja joostes pääseda lääne poole. Kuid seegi tahtmine ei pidanud neil õnnestuma, sest siin tormas neile vastu kindral Rehnschiöld oma ihutragunite ja Turu lääni kolmasmeeste ratsarügemendiga, kes seni polnud veel taplusest osa võtnud. Samuti tõttas neile vastu ka ooberst Stenbocki rünnakrühmast Hastferi pataljon. Kuid et väljatormavaid venelasi oli jäledasti palju, siis ei jõutud korraga neid kõiki tagasi suruda, pealegi veel et surmahirmu sattunud inimene tapleb mõnikord päris meeletult.

Nüüd aga ruttas kõike seda nägev kuningas oma isikliku abiga juurde: jättes suurtükid tulistama keskmist Trubetskoi laagrit ning asunud ise oma trabantide eskadronide etteotsa, tormas ta nendega põhja poole, kus venelased olid tihedates parvedes jooksmas üle lageda välja Eestimaa poole. Tormates koos oma trabantidega kindralmajor Ribbingi eestimaalasist koosnevast ratsaväest mööda sööstis kuningas otsemaid venelaste parvede keskele, kus hakkas neid mõõgaga raiuma, lüües paljudel ainsa ropsuga päid õlgadelt just nõndasama, nagu ta varem oli mõõgaharjutusil oma kodus raiunud mullikatel päid. Seega oli sääraseist kunagipeetud veriseist mõõgaharjutusist nüüd omajagu kasu. Paljud venelased, kes ei saanud mahti rahena pealetormava kuninga ja ta trabantide eest enam põgeneda, heitsid pikali maha ja kisendasid hädaldades:

— Ai batjuški, batjuški, ne koli, ja ranen, olen haavatud, isake!

Kuid nüüd ei olnud kelgi mahti kuulata ega mõista venelaste kisa, vaid tormates neile otsa ropsiti neid mõõgateraga maha, nii et maapinda kattev vastsadanud õhuke lumi oli täis verejugasid ja -laike, kuna aga haavatud inimesed väänlesid jäledasti kisades ning röökides maas, kuni nad pikkamisi surid.

Trabandid kihutasid aga kuningaga eesotsas venelasile nende vallidele järele ega hoolinud sellest, et sealt nende pihta ägedasti lasti. Siin ja seal ajas üks kui teine pihtasaanud rootslase hobune end tagumisile jalule püsti, hirnahtas valjusti, kukkus ja suri. Kuid hoolimata sellest rühiti ikka edasi.

Venelaste paremtiiva polgud kuhjusid nüüd vastu Kampersholmi saart jõe äärde hunnikusse kokku, kus nad ei osanud enam midagi peale hakata ega kuhugi minna, sest kõikjalt olid nende teed läbi lõigatud: üle jõe pääsemiseks puudus sild, selja taga oli võitmatu Narva kindlus, küljelt surus peale rootslaste jalavägi ja lõpuks oli ka ratsavägi asunud ründama. Ja siin ei suutnud enam ükski ülemus sõjameeste seas korda luua, sest kõik nad kisasid ja röökisid suures hädas. Peatselt aga kuuldus nende seas koguni sääraseid hüüdeid:

— Need on sakslased, neetud sakslasist omad ohvitserid, kes andsid meid rootslasile ära!

— Sakslased müüsid meid vaenlasele maha!

— Siis löögem nad surnuks!

— Lõpp nendega..!

Nõnda hakkasid suurde kitsikusse sattunud venelasist lihtsõjamehed kõiges selles õnnetuses süüdistama oma välismaisi ohvitsere, keda tsaar ise oli õige suurel arvul palganud sõjateenistusse. Ja enne kui keegi

veel suutis õieti arugi saada, pistis üks suur Ivanitski polgu sõdur oma sakslasest ohvitseri täägiga läbi, ise hüüdes:

— Na te, matj tvoju..!

Tõstes käed kukkus läbitorgatud vestfaallane ristseliti maha, kuna veri purskus tal suust. Nähes üht sakslasist ülemust langevat tormasid sõgedas vihahoos metsistunud vene sõdurid eesotsas oma allohvitseridega kõigi sakslasist ohvitseride kallale; nad puurisid neid kümnete tääkidega korraga läbi, tõstsid neid õhku ja siis oma tääke välja kiskudes lasksid neil surnuina kägarasse maha kukkuda. Ohvitseride naised, kes koos oma meestega olid tulnud sõjakäigule kaasa, tõttasid nende tapmist nähes käsi ringutades telkidest välja, tahtes oma pisaratega tooreste venelaste südant liigutades paluda neilt oma meestele armu. Esimesel neist haaras aga üks semjonovlane juustest kinni, käänas need korraks ümber käe ning kiskudes teda pikali maha hüüdis:

— Olete kõik ühte ning sama äraandjate tõugu!

Samal ajal tormas teine sõdur juurde ning naelutas mahakistud naise täägiga maa külge. Ja nüüd tormasid sõdurid koletu kisaga ka kõigile leseksjäänud ohvitserinaistele kallale, lõid neile oma suured täägid kõhtu ja heites siis üle õla viskasid neid selja taha maha, kuna teised hakkasid trampima neil jaluli otsas. Samas hakati ka eemalepagevaid ohvitsere kinni püüdma, kusjuures kisati:

— Derži, derži jego..!

Ja välismaalasist arukate ohvitseride tapmine jätkus.

— Pidage, pidage, meeletud, te tapate ju omasid!

kisendas kohaleilmunud vägede ülemjuhataja hertsog de Croy, kellele tsaar lahkudes oli andnud voli ka kõigi sõjameeste elude üle. Kuid isegi venelasist polkovnikud irvitasid nüüd talle lausa näkku ega mõtelnudki astuda oma sõdureile vahele, vaid vaatasid üsna rahulikult pealt, kui need maha nottisid oma äsjaseid ülemaid. Ükski venelasist väeülem ei hakanud nüüd keelama oma sõdureid, kes hullustushoos poleks neid ka kuulda võtnud.

— Siin pole enam midagi päästa, sõnas kõike seda jäledat veretööd nähes kindral Hallart, — pealegi on lahing juba kaotatud ning meie rügemendid segi löödud.

— Nii löövad venelased lõpuks meilgi pea otsast, hakkas Saksi saadik von Langen hädaldama, — parem katsume, kuis saame siit rutem minema!

— Kuhu meil enam on minna, kostis seepeale hertsog de Croy, — vaenlane on meid ümber piiranud!

— Anname siis end vähemalt rootslasile vangi, nemad jätavad meid ikkagi ellu!

— Ei, kostis seda kuuldes hertsog de Croy, — mina kui ülemjuhataja oma postilt ei lahku, tulgu mis tuleb!

Ja ülemjuhataja hakkas kisades tegema kindraleile ja polkovnikuile korraldusi, et need looksid oma vägedes korda. Kuid tapmise lõbust tekkinud kära vene lihtsõdijate seas oli nii pööraselt vali, et keegi ei suutnud teda kuulda. Sõdurid jooksid rüseldes ja üksteist tõugates temast mööda, nagu polekski ta enam nende ülemjuhataja, ning ka ükski venelasist kindral ega polkovnik ei võtnud teda enam kuulda. Peale kindral Hallarti ja Saksi saadiku jäid nüüd ülemjuhataja juurde

veel Preobraženski polgu komandör polkovnik Blomberg, siis ta adjutandid, kokad, kaks haidukit ja teenrid.

Äkki silmas ülemjuhataja vürst Trubetskoid, kes oma keskmist laagrit maha jättes oli rutanud vägede paremale tiivale, kus ta nüüd sõdurite seas rüseldes püüdis pääseda jõe äärde.

Tahtes veel ikkagi luua sõdurite seas korda hõikas nüüd ülemjuhataja vürst Trubetskoid, et see kutsuks vähemalt omad inimesed kokku ning astuks nendega rootslaste vastu välja.

— Oh batjuški, mis sa siin enam vastu hakkad, katsu ainult, kuis veel hingekesega pääsed minema! sõnas Trubetskoi heites lootusetult käega.

Kuuldes sääraseid sõnu vene kindrali enese suust, kadus hertsogil igasugune lootus vastupanemiseks, nii et ta pidi kisendama Trubetskoile näkku:

— Siis sõdigu kurat ise sääraste sõdurite ja kindralitega! ja ta pööras oma hobuse ümber.

— Sa, batjuška, kasi oma suud ning ära kutsu sarvilist appi! hüüdis seepeale õigeusklik vürst Trubetskoi risti ette lüües.

Kuid hertsog de Croy ei kuulnudki enam teda, vaid kannustades oma hobust kihutas ta piki jõekallast koos oma lähemate kaaslastega rootslasile vastu, kuna tekkinud segaduses ei teadnud venelased nende lahkumist tähelegi panna.

Tulnud üle soise lagendiku, sattus hertsog de Croy koos kindral Hallarti, Saksi saadiku von Langeni, polkovnik Blombergi ja oma teenritega õige peatselt Rootsi ooberst Stenbocki ratsanikega kokku. Rootslased olid samas valmis neile kui vaenlasile kallale tor-

mama, kuid hertsog kisas saksa keeles juba eemalt vastu, et nad tulid endid vangi andma. Kähku piirasid nüüd rootslaste ratsanikud neid ümber ning, võtnud eneste keskele, viisid oma ülema — ooberst Stenbocki ette. Andnud oma mõõgad üle ning tõotanud ausõnaga, et nad jäävad vangi ega püüa kuskilegi põgeneda, lubati neil jääda rootslaste seljatagusesse ilma valveta ootama oma edaspidist saatust.

Venelaste paremal tiival kitsikusse sattunud polgud nähes, et neil rootslaste veriste mõõkade all langemisest pole enam pääsu, hakkasid jõe ääres ahastama; neid valdas määratu suur hirm, mis peagi muutus lausa meeleheiteks. Nende taibukamad kindralid ja polkovnikud aga nähes, et ainult südikas vastupanu võib veel päästa nende elu, hakkasid lõpuks ergutama Preobraženski ja Semjonovski polgu sõdureid:

— Lapsukesed, olge teiegi vahvad ning ärge jätke oma tsaari häbisse, egas tema ole asjatult söötnud teid musta rukkileivaga ning jootnud kaljaga, ja pealegi on ta teid nimetanud oma kaardiväeks!

— Vennad, paneme vastu! hüüdsid preobražensklased ja semjonovlased hakates suure rutuga maha kiskuma oma hütte ja barakke.

Samuti veeti nüüd läheduses-asuvast voorilaagrist suurel hulgal vankreid kokku, aeti heinakoormaid üksteise ligi, tõsteti vankreid üksteise otsa ja toodi nende taha reduutidest ka mõned kahurid. Nii suure hirmu ja innuga töötades suutis tsaari kaardivägi otse jõe äärde püstitada vankritest kantsi, mille pikkus oli ligemale viissada ja laius kakssada sammu. Ja siis hakkasid venelased sellest vankerkantsist rootslasile vastu laskma, kusjuures kõige ägedamad olid Preobraženski

ja Semjonovski polgu mehed, kes ergutasid ning sundisid ka teiste polkude sõdureid tulema enestele appi. Olgugi et see vankerkants ehitati õige kiiresti, oli ta siiski päris kindel varjupaik — ikka kaks vankrit laotud ülestikku, kuna aga nende vahed olid täidetud õlgede ja igasuguse muu risuga, millesse püssikuul jäi kinni.

Küll tormasid nüüd rootslased vankerkantsile hulljulgesti peale, kuid venelased tegid oma püsside ja suurtükega nende seas kohutava laastamise, nii et ümberringi lamas ja kukkus palju sinisekuuelisi mehi. Seetõttu rauges peatselt ka soomlaste pealetungi-hoog ning nad jäid vastu laskma hakates paigale. Paugud, kisa, oiged ja püssirohusuits täitsid nüüd kogu ümbruse, nii et päris raske oli kelgi otsustada, mis kuskil või ka lähemas ümbruses sünnib. Õhtuses hämaruses pragisesid ja raksusid aga püssid vahetpidamata, nagu oleks ümberringi kogu aeg pillutud soola tulle.

Olles end koondanud, alustasid värmlandlased, dalekarlased ja soomlased uuesti ründama vankerkantsi, tormates surmale suisa suhu, kusjuures nad kõik püüdes üksteist ergutada kisasid juba Gustav Adolfi sõjakäikudest tuntud lahingu hüüdsõna:

— Hakka peale, raiu pihta!

Kuid venelased, olles vahepeal võtnud südant ning tundes end vankerkantsis kindlamana kui lahtisel taplusväljal, panid vihaselt vastu ning paugutades päris meeletult tapsid pealetungijate seast paljusid vahvaid soome ja rootsi mehi, kuna ellujääjad olid lõpuks sunnitud ikkagi tagasi tõmbuma.

Kuid nüüd saabus abi: vahutavail hobuseil tulid tagantpoolt seni varuks olnud eestlaste ratsarügemen-

did — eesti maameestest värvatud ratsarügement ja Eestimaa aadlilipkond, ning koos nendega ka soomlaste Turu lääni ratsarügement. Kõigi nende eesotsas ratsutas aga valgel hobusel puujalgne kindralmajor Johan Ribbing, kes pea kohal mõõka keerutades tõi oma ratsanikud jalameestele appi.

— Edasi, kuningas ootab meilt võitu! hüüdis puujalgne kindral Ribbing, tormates suure kartmatusega oma rügementide eesotsas vankerkantsile paremalt poolt peale.

Otse tema taga ratsutas eestimaalasist äsja värvatud ratsarügement, kuhu enamasti kõik sõdivad talupojad olid koondatud kokku lubadusega, et pärast lahingut saavad nad priiuse. Ka Toomas Jõerist kui eestlane oli toodud sellesse rügementi ning ülendatud kornetiks, samuti nagu mitmeid teisigi ohvitsere selles rügemendis oli päris eestlasi. Koos teiste Jõhvi meestega oli ka Aabu ja Rain toodud soomlaste seast sellesse ratsarügementi, kus enamik sõjakäske anti neile arusaadavas eesti keeles.

Vapper puujalgne kindral viis aga surmakartmatult oma mehi ikka edasi, hoolimata sellest et venelased lasksid ägedasti vastu. Kuid egas vapruski alati ei päästa surma eest: üks venelaste lastud suurtükikuul tabades kindrali tervet jalga kiskus selle talt altpoolt põlve küljest. Kuid vaatamata sellegi säilinud jala kaotusele, jäi kindral sadulasse püsima, ergutades ning julgustades tagatulevaid sõdureid oma eeskuju ning meeletu vaprusega. Kust aga ta hobune läbi läks, seal oli suur jalast voolav vererada valgel lumel taga. Küll püüdis ta adjutant ja läheduses ratsutav kapten kiskuda teda lahingumöllust eemale, kuid vana kindral

neid mitte kuulda võttes tõstis oma mõõga veelgi kõrgemale ning hüüdis viimset rammu kokku võttes:

— Edasi, poisid, kuninga nimel! ning siis kukkus ta suure verekaotuse tõttu hobuselt surnuna maha.

Eestlaste ratsarügemendid tormasid aga ikka edasi, kuid lõpuks olid nemadki sunnitud vankerkantsi ees poolteisesaja sammu kaugusel peatuma, suutmata venelaste ägeda püssitule all enam sammugi edasi minna. Ja nüüd võtnud sadulate küljest oma karabiinid, hakkasid ka nemad vastu laskma.

Kuid Eestimaa talupojest sõja puhul värvatud ratsarügemendi hobused olid kõik enamasti lahinguks harjumata tööloomad; nad norskasid lahingukärasse sattudes õige valjusti, ajasid end kohkunult tagumisile jalule püsti ning paljud neist tormasid lagedale väljale laiali, paljud aga otse vankerkantsi poole edasi tormates jooksid surmale suisa suhu.

— Pea, kurivaim, jää seisma! kisendas Rain püüdes taltsutada oma hirmunud hobust.

Kuid paukudest ja prahvatusist hullunud loom, kes harjunud ainult koormaid vedama ning künnil vagu pidama, pöördus ümber ning kihutas vankerkantsi juurest tagasi. See suur ning tugev hobune oli lahingus muutunud nii metsikuks, et ta ei läinud enam sinna, kuhu teda juhiti, vaid joostes üle surmatute ja tallates maaslamavaid haavatuid tormas ta üle roigaste ja kihutas läbi võsa ikka sinna, kuhu teda hirm juhtus viima.

— Aabu, Aabu! kisas Rain hoides ratsmeid kramplikult peos.

Aabu, kes oma loomaga suutis õige lahedasti toime tulla, tõttas nüüd kaaslase kõrvale, haarates ta hobuse

valjad tugevasti pihku. Kuid samas tuli kuskilt seljatagant undav kuul, mis tabas ta hobust sapsudesse, nii et loom vajus esmalt põlvili, ja siis kukkudes küljeli maha sirutas jalad välja ning hakkas rabeldes surema. Selle lühikese peatuse ajal sai aga Rain mahti karata oma perustunud hobuselt ning jättes ta omapead tõttas mahakukkunud kaaslase juurde. Õnneks polnud aga Aabu saanud mingit viga ning ta ajas enese kirudes jalule:

— Aidaku kas või paharet ise — nüüd olen jälle jalamees!

— Küllap leiame enestele uued hobused, lohutas Rain, — näe sealgi jookseb neid terve trobikond tühjade sadulatega ringi! ja ta osutas taamale, kus mööda lagedat välja kihutas nii venelaste kui rootslaste ratsaniketa hobuseid sihitult ringi, kuna nende omanikud olid tapluses löödud neil seljast.

Nüüd hakkasid Aabu ja Rain neid taga ajama, joostes karabiine käes hoides mööda väljasid ja mahasõtkutud võsa vahel ringi. Raini hobune ei osanud nüüd aga enam kuhugi kaugemale pageda, sest ümberringi kostvad paugud, mürtsahtused ja lahingukära tegid ta nii segaseks, et ta jäi lõpuks värisedes seisma; kui aga Rain juhtus tast mööduma, siis hakkas ta koguni talle järele lonkima.

Samal ajal kuulis kuningas, kes koos oma trabantide ja kindral Rehnschiöldi ratsaväega oli tõrjunud tagasi lääne poole põgeneda tahtvaid venelasi, vaenlase parema tiiva taga jõe ääres üha ägedamaks muutuvat laskmist. Ja peatselt toodigi talle sõna, et venelased, olles oma parema tiiva taha ehitanud tugeva vanker-

kantsi, panevad seal vihaselt vastu. Seda kuuldes saatis kuningas kiiresti ühe trabantohvitseri rootslaste paremale tiivale viima kindral Wellingkile sõna, et ta saadaks oma vägedest ihukaardi rügemendi vasemale tiivale vankerkantsi juures võitlevaile kindral Maydelli meestele abiks, sest need ei tulevat seal oma vaenlasega nähtavasti toime, kuna aga paremal tiival kuuldub juba lahingu vaibumist.

Ise aga jättes oma trabandid kindral Rehnschiöldi hoolde käsuga mitte kedagi venelasist läbi lasta, kihutas kuningas koos tallmeister Axel Hårdiga paremalt poolt ringi tehes läbimurtud kohast teisele poole venelaste kaevikuid. Ratsutades kiiresti üle tapetud ja haavatud venelaste ruttas ta vankerkantsi poole, kus rootslased, soomlased ja eestlased olid venelastega ägedasti taplemas. Õhtuhämaruses sähvatasid kogu aja tulejoad, mis kargasid püssi- ja suurtükitorudest välja, tuues sõjameestele surma või lüües neile veriseid haavu, kuid võisid tuua ka võitu ning kuulsust või häbistavat kaotust.

Ikka ägedamini kannustades hobust kihutas kuningas edasi, et julgustades oma sõjamehi murda vankerkantsi peatuma jäänud vaenlaste vastupanu. Ikka tugevamini surudes kannuseid hobuse sapsudesse ja keerutades välkuvat mõõka ratsutas kuningas nõnda kiiresti, et Axel Hård vaevu suutis temaga sammu pidada.

Risti üle kuninga tee läikis ta ees äkki kitsas riba vesist sood, mida osaliselt kattis hiljutisadanud õhuke lumi, kuna veidi kaugemal paistis veelgi paar säärast sooriba. Juba tahtis Axel Hård hüüda eesratsutavale

kuningale, et ta pöörduks sellest ohtlikust paigast kõrvale, kuid oli hilja — kuninga väle hobune otse lendas sinna sisse. Kitsal sooribal näisid hobuse esimesed sammud takerduvat, ta jalgadest hakkas kaduma jooksuhoog, loom hakkas rabelema, ja siis vajus ta kõhuni porri, suutmata pääseda edasi. Kähku kargas kuningas sadulast, kuid oh häda — ta ise vajus rinnuni sisse. Püüdes aga sealt välja rabelda, vajus ta veelgi sügavamale.

— Kuningas upub sohu, päästkem kuningas! karjus tallmeister Axel Hård karates sadulast ning tõtates mülka äärde.

Kuid hobune oli viinud kuninga kaldast nõnda kaugele, et tallmeister ei küündinud talle kätt ulatama. Ilma pikemalt mõtlemata ruttas aga tallmeister kuningale järele, hoolimata et ta ise sattus seejuures uppumisohtu. Esmalt vajus ta põlvini soomutta, ja tehes siis veelgi mõned sammud edasi, vajus ta koguni puusadeni sisse. Seejuures oli Axel Hård meeleheitel — kui nüüd ei saabu kiiresti abi, siis kuningas upub otse ta silmade all! Uuesti kutsus ta hüüdega sõjamehi abiks, kuid kõik olid praegu eemal pidamas vaenlasega ägedat taplust ning keegi ei suutnud üldises lahingukäras ta hüüdeid kuulda. Äkki aga kandis tuul tallmeistri kõrvu eestikeelseid vandesõnu, mida ta pidas soomekeelseiks. Kuuldes seda hakkas ta uue lootusega hüüdma, et talle rutataks appi.

— Mis see pealik seal kisendab? sõnas nüüd Rain, kes koos Aabuga hobuseid taga ajades oli sellest paigast möödumas.

— Kes kõigist rootsikeelseist sõnadest aru saab! ja

Aabu oli valmis edasi ruttama, et mitte jääda jalameheks.

— Siia, siia! karjus Axel Hård, olles ise juba rinnuni mülkas.

— Eks lähme siis vaatama..! ja Aabu pöördus parempoolsesse võssa, kust kostsid hädahüüded.

— Ruttu, ruttu! kiirustas nüüd lähenejaid märgates Axel Hård.

Lähenedes mülkale märkasid Aabu ja Rain ohvitseri, kes olles vajunud rinnuni porri hädaldas neile arusaamatus rootsi keeles.

— Upser on kukkunud sohu! hüüdis Aabu, ja rutanud juurde, sirutas ta pealikule käe, sõnades: — Haara kinni!

Kuid Axel Hård tõrjus talle vastu sirutatud suure kämbla pearaputusega tagasi.

— Anna käsi, hüüdis Aabu, — kisun välja..!

Nüüd sirutas pealik käe teisele poole ning osutades mülka keskpaika, kus oli näha sohuvajunud hobune ja selle kõrval kolmnurkse kübaraga kaetud pea ja rabelevad käed, hüüdis ta hädaldades ainsa sõna:

— Kunnuga!

— Kuningas ise! hüüdsid nüüd ehmudes Aabu ja Rain nagu ühest suust, jäädes ainult silmapilguks nõutult seisma.

Siis aga kargas Aabu kõhuli sohu ning roomates seal edasi hüüdis ta selja taha jäänud Rainile:

— Haara minu jalast, ja kui ma sinnani ei küüni, siis rooma ise järele!

Ja nüüd nihkus Aabu käsi ja jalgu laiali sirutades mööda mülka pinda aeglaselt roomates edasi, jõudes,

ilma et ta oleks kuigi märgatavalt vajunud, kuningale ikka lähemale. Kuid veel oli kuningani jõudmiseks vaja roomata tükike maad, nii et ka Rain pidi kaotama kindla pinna enese alt.

Lõpuks aga suutis Aabu ometi haarata kuninga kinnastatud käe, kuna aga Axel Hård ja Rain hakkasid teda jalust tagasi kiskuma. Ja nõnda ühisel jõul õnnestuski neil tõmmata kuningas mülkast välja ning tuua ta kaldale, kus tallmeister hakkas kohe seejärel rõõmust hulludes kisama:

— Väljas, väljas, kuningas on päästetud, elagu kuningas!

Kaldaletõmmatud kuningas oli kaelani märg ning sooveest üleni roostekarva pruun. Kähku raputas ta aga enese küljest vedela pori, millega ta munder oli üleni koos. Jalas oli tal nüüd veel ainult üks saabas, kuna teine oli koos sukaga jäänud porisse kinni, kuhu oli uppunud ka ta mõõk.

— Aga majesteet, teil puudub ju saabas! hakkas nüüd tallmeister ahastama.

Alles nüüd märkas kuningas teise saapa puudumist, kuid olles külmast soomudast välja tulnud, lõdises ta nõnda tugevasti, et ei suutnud algul sõnagi öelda. Axel Hård kiskus aga samas eneselt saapa ning ulatas selle kuningale.

— Aga armas sõber, parema jala saabas on mul ju veel jalas! sõnas nüüd kuningas püüdes teeselda lõbusust.

Olles ehmatusest veidi segastunud, oli tallmeister kiskunud eneselt sama jala saapa, mis kuningalgi oli jäänud jalga.

— Andestust, majesteet, andestust! hüüdis tallmeister veel enamgi segastudes, ning kiskunud oma jalast teise saapa, ulatas ta selle kuningale.

Lausumata sõnagi tõmbas kuningas tallmeistri saapa enesele jalga, haaras Aabolt ta sõdurimõõga ning hüppas Raini hobusele selga. Jällegi püüdis hobune lahingusse minekul tõrkuda, ajades kaela kõveraks ning tantsides edasi-tagasi. Kuid surudes tugevasti kannuseid hobuse külgedesse taltsutas kuningas ta õige peagi. Lõpuks karanud tagumisile jalule püsti, hakkas hobune siiski jooksma sinna, kuhu ratsanik teda juhtis. Ja nüüd ruttas kuningas ümber sooriba ringi ratsutades vankerkantsi juurde, kust äge ning katkestamatu laskmine kostis lakkamatult edasi.

— See siis oligi kuningas! sõnas Rain hämarusse kaduvale kuningale järele vahtides.

— Tema ise, aga kärsitu nagu saadan! kostis Aabu.

Nüüd asusid nad ka kuninga hobust soost välja kiskuma, kasutades selleks tapetud hobuseilt korjatud ratsmeid, millest valmistasid ohelikke. Tallmeister, olles aga pärast esimest ehmatust toibunud, käskis tuua enesele mõnelt tapetult saapa, tõmbas selle jalga ja, hüpanud siis sadulasse, kihutas silmist kadunud kuningale järele.

Samal ajal ruttas kuningas lahingukära poole edasi. Ümberringi kasvav võsastik peksis seejuures valusasti talle vastu silmi, kuna üksikuid kibuvitsapõõsaid läbides haakisid nende kidad ning okkad ta hõlmade külge. Kuid ilma et ta oleks kõike seda nüüd tähelegi pannud, kihutas kuningas ikka edasi.

Vahepeal olid aga kuninga nõudmisel saadetud ihu-

kaartlased kindral Maydelli meestele appi jõudmas. Kuid pimeduses ei suutnud vankerkantsi ees sõdivad rootslased ja soomlased selja tagant juurdetulevaid omasid ära tunda, vaid pidades neid venelasiks, hüüdsid kibedas tapluses olevad soomlased pimeduses lähenevaid inimkogusid silmates:

— Pärgel, rüssad tulevad selga!

— Venelased selja taga, venelased..! hakkasid nüüd ka dalekarlased ja västmanlandlased kisama, pidades selja tagant lähenevaid ihukaartlasi vaenlasiks.

Ja nüüd avasid nad pimeduses lähenevate omade pihta püssitule. Ihukaartlased sattudes algul segadusse vastasid samuti tulega, ja nõnda algas rootslaste eneste vahel äge ning vihane taplus, mille üle venelased võisid aina rõõmu tunda.

— Venelased on meil ees! hüüdis ihukaartlaste major Numers, ja ta ergutas oma mehi ikka ägedamale taplusele.

Nõnda langes mehi nii dalekarlaste ja västmanlandlaste kui ka ihukaartlaste poolel, sest kumbki vastaspool paugutas teise pihta õige ägedasti, lastes ja laadides pooleldi käsikaudu kobades püsse. Et aga tulevahetus näis lõpuks venivat õige pikale, siis tahtes vaenlast rünnata hakkasid dalekarlased hüüdma:

— Ega pole, mehed, teha muud kui hakkame pihta!

— Hakka peale! karjusid omakorda västmanlandlased soomlaste ja eestlaste üldtuntud lahinguhüüdsõna, ja katkestades tule valmistusidki nad rünnakule asumiseks.

Kuuldes aga vastaspoolelt rootsikeelseid käsklusi hakkas ihukaartlaste major Numers kisama:

— Taevas tule appi, meie tapleme ju omadega! ja kähku andis ta trummilööjale käsu, et see mängiks Rootsi sõjaväe marssi.

Kuuldes aga oletatava vaenlase poolelt Rootsi marssi, hakkasid nüüd dalekarlased ja västmanlandlased omakorda vanduma:

— Põrgu põhja, need on ju omad!

— Lõpetage laskmine, lõpetage..! kisasid nüüd ohvitserid mõlemal pool.

Ja siis ruttasid ihukaartlased dalekarlaste juurde, hakates koos nendega uuesti ründama vankerkantsi, kus Preobraženski ja Semjonovski polgu sõdurid panid veel ikka suure ägedusega vastu. Vankerkantsis asuvad venelased kuuldes neid ründavate soomlaste ja eestlaste selja tagant ägedat paugutamist ja kisa olid hakanud lootma, et vasemalt tiivalt kindral Weide mehed on rootslasist läbi murdes neile appi ruttamas. Ja seepärast olid nad nüüd võtnudki südant ning hakkasid koguni oma kantsist välja tikkuma. Kuid koos abikssaabunud ihukaartlastega tõrjuti nad ühisel jõul vankerkantsi tagasi.

Siis aga jõudis kohale kuningas ise, otsekui maa seest kerkis ta, käes sõdurimõõk, oma ihukaartlaste keskele. Olgugi et sel ajal oli kell juba viis tundi vastu õhtut, polnud lahing veel ikkagi lõppenud võiduga, sest nii paremal kui ka vasemal tiival oli vaenlane end tugevasti kindlustades hakanud vastu panema, kuna ka keskmine Trubetskoi laager oli ajapuudusel veel ikkagi vallutamata.

— Edasi, poisid! hüüdis nüüd kohalesaabunud kuningas.

— Kuningas on meie juures, kuningas! karjusid rügemendid ning jooksid koos kuningaga, kes mõõka keerutades ratsutas nende ees, vankerkantsile tormi.

Kuid venelased vastasid jällegi vihase kisa ja koletu laskmisega, nii et rootslasist, soomlasist ja eestlasist kukkusid paljud surnult ja haavatult maha. Saades kuuli kerre kargas kuninga hobune tagumisile jalule püsti, hirnahtas seejuures valjusti ning langes siis prantsatades pikali. Kähku vabastas kuningas enese jalaraudadest ning kargas tapetud hobuselt. Nähes seda hüppas üks ohvitser sadulast ning pakkus talle oma hobust, kellele selga karates kuningas hüüdis viivuks peatuma jäänud traguneile naljatades:

— Nagu näete, tahavad venelased mind ratsutamises veel harjutada! ja siis sirutades taeva poole oma mõõga hüüdis ta rootslaste lahingulaulu esimese salmi sõnad:

— Nüüd, poisid, pihta julgesti, Jumala, Issanda nimel!

— ... pihta julgesti! karjusid dalekarlased, västmanlandlased ja ihukaart, kuna aga soomlased ja eestlased hüüdsid oma iidset lahinguhüüdsõna: — Hakka peale, raiu pihta! ja kõik nad tormasid oma kuninga järel otse pimesi vankerkantsi poole hulljulgesti edasi, olgugi et nende seast ühtepuhku kukkus hobuseid ja mehi, kellele tagatulijad komistasid otsa.

Nii kestis vankerkantsi ümber võitlus suure ägedusega edasi. Kuid vaatamata kõigile püüetele ei pääsenud kuninga vägi selle taha varjunud venelasile oma mõõkade ja bajonettidega ligi, kuna aga püssituli ei suutnud neid vankrite taha tabada.

— Kahureid, kahureid, hüüdis äkki kuningas nä-

hes senise kallaletungi kasutust, — las kindral Siöbladh saadab siia mõned kahurid!

Säärane kuninga tahtmine viidi ratsa-käskjalgadega kahurväe-ülemale kiiresti edasi. Ja kohe eraldati Härmamäe põhjapoolsel serval asuvaist kahureist osa, rakendati neile hobused ette ning saadeti nad suure kolina ja mürinaga vankerkantsi poole teele. Kui aga kahurid jõudsid kitsa sooribani, kuhu kuningas oli varem sisse vajunud, jäid nüüd seal ka suurtükihobused kinni, kuna kahureid tuli nende päästmiseks kiiresti vabastada rakendite küljest. Uue läbipääsukoha leides ei jäänud suurtükimehed enam ootama, kuni hobused on soost välja kistud, vaid haarates ise kinni hobusteta jäänud kahurite händadest, ratastest ja torudest vedasid nad iseoma ihurammuga need kohale.

— Tagasi, tagasi! kisati nüüd suurtüke lahinguväljale ilmudes soomlasile, kes olid jäänud peatuma otse vankerkantsi äärde.

Kui siis kõik rootsi omad olid vankerkantsist eemale tõmbunud ja suurtükid kuninga kättenäidatud kohale üles seatud, alustati neist laskmist. Ja nüüd sadas iga rootslaste lastav pomm venelasile pihta, nii et vankritükke ja purustatud kodaratega rattaid lendas õhku, kuna aga kuulide eest varjamiseks ülesseatud heinakoormad läksid põlema, nii et kogu ümbrus muutus valgeks, nagu oleks suur tulikahi lahti pääsenud. Kantsis olevad venelased sattusid sellest aga suurde kitsikusse, nii et nad jäid seal ikka vaiksemaks ning lõpetades oma hullupöörase vastulaskmise hakkasid rootslaste suurtükitule all kannatades kisama. Et aga neil polnud enam võimalust mitte kuhugi põgeneda, siis jäid

nad oma vankerkantsi edasi istuma ning lasksid seal oma vähestel suurtükel rootslaste pihta veel ikkagi paukuda.

Et Rootsi omadel polnud nüüd vankerkantsis asuvailt venelasilt enam suurt häda karta, siis jäi kuningas selle poolest rahulikuks ning hakkas mõtlema vürst Trubetskoi keskmisele laagrile, mis seni püsis veel ikkagi puutumatult tervena. Olles nii eest, tagant kui ka külgedelt piiratud tugevate vallidega, oli ta nagu omaette kindlus. Enne aga kui lahingut hommikuni katkestada, pidid rootslased vallutama selle laagri, kuna muidu võis seal asuv vaenlane südant võttes tõsta pea, pealegi veel, et ka rootslaste olukord polnud praegu kuigi hea: venelasi, olgugi et enamik neist oli täiesti segi pekstud, oli ikkagi veel palju rohkem kui rootslasi, soomlasi ja eestlasi ühtekokku, kuna pealegi pimeduse saabudes oli nendegi seas tekkinud palju segadusi.

Samas määras kuningas, kes veel ikkagi asus vankerkantsi piiravate vägede hulgas, Trubetskoi laagri vallutajaks suurtükiväe ülema kindral Siöbladhi, andes talle selleks mehi kindral Maydelli ja ooberst Stenbocki väerühmadest.

Kui siis rootslased ja soomlased asusid ründama venelaste keskmist laagrit, ei leidnud nad oma suureks üllatuseks peale hõreda püssitule sealt kuigi suurt vastupanu, sest paljud sõdurid eesotsas vürst Trubetskoiga olid juba lahingu alates joosnud sealt minema. Kui aga rootslased lõpuks tormijooksuga tungisid Trubetskoi laagrisse, hakkasid seal alalejäänud venelased kisama:

— Spassaites, spassaites — päästke end! ja karates üle vallide jooksid nad pimedusse iga ilmakaare poole hirmunult laiali.

Trubetskoi laagri telkidest leidsid aga sinna esimesina sissetormavad soomlased määratul hulgal toitu, mille nägemine tekitas neile, kes juba kolmandat päeva olid söömata, nõnda suurt isu, et nad ei suutnud enam hoiduda neid maitsemast. Ja alles nüüd, millal esimesed suutäied olid alla neelatud, hakkasid nad tundma kohutavat nälga, nii et hoides vasemas käes musketit või verist mõõka asusid nad aplasti ülemääraselt õgima, mõeldes seekord ka enese peale. Samadest telkidest leidsid nad ka õige rohkesti põletatud vene viina, mida samas valasid kortlite viisi enestele keresse, juues seda nõnda palju, kui aga kõhtu mahtus. Et nad aga olid ülemääraselt näljased ning väsinud, siis mõjus viin neisse nõnda kiiresti ning ruttu, et paljud neist kukkudes jalapealt maha jäid norisedes magama, kuna aga paljud soomlased, olles ülemääraselt purjus, kuid siiski püsides jalul, hakkasid omavahel norima riidu ning tüli.

Omavahel kakeldes ei tõstnud aga porilased ja savolased mitte mõõku, vaid haarates puusalt pussi, lõid nad nendega üksteisele veriseid haavu, kuni väsisid. Säärane määratu suur omavaheline tüli lõppes vastvallutatud Trubetskoi laagris sellega, et nad kõik jäid seal üksteise kõrvale vajudes kõverdunult ja kössis purjuspäi magama, kusjuures tapja pea puhkas tihtigi tapetu kõhul, kuna aga mõne peatäit väljapuhkava norisedes magaja käsi hoidis kramplikult kinni pussnoa pidemest, mille tera puhkas ta kõrval lamaja kõris.

Kui nüüd venelasil oleks olnud vähegi julgust südant võtta, siis oleksid nad üsna kerge vaevaga võinud tagasi saada keskmise Trubetskoi kindlustatud laagri, sest rootslasil polnud seal enam peagu ühtki kainet sõjameest, vaid kõik nad lebasid väsinult ning ülemäärasest söömisest ja ärajoodud viinast mõistuse kaotanult raskes purjutusunes pikali maas.

Vahepeal, millal ilm oli muutunud lausa kottpimedaks, andis kuningas kindral Rehnschiöldi kaudu kindral Maydellile ja ooberst Stenbockile uue käsu vallutada Narva bastionide läheduses kõrgustikul asetsevad venelaste suurtükid, millest kogu aeg oli rootslaste pihta lastud, kuid mis nüüd pimeduse saabudes olid pidanud vaikima.

Jätnud osa rügemente valvama vankerkantsi, et venelased ei tungiks sealt ootamatult välja, laskis kuningas tõmmata osa rügemente linna ja kaevikute vahekohta tagasi, et varahommikul jätkata lahingut, mida nüüd pimeduse peale tulles tuli paratamatult katkestada.

Kui siis sõdurid olid venelaste barakke ning laudehitisi maha kiskunud ning läitnud need lahinguväljale laagrituledena põlema, tuli kuningas veidi väsinult ratsutades ühe lõkke juurde, kus astus sadulast. Nähes enese juures kuningat kargas üks kaardiväe sõdur jalule, tõmbas seljast oma pika pealiskuue ning laotas selle maha, et kuningal oleks, kuhu istuda. Noogutades vaevumärgatava naeratusega pead heitis kuningas märjalt ja porisena, nagu ta oli, sõdurikuuele pikali, kuna oma pea toetas ta sõduri põlvele, jäädes nii päevatöö väsimusest puhkama.

Tallmeister Axel Hård, kes kuningat otsides oli nagu meeletu kihutanud tapluskäras ringi, liikus nüüd lahingu soikudes veidi aeglasemalt laagritulede vahel, et leida kuningat. Juba tekkis temas ärevus, et vahest on kuningas jällegi tormanud kuhugi sohu ning võinud koguni uppuda, aga vahest ka kuskil kõrvalises kohas saada vaenlase kuulist otsa. Juba kavatses tallmeister lasta korraldada üldist kuninga otsimist, kui ta äkki oma suureks rõõmuks märkas teda ihukaartlaste keskel tule ääres lamavat.

— Issand, mis ma näen, ei suutnud nüüd Axel Hård hoiduda hüüatamast, — tema majesteet ise lamab märjana lageda taeva all! ja siis pöördudes kähku ümber ruttas ta tegema korraldust, et kuninga telk toodaks kohale.

Peatselt jõudsid töösoldatid kuninga telgiriide ja kraamikohvritega pärale, hakates vinge tuule puhudes telki vaiastele püsti ajama.

— Ruttu, ruttu! kiirustas tallmeister töösoldateid, kes pimeduses ei suutnud kohmetunud sõrmedega kuigi ruttu oma tööga toime tulla.

Samas veeretati ka mitmeid suurtükikuule tulle, et neid pärast kuumaksajamist asetada kuninga telki.

— Majesteet, sõnas tallmeister pärast telgi püstitamist astudes puhkava kuninga juurde, — majesteet, öö on külm ja teie olete läbimärg..!

Avades laud kargas kuningas istukile; ta käsi libises mõõgapidemele, kuna aga ta ise jäi suures arusaamatuses tallmeistrile otsa vahtima.

— Majesteet, ja tallmeister tammus jalalt jalale, — teie telk on löödud üles ning ka kuumaksaetud kuulid on viidud sinna sisse! ja ta osutas taamal asetsevale

telgile, mille liivakarva luitunud riidele heitsid lõkketuled punakat valgust.

— Mis sellest, minge sisse, ja kuningas vajus tagasi sõduri ülikuuele, — mul on siingi hea olla!

— Majesteet, kui te ei pane tähele oma alama nõuannet, siis, majesteet, teie toote seega Vene tsaarile suurt abi!

— Kuidas? ja kuninga otsmik tõmbus kannatamatult kipra.

— Majesteet, teie olete kaelani märg, öö aga on külm, aeg-ajalt tuiskab isegi lund, ja nii ei või haiguski olla teist enam kaugel! Mis aga saab siis meist ning teie rahvast, kui homme ärkate suure palavikuga?!

— Ma ei jää haigeks!

— Aga majesteet — tõve vastu ei suuda isegi kuningas midagi parata!

Kui siis tallmeister veelgi mangus teda asuma telki, sõnas kuningas lõpuks tüdinenult:

— Olgu, teisiti te mulle rahu ei anna! ja ajades end jalule hakkas ta sammuma oma telgi poole.

Telgis heitis ta lahtitõmmatud välivoodisse, jäädes seal hunnikusse maha laotud hõõguvate suurtükikuulide paistele puhkama.

Nõnda jäidki taplejad, olles öösiks katkestanud lahingu, keset taplusvälja surnute kõrvale lõkketulede äärde puhkama, kuna järgmine päev pidi tooma lõpliku otsuse, et kummale poolele jääb võit.

Ümberringi vingus aga kõle sügisene tuul, tuues pimedast taevast jäätunud lumekübemeid alla, mis laagritulede valgusse sattudes läikisid nagu värvilised kristallterad. Rootsi sõdurid, olles surunud end tihe-

dasti külg küljega üksteise vastu, istusid suurtes ringides ümber tulede, kusjuures enamik neist tukkus, kuna osa aga vahtides uniste silmadega tulle mõlgutas oma mõtteid kaugest kodust, kust sõjasõit on neid välja toonud. Kui nende näod hakkasid tulekumas liialt õhetama, seljad aga külmast jahtuma, siis pöördusid nad üksteise järel ümber, suunates oma pilgud pimedasse öhe, milles ümberringi loitsid rügementide laagrituled.

5.

Samal ajal, millal vankerkantsis asuvad Vene kaardiväelased panid viimse rammuga rootslasile vastu, istusid nende kindralid seal maa-alusesse majakesse kuhjunult ahastades koos. Pärast pimeduse saabumist olid rootslaste, soomlaste ja eestlaste rügemendid piiranud vankerkantsi juba täielikult ümber, nii et hommikul oleksid nad suure eduga võinud jätkata kallaletungi. Seega oleks aga võidud jällegi nõuda paljusid inimelusid ning tuua ka vankerkantsis asuvaile kindraleile enestele, kui mitte kõigile kindlat surma, siis vähemalt pikaajalist viletsat vangipõlve, ning seega oleks venelaste lõpp Narva all olnud ütlematu hale.

Kõike seda arutlesid maa-aluses majakeses koosistuvad kindralid ning väejuhid, eesotsas vürst Dolgoruki, Avtonom Golovini, Imeretia prints Aleksandri, vürst Kozlovski, kindral Buturlini ja vürst Trubetskoiga. Kõik koosolijad olid selles umbses toakeses, mida viletsasti valgustas otsapidi savipudelisse torgatud küünal, väga rõhutud meeleolus.

— Oh baška, mu peake, peakene küll... ägas Trubetskoi pead käte vahele surudes, — ei oska ta enam midagi mõelda!

— Tõsi, kuis sa ka ei mõtle, kuid meie lõpp on ikkagi kuri! ohkas Ivan Buturlin.

— Oh tõ moja buinaja baška, ägas vürst Trubetskoi edasi, — kui nüüd ainult hingegagi põgenema pääseks!

— Kuhu sa ikka põgened, ütles vürst Dolgoruki, — sild on purunenud, rootslane surub aga igalt poolt kurjasti peale!

Ja nõnda istusid väejuhid hunnikus koos, kuna samal ajal nende sõdurid pidasid väljas omapead taplust. Õhtu eel, millal oli saabumas juba täielik pimedus, kostsid aga püsside ragina sekka ka valjud pommide lõhkemise prahvatused, tuues ka maa-alusesse varjendisse liigset hirmu. Kui aga üks rootslaste pomm juhtus otse varjendi kohal valju kärgatusega lõhkema, siis vürst Trubetskoi hakates ühtesoodu risti ette lööma ägas kuuldavalt:

— Oh tõ bože, boženka, nüüd jumala eest tapab..! ja siis õige kartlikult ringi piiludes võttis ta esimesena sõna: — Vennakesed, ega meil ole enam muud hakkamist, kui anda end Rootsi kuninga armule alla?!

Kõik ohkasid rõhutud vaikuses õige sügavasti, enne kui vürst Dolgoruki söandas sõnada:

— Kus sa, Ivan Jurjevitš, seda tohid — tsaar õgib siis meid koos kõige karvadega nahka!

— Tehku ta mis tahab, kuid säärane on juba meie saatus, mille eest pole enam kuhugi joosta! kuuldus nüüd mitmeid hääli.

— Allaandmine toob küll pisarad silmi, kuid midagi pole parata! ohkas Trubetskoi.

Allaandmise mõte, see oli tekkinud kõigil, kuid keegi polnud varem söandanud seda avaldada. Kuid nüüd, millal ta juba suust suhu ringi liikus, kerkis koosolijaile küsimus keelele, et kes läheb..? Kes läheb vaenlase leeri läbirääkimisi pidama? Selles aga oldi nüüd päris kindel, et keegi neist peab minema rootslaste leeri ning sobitama seal kuningaga relvaderahu, enne kui uus hommik jõuab koita.

— Egas siin või enam juttu olla rahust, vaid peame andma end ainult Rootsi kuninga armu peale alla, arvas kindral Buturlin, jumal tänatud, niipalju on meil ju sõjaasjandusest ikkagi taipu!

— Siiski, sõnas alalejäänud välismaine ohvitser major Pihl, — peame ikkagi kauplema, sest meil on siingi küllaldaselt jõude, et vajadusel suuta vastu panna!

— Kui meile sedagi lubataks, et võiksime ainult rahuga minna, ohkas Trubetskoi, — siis enamat ei oska tahtagi!

Jälle ning uuesti kerkis ikka küsimus, et kes läheb..?

— Sina, major Pihl, peaksid ikka võtma selle teekonna ette, arvas lõpuks vürst Dolgoruki, — sest diplomaatias oled sa kaunikesti osav ning ka palju keeli liigub sul suus!

— Kui minule säärane kohustus pannakse, siis võtan ta vastu ning täidan teda, niipalju kui lubab mu mõistus, kuid vähemalt üks venelasest kindral peaks ikkagi tulema minuga kaasa!

— Kes läheb? ja jälle vahtisid kindralid üksteisele otsa.

— Las läheb vürst Kozlovski, poetas äkki kindral Buturlin sõna, — tema on meie seast kõige hakkajam..!

Seda kuuldes ohkasid kõik kindralid kergemalt, hakates samas läbisegi lärmates hüüdma:

— Kozlovski, Kozlovskil on tõesti selleks taipu!

— Ei, kus mina, mina sellega küll hakkama ei saa! tõrjus kindral Kozlovski vastu.

Kuid nüüd, millal valik oli ühele neist langenud, tõttasid kõik õhinal seda pooldama, et aga ise jääda raskest ülesandest eemale.

— Kozlovski, palume sind, ära tõrgu, sina tuled sellega ju päris lahedasti toime, sest sul on kaunikesti terav mõistus peas!

Kaua tõrkus Kozlovski, mitte küll nõndapalju soovist keelduda, kui et seda nõudis juba komme, sest tuli ju ikkagi näidata, et ta pole ettetükkiv. Kuid omajagu hirmutas teda ka määratu suur vastutus, mida tal sel puhul tuleb tsaari ees kanda, kui ta juhtuks asja mitte hästi tegema. Kui siis Kozlovskit oli juba õige palju palutud, võttis ta lõpuks ettepaneku vastu.

Kuid nüüd seisid läbirääkimisele minejad jällegi raskuse ees, et kuis pääseda läbi vaenulise väe Rootsi kuninga juurde? Seni kui seda küsimust aga arutleti, soikus lõpuks laskmine, nii et ilma otsekohest surma kartmata võidi ronida kantsist välja.

Kui siis kindral Kozlovski ja major Pihl olid kinnitanud oma vöösid ning Kozlovski teinud ikooni ees mitmekordseid kummardusi, saatsid mahajääjad neid õnnitlustega teele, öeldes ühtlasi ka manitsedes:

— Aga vaata sa, Kozlovski, ette, ära kõike ka luba, nõua vähemalt, et püssid ja toidumoon jääks meile ikkagi kätte, sest muidu on liiga alandav kodumaale tagasi minna ning ilma leivata jäädes võime teel lõppeda veel nälga!

Kell näitas juba kaheksandat õhtust tundi, kui läbirääkimisele minejad, pugenud kokkukuhjatud vankrite vahelt välja, alustasid teekonda rootslaste leeri. Et nad aga algul ei teadnud, kuhu pöörduda või minna, siis jäid nad lagedal väljal korraks nõutult seisma.

— Batjuški, kui palju laagritulesid, sõnas vürst Kozlovski ringi vahtides, — mine sa võta nüüd kinni, missuguse juures asub kuningas ise!

— Küllap meid juba juhitakse ta juurde, kostis major Pihl hakates umbropsu minema kõige lähemal paistvate lõkketulede poole, kuna vürst Kozlovski tuli mõnesammulisel vahemaal komberdades ta järel.

Sammudes mööda poriseks sõtkutud välja liikusid nad pimeduses üsna aeglaselt edasi, komistades ühtepuhku surnutele ning piiludes hirmunult ringi, et äkki ei kargaks kuskilt keegi neile ootamatult kallale. Olgugi et nad ei näinud ega kohanud nüüd ühtki inimest, kuuldus ümberringi üksikuid pauke, mida rootslased lasksid kas või igavuse peletamiseks oma püstoleist ja musketeist, kuna aeg-ajalt kandis tuul nende kõrvu ka arusaamatus keeles hüütud vahimeeste sõnu. Äkki aga välgatas läbirääkimisele minejate läheduses püssitorust väljatormav tulejuga, kuuldus paugatus, ja vürst Kozlovski, tabatuna põsest, kukkus nagu ront maha, suutes veel ainult öelda:

— Oh tõ, matj tvoju..! ja sääraste sõnadega huultel suri ta sinnasamasse paika.

— Kindral, kindral! hüüdis major Pihl kuuldes langeva keha mütsatust, ja joostes tagasi maaslamava vürsti juurde haaras ta tema kuuehõlmadest kinni ning pööras selili; kuid kindral jäigi verise näoga oimetuna lamama — ta oli surnud!

— Tapetud! ohkas major Pihl end sirgu ajades.

Samas ilmus pimedusest rootslaste patrull, kes piiras major Pihli sisse. Temal kui mittevenelasest vaenlase ohvitseril oli aga kerge rootslasile seletada, et ta tahtis koos tapetud vürst Kozlovskiga minna kuninga juurde allaandmise üle läbi rääkima.

— Valetad, venelase ori! ja üks västmanlandlane tõstis oma suure rusika major Pihli nina alla.

Et aga patrullisõdurid ei osanud temaga midagi peale hakata, siis toimetasid nad ta oma ülemuse juurde, viies teda tahapoole; seal käies käest kätte anti major Pihl kindralile üle, ja see toimetas ta omakorda ihukaartlaste laagrisse, kus teatati kuningale, et vaenlase poolelt on saabunud läbirääkija.

— Mingeid läbirääkimisi ei taha ma kuulda, kostis seepeale kuningas oma tallmeistrile, kes oli söandanud minna ta telki teda äratama, — hommikul jätkan pealetungi ning siis võtame ka Vene tsaari vangi!

— Aga majesteet, see on ju täiesti võimatu!

— Kuidas võimatu? ja kuninga otsmikule tekkiv meelepaha-kurd näitas, et ta pole oma tallmeistri vastusega rahul.

— Läbirääkija major Pihl, nagu ta ennast nimetab, teab jutustada, et tsaar olevat juba paar päeva tagasi lahkunud laagrist.

— Lahkunud, otsustava lahingu eel lahkunud! ja kuningas kargas oma asemelt jalule. — Ei, mu armas

Hård, seda ma ei usu, sääraselt ei talitaks ükski väejuht, olgu ta nii rumal kuitahes, et lahingu alates jätab oma sõjaväe maha!

— Majesteet, seda kinnitas juba varem ka vangilangenud hertsog de Croy, kelle tsaar ise oli lahkudes määranud ülemjuhatajaks!

Kuuldes seda vajus kuningas tagasi oma sängi, ise nukralt sõnades:

— Jättis maha oma sõjaväe ning põgenes enne lahingut nagu alatu kelm, ja säärase kuningaga pean siis mina sõdima!

Kui kuningas oli veidi rahunenud, julges Axel Hård uuesti küsida, et mida tuleks läbirääkijaga teha.

— Olgu, kostis kuningas, — kui nad minu armu peale alla annavad ühes kõigega, mis neil siin Narva all on kaasas, siis lõpetan lahingu, muidu aga käsen kohe avada suurtükest tule!

Kui säärane kuninga otsus oli major Pihlile teatavaks tehtud, kostis see nõnda:

— Kuna teine läbirääkija, vürst Kozlovski sai siia tulles teie vahisõduri kuuli läbi teel surma, siis nii tähtsas küsimuses pole mul õigust üksinda olla otsustajaks. Kui aga lubatakse mul minna tagasi pidama kindralitega nõu...

— Peate nõu ning hakkate sepitsema seal uusi kavalusi! sõnas Axel Hård teravalt vahele.

— Võite mind uskuda, kui uuesti tulen, siis juba koos pantmeestega, et meie kantsis ei sünni midagi vaenlikku!

— Olen nõus, kostis seepeale kuningas, kui talle major Pihli soov teatavaks tehti, olgugi et ta oleks meelsamini tahtnud varahommikul jätkata lahingut.

Ja nüüd saadeti major Pihl tagasi venelaste leeri, kusjuures kuningas käskis oma kindraleil luua rügemendes enam korda, et läbirääkimisele tulijaid pimeduses jällegi ei tapetaks.

Vaevalt oli major Pihli lahkumisest möödunud üks tund, kui ta uuesti ilmus koos kindralmajor Buturlini ja polkovnik Tšambersiga rootslaste laagrisse, kus neid võeti endisest hoopis lahkemini vastu.

— Oleme nõus maha jätma kõik, mis meil Narva juures on, teatas kindralmajor Buturlin lõkketule ääres istuvaile Rootsi kindraleile, — kui ainult kuningas lubab meil lahkuda koos relvade ja moonaga.

Uuesti teatati kuningale venelaste saabumisest ning nende soovist.

— Luban neil minna, kaasa võttes ainult niipalju moona, kui iga sõdur suudab seljas kanda, kostis seepeale kuningas, — kõik muu peavad nad maha jätma! Kui aga venelased säärase tingimusega pole rahul, siis olgu Jumal ise neile armuline — pealetung algab otsekohe!

— Alistume, alistume, gospodar, kostis säärast kuninga otsust kuuldes kindralmajor Buturlin nuuksudes, — lubagu ainult kuningas meil enne seda minna tagasi ka teiste kindralitega selle üle nõu pidama, et tsaari viha ainuüksi minu pealaele ei langeks!

Saanud kuningalt ka selleks nõusoleku, ütles kindral Rehnschiöld seda neile edasi andes:

— Kuningas lubab teil minna, kuid tagasi tulge õige peatselt või ärge enam üldse tulge!

Kui siis venelased olid oma vankerkantsi tagasi minnes kadunud ööpimedusse, jäädi rootslaste laagris ootama kindral Buturlini tagasitulekut. Kuningas aga,

kelle seljas olid rõivad jõudnud juba taheneda, hakkas rahutult oma telgis ringi kõndima. Seejuures ei mõtelnud ta praegu mitte selle üle, et kas vaenlase kindralid tulevad tagasi või mitte, sest lahing lõpeb ju niikuinii tema võiduga, vaid talle tegi meelehärmi, et tsaari ennast polnud laagris. Seega tuleks tal jätkata taplust ainuüksi vaenlase kindralitega, kelle seas pole aga talle ühtki tõsist vastast. Ka päevane taplus ei pakkunud talle erilist rõõmu siis, kui ta nägi, kuis hirmunud venelased jooksid nagu lambakarjad tema sõdurite eest pakku. Ainult õhtu eel, millal venelased vankerkantsis hakkasid juba südikamalt vastu panema, tekitas lahing talle mõnevõrra rõõmu ning ta hakkas koguni vene sõdurist lugu pidama.

Istudes lõpuks laua äärde avas kuningas oma märja kaelarätiku sõlme, kuna see kuivades oli hakanud liialt pigistama ta kaela. Kuid samas kui ta rätikusõlme avas, kukkus selle vahelt välja pöidlasuurune tinatükk — venelase püssikuul, mis üsna kergesti oleks võinud tuua talle kindlat surma. Kuid nüüd ei pannud noor kuningas seda tähelegi ega mõtelnud praegu üldse sellele.

Aeg aga nihkus edasi, kuid kindral Buturlin ei ilmunud veelgi. Arvates, et vahest venelased mõtlevad siiski veel vastupanule, muutusid kindral Rehnschiöld ja kindralmajor Maydell päris rahutuks. Juba ilmus kuningaski oma telgi läve ette, kuhu mitmed ta kindralid olid kokku kogunenud, et anda käsu pealetungi jätkamiseks.

— Siiski, majesteet, vahest oleks parem, kui ootame veelgi, võib olla, et nad annavad ikkagi alla?! arvas kindral Rehnschiöld.

— Rootslane ei oota vaenlase järele kunagi!

— Venelane on ju aeglane otsustama, sõnas seepeale kindral Wellingk, kes, Ingerimaa kubernerina olles nendega tihti kokku puutunud, tundis venelaste kombeid päris hästi. — Isegi omavahel nad alati kauplevad, püüdes seejuures üksteisest üle kisada!

Kuid enne kui kuningas suutis hakata teostama oma kavatsust, ilmus ihukaartlasist valvurite saatel kindral Buturlin, tuues oma kaaskindraleilt nõusoleku, et vankerkantsis olijad annavad end kuninga armu peale alla ühes kõige sellega, mis leidub nende laagris. Seejuures palus ta aga kogu kindralkonna nimel erilist armu kõigile vankerkantsis olijaile, kes seal nii kaua võideldes ning visalt vastu pannes on vaprasti tapelnud.

— Olgu nõnda, neile annan oma kaitse ning luban vahva võitlemise pärast neil lahkuda koos relvadega, maha jättes ainult oma lipud ning standardid! laskis kuningas seepeale öelda.

Seega oli Vene paremtiiva vägedega jõutud allaandmise üle kokkuleppele. Peatselt saadeti kindralmajor Posse koos kolme ihukaardipataljoniga venelasilt nende vankerkantsi üle võtma, sest kokkuleppe kohaselt pidid nad ajaviitmata andma seal oma seisukohad käest.

Pärast esialgset kokkuleppe sõlmimist tulid venelaste laagrist vürst Dolgoruki, Imeretia prints Aleksander ja Avtonom Golovin rootslaste leeri, soovides seal kindral Buturlini sõlmitud kokkuleppele saada kuninga enese suu läbi kinnitust. Kui neid siis kuninga telki juhatati, astus sinna esimesena vürst Dolgoruki, kelle eeskujul päid paljastades astusid teised ta kan-

nul sisse. Enne aga kui kummarduda lauakese ääres istuva kuninga ees, pööras vürst Dolgoruki oma pilgu telgi parempoolsesse nurka, et leida sealt ikooni. Nähes aga kuninga telgi seinal ainult ta koera Pompe pilti ning pidades seda rootslaste ikooniks tegi vürst Dolgoruki kuninga elutoa austamiseks ning viisaka kombe täitmiseks selle ees sügava kummarduse, lüües seejuures kolm korda risti ette; alles pärast seda andes oma kaaslasile Pompe pildi alla tulemiseks ruumi, astus ta välilauakese ääres istuva kuninga juurde, kus pani oma kullaga ilustatud kõvera saabli ja pärlitega kaunistatud püstoli ta jalge ette maha; sedasama tegid ka prints Aleksander ja Avtonom Golovin.

Vene kindralite üllatuseks võttis nüüd Rootsi kuningas neid aga väga lahkesti ning armulikult vastu, surus koguni vürst Dolgoruki kätt ning kinnitas oma varem-antud lubadust. Saades sellest julgust hakkasid aga venelased, nagu see neil on viisiks, kauplema, kusjuures kõik nad kõnelesid üksteist segades korraga, et kuningas lubaks neil kaasa võtta kogu oma suurtükiväe.

— Kuna meil Venemaal on suurtükest suur puudus, siis nende mahajätmisel muutuks tsaar meie vastu ütlematu tigedaks! ohkas vürst Dolgoruki.

— Pealegi pole enamik neist suurtükest muud kui meie kirikute ümbervalatud kellad, nii et me ei saa enam kirikutes korralikult Jumalatki paluda, lisas Avtonom Golovin.

Kui kõike seda oli kuningale tõlgitud, sõnas ta kulmude kerkides imestunult:

— Suurtükke nõuate, kuid need on juba meil selja taga ning seega meie käes!

Nõutult jäid nüüd venelased üksteisele otsa vahtima, kuni neist vürst Dolgoruki söandas lõpuks sõnada:

— Siis pole meil ju allaandmisest mingit kasu!

— Kasu, imestus kuningas uuesti, — millist kasu võivad siis allaandjad kunagi tahta?

— Batjuška, sõnas Avtonom Golovin sügavasti kummardudes kuninga ees, — kui käsid meil suurtüketa minna, siis tsaar nuhtleb meid rängalt!

— Tsaar, kostis kuningas, — tema läks ju teil juba enne taplust arglikult minema, ning seepärast pole tal teiltki enam midagi tahta. Kuid olgu, et vankerkantsis olijad on minuga vahvasti võidelnud ja et ma tahan ka tsaari enesega kunagi ikkagi tapelda, ning et tal oleks, millega seda teha, siis mõned kerged kahurid, mis asuvad teil vankerkantsis, on teie omad ning võite viia nad tagasi Venemaale.

— Blagodarim, täname, batjuška, sind sellegi eest, täname! sõnasid vene kindralid sügavasti kummardudes nagu ühest suust.

Lõpuks palusid nad kuningalt teateid venelaste vasema tiiva vägede kohta, et kas sealsed rügemendid panevad veel vastu, on nad juba alla andnud või koguni tapetud. Kuninga ülesandel seletas kindral Rehnschiöld neile õige lühidalt, et ainult kindral Weide diviis, kes on aetud paemurru aukude juurde hunnikusse kokku, paneb veel vastu, kuid et hommiku koitma hakates lüüakse temagi puruks.

— Oh tõ batjuški, hüüdsid nüüd venelaste vojevoodid hädaldades, — kas siis see sakslasest kindral Weide on hull, et ta ei anna õigel ajal alla, vaid hakkab veel asjatult verd valama!

Et aga tsaari pahameel ei langeks allaandmise pärast ainuüksi nende pealaele, siis palus vürst Dolgoruki, kes kui kindraleist vanim oli võtnud vägede juhtimise enesele, et tal lubataks saata üht oma adjutanti viima kindral Weidele sõna, et temagi andes alla lõpetaks asjatu verevalamise, nõndasama nagu seda on juba jõudnud teha paremtiiva väed. Pärast lühikest arutlust antigi vürst Dolgorukile selleks luba.

Jättes kuninga telki vänget sibula ja küüslaugu haisu, läksid vene kindralid tagasi oma laagrisse, kus nüüd nende sõdurid kuuldes allaandmise kokkuleppe sõlmimisest, olid rahuliku äraminemise üle üpris rõõmsad. Kuid seejuures muutusid nad aga peast nõnda ogaraks, et keegi neist ei tulnud silla parandustöödega toime: samal ajal kui ühed klammerdasid ja sidusid sillapalke, kiskusid teised neid lausa rumaluses lahti, kusjuures pimeduses oli kogu jõepealne täis käratsemist ning lärmi. Kui siis pikapeale suudetigi osa palke kokku siduda, siis peatselt kiskus jõevool nad jällegi lahti, mille tõttu tekkis veelgi suurem vandumine ning kära. Kui kõigest sellest Rootsi kuningale teatati, siis käskis ta kindral Rehnschiöldil saata venelaste juurde paar rootslaste kompaniid, et need võtaksid silla paranduse eneste hoolde.

— Muidugi, majesteet, sõnas seepeale kindral Rehnschiöld rõõmsalt, — nüüd oleksime valmis venelasile ehitama kas või kuldsilla, et nad aga rutem läheksid minema!

Kui siis Rootsi väeleerist saadetud töösoldatid ja ohvitserid saabusid venelaste juurde, oli parajasti kell üksteistkümmend tundi vastu keskööd. Rootslaste juhatusel hakkasid nüüd venelased tõrvikute valgusel

uuesti parandama oma lagunenud sõjasilda, tulles selle tööga hommikuks toime.

Sel ööl kuningas ise aga ei heitnudki enam magama, vaid tegi oma telgis kindraleile korraldusi rügementide koondamiseks kindral Weide vägede vastu, et neid kiire löögiga purustada, kusjuures osa rügemente pidi juba pimeduse katte all ida poolt minema vaenuliste vägede tiivale. Kuid enne kui suudeti hakata kuninga tahtmist teostama, tõi kiirkäskjalg kuningale kaks kirja — üks oma vägede juurde tagasi rutanud kindral Wellingkilt ja teine Vene vägede parema tiiva juhatajalt kindral Weidelt, kes kuningalt palus allaandmist samadel tingimustel, nagu seda sai venelaste parem tiib. Lugenud mõlemad kirjad läbi, heitis kuningas need hooletult lauale, sõnades seejuures pahuralt:

— See pole enam kellegi võit — vaenlane ei tahagi tapelda!

Säärase vaenlaselt saabunud ettepaneku üle olid aga kindralid ütlematu rõõmsad, soovides kuningale õnne. Kuid kuningas tahtes siiski maha pidada veel ühe lahingu, esitas kindral Weidele hoopis karmimad tingimused, lootes, et see neid mitte vastu võttes hakkab jätkama taplust. Selleks laskis ta Wellingki kaudu Weidele teatada, et samu tingimusi, nagu seda said vaprad vene paremtiiva väed, ta neile ei anna. Ainult vahvuse pärast lubab ta paremtiiva vägedel koos relvadega lahkuda, kuna nad on pannud rootslasile suure südikusega vastu. Vasaktiiva vägedel lubab ta aga vaba lahkumise Narva alt ilma lippude ja relvadeta, mille asemel sõdurid võivad võtta enestele malgad pihku. Ühtlasi laskis kuningas teatada, et see on ta lõplik otsus ning et ta kauplema ei hakka.

Kuid kuninga suureks meelehärmiks võttis kindral Weide, kes koos mitme oma polkovnikuga oli saanud haavata, need rootslaste tingimused vastu ega mõtelnudki tapluse jätkamisele, mida aga kuningas oleks siiski soovinud, et võit oleks seda ausam. Nüüd aga pidi ta sellest loobudes tahestahtmata sõnama:

— Midagi pole parata — meie vaenlane on liiga arg!

6.

Samal ajal, millal vastastikuse kokkuleppega oli vaenutegevus seisma pandud ning venelased parandasid rootslaste juhatusel oma sõjasilda, korjati põlevate tõrvikute valgusel lahinguväljalt haavatuid, et saata neid linna; surnud aga jäeti algul sinnasamasse paika maha, kuhu neist keegi oli juhtunud kukkuma. Venelased ise aga ei hoolinud oma surnuist ega koguni haavatuist midagi, katsudes ainult, kuis ise eluga kiiremini pääseda minema. Ainult kindral Kozlovski surnukeha, mille vürst Dolgoruki oli lasknud lahinguväljalt üles otsida, maeti kuidagi rutates maha. Et aga seejuures polnud ärahirmunud preestreil mahti teda kõigi kristlike kommete täitmisega matta, siis panid nad ta muldasängitamisel talle kahe sõrme vahele pitsatiga varustatud kirja, milles ütlesid:

„Meie, preestrid Ivan Prohhorõtš ja Jefim Petrovitš, asudes siin Rugodevi all väeleeris, pihime ning tunnistame, et hingusele läinud vürst Kozlovski elas koos meiega nagu tõeline kristlane kunagi. Olgugi et

ta vahel juhtus ka patustama, kuid selles alati kahetsedes sai ta loa võtta oma pattudest pääsemiseks armulauast osa. Ta austas õieti Jumalat ja tema pühakuid, palvetades nii, nagu seda peab iga õigeusklik inimene tegema. Minu, Ivan Prohhorõtši kui oma hingekarjasega on ta kõigis asjus jõudnud leppida, nii et olen andestanud talle täielikult kõik ta patud. Ja seepärast olemegi andnud talle teekonnale kaasa selle passi, et teda lastaks rõõmude väravast takistamatult läbi."

Säärase kirja kaasaandmisega maeti langenud kindral Kozlovski ilma igasuguste auavaldusteta maha, kusjuures ei jõutud isegi korralikku ristigi püstitada ta kääpale, sest juba kella neljaks oli sõjasild valmis, ning kui siis vaevalt hakkas hommik koitma, alustasid venelased jõest üleminekut.

Samal ajal, millal venelased läksid rügement rügemendi järel üle sõjasilla, seisid Rootsi sõdurid laetud püsside ja suurtükega kahel pool teed, pidades nende seas korda. Nüüd ei kuulanud venelasist lihtsõdijad enam oma ülemusi ega vojevoode, vaid rüseldes ja vandudes kippusid nad üksteise võidu sillale, nii et see oleks võinud üsna kergesti nende all jällegi puruneda. Et aga rootsi sõdurid ei mõistnud venelaste keelt, siis tuli neil püssipäradega tagudes nende seas korda pidada. Omajagu suurendas rootslaste pahameelt veel seegi, et olles eelmisest tapluspäevast ja pikast mahakäidud teekonnast väsinud ning näljased, peavad nad nüüd veel venelaste seas korraloomiseks pingutama oma kasinat rammu. Ja just seepärast valasidki nad nüüd venelaste kui kõigi nende viletsuste põhjustajate peale oma pahameele, neid püssipäradega tugevasti müksates ja lüües, kui nad ei juhtunud küllaltki no-

bedasti sammuma või jällegi olid omavahel kisendades karvupidi koos.

Vahepeal oli Narvast tulnud rootslaste laagrisse ka linnakodanikke, kes nüüd uudishimulikult vahtisid venelaste lahkumist pealt, olles samutigi nende peale tigedad, et nad nii suure ähvardusega olid nende linna kitsikuses hoidnud. Teiste kodanike seast paistis kõige enam silma suurekasvuline Narva rikkaim kaupmees Hermann Poorten, kes rahupäevadel oli oma kaubavoore saatnud koguni kaugele Ilmeni järve taha Novgorodisse, aga samuti pidas ühendust ka Tallinna, Riia ja teiste läänepoolsete linnade ja kaugete sadamatega.

— Pusti, pustii, kisendasid venelased üksteist tõugates ja ruttasid üksteise võidu sõjasillale, mis nende raskuse all ägises, — pusti, matj tvoju . . .!

— Mida peaks säärane venelaste vandumine tähendama? päris üks Rootsi ohvitsere ta kõrval seisvalt kaupmehelt Hermann Poortenilt. — Igal juhul, kas nad üksteisega tülitsevad või teineteist kiidavad, kuulen neid ikka tarvitavat samaseid sõnu.

— See on üks hirmsamaid vandesõnu, mida ükski muu maailmakeel ei tunne, seletas kaupmees Hermann Poorten, kes päris hästi oskas ka vene keelt; — selle vandesõna omandasid venelased tatarlasilt, kes mitu aastasada valitsesid nende üle. Seda vandesõna tarvitavad nüüd venelased kas kodus, palvekojas või ükskõik kustahes. Ja isegi nende lapsed juba maastmadalast, kui nad alles kõnelemist õppides ei oska veel õieti nimetada Jumalat, oma isa ega ema, on neil aga „matj tvoju . . .“ juba ammugi suus! ja ta jutustas veel palju muudki venelaste veidrusist, mida rootslane kuulas üha kasvava huviga.

Parajasti kui vankerkantsist väljunud Preobraženski ja Semjonovski polk oli juba jõudmas üle jõe ning peatselt pidi algama ka venelaste vasema tiiva vägede läbimarssimine, toodi kuningale sõnum, et venelased on salaja viinud teisele poole jõge osa oma lippe ja tsaari laeka, mis sisaldanud kolmsada tuhat eküüd hõbedas.

— Kuidas, minu sõjasaaki hakkavad nad salaja riisuma! hüüdis kuningas seda kuuldes pahaselt ja tegi samas korralduse, et kindral Weide diviisi jõest üleminek pandaks kuni tsaari laeka tagasitoomiseni seisma.

Kähku määrati ihukaartlasist kümme tublit sõdurit ning anti need ühele ohvitserile, kellele tehti ülesandeks minna teisele poole jõge, et tuua sealt tsaari rahalaegas tagasi. Ühtlasi anti sellele ohvitserile käsk, et kui Vene kindralid peaksid laeka tagasiandmisel tõrkuma, siis kutsuda neid kõiki asja selgituseks kuninga ette. Kuna aga saadetav ohvitser ega ka keegi ta sõdureist ei osanud vene keelt, siis võis nende minek olla peagu päris asjatu, sest venelasist poleks keegi suutnud anda nende rootsikeelseile pärimisile õiget vastust. Õnneks aga olid oma vene keele oskust lahkesti nõus abiks andma tublid Narva kaupmehed Hermann Poorten ja Boomgard, kes olid meelsasti nõus minema koos rootslaste salgakesega teisele poole jõge.

Sõjasillale oli venelasi kuhjunud nõnda koletult palju, et Rootsi sõdurite salgakesel koos kahe kaupmehega oli sealt võimatu kiiresti üle pääseda. Küll hüüdis kaupmees Poorten, et andku venelased neile teed, kuid ümberringi kostev meeletu kisa ning röökimine summutas ta hääle.

— Sillast me siiski niipea üle ei pääse, arvas Poorten, — vaid parem, kui hakata venelaste seas möllama, katsume paadiga minna üle jõe.

Ja nüüd hakkasidki rootslased piki kallast ringi joostes otsima paati, mille nad peagi leidsid. Et see aga polnud kuigi suur, siis tuli kogu salgakese üleviimiseks sõuda kaks korda üle jõe.

Parajasti kui esimene paaditäis ihukaartlasi koos kaupmees Hermann Poorteniga jõudis Kampersholmi saarele, valmistusid sealt lahkuma kindralkomissar vürst Dolgoruki, Imeretia prints Aleksander, kindralmajor Buturlin, kindral Avtonom Golovin ja palju teisi vojevoode. Nüüd tõttas saarele saabunud rootslaste patrull nende juurde ning kaupmees Hermann Poorten hakkas õige käredate sõnadega nõudma neilt tsaari rahalaegast.

— Siin ta on, ja prints Aleksander osutas vankrile, millele oli laotatud üksteistkümmend raudvitsadega kaetud tammepuust kasti, — siin on kolmekümne kahe tuhande rubla eest hõbedat.

— Ainult kolmkümmend kaks, kordas kaupmees Poorten, — raha peab aga sõjakassas olema kolmsada tuhat tukatit või rubla, kus on ülejäänu?

— Rohkem ei ole! kinnitasid nüüd ka juurdeastunud sõjakomissarid.

Kaupmees Poorten tõlkis venelaste sõnad ohvitserile.

— Mida meil tuleks siis teha? ja salga peamees näis olevat nõutu, sest säärase hulga venelaste seas ainult kümmekonna sõduriga olles polnud ka kurjast sõnast tal midagi head loota.

— Valetavad! sõnas Poorten.

— Olgugi et valetavad, kuid egas me siin neid ometi piinama või hakata, ja ohvitser kehitas õlgu.

— Šagai, šagai, sammu edasi! kisendasid möödaruttavad venelased üksteisele, tulles kogu aja suure lärmi ja kisaga sillalt saarele ning rutates sealt mööda väikest silda Ingerimaa-poolsele kaldale, kus maa nendest aina mustendas ning kihas.

— Ja kus on lipud, mida salaja olete toonud siia? päris kaupmees Hermann Poorten edasi. — Olgugi et kokkuleppe järgi on need nüüd samutigi meie kuninga omad!

— Ei tea, pole näinud! kostsid vene kindralid.

— Valetate, salgate maha?! ja kaupmees Poorten muutus ägedaks.

— Säh sulle Kristus, kostis vürst Dolgoruki lüües risti ette, — mina lippudest ei tea midagi!

Ja rahalaekast ei tea samutigi rohkem?

— Ei-ei! ja vürst Dolgoruki raputas pead.

Nüüd rebis kaupmees Hermann Poorten, kes oma tegudes oli hulljulge ja ka kindla sõnaga mees, ühelt lähedalseisvalt vene preestrilt kaelasrippuva risti ja hoides seda vaenlaskindralite näo ees sõnas neile:

— Siis suudelge oma sõnade kinnituseks risti, suudelge, et tsaari laekas polnud rohkem raha kui kolmkümmend kaks tuhat rubla hõbedas!

Kindralid ning vojevoodid vahtisid üksteisele näkku, kehitasid õlgu ja pomisesid:

— Meie teada raha rohkem polnud, kuid risti suudlema ka ei hakka, sest räägime ainult seda, mida teame!

— No siis suudelge risti, et teie teades raha rohkem polnud!

Kuid kõik kindralid ja polkovnikud keeldusid risti suudlemast.

— Tfui, missugune hull rahvas! ja kaupmees Poorten sülitas.

Nähes aga, et ta sülitas paremale poole, hakkasid venelased ägestunud kaupmeest hurjutama:

— Mis sa ingli poolele sülitad, teed vasemal käel asuvale paharetile seega ainult rõõmu!

— Võtku siin teid kurat, mul on vaja raha!

— Ära nimeta siis sarvilise nime, kui ise hoiad risti käes! pahandus õigeusklik preester, kelle kaelast Hermann Poorten oli võtnud risti.

Pidanud enesega kaasas oleva ohvitseriga veelgi nõu, ütles kaupmees Poorten vene vojevoodidele lõpuks nõnda:

— Kui raha välja ei anna, siis peate koos meiega tulema teisele poole jõge!

— Meie, sinuga kaasa! ja kindralite silmad hakkasid peas vilama, — miks sa meid sinna kutsud, kust alles äsja tulime!

— Kuni raha ja lippude lugu lõplikult selgub, säärane on kuninga käsk!

— Oh sa batjuški, ja venelased hakkasid ahastama, — no mis on meie sinna tulekust abi, meie ei tea sellest loost ju midagi!

Et aga rootslased jäid oma nõudmise juurde, siis vürst Dolgoruki kui oma kaaslasist vanem võttis esimesena otsustavalt sõnada:

— Aga see on ju sõlmitud kokkuleppe vastane, sest meid on lubatud rahuga minna!

— Tsaari rahalaegas on meie kuninga sõjasaak, ja seda ei tohi te temalt varastada!

— Laegas on ju siin, võtke!

— See on ainult osa laekast, kui tõrgute, viime vägisi!

— Kuidas sa, batjuška, mõtled meid siit vägisi viia?

— Vaata, ja kaupmees Poorten osutas sõjasillale, — sealt ei lase kuningas enam ühelgi teie sõduril üle tulla, enne kui laegas pole toimetatud talle tervena kätte või kui te ise ei ilmu tema palge ette!

— Kui säärane on kuninga enese tahtmine, ohkas nüüd vürst Dolgoruki pöördudes kaaslaste poole, — siis, vennad, meil tuleb ikkagi minna!

Kampersholmi saare kaldal asus tsaari enese käega ehitatud punane purjepaat, mida Vene kindralid olid üle jõe tulekuks kasutanud. Nüüd aga tuli neil koos kaupmees Hermann Poorteni ja mõningate Rootsi sõduritega asuda uuesti sellesse väikesesse laeva, millega taheti ka alalejäänud tsaari hõbedakastid toimetada teisele kaldale. Juba andiski ohvitser ihukaartlasile käsu, et need hakkaksid vankrilt kandma hõbedakaste paati, kuid jällegi astus kaupmees Poorten vahele, sõnades:

— Küll venelased ise kannavad oma hõbeda! ja paljastades mõõga astus ta koos nelja ihukaartlasega möödaruttavaile vene lihtsõdijaile vastu, et neid sundida kandma hõbedakastid paati.

Venelased aga, olles koledasti hirmunud, ei julgenud nüüd üksteisest enam eemalduda ega anda end võõra meelevalla alla. Kõik, kes neist aga juhtusid vene keelt kõnelevast võõramaalasest mööduma, kummardusid ta tahtmist kuuldes sügavasti ja paljastades pea ruttasid

edasi. Keda neist aga kaupmees oma käega kinni haaras, need hakkasid hädaldama:

— Ai batjuška, ja ranen, olen haavatud!

Kuid kaupmees Hermann Poorten kui vägagi kalgi südamega mees, nagu seda iga tõsine kaupmees peabki olema, ei pannud venelaste vinguvat hädaldamist tähelegi, vaid sundis neist tosinkonna mehi tulema enesega kaasa.

Kui siis kõik tsaari hõbedakastid olid kantud paatidesse ning sõdurid pärast nende sinnakandmist lastud vabaks, kummardusid nad uuesti päid paljastades rootslaste ees, tänasid ja jooksid siis kiiresti minema, kadudes Ingerimaa-poolsele jõekaldale. Kaupmees Hermann Poorten ronis aga viimasena tsaari väikesesse jahtlaeva, mida seejärel hakati mõladega tõukama kaldast eemale.

Äkki aga silmas Poorten saarelt minemaruttavate põgenike seas vürst Trubetskoid, ja kohe tuli tal meelde kaks hõbekarikat, mida vürst oli Novgorodi kubernerina temalt eelmisel aastal tellinud, kuid raha nende eest jätnud tasumata, olgugi et ta oli seda talt juba mitmel korral nõudnud. Nüüd on paras aeg sulle tasuda, ja veel koguni kuhjaga, mõtles kaupmees Poorten hakates kisama, et sõudjad lükkaksid paadi tagasi kaldale.

— Pidage, pidage kinni! hüüdis ta ja kargas uuesti maale.

Kandes Novgorodi kuberneri vürst Trubetskoi vastu petmise pärast viha hakkas Poorten talle järele jooksma. Kuid Trubetskoi, olgugi et vürst, jooksis nüüd koos sõduritega kiiresti edasi Venemaa poole,

kuna kõik oma sulased ning teenrid oli ta kaotanud silmist, osa neist aga oli tapluses maha löödud.

— Vürst Trubetskoi, pea kinni, kisendas nüüd Hermann Poorten, — jää seisma!

Üllatunult pöördudes peatuski Trubetskoi.

— Tule tagasi! sõnas Poorten talle lähenedes.

— Mis sa minust tahad? küsis nüüd Trubetskoi kulmukortsutusel.

— Kuningas kutsub sind enese juurde!

— Kuningas, mind?! ja vürst Trubetskoi lõi kohkudes risti ette.

— Kähku, kähku, ergutas teda kaupmees Poorten, — muidu kutsud ta viha oma pealaele!

Võttes mütsi auravast peast pühkis Trubetskoi kaftani hõlmaga otsmikult higi, mida kiire jooksmine oli sinna tekitanud, ja siis astuski ta norguspäi kaupmees Poorteni kõrval sammudes tagasi ning ronis teiste kindralite kõrvale tsaari purjepaati, mis tugevate mõlalöökidega hakkas kiiresti lähenema rootslaste-poolsele kaldale.

Samal ajal, millal venelaste ületulek oli kuninga tahtmisel pandud ajutiselt seisma, hulkus Narva-esistel väljadel nii trobikondadena kui ka üksikult laialivalgunud venelasi, kellele purjujoonud soome sõdurid pidasid jahti. Kukkudes venelasile ootamatult kaela kiskusid nad nende ohvitserelt toredad karusnahksed rõivad ning võtsid neilt raha. Kui aga mõned venelased söandasidki hakata röövijaile vastu, siis juhtus tihtigi, et nad pisteti seejuures surnuks, sest kõik, mis lahinguga on võetud, kuulus sõdurite igipõlise kombe kohaselt võitjale.

Venelaste vasemal tiival paemurruaukudes, kus ülemate silm polnud kõike hoolikalt nägemas, muutus venelaste kimbutamine aga lausa paljaksröövimiseks: neilt võeti isegi paremad saapad jalast ning ka hõbedast ristikesed kisti kaelast.

— Grabjat, grabjat, riisuvad! hakkasid seal mõned venelased õige ägedasti röökima.

— Pärgli rüssad, siunasid soomlased kiskudes neilt kasukaid ja kuubi, — kuningas annab teile päris asjatult armu!

Ka rootslased andsid kivimurru ääres asuvaid venelaste välismaalasist ohvitsere nähes oma pahameelele voli, sõimates sakslasist ohvitsere, apteekreid ja muid ametikandjaid inimesi saksa müüdavaiks koerteks, kes raha eest on pantinud oma hinge, ja nüüd polnud nemadki oma taskute täitmisel kitsid. Ja nii pidid venelased oma paremad hilbud ja raha vaenlase sõdureile välja andma, et need jätaksid neile vähemalt hingekese alles.

Kogu sel ajal, millal venelaste paremtiiva väed olid vankerkantsist lahkudes läinud üle jõe, seisis Rootsi jala- ja ratsavägi täies relvastises ning tapluskorras kahel pool teed. Olgugi et kindralmajor Posse kogu aja kiirustas venelasi lahkumisega, kestis nende sillast üleminek mitu tundi. Kui aga vankerkantsist oli lõpuks viimane venelane lahkunud, ei lubatud paremtiiva vägedel seda veel siiski alata. Kasutades tekkinud vaheaega istusid nüüd valvet pidavad rootslaste rügemendid puhkamiseks sinnasamasse paika, kus nad kogu aja olid seisnud, paljale lumele maha.

Vahepeal, kui kuningale oli toodud sõnum, et osa tsaari laegast on leitud ning toodud teiselt poolt jõge

tagasi, puuduva osa pandiks on aga kaasa võetud Vene kindralid eesotsas vürst Dolgorukiga, siis andis ta käsu lasta vahepeal kinnipeetud kindral Weide vägedel alustada liikumist üle jõe. Seega ei saanudki sõjasilla juures valvet pidavad jalaväelased maas istudes kuigi kaua puhata, kuna pealegi ilmus peatselt ka kuningas koos oma trabantidega pealt vaatama vaenlase hulkade lahkumist. Kui siis kuuldus rootsikeelseid hõikeid, et üleminekut alustab kindral Weide diviis, asusid dalekarlased, västmanlandlased, värmlandlased ja teised rügemendid venelaste valvamiseks ning nende seas korrapidamiseks jällegi sirgete ridadena kahele poole nende lahkumisteed.

Kuningas ise istudes valgel hobusel võttis aset veidi ida pool Pähklimäge asetseval künkal, nii et kogu Vene vasemtiiva vägi, kes nüüd oli saanud loa üleminekuks, pidi marssima tema eest mööda. Kuninga selja taha asus aga ta trabantide kompanii eesotsas oma standardiga, mis lotendades ja plagisedes lehvis hilissügise hommikuses tuules. Kuningas ise istus aga raidkujuna liigatamatult sadulas, nägu nagu kivine, parem kinnastatud käsi toetatuna puusale, kuna aga vasem hoidis ratsmeid. Künka jalale olid aga üles seatud kaks laetud kahurit, mille kõrval seisid suurtüknikud, põlevad süüteorgid käes.

Peatselt hakkasidki venelaste vasemtiiva polgud eemalt Joala veski poolt tulema, sammudes trummide põrina, pasunate puhumise ja lehvivate lippudega eesotsas. Kõik nad olid aga seejuures relvadeta, mis nad allaandmise kokkuleppe kohaselt olid pidanud oma asupaikadesse maha jätma. Selle asemel olid aga neil kõigil käes võsast murtud tüsedad malgad, mida nad või-

sid teel kallalekippuvate kiskjate eemalepeletamiseks kaasa võtta.

Möödudes künkal seisvast Rootsi kuningast paljastasid kõik venelased teda nähes pea, olgugi et selleks polnud antud mingit käsku, ega pannud mütse enne pähe, kui nad olid sõjasillast üle minnes jõudnud teisele kaldale. Venelaste sõjalipud, trummid ja pasunad laoti aga samas kuninga ette künka jalale hunnikusse maha.

Nii möödus Rootsi kuningast mitmeid ja mitmeid tuhandeid vene sõdureid, kes aga olles pagemise hoos ei sammunud mitte kindlais korraldatud ridades, vaid segase karjana, keda ainult kahel pool teed seisvad rootslased suutsid oma püssipärade abil hoida sõnakuulmises ning vaos.

Ja nüüd vahtisid möödasammuvad venelased suure imestuse ja kartusega seda künka harjal valgel hobusel istuvat noort vaenlase kuningat, kes nii ootamatult on neid ära võitnud. Nad ei tundnud ta vastu nüüd mingit viha, vaid ainult salajast hirmu ning kartust, nähes temas ebaharilikku olendit, kes on neid võitnud mitte rootslaste ihurammu ja relvadega, vaid Lapimaa nõidade abiga, kes suurel lumepilvel ratsutades olid tulnud rootslasile appi.

Kui kõik venelaste polgud olid lõpuks läinud üle jõe, siis lüües risti ette ning tänades Jumalat õnneliku pääsemise eest alustasid nad teiselt kaldalt teekonda tagasi kaugesse Moskooviasse, kust nende tsaar oli suuri kasusid lootes ning oma nime kuulsaks teha tahtes neid välja kihutanud.

Nähes, et neid ei kavatsetagi enam vabadusse lasta, hakkasid Vene kindralid ning vojevoodid nurisema, et

miks neil ei lasta minna koos oma sõjaväega, vaid jäetakse kokkuleppe vastaselt vangi. Kui siis Vene kindralite nurin ulatus lõpuks kindral Rehnschiöldi kõrvu, kostis see kaupmees Hermann Poorteni suu läbi neile nõnda:

— Raha varjamine käib kokkuleppe vastu, sest kõik, mis teie tsaaril oli kaasas, pidi peale selle, mida kuningas lubas teil kaasa võtta, jääma siia maha!

— Meie pole varjanud — rohkem raha ei olnud!

— Tahate meid oma rumalusega petta — nii suurel sõjaväel nõnda pisuke laegas..?!

— Pole meie teada — tsaari enese mure..!

— Siis suudelge risti! sundis neid kaupmees Hermann Poorten.

Kuid imelikul kombel pelgasid nüüd tsaari kindralid ja polkovnikud risti ega tahtnud selle suudlemisest midagi kuulda.

— Meil oleks nüüd õigus teiega nagu sõnamurdjatega ümber käia, — seletas neile kindral Wellingk, — kuid et meie kuningas kui kristlik valitseja ei soovi asjatut verevalamist, siis laskis ta teie sõjaväel minna, teid jätab ta aga lepingu murdmise ning tsaari laeka varjamise pärast vangi.

— Vangi, aastateks vangi! hakkasid nüüd Vene kindralid, vürstid ja polkovnikud hädaldades halisema. — Oh batjuški, batjuški, mis eest? Meie pole ju milleski süüdi! Raha oli tsaari oma, nii et las kuningas ise õiendab seda tsaari enesega, meid aga laske lahti, sest oleme ainult lihtsad teenrid, kel pole midagi teada, tahta ega teha!

Kuid vaatamata kõigile hädaldamisile võeti tsaari vojevoodid tugeva valve alla ning hakati viima neid Narva linna.

— Tuleta meelde, Trubetskoi, tuleta meelde kahte hõbekarikat, sõnas nüüd kaupmees Hermann Poorten vürst Trubetskoile, — rahaga ei tahtnud sa neid mulle tasuda, kuid nüüd maksad nahaga — istud vangis oma kümme või enamgi aastaid, aga võib ka olla, et sul tuleb vangipõlves koguni veel surra!

— Maksan, kisendas seda kuuldes vürst Trubetskoi kaupmees Poortenile, — Jumala eest, maksan sulle koguni kolmekordse hinna, säh sulle selle kinnituseks rist, ja ta lõigi risti ette, — ainult päästa vangist, batjuška, päästa ning ära hukuta kahe tühise hõbekarika pärast hinge!

Kuid kaupmees Hermann Poorten, olles südames rahuldatud, et on suutnud oma võlgnikule hästi kätte maksta, ei hakanud enam kuulamagi vürsti halisevaid sõnu, vaid ruttas mööda lahinguvälja edasi. Seal oli nüüd kõikjal varandusi maha pillutud ning jäetud laokile vedelema, nii et ta võis hakata tegema nendega õige kasulikku äri. Vangistatud Vene vojevoodid toimetati aga Narva kindluse komandandi majja, kus neid paigutati ühte suurde kütmata ruumi ootama oma edaspidist saatust.

Ingerimaa-poolsel küljel kostis veel kaua lahkuvate venelaste kisa, mis kord-korralt vaibudes hääbus lõpuks metsade taha. Sõjasaagina jätsid nad aga rootslasile Narva alla maha kahureid, mortiire, haubitsaid, püssirohtu, pomme, karkasse ja sõjalippe, millest osa oli pillutud jõkke, kust rootslased neid välja õngitsesid; seega saadi lõpuks ühtekokku üle poolteisesaja lipu,

mille seas oli ka üks toredasti väljaõmmeldud tsaari lipp, millega ta oli kavatsenud võitjana marssida Narva, mis aga nüüd viidi sinna hoopis alandaval kombel.

Pärast venelaste lahkumist Narva alt vaadati kogu nende mahajäetud laager hoolega üle, ja siis kästi rügemendel jääda igaühel paigale sinna, kus neist keegi juhtus olema. Samuti hakati nüüd kõiki haavatuid lahinguväljalt kokku korjama, kusjuures ainuüksi rootslaste poolelt oli neid ligemale kaks tuhat meest, kellele suuri vaevu suudeti linnas leida ulualust.

Lasknud üles rivistada oma trabandid, asus kuningas koos oma lähemate kindralitega nende etteotsa ning marssis vaskpillide puhudes ning trummide põrisedes Narva sisse, kuna kinnimaetud värav oli juba seks puhuks lahti kaevatud. Kui kuningas linna väravast parajasti sisse ratsutas, kajas kindluse vallidelt lastavaist suurtükest kahekordne rootsi märgupauk, kuna aga kirikutornides hakkasid kõik kellad helisema. Tasaselt sadas seejuures lund, mis õhtuses hämaruses tekitas kõigis jõulupühade meeleolu.

Enne aga kui asuda linnas kuhugi korterisse või võtta seal kedagi vastu, ruttas kuningas koos oma trabantidega rootsi kirikusse, kus saadud suure võidu puhul pidas südamliku tänupalve, mis lõppes lauluga: Sind, Jumal, kiidame..! Selle laulu laulmisel mürisesid suurtükid Narva bastionidel ja Ivanilinna vallidel, aga samuti ka linnaäärsetel väljadel, kus tranšeedes asuvad sõdurid lasksid oma püssidest samuti aupauke.

Olgugi et kuningale olid eluruumid valmis seatud toredas jõuka suurgildi kaupmehe majas, pidas ta siiski lihtsust eelistades paremaks asuda raekoja kõrval aset-

sevasse kahekordsesse kivimajja, kus üks ta trabantohvitser oli leidnud enesele korteri. Ja seal siis lõpuks, vallandanud end mõõgavööst, võttis kuningas Narva linna vapra kaitsja ooberst Henning Rudolf Horni armulikult vastu ning ülendas ta ustava teenistuse eest kindralmajoriks.

7.

November oli lõppemas ning lähenemas jõulukuu, millal ka Kurediku talus mõteldi juba seatapule ning verivorstide ja -käkkide tegemisele, kuna aga pühade õlleks hakati kõrvetama linnaseid.

Imbi elas veel ikkagi Kurediku talus, mõteldes päevast päeva, kuidas alustada teekonda tagasi isakoju. Säärane tahtmine tekkis tal kõige enam just pärast seda, kui õpetaja Reiner Brockmann oli kirikukantslist iseoma suu läbi Laiuse rahvale kuulutanud, et kuningas on oma suure väega läinud Narva alla vaenlasega taplema ning et nüüd on venelased juba Virumaalt välja aetud. Seda kuuldes oli Laiuse kihelkonna rahvas tundnud oma südames kergendust ning paljud neist olid seepärast hoopis heldemad pillama oma tiburahakest tilisevasse kiriku korjanduskotti. Õpetaja lõpetas aga sel päeval oma kantslijutluse palvega, et Issand Jumal annaks kuningale ülbe vaenlase üle täieliku võidu. Sel pühapäeval palvetas ka Imbi suure tänumeelega, kuna temagi südames hakkas pesitsema põgus lootus, et va-

hest ometi, vahest ometi halastab taevane isand ning laseb tal ta omakseid veel näha.

Ja juba järgmisel tööpäeval, millal Laiuse kihelkonnas tuli esimene lumi maha, sõnas Imbi õhtulauas istuvale pererahvale, et ta on nõuks võtnud alustada teekonda tagasi oma kodupaika.

— Tagasi..?! ja Vaabol jäi lusikas suu äärde seisma.

— Tule Jumal appi, pudenes sulasel Jaagul sõna suust, — kannata vähemalt jõuludeni!

— Kannata jõuludeni jah, haaras sellest nüüd Vaabo kinni, — maitse meie verivorste ning katsu Kurediku õlut!

Perenaine aga heitis samal ajal Imbile kõõrdi pilgu, kuid ei lausunud sõnagi.

— Kui mu isa veel juhtub elama, siis kindlasti otsib ta mind praegu taga ning on päris asjatult minu pärast mures! kostis Imbi.

— Sul on õigus, Imbi! ja Vaabo langetas pea.

— Aga Jõhvi on siit ju palju maad, sõnas sulane leivatükki suhu poetades ja siis seda punnis põsi purres, — pealegi hulguvad nüüd igal teeristil näljased hundikarjad ringi!

— Loodan, et küllap Jumal võtab mind nendegi eest hoida, nagu ta seda on tänini ikka teinud, kostis Imbi vaikselt.

— Kuigi ta sind huntide eest võtaks hoida, ütles sulane Jaak, — siis teepikkust ei suuda ta ometi lühendada.

— Ka see pole Jumala käes mingi ime! sõnas Imbi kindlalt.

— Iga tühise asja pärast ei hakka aga Jumal inimeste seas mitte imet tegema, pidas nüüd perenaine vajalikuks vahele sõnada, — pealegi veel, et see teekond polegi teab kui pikk — noor inimene võib selle ühe söömavahega maha kõndida. Kuid kes teab, kas sa oma kodupaika jõudes enam tuledki siia tagasi, kuna aga mina olen sind siin toitnud ning hoolitsenud sinu nagu oma lapse eest. Ja nüüd siis tahad sa tänamatult nagu metsast toodud hundikutsikas meie juurest lahkuda! ja perenaine pühkis seelikuservaga silmi.

— Tänamatult ma ei lahku, kostis Imbi, — kui aga leian oma isa, küllap siis tema juba tasub teile kõige selle hea eest!

— Aga ema, sa ei tea enam isegi, mida su sõge keel nüüd kõneleb, ja Vaabo asetas lusika pahuralt lauale, — mitte Imbi ei pea meile olema tänulik, vaid just meie temale, sest kui palju on ta siin juba tööd teinud!

— Poeg, kas surmast päästmist suudab keegi ühegi tööga siis kunagi tasuda?!

— Aga ema, surmast pole mitte meie teda päästnud, vaid eks ole seda Jumal ise teinud!

Seepeale ei kostnud perenaine enam sõnagi, vaid tõusnud lauast, läks tagasi voki juurde, lüües selle ratta vurisedes käima. Tares aga soikus jutt, sest keegi ei tihanud enam millegi üle kõnelda. Pärast laua koristamist läks Imbi jällegi kangastelgede juurde, hakates seal tallalaudade ja soaga klõpsutama.

— Millal tahad sa siis teekonda alustada? hakkas Vaabo pärast pikka vaikimist pärima.

— Kui mitte homme, siis ülehomme kindlasti, sest

nüüd pääseb veel edasi, hiljem aga, kui suur lumi maha tuleb, on mul läbi hangede raske minna.

— Sõgedast ruttamisest pole kunagi kasu, võttis nüüd perenaine uuesti sõna, — ja seepärast pole sugugi vaja enne minna, kui oled kangaga maha saanud!

— Aga ema, egas meie teda kanga pärast tohi ometi hakata kinni pidama, ütles Vaabo, olgugi et Imbi tahtmine Kuredikult lahkuda tegi ta ülemääraselt kurvaks.

Kuid nüüd ei pannud ema oma poja sõnu tähelegi, vaid jätkas:

— Pealegi juhtub seda harva, et enne jõulusid tulevad suured hanged maha.

— Oleksin rõõmus sinu nõuande järgi tegema, perenaine, kuid mure omaste pärast ei anna mulle enam ei öösi ega päeval rahu — igal ööl näen unes oma isa, kelle juuksed ja habe on kasvanud murest ülemääraselt pikaks.

Kuid siiski mitte tahtes perenaist, kes ometi on ta heategija, liialt pahandada, lükkas Imbi oma kojumineku paariks päevaks edasi, püüdes selle ajaga kangaga maha saada, et oma alustatud tööd mitte pooleli jätta.

Talu suuremate tööde ning toimetuste soikudes istus aga Kurediku pere tihtigi tares koos, ja siis nihkus jutt ikka Imbi peatsele lahkumisele.

— Jõhvi on aga siit päratu maa, sina seda kahe päevaga maha ei kõnni! arvas sulane Jaak ja murdes hagu pildus seda küdevasse ahju, millest väljavoolav suits lae poole kerkides hõljus pererahva pea kohal, kuni ta pääses lae all oleva pajaaugu kaudu välja.

Et aga ahju suits muutus kord-korralt ikka tihedamaks, siis lõpuks oldi sunnitud põrandale maha istuma; seepärast pidi nüüd ka Imbi kudumist katkestades istuma põrandale, sest liialt palju pisaraid kiskus kibe suits temagi silmist välja.

— Tõsi, Jõhvi on siit palju maad, jätkas sulane, — väsid enne ära, kui pärale jõuad!

— Eks ma siis vahepeal puhka ning kõnni jälle, kostis Imbi.

— Kes sedagi teab, kas peavarju kuskilt leiad? Siinpool on jumal tänatud külad veel alles, aga kas Virumaal enam ühtki onni on jäänud püsti, seda meie ei teagi! ja siis jäädes mõtlikult tulle vahtima: — Kas seal kuskil enam ongi kuulda kikka kiremist ja koera haukumist, ei seda tea!

Kõik toasolijad vaikisid, ainult põlevad haod pragisesid küdevas ahjus.

— Ja pealegi tuleb sul minna läbi suurte Alutaguse laante!

— Loodan, et küllap Jumal aitab!

— Egas sul, Imbi, jalgsi tarvitsegi minna — viin hobusega, sõnas vahepeal vaikinud Vaabo.

— Aga poeg, ja perenaise hääles tundus kohkumist, — mis sul ka arus on, et tahad hobuse viia huntidele söödaks!

— Ennem söögu nad juba hobune, kui et inimesele tungiksid kallale!

— Kes tal praegu vastu talve käsib kippuda, oodaku kevadet!

Kuid Imbi tundis, et kevadeni ta ei suuda oodata — süda lõhkeb selleks ajaks sees! Päevast päeva mõtleb ta oma isale, et kas ta pääses mõisast, on ta saanud

surma või elab ta tema rõõmuks veel edasi? Kuid ka Hinnost on ta hakanud ikka sagedamini und nägema, nii et ta pidi tihtigi mõtlema: Hinno hing ei leia rahu, tal on mingi vaev, mis sunnib teda ikka sagedamini ennast mulle näitama! Ja kuigi ta vahest ei leia neist kedagi enam elusana, siis vähemalt tahab ta kahtlusist ning mitutpidi mõtlemisest vabanedes kuulda, mis neist kõigist on saanud. Jah, kui ta ainult kõike teaks, siis oleks tal süda palju leplikum ning üsna rahulik sees! Vaabole kostis ta aga nüüd nõnda:

— Ei, Vaabo, hobust ära sa välja too, selle maa loodan omal jõul maha kõndida!

— Mina viin sind hobusega! kinnitas Vaabo.

— Mõtle ometi, poeg, mida sa praegu räägid, ohkas perenaine, — ei sinu isal olnud kunagi nõnda lühikest aru!

Et aga Vaabo jäi seekord oma tahtmise juurde, siis pidi nii Imbi kui ka perenaine sellega leppima, kusjuures perenaine arvas veel lõpuks, et vahest nõnda ongi parem — las Vaabo vaatab tüdruku isa varanduse oma silmaga üle, et kas tal ikka on veski ning kas tast rikast miniat ongi loota.

Peatselt hakatigi Kurediku talus teekonna vastu valmistama: sulane Jaak vaatas veel korraks hobuserangid ja rinnuserihmad hoolikalt üle, tõi ka ree katuse alt välja, kuna perenaine hakkas teemoonaga täitma suurt vöörkotti. Vaabo aga tõi nurgast välja oma isa roostetunud ränilukuga püssi, vaatas korraks üle ka rohusarve ja kuulikoti, sest pikal teekonnal tuleb isegi metsalistega kimpus olla, aga ka röövleid võis tulla vastu, ja siis on suureks abimeheks ikkagi püss, milleta ükski teekäija ei võinud Eestimaal kunagi

kindel olla. Tallis anti aga hobusele tublisti kaeru, et ta sel viimasel öölgi hästi süües suudaks pikale teekonnale vastu panna.

Kaua kahtles nüüd aga Vaabo, et mida teha kirjatud kirstukesega, mille ta oli kavatsenud jõuluks annetada Imbile. Raske oli tal otsustada, et kas anda see talle nüüd kätte või oodata veelgi. Kuid mine tea, äkki leiab ta kõik omaksed elavaina ning ei pöördugi enam Kuredikule tagasi, ja siis..? Lõpuks aga, olles kogunud julgust, tõi ta oma suure hoolega ning usinusega valmistatud kirstukese nurgast välja ning ulatades seda Imbile sõnas:

— Selle tegin sulle; kui kõlbab, siis võta ja pea meeles..! kuid seejuures tundus ta hääl talle eneselegi võõrana.

Säärast kingitust vastu võttes muutus Imbi näost punaseks, ta tänas kuidagi kogeldes ega suutnud rohkem enam midagi öelda.

Järgmise päeva varahommikul, kui kuked alustasid laulu, oli sulane Jaak juba aegsasti jalul. Toonud tallist hobuse, rakendas ta puhanud looma ree ette, millele oli laotatud ilus kirjaline vaip. Öösi oli sadanud veelgi veidi lund, nii et sel päeval oli loota päris head saaniteed.

— Kui kogu tee on säärane, nagu siin näib olevat, siis peaksite juba õhtuks pärale jõudma, sõnas sulane pärast hobuse etterakendamist tagasi tarre tulles.

Vaabo oli juba enesele selga ajamas lambanahkset vammust, kuna Imbi mähkis end suurde ülerätikusse. Kui siis teemoon, tuleraud, püss ja Imbi kirstuke olid viidud rekke ning asetatud seal heinamärsi alla, algas mahajääjatega jumalagajätt.

— Jõudke siis, lapsed, ikka hästi pärale ning tulge tervetena tagasi, sõnas perenaine, kuna ta silmad muutusid niiskeks, — võib-olla et Imbist saab veel Kurediku talu noor perenaine?!

— Ema, su keel kipub liialt sügelema, kostis seepeale Vaabo pooleldi pahuralt, kuna kerge puna lipsas üle Imbi näo.

— Ära sõitle midagi, poeg, ära sõitle, kõik võib juhtuda ning kõik on Jumala tahta ning teha, kes seda teab?!

Imbi istus juba reel, kuid Vaabot pidas ta ema lävel veel kinni, tõmbas ta koguni esikusse tagasi, sõnades talle seal pooleldi sosinal:

— Kui tal kodus on kõik nõnda, nagu ta räägib, et isal on veski ja talumaad, siis too ta miniana tagasi, kuid vaata ette, lisas ta manitsedes, — paljast tüdrukut ära sa majja too!

— Ema, kostis seepeale Vaabo tõsiselt, — kui tal kõik rikkused on olemas, just siis ei lausu ma sõnagi ning jätan ta sinnapaika maha. Ainult siis, kui tal midagi ei ole ja kui ta ise on nõus..!

— Poeg, poeg — mõtle oma isale! hüüdis nüüd ema valjusti.

Kuid enam ei tahtnud Vaabo jätkata säärast asjatut kõnelust ning tuli rutates esikust välja, hüppas Imbi kõrvale rekke ja andes hobusele piitsa hüüdis keelt laksutades:

— Nõõh!

— Head teed, peremees, head teed Ronga peretütar, jõudke ikka hästi pärale, sest tee on hea! hüüdis sulane neile tagant järele, kuna aga lävelt kostis mahajääva perenaise ahastav hüüd:

— Vaabo, Vaabo — mõtle oma kadunud isale ja ema sõnadele..!

Regi aga kihutas teed mööda edasi, hobune jooksis puhanud sammuga, kuna vastsadanud lumi krudises reejalaste all. Teekond viis üha edasi põhja poole, kus taevas ujusid tumedad lumepilved, mis tõotasid veelgi parandada õhukest taliteed.

Õige peatselt pöördus maantee kirde poole ning möödudes Laiuse lossist jättis selle paremale poole. See vana punane hiigelloss oli juba pooleldi varemeis, üks ta otsmisi torne varisenud, kuid hädakorral suutis ta veel siiski varjata majasid, mis asetsesid ta müüride vahel. Teisel pool lossikraavi, otse lossi külje all asus aga ühekordne puust aiamaja, mida igal suvel ümbritses palju rohelisust ning õisi, kuna aga nüüd talve peale tulles oli ta maha jäetud ning elu näis olevat temast kadunud. Laiuse maad, nagu neist Vaabo Imbile kõneles, olid aga määratu suured ning neil asus mitmeid mõisu.

Peatselt jäi ka Laiuse loss selja taha, kuna Vaabo keerutades aeg-ajalt piitsa või ohjaotsi sundis hobust ikka kiiremale jooksule. Hobuse joostes rutulist sörki istusid nad mõlemad vaikselt teineteise kõrval, ja ainult mõnest majast või külast möödudes andis Vaabo nende kohta seletusi, mida aga Imbi ei pannud paljut tähelegi, sest kõik ta mõtted viibisid kogu aja oma kodupaiga juures. Kuid peatselt pidi Vaabogi vaikima, sest mida enam nad edasi jõudsid, seda vähesemaks muutusid ta teadmised ümbrusest.

Tuul aga puhus üha valjemini ning kihutas tuisklevat lund reel istujaile lausa näkku, nii et nad pidid

aeg-ajalt sulgema silmi. Ka hobune jooksis puristades ning raputades rahutult pead.

Algul kulges maantee mööda väljade vahesid, kus üksikuil künkail oli tihtigi näha tuulikuid, mis aga nüüd kõik seisid, sest sõjahirm keelas talupojal tuua vilja veskisse, vaid see oli neil juba aegsasti maha maetud. Peatselt suundus tee aga suurde metsa, kus oli näha isegi säärase jämedusega igipõliseid puid, millest oleks koguni kolmel mehel andnud ümbert kinni võtta, ja ka siis poleks nende käed igakord kokku puutunud.

— Jänes, jänes lippab üle tee! hüüdis äkki Imbi, haarates Vaabo käe.

— Oh sa nurjatu, kes sind meile jalgu ajas! hakkas Vaabo jänest silmates siunama, ja siis pomisedes omaette: — See tähendab meile halba!

— Halba, tõsi — jänese nägemine toob alati halba, sõnas Imbi kartlikult, — ma poleks pidanud teda nägema!

Rutates lumiste kauguste poole jooksis hobune kogu aja sörki. Metsavahelised teed olid aga paiguti õhukese lumega kaetud ning vahel koguni paljad, nii et reejalased krudisesid vastu katmatut maad. Olgugi et Vaabo sundis hobust peagu kogu aja jooksma sörki, ei jõudnud nad siiski edasi nõnda ruttu, kui tahtsid.

Kui aga lõpuks oli siiski ligemale viis penikoormat maha sõidetud, hakkas eemalt paistma määratu suur lainetav veekogu, mida nähes hüüdis Imbi:

— Meri, meri — olemegi juba otsaga Virumaal!

— Ei, veel pole me Virumaale jõudnud ega see pole ka meri, vaid ainult Peipsi järv, seletas Vaabo.

— Ainult järv, aga ometi nõnda suur nagu tõeline meri!

Peatselt hakkas paistma ka Lohusuu kirik, ja selle järel kõrts, mille lasilate külge oli köidetud mitmeid hobuseid.

— Siin teeme väikese peatuse, las Raudjas tõmbab väsimusest hinge, sõnas Vaabo, pöörates hobuse kõrtsi ette, — siis jõuab ta meil paremini joosta!

— Aga see on ju kõrts! ütles Imbi ärevalt.

— Kõrts jah, ikka kõrts, egas mujal teekäijad ei peatugi!

— Ei, siia ma pelgan... kõrtsis on kurjad inimesed!

— Ära karda, mina olen ju kaasas! ja karanud reelt, hakkas Vaabo köitma hobust lasilate külge, tõstes talle ka heinamärsi ette: — tule, soojendame nina!

— Ei, Vaabo, mine sa üksinda, mina valvan seni hobust!

— Siin pole vaja teda valvata, sest köitsin ta otse akna alla, nii et võin kõrtsistki teda silmas pidada!

Kui aga Imbi kõrtsitulekuga veelgi tõrkus, siis ütles Vaabo:

— Kui sa ei taha tulla, siis ei lähe minagi. Arvasin ainult, et kõrtsis võib teekäijailt tihtigi kuulda pajatusi maailmas sündinud asjust, ja nii võime vahest sinugi kodukihelkonna kohta siit üht-kui-teist kuulda

— Siis ma tulen! ja Imbi astus reelt.

Raputanud endalt lume, astus Vaabo koos Imbiga kõrtsiuksest sisse. Algul tundus kõrts neile päris pimedana, kuid pikkamisi hakkasid nende silmad seletama laudade ääres asetsevail pakkudel istuvaid inimesi, kes ajasid omavahel jorutades juttu. Silmates tulijaid kerkis nüüd müügilaua tagant kõrtsimehe jäme nägu poo-

leldi püsti, siis aga najatudes rinnutsi letile sõnas ta nagu pooleldi naljatades:

— Tohoh, või noorpaar koguni, lähete papi juurde lugema?

Kuuldes sääraseid sõnu jäid kõrtsilised vaikides vahtima tulnukaid, kellest peagu poisiohtu mees istus laua äärde, kuna aga tüdruk jäädes kartlikult ringi piiluma ei tihanud kuhugi istet võtta.

— On ka inimestel julgust nüüdsel koledal laastamise ajal paari minna, sõnas kõrtsmik jutujätkuks. Et aga tulijaist kumbki ei poetanud seepealegi ühtki sõna, siis kordas ta küsimust: — Kas papi juurde..?

— Ei ole meil papiga midagi tegemist, vaid vala vaadist kortel õlut, kostis Vaabo sülitades üle laua, sest kõrtsilised pidid nägema, et säärases paigas pole ta mitte esimest korda.

Kõrtsinurkades hakkasid nüüd mehed jällegi jätkama oma katkestatud juttu, kuna kõrtsmik täitis sorisedes tellitud õllekruusi. Vaatamata Vaabo manitsusile ei tihanud aga Imbi ikkagi istuda, vaid ta piilus üha kasvava hirmuga kõrtsitoas ringi, kuna see tundus talle päris tõelise põrguna, sest ühes nurgas konutas maas mingi suur karvane elukas, kes kolistas ahelaid. Ja mida enam ta seda elukat silmitses, seda suuremaks muutus tal hirm, sest see polnud ju midagi muud kui raudahelasse köidetud karu! Metsalise kõrval istusid aga kaks punasärgilist vene meest, kes eesti keelt õige veidrasti väänates ajasid kõrtsilisiga juttu.

Karu hoitakse toas, mõtles Imbi jahmunult ning tahtis juba põgeneda sääraseest õudsest paigast, kuid samas kuulis ta kõrtsmikku Vaabolt küsivat:

— Kaugele teekond viib?

— Oleme minemas Jõhvi! ja Vaabo avas vöörkoti, et võtta sealt tüki liha ja leiba.

— Jõhvi, tohhoo päraku, no mida te sinna otsite, seal olevat ju kõik eluasemed maha põletatud ega ühtki kõrtsigi polevat enam tee ääres alles!

Kuuldes säärast juttu jäi Imbi Vaabo kõrvale värisedes siiski seisma, soovides oma kodukihelkonnast kuulda veelgi enam.

— Jah, venelased olid ju Jõhvis sees, jätkas kõrtsmik, — priisanud ja lagastanud teised seal õige laialt, põletanud kiriku, mõisad ja külad maha ega andnud kõrtsidelegi armu, inimesil võtnud aga koledate vaevamistega elu välja!

— Aga Ronga veski..? ei suutnud nüüd Imbi enam hoiduda kartlikult pärimast.

— Kes kõike nime järgi teab, kostis kõrtsmik venitades, — kuid terve Virumaa on täiesti lage, ja selles pole ka mingit imet, sest kogu sügisel paistsid siiagi metsade tagant tõusvad suitsusambad. Kuid nüüd olevat Jumala ja meie kõrgestikiidetud kuninga abiga vaenlane maalt välja tõrjutud, ja annaks Jumal, et ka Narva all käiks kuninga käsi hästi! Siis aga osutades seina ääres istuvaile karutantsitajaile: — Siin, näe on kaks pooleusulist Alutaguse meest, kes oma karuga käivad mööda mõisu ja külasid tembutustega ringi, nemad teavad kõigest sellest veel enamgi pajatada.

Nüüd pööras Vaabogi oma pilgu karutantsitajaile, kes istudes maameestest moonaküüditajate seas jutustasid neile imelikke lugusid, mis nendega pole kõik juhtunud:

— ... varem oli meil palju suurem karu kui prae-

gune Miška, aga vot läksime ükskord talvel Alatskivi mõisa, ja seal pani mõisahärra ta meil nahka!

— Kuidas ta siis nahka pani? imestusid kuulajad.

— Aga vot nõnda: tulime Gavrilkaga, ja habemik karutantsitaja osutas kaaslasele, kes vaikides istus ta kõrval, — tulime Gavrilkaga mööda maanteed ja tahtsime minna Potapõtšiga mõisa rahvale nalja tegema. Potapõtš oli meil tark karu, ta maadles meestega, tantsis tüdrukutega ja tegi igasuguseid karutükke. Aga vot, lähme kolmekesi mööda teed Alatskivi mõisa, ja vot tuleb mõisahärra meile vastu. Võtame mütsid peast, kummardame. Potapõtš aga ajab end tagumistele jalgadele püsti, mõmiseb ja uriseb, muidugi nalja pärast. Kuid mõisniku hobune hakkas tagant üles lööma, kargama ja kartuse pärast silmi pööritama. Ja vot siis küsib meilt saks: Mehed, palju maksab teie metsaline? Et aga vihast saksa mitte veel enam pahandada, kostsime, et pai härra, ei maksagi palju, ainult kolm hõbetaalrit! Ja vot — tema haarab saanist püssi ja trahh — meie Potapõtš kukkus ega tõusnudki enam!

— Vaata, imestusid kuulajad, — või sellepärast küsiski hinna ette!

— Jah, aga vot kui oleksime seda teadnud, siis oleksime Potapõtši eest küsinud päris soolase hinna! ohkasid venelased.

— Eks saks ole alati kaval!

— Ja millega see lugu teil lõppes? päriti siis edasi.

— Mis seal enam lõppeda oli, saks võttis oma rahapunga, viskas sealt kolm taalrit maanteele maha ja kisendas: koristage oma raibe mul jalust! Nüüd aga soetasime enestele uue karu, Miška, ta on veel küll noor, kuid siiski juba terane!

Sel ajal, millal venelased jutustasid oma lugu, tõusid kõrtsi teises otsas seni vaikides istunud kaks meest ning sammusid uksest välja. Kõik kõrtsilised, ja nende seas isegi ka Vaabo, jäädes poole kõrvaga kuulama venelaste lugu, ei pannud kõrtsist lahkujaid tähelegi. Kuid et kõrtsmikul oli alati terane silm, siis kuulas ta ühe kõrvaga küll karutantsitajate lugu, kuid teise silmaga jälgis ta läbi akna ka kõrtsist lahkunud mehi, kes olles väga kinnised olid ainult omavahel sosistades juttu ajanud. Tulnud välja, hakkasid need mehed nüüd kõrtsmiku imestuseks tuhrama regesid. Leidnud Vaabo reelt püssi, ei võtnud nad aga seda mitte kaasa, vaid kiskunud torust laengu, panid ta sinna põhkude alla tagasi.

Nüüd oleks kõrtsmik pidanud hüüdma, et riisujad on kõrtsiliste regede kallal, kuid ta ei julgenud seda teha, sest temal käib ju kõrtsis igasugust rahvast, ja pea siis ei võida kättemaksuks pista tuli ta katuseharja? Kuid jätta inimest lausa röövlite kätte ta ka ei tihanud, olgugi et ta päris selgesti ei teadnud, et milleks need tundmatud võsavennad tühjendasid teekäija püssi. Nähes aga, et püss pandi tagasi rekke ning võsavennad lahkusid kõrtsi juurest, võttis kõrtsmik oma laekast tubli kamalutäie püssirohtu ja peotäie jänesehaavleid ning läks kõrtsi tagaukse kaudu välja; tulnud lasilate juurde, laadis ta seal tühjendatud püssi uuesti, kuid nüüd juba õige suure laenguga.

Imbi tahtmise järgi hakkas nüüd Vaabo karutantsitajailt pärima, et kas nad ka Jõhvis on hiljuti käinud ning mida võisid nad seal näha.

— Jõhvis, mäletame küll, oli vot ilus mõis, rahvast palju, raha palju, kõiki oli palju, aga vot nüüd pole

enam midagi — kõik on tuhk ja prahihunnik! seletasid venelased.

Ja siis jutustasid nad ennekuulmatuist laastamisist ning tapatöist, mida Vene kindral Šeremetjevi ratsamehed olid Virumaal teinud.

— Ja ise olete veel samasugused venelased, kes nüüd ristiinimestega nii jõledal kombel ümber käivad! ei suutnud Vaabo tagasi hoida oma meelepaha.

— Kuidas samased venelased, ägestusid nüüd karutantsitajad, — meie oleme poluvernikud, meie käime isegi teie kirikus ning kummardame teie Kristust, kuidas meie samased siis oleme?

Kui siis Vaabo leidis, et kinnitades keha ja kuuldes pajatusi Virumaa kohta on juba küllalt kaua kõrtsis istutud, tuli ta koos Imbiga sealt välja, et jätkata teed, mis oli neil veel küllaltki pikk. Puhanud ning söönud hobune hakkas aga päris rõõmsasti sörkima.

Jällegi kerkis Imbile elavalt meelde ta kodu, kust teda nii õnnetul kombel on eemale kistud. Mis sündis seal aga vahepeal, kas ta isa jäigi kadunuks, sai ta mõisaaidas otsa, või pääses sealt eluga? Kõik säärased kahtlused vaevasid nüüd ta pead. Ja mida enam ta selle üle mõtles, seda enam valdas teda hirm, et ta ei saagi vahest enam näha oma isa ja vahest ka isegi last. Oh laps, laps! mõtles Imbi, miks need tundmatu mehe vankrirattad ei toonud mulle surma, miks pidin kannatamiseks jääma elama? ja suutmata hoiduda nuuksumast vajus ta pea Vaabo õlale.

Jällegi viis tee läbi metsa, suundudes ikka edasi põhja poole.

— Imbi, ära sa nõnda palju nuta ega veel meelt heida, püüdis Vaabo teda lohutada, lastes seejuures

ohjad veidi lõdvemale, — kes seda teab, võib-olla saad juba täna õhtul omakseid näha ning kõik võib minna veel päris hästi, kuid ühtepuhku nuttes võid jääda koguni pimedaks!

— Parem kui oleksin juba praegu pime, et mitte näha seda, mida pärale jõudes pean vahest nägema!

— Aga võib ka olla, et see laastamine Virumaal polegi nõnda suur, kui seda inimesed räägivad!

— Ei, Vaabo, ma tunnen, tunnen, et mul pole enam kodu ega omakseid, vaid kõik nad on juba mulla all! ohkas Imbi.

— Imbi, ja Vaabo võttis nüüd südame rindu, — Imbi, kui peaks olema juhtunud, et Jumala tahtmisel see nõnda on ning et sul pole enam kodupaika, kuhu võiksid jääda, kas sa siis tuleksid mulle — Kuredikule perenaiseks?!

Üllatunult tõstis Imbi neid sõnu kuuldes pea, kuid just samal ajal kargasid metsast kaks kriimsilmalist meest, kellest üks haaras hobuse päitseist, kuna aga teine tõmmates vöö vahelt pika pussi hüüdis kurjustades:

— Anna kukkur, või ma lasen sul aadrit!

— Röövlid, appi! suutis Imbi ehmudes hüüda, ja siis langes ta mõistust kaotades kummuli rekke.

Vaabogi kohkus, nii et ta ei saanud algul sõnagi suust ega osanud midagi ette võtta, sest liiga äkki oli see kõik juhtunud.

— Anna kukkur! ja teeröövel keerutas oma pikka pussnuga.

— Siin ta on, võta! ja kiskunud põuest oma nahkse kukru, milles oli paar taalrit hõbedat ja veidi vaske, viskas Vaabo selle tee veerde maha.

Ahnesti kargas röövel võtma maanteeservalt kukrut, kuna aga teine võsavend, kes hobust päitsetest kinni pidas, laskis need nüüd lõdvemale. Kuid samas kui röövel kummardus kukru järele, haaras Vaabo heinte alt oma püssi, tõmbas kikka naksudes vinna ja seades selle siis palgesse käratas valjusti:

— Kui võtad, nii lasen!

Võttes rahakoti rahulikult maast vaatas röövel üle õla korraks tagasi, ja siis lastes end veel enam uurakile ning kiskudes nagu häbistamiseks vammusesiilud tagumikult hüüdis ta ülbelt:

— Eks lase, kurat!

Nüüd vajutaski Vaabo päästikule, käis vali kärgahtus ning püss tõukas ta tagurpidi rekke selili, kuna aga võsavend vajus oiates kägarasse kokku. Ootamatust paugatusest ehmudes kargas hobune äkilise nõksatusega edasi, kuna teine röövel oli jahmunult lasknud ta päitsed lahti. Ja nii kihutas hobune nagu nool teed mööda edasi.

Esimesest jahmatavast üllatusest toibudes ei suutnud Vaabo küllalt imestuda, kuidas võis ta püssilaeng nõnda tugev olla. Ometi oli ta pannud sinna ainult parasjagu rohtu — kõigest poole kanamuna koore täie, kuid püss oli kärgatanud nagu pikne ning tuld näis olevat kogu maailm täis. Ja Vaabol andis isegi seeüle imestuda, et miks ta püss ei läinud lõhki.

Aga kuis sellega ka polnud; kuid teeröövel sai ikkagi oma palga! mõtles Vaabo tundes oma südames seeüle tõsist kahetsust, et ta ka teist võsavenda ei saanud nuhelda.

— Lasksid ta surnuks? päris Imbi toibunult, kui

nad juba palju maad olid jõudnud röövlite kallalekippumise paigast eemale.

— Surm oleks talle paras palk, kostis Vaabo tõsiselt, — kuid kahju, et haavel alati ei tapa, ja pealegi kükitas ta seljaga minu poole. Kuid kes sedagi teab, kõik on ju Jumala tahta ja teha!

— Tahame loota, et ta siiski pääses eluga, sõnas Imbi ristitades käed, — sest olgugi et ta on röövel, on inimesetapmine ikkagi jäle patt!

Vaabo laadis uuesti oma püssi, kuid nüüd juba kuuliga, ja siis jätkasid nad vaikides pikka teekonda. —

— — — — — — — — — — — — —

Olles vahepeal ööbinud ühes teeäärses talus, hakkasid Imbi ja Vaabo lähenema Jõhvi kihelkonnale, kust laastav sõda oli nagu purustav tormihoog üle käinud. Tee ääres oli näha ainult söestunud ahervaremeid, mille vahele oli veel ainult mõni üksik kaevuvaldas jäänud püsti seisma. Ikka sagedamini oli aga lumel näha nüüd huntide jälgi, mis tulles metsadest lippasid üle väljade, vahel jäid aga peatuma ka mõne pooleldinäritud hobusekorjuse juures, mille irvitavad roided paistsid lume alt välja.

Aeg-ajalt oli näha ka nende ahervaremete ümber hulkuvaid inimesi, kes aga kõik olid kas ülemääraselt arad või jällegi ükskõiksusest tuimad, kuna nende silmist peegeldus viletsus ning nälg. Kuid nüüd polnud Imbil mahti hakata kõike seda ahastavat häda pealt vahtima, sest kartusest oma kodu ja omaste pärast palus ta Vaabot kihutada hobust ikka kiiremale jooksule, et aga kõigile ta kahtlustusile tuleks rutem lõpp, olgu see siis nii kuri kuitahes!

Rutem, ikka rutem! tuikas Imbil peas ning ta mõtted jooksid hobusest ette. Ta ei taha enam tunda teadmatuse rasket paina, kauem kannatada ta enam ei suuda!

Viimaks ometi hakkas paistma metsatukk, mis veel varjas Ronga veskit läheneja silmade eest. Kui siis aga oli vaja teha veel viimne teekäänak, et veski hakkaks paistma, haaras Imbi Vaabo käe ja hüüdis:

— Peata hobune, ma kardan..!

Tõmmates ohjad pingule peatas Vaabo hobuse, jäädes ise arusaamatult Imbile otsa vahtima.

— Ma kardan, kardan, et teda enam polegi!

Nüüd pidi aga Vaabo tõsiselt imestuma Imbi ärevuse üle, sest selleks ometi olid nad võtnud selle teekonna ette, et jõuda selgusele.

— Vahest on siiski parem, Vaabo, vahest on, kui ma oma kodu ei näegi, sest niikuinii pole teda enam olemas!

— Pöörame siis hobuse ümber?! ja Vaabo hakkaski pingutama ohje.

— Ei-ei, Vaabo, ma tean, et sa soovid mulle head, kuid siiski pean ma kõike enne nägema, pean, siis jääb mu süda rahule!

Nüüd andis Vaabo hobusele piitsa ning nad kihutasid ümber metsatuka. Viimane teekäänak, ja nad olidki lagendikul, kus oli asunud Ronga veski — Imbi isakodu, millest olid järel veel ahervaremed, mis nüüd sirutasid end lume alt välja.

— Issand, taevane Jumal! ja karates reelt jooksis Imbi ahervaremeile, kus langes kummuli maha, otse lume ja tuha sisse.

Ta ei suutnud enam nutta, ei suutnud hüüda kisendavaid kaebesõnu taeva poole, vaid ainult, tummalt tuikav valu südames, lamas ta liikumatult maas, kuna aga Vaabo olles paljastanud pea seisis nukralt vaikides ta kõrval.

— Oh suur ning vägev taevane Jumal, miks lasksid sa kõigel sel sündida, miks lasksid sa mu silmadel kõike seda näha?! tungisid lõpuks kaebesõnad üle Imbi huulte.

Ainult ahi ja suur viltuvajunud veskiratas pooleldilagunenud palkraketega selle ümber oli veel Imbi isakojast järele jäänud, kõik muu aga oli söönud tuli.

Kui siis Imbi oli juba küllaltki kaua maas lamades nutnud ja õhtuvidevik oli lähenemas, kummardus Vaabo ta kohale ning puudutades kergesti ta õlga sõnas nõnda:

— Imbi, jätkub nutmisest, aitab, mis on juhtunud, see on sündinud Jumala tahtmisel, ja inimene seda muuta ei suuda! Kuid majad võib ju jällegi üles ehitada, sest ümberringi kasvab siin tihe palgimets.

Kuid Imbi ei võtnud teda kuuldagi, vaid lamas nuuksudes ikka edasi.

— Tõuse, Imbi, õhtu on lähenemas..!

Veidi toibudes ajas Imbi enese istukile, kuid samas nagu midagi meenutades hüüdis ta meelt heites valjusti:

— Kus on mu isa, laps, Maare, kus te olete? Oh-oh-hoo! ja ta vajus uuesti kummuli maha.

Kuid talle vastas ainult vinguv tuul, mis kõledasti puhus üle väljade.

Kui siis Imbi oli oma isakodu ahervaremeil küllaltki kaua kurtnud, võttis ta lõpuks Vaabo nõuannet kuulda ning istus ta kõrvale rekke, jäädes seal tuimalt ning

tummvaiksena istuma. Pööranud hobuse ümber, tahtis Vaabo sõita inimasulate juurde, kuid kuskilt ei hakanud talle silma ühtki maja ega onni, sest kõik need olid tehtud tühjaks.

Sõitnud kirikukülla, leidis Vaabo sealt üksikuid alalejäänud onne, kuid need olid nüüd inimesi nii kubinal täis, et seal polnud lootustki leida peavarju. Keegi ei tundnud nüüd ülerätti mähkunud ning vaikides istuvat Imbit ega pannud teda ka tähele, sest igaühel oli nüüd peamiseks mureks oma häda.

Pööranud jällegi hobuse ümber ning sõites mõisa poole, mis nüüd oli samutigi ahervaremeis, tuli neile teel vastu vaevaliselt ning kepile toetudes raskesti astuv kerjuseit, kes iga jutluse ajal oli almust nurudes istunud kirikutrepil, milline kerjamispaik oli aga nüüd tal kadunud, sest ka kirikust polnud järele jäänud enam muud kui ainult müürid.

Nähes vastutulevat rege astus kerjuseit teelt kõrvale ning sirutas välja oma kondise käe. Nagu oleks teda selleks sunnitud, jäi hobune kerjust märgates seisma.

— Halastage, lapsed, halastage näljast hinge..! anus kerjuseit pooleldi kähisedes.

Avades vöörkoti paelad võttis Imbi kotist leiba ning ulatas selle näljasele, kes hakkas ütlema tänu- ja kiitussõnu:

— Jumala rahu olgu sinuga, laps, kes sa halastad näljase peale. Andku Jumal sulle alati palukest suhupistmiseks, mitte aga nagu mulle, kel pole enam kuskilt midagi saada! Siis aga silmitsedes Imbit lähemalt, hüüdis ta äkki: — Tohoh, Jumala ime, sa oled ju veski Imbi?!

— Jumal on mind selleks loonud, kostis Imbi vaikselt, — kuid ütle, emake, kas sa tead midagi ka minu isast ning kogu veski rahvast?

— Surnud, kostis kerjus heites almusekoti teisele õlale, — kõik on selles koledas taplusmöllus maha löödud ning nüüd hulgub siin hoopis võõraid inimesi ringi!

— Surnud, minu isa on surnud..! kordas Imbi kõlatult, ja siis ringutades käsi vajus ta kummuli rekke.

— Kõik on otsas, jätkas kerjuseit, — õpetaja on meil kadunud, köster olevat saanud juba Purtse ääres otsa ja viimased mehed, kes läinud koos kuninga väega venelaste vastu, olevat Narva alla jätnud oma pea!

Nüüd andis Vaabo moonakotist kerjuseidele veelgi lisa, mida see pisarsilmil tänades vastu võttis. Olles pisut rahunenud, päris Imbi kerjuselt omaste surma kohta veelgi teateid, mida see näis üsna põhjalikult tundvat ning kes saadud almuste eest oli valmis õige palju jutustama. Olles kõigist kuulnud, jäi Imbi lõpuks vaikseks.

— Kuhu nüüd? küsis äkki Vaabo, kui kerjuseit oli nende juurest lahkudes jõudnud juba õige kaugele.

— Kuhu? kordas Imbi kõlatult ja jäi ainiti vahtima taeva poole. Kui aga Vaabo küsimust kordas, siis sõnas ta õige vaikselt: — Vii mind tagasi mu kodu rusude juurde!

Jällegi kõndis Imbi oma isakodu ahervaremete ümber, uuesti vahtis ta seal meeleheitliku pilguga ringi ega osanud midagi peale hakata.

— Imbi, öö tuleb peale..! manitses lõpuks Vaabo.

— Õigus, Vaabo, olen sind kaua kinni pidanud. Kuid nagu näed, ei suuda ma sulle küüditamise vaeva muuga tasuda kui ainult tänuga, sest mul pole enam mingit vara. Sõida Jumala rahuga tagasi ning jõua hästi ja tervena pärale!

— Aga sina, Imbi?

— Mina jään siia!

— Lageda taeva alla?

— Mul pole ju teist kodu, pole kuhugi minna!

— Imbi, sõnas nüüd Vaabo hääle pisut värisedes, — Imbi, ütlesin juba teel olles, kui röövlid tungisid meile peale, ja ütlen seda nüüd uuesti, Imbi, tule Kuredikule tagasi, kuid mitte ümmardajaks, vaid kui sa ise tahad, siis perenaiseks!

Langetanud pea, vaikis Imbi.

— Imbi, tule mulle! Nüüd, kus sul pole siin enam peavarju ega omakseid, jääd sa siin inimesile jalgu, kuid Kuredikul leiad sa enesele uue kodu. Tule! ja Vaabo surus teda vastu ennast.

Nõnda seisid nad kaua teineteise käsi surudes Ronga veski ahervaremeil, kavatsusega alustada uut elu. Nende suud aga vaikisid, sest liialt palju oli sel päeval ohatud.

Juba hakkas kuu pilvede vahelt paistma, kuid nüüd kihutas regi tagasi Laiuse poole, viies enesega palju muret, aga osakese ka rõõmu ühes.

8.

Teisel päeval pärast tapluse lõppemist Narva linna väljadel anti kõigile Rootsi rügemendele käsk asuda venelaste kaevikuisse ning hüttidesse, sest Narva linna majad ei suutnud säärast suurt väehulka enesesse mahutada. Ainult haavatuile, keda ainuüksi rootslaste seas oli kaugelt üle tuhande mehe, suudeti seal suure vaevaga leida ulualust.

Tapetuid, keda jällegi ainuüksi rootslaste poolel oli langenud ning keda jõuti lahinguväljal lugeda, oli ligemale seitsesada, kuna venelasi aga koguni mitu tuhat meest. Kõik nad lamasid nüüd, täis paatunud verd, lahinguväljal maas, kus vaikselt sadav lumi neid kordkorralt kattis. Kõiki säärasel hulgal tapetuid andis nüüd rootslasil mitu päeva matta, enne kui nad maa pealt kadusid. Suureks abimeheks olid aga seejuures hilissügisesed külmad, mis hoidsid tõbesid eemal.

Teiste seas mattis nüüd lahingu lõppedes Rain oma langenud seltsilist Aabut, kes tema kõrval oli vankerkantsile pealetormamisel kukkunud venelase kuulist

tabatuna surnult maha. Iseoma käega kaevas ta nüüd sõbrale ning lahinguseltsilisele haua, laotas ta verise kuue talle näole, ristitas pead paljastades käed, palvetas ja ajas siis haua kinni, ise sõnades:

— Valasid oma verd, kodumaa eest jätsid elugi, aga õiget kodu polnud meil kummalgi. Sina oled nüüd siiski leidnud enesele rahupaiga, kuid mul tuleb hakata hulkuma, ja kes sedagi teab, kelle mulda ükskord oma kondid sirutan!

Nüüd, millal lahinguväljadel maeti surnuid, helisesid linnas kõik kirikukellad, kuna taevast sadas laia, lopsakat lund, mis aeglaselt hõljudes langes maha. Katnud uuesti pea, istus Rain oma langenud sõbra hauakünka juurde maha, hakates aru pidama, kuidas soetada ta peatsisse risti.

Kogu endine lahingupaik aga kihas nüüd inimesist, kes edasi-tagasi joostes ning üksteist hõigates tekitasid palju asjatut kära. Palju talupoegi, kes koos sõjaväega olid tulnud taplemiseks kaasa, lasti nüüd lahingu lõppedes moonapuudusel jällegi vabaks, kusjuures ratsameestena lahingust osavõtnud talupoegadele tõotati saadud võidu puhul anda päris-priius.

— Priius, päris priius! hõikasid ratsameestena lahingu kaasateinud talupojad muutudes üpris rõõmsaiks, olgugi et enamikul neist polnud enam kodugi, vaid seda tuli hakata alles ehitama.

Paljud talupojad, keda sõda oli ajanud hulkuma, aga ka palju veoorjusest vabanenud küüdimehi korjasid nüüd lahinguväljadelt purustatud püsse, pooleksmurdunud mõõku ja muud lahinguvara, et teha neist sahaninasid ja vikateid. Seepärast näiski nüüd endine suur tapaväli, kus varakorjamisel ahnitseti, olevat nagu

määratu suur laat, mis oli inimesist lausa kirju. Seal aeti taga, vahetati ja püüti kinni hobuseid, tülitseti mõne üksiku kahurikuuli pärast, vahel aga sundis ahnus lööma üksteisele päris veriseid haavu; ja kõike seda tehti hulgani maaslamavate surnute vahel, kusjuures ei häbenetud isegi kiskuda neil saapaid jalast.

Kas pöörduda nüüd tagasi oma kihelkonda või astuda jäädavalt tragunite kilda, mõtles Rain istudes Aabu värskel kalmul. Kuid milleks tal enam kodukihelkondagi minna, kes teda sealgi ootab — ta on ju siinses maailmas päris üksik! Kaaslane ning lähim sõber, kes tal veel oli, puhkab nüüd siinsamas mulla all, kuna aga õiget kodu pole tal kunagi olnud. Ja ikka enam ja enam tekkis temas nüüd tahtmine astuda pärissõdurina kuninga lippude alla teenima. Kuid veel ei suutnud Rain teha päris lõplikku otsust, veel heitles kahtlus ta hinges.

— Oleksid sina, Aabu, veel elus, küllap sa oleksid andnud mulle parajat nõu, sõnas Rain, vahtides enda ees olevat kalmu, — kuid nüüd ei lähe sulle maapealsed asjad enam korda!

Kuid mitmed oma kihelkonna mehed, kellega ta oli vahepeal juhtumisi kokku puutunud, pidasid siiski paremaks oma kodupaika tagasi minna ning elada seal rahupõlves edasi. Muidugi, paljusid neist olid perekonnad ootamas, kuid teda, teda ei oota ju mitte keegi!

Äkki aga virgus Rain oma mõtteist, kuuldes selja tagant endise mõisa sepa Hauka Aadu häält:

— Et kas sa näe, seal su sulane istubki!

— Sina, Tehvan, oled siin! hüüdis Rain püsti tõustes.

Mõisa sepp ja ta endine leivavanem Ronga Tehvan astusid nüüd Rainile ligi ning surusid ta kätt, kusjuures Rain ei suutnud hoiduda hüüdmast:

— Tehvan, sa oled siis ikka veel elus ning terve?! ja nad raputasid veelgi üksteise kätt.

Tehvani hundinahkne pihtkasukas oli juba tublisti rühkinud ning ta habemes oli märgata halli rauda, kuid ta silmis vilkus veel ikkagi mehine meel.

— Aga kus on siis mu teine sulane Aabu? hakkas Tehvan Rainilt pärima.

— Siin ta puhkab! ja Rain osutas enese kaevatud kääpale.

— Aabu, siis sinu eluvaim on juba väljas! sõnas Tehvan, paljastas pea ning kummardus kääpa kohale, lugedes seal vaikse issameie.

Siis istuti vaikides paljale lumele maha — sõnu ei tarvitanud enam keegi, sest teati juba selletagi, et suur taputöö oli teinud ränka kahju, viies paljusid suguvendi hauda.

— Kas sa Imbist oled ka midagi kuulnud? poetas lõpuks Rain esimesena sõna.

— Ei, ta jääbki kadunuks, kostis Tehvan, — ning on parem, kui me enam ei kõnele temast, sest see toob ainult kurvastust ning ülemäärast tuska..!

Kui siis meeste suud hakkasid pikkamisi liikuma, seletas vahepeal Rain, kuidas ta koos Aabuga aidanud kuningal soost välja ronida. Kuuldes säärast lugu hakkas rõõm hiilgama Tehvani silmis ning ta hüüdis:

— Teie, minu sulased, teie tegite säärase väärt teo!

— Seda tegime, kadunud Aabu oli esimene, kes sirutas talle käe, ja Rain jutustas kokkutulnud külameestele veelgi, kuidas nad olid kõike seda teinud ning

kuis siis kuningas haarates Aabult mõõga oli tema tõrkuva hobusega kihutanud lahingusse.

— See oli teil väärt mehetegu, kiitis Tehvan veelgi, olles nüüd isegi uhke, et sellega olid tema endised sulased hakkama saanud.

— Kui me aga kuninga järel venelastele peale tormasime, jätkas Rain, — siis saigi Aabu surmava kuuli rindu, ning siin ta nüüd puhkab!

— Rahu tema põrmule, sõnas seepeale Tehvan, — see mees on elanud hästi, ning surnud veel paremini!

Nüüd kõneles ka Tehvan lühidalt, kuidas ta Viiburi ratsamehi toonud kõveraid teid mööda Narva alla, ja kuis ta siis lahingupäeva eelõhtul juhatanud ööpimeduses nende peameestele teed venelaste kraavide juurde, kus siis salaja mõõdetud nende sügavust, ja kuis ta lahingu ajal viibides paremtiiva ratsameeste juures olnud venelastega vahel koguni ninapidi koos. Oma vestluse lõpetas ta aga sõnadega:

— Aga oli alles lahing, väärt lahing, mehed — säärast taplust näeb harva, kus mehed nõnda tigedasti on rinnutsi koos. Ja sellest annab kõnelda meie lastel ja lastelastel põlvest põlve ikka edasi!

— Jätkub jutustamiseks kõigile! sõnati lühidalt.

— Aga nüüd on meie töö siin lõppenud ning aeg on hakata kojuminekust kõnelema, sõnas Tehvan juttu teisale käänates.

— Minul polegi kodu! kostis Rain tumedalt.

— No eks minu oma ole ka sulle koduks, ütles seepeale Tehvan.

— Ega sulgi teda enam pole!

— Praegu pole küll, aga me ehitame ta uuesti üles!

ja Tehvan koputas enesele vastu rinda, kus kasuka all peitus kuninga kingitud kuld.

— Mis seegi kõik aitab! ja Rain heitis lootusetult käega, meenutades seejuures Imbit.

— Miks ta ei aita, ehitame uue veski ja veel parema!

— Kuid Imbit pole seal ikkagi..! tuli sõna peagu karjatusena Raini suust.

Imbi nimetamine tõi aga Tehvanile vee silma ning ta sõnas nõnda:

— Rain, poju, jätame parem surnu rahule, mis me teda ühtepuhku nimetame!

Meeste vahel tekkis jällegi sõnatu vaikus — keegi ei söandanud midagi öelda.

— Näis, kunas meile siis see tõotatud priius kätte antakse? ütles äkki nagu ärgates Sibi Andres.

— Küllap seegi tuleb omal ajal, egas ta kuhugi jää! arvas Hauka Aadu.

— Ta võib ju tulla, kuid kui on lubatud, siis antagu aga kätte!

— Eks sõjaülemail ole nüüd tähtsamaidki muresid kui meie priius, nii et peame ootama!

— Oodata tuleb, egas oma käega pole siin praegu midagi võtta, poetas nüüd Tehvangi oma arvamuse vahele. — Kui on lubatud, siis saame ta kindlasti, sest kuninga sõna võib alati uskuda!

— Mine sa võta kinni, kas see kuninga enese suust ongi välja tulnud, vahest oli ainult sõjapealikute vigur? kahtles Sibi Andres.

— Ka siis peame ootama, ütles Tehvan piipu suhu pistes, — palja ägeda ruttamisega ei saada midagi!

— Mis sul viga nõnda öelda, sulle kukkus priius kuninga enese suust! kuuldus nüüd mitmelt poolt kibestunud sõnu.

— Kui on lubatud, küllap ta kukub siis teile kõigile, seepärast ei tarvitse veel muutuda meelest sõgedaks! kostis Tehvan päris rahulikult.

Mehed vaikisid.

— Kas võtame siis koduteekonna ette, mehed?

— Mis sa sinna kipud, kui priiusetähte pole põues! urises Sibi Andres.

— Aga Andres, egas meil pole seda oma käega kuskilt võtta! manitses Hauka Aadu.

— Pole võtta, kordas Sibi Andres, — aga kui mõis hakkab jällegi nõudma tegu?

— Mõis, kuuldus nüüd Jõhvi meeste seas irvitusi, — ei seda ole karta, mõisal kulub nüüd palju aega, kui ta ükskord hakkab jalgu alla võtma!

— Jalgu, aga vaat kui meid pannaksegi neid jalgu talle tegema, kas te siis veel naerate säärast rumalat naeru?! ägestus nüüd Sibi Andres.

— Olgu sellega kuis on, nõudku ning ähvardagu, kuis tahab, kuid meie, kellele priius on ikkagi sõjateenistuse eest lubatud, tegu enam ei tee! sõnati kurjalt.

— Ei tee! ja rusikad kerkisid ähvardavalt taeva poole.

Kui nõnda oli pikka aega nõu peetud, hakati jällegi kojuminekust kõnelema, kuna osa mehi kargas juba oma sõjast saadud hobuseile selga.

— Noh, Rain, kas sul ka hobust on? päris Tehvan.

— On, loom mul on! ja Rain osutas oma kammitsetud hobusele.

— Roni siis selga ning hakkame liikuma kodu poole!

— Siiski, Tehvan, mine sina oma esivanemate kodupaika tagasi, kuid mina ei tule!

— Miks, kuhu siis sina jääd?

— Hakkan päris-sõduriks ning lähen kuninga lippude alla teenima!

— Aga Rain, poju, egas kuninga lipu allgi ole leib magusam kui omas kodus, ka seal on oma hädad ja viletsused!

— Olgu, maailmas pole hädadest kuskil puudu!

— Pealegi oleme talupoegade sugu, sõdime ainult siis, kui taplus tuleb meie läve ette, kuid ainult palja sõdimise rõõmus ei lähe me mitte mööda maad-ilma tapriga hulkuma. Tule — ehitame veski uuesti üles ning jääme möldriteks edasi, aga mitte ei hakka jäädavalt soldatiteks! Enam ei tule mul nüüd ka teolisi saata mõisa, sest teoorjusest olen lastud juba priiks. Kui aga ükskord suren, siis pead sina veskit edasi nagu poeg kunagi — teist pärijat mul ju nüüd enam pole!

— Siiski, Tehvan, iga puu ja põõsas, mida seal nüüd jällegi näen, teevad mu südame raskeks, nii et parem lase mul jääda sõjarahva hulka edasi!

— Seda ei suuda ma sul keelata, kuid siiski tahaksin, et tuled minuga kaasa!

— Olgu, sõnas Rain äkki, — kui sa seda just tahad, siis ma tulen! ja ta ajas enese jalule.

Ümberringi jooksis ning rüseles aga tundmatu talurahvas ikka edasi, pidades ahnesti suurt varakogumise laata, kusjuures kaubeldi ning vahetati püsse ja veriseid rõivaid. Inimesed olid aga ahnusest muutunud nüüd

lausa meeletuiks, korjates kokku isegi seda, mida neile kunagi vaja ei läinud. Kuid kauaks ei jäetudki endist lahinguvälja saagitsevaile talupojele ja linnakodanikele laastata, vaid peatselt hakkasid sõjaväe kortermeistrid koos sõdurite salgakestega seal ringi liikudes omakorda kokku korjama kõiki mahapillutud relvi ja varustist, mida koondati suurtesse hunnikutesse kokku ning pandi valvurid juurde. Seejärel tõmbusid linnakodanikud tagasi oma vallide ja müüride vahele, kuna aga talupojad hakkasid pikkamisi laiali valgudes oma kodupaikadesse tagasi minema.

Ja nii olid kõik Narva ümbruse teed täis inimeste ja hobuste liikumiskära — tuldi linna ja rutati sealt tagasi maale. Ka palju sõjamehi kihutas nüüd käskude viimisel ja toomisel teid mööda ringi, kuna määratu pikad küüdivoorid liikusid vankrite kolisedes mööda suurt lumist postteed tagasi lääne poole. Nüüd, millal veoorjus oli küüdimeestel lõppenud, olid aga nende hobused nõnda kurnatud, et isegi tühjade vankrite vedamine oli neil üpris raske ning nad liikusid norguspäi aeglaselt sammudes edasi. Kuid vaatamata ääretule viletsusele, mida sõjapäevad olid nüüd maarahvale toonud kaela, olid talupojad siiski üpris rõõmsad, et vähemalt kuri vaenlane on tõrjutud maalt välja.

Koos teiste talupoegadega lahkus nüüd Narva alt ka ellujäänud Jõhvi kihelkonna mehi, kes tapluse lõppedes olid löönud sõjameestest jällegi lahku. Kõik nad ratsutasid hobustel, keda olid lahinguväljalt kinni püüdes saanud, oma kodupaikadesse tagasi.

Kõige ees ratsutas Ronga Tehvan kõrvu oma sulase Rainiga, nende taga mõisa sepp Hauka Aadu, Sibi

Andres ja veel palju teisi kirikuküla mehi, kuna aga Tehose Hannes ja Krista Mart olid jäänudki sõjarahva hulka, sest seal oli neil elamine palju kindlam kui kodukihelkonnas, kus nad olid juba jõudnud teha palju kurja ning kus oleks neid ükskord ometi kinni võetud.

Koju mindi aga rõõmsas tujus ning kindlas lootuses, et nüüd hakatakse nägema ka paremaid päevi, sest kuningas oli ju andnud venelasele säärase hoobi, millest ta vähemalt ühe inimpõlve kestel enam ei toibu. Kuid kõige enam mõlkus meestel mõttes vabadus — pärispriius, mida neile traguniteenistuse eest oli lubatud anda. — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

Samal ajal viibis kuningas Karl XII Narvas, kus ta oma eluruumi seinale oli lasknud riputada suure maakaardi, mis kujutas Venemaad kuni Moskvani. Kuningat ümbritsevad kindralid jälgisid suure tähelepanuga, kuis ta käsi liikus mööda kaardil kujutatud teed ikka edasi Moskva poole, jäädes lõpuks selle juures peatuma.

— Nii, mu sõbrad, lõpetas kuningas seletuse, — meie anname tsaarile hoobi otse Venemaa südames!

— Majesteet, sõnas nüüd esimesena kindral Rehnschiöld, — Moskvast lahutab meid määratu pikk vahemaa, see pole enam nagu senine teekond Narva!

— Tee pikkus ei tähenda midagi — minu vahvad poisid ületavad sellegi!

— Majesteet, see oleks siiski hulljulgus tormata nüüd, millal meil pole enam kuut tuhat meestki järel,

Moskva poole edasi, teades seejuures, et vaenlane võib meie vastu saata vähemalt kuuskümmend tuhat, söandas sõnada ooberst Magnus Stenbock.

— Aga minu armas Stenbock, teie ise taplesite ju samutigi Narva all ning nägite, mis siin sündis! kostis kuningas üllatunult. — Millist paremat tõendust veel on vaja, et rootslased ei tule kümnekordses ülekaalus oleva vaenlasega toime?!

— Majesteet, Venemaa on suur, meie kaome oma pisikese väega sinna ära! ja kindral Rehnschiöldi hääles tundus erutust.

— Sõdureid tuleb meile Rootsist ja Soomest juurde, ja samuti värbame neid ka siit Liivimaalt!

— Siiski, majesteet, üle kümne tuhande mehe meie ikkagi kokku ei saa!

— Majesteet, ka moonast on meil juba suur puudus! ütles omakorda kindral-adjutant Lagercrona.

— Moona, kordas kuningas, — seda laseme kokku vedada, isegi Venemaalt nõuame osa!

— Venelasilt ei saa me palju!

— Kuid niipalju ometi, et meile jätkub!

— Majesteet, säärane ettevõtmine äpardub kindlasti, ning siis peame vahest koguni ka oma praeguse võiduvilja loovutama käest!

— Kindralid, ja kuninga hääl tundus valjuna, — kas te siis ei näe, et meie vapraid rügemente ei suuda keegi ära võita, kas te siis ei näe, et Jumal ise olles meie poolt annab meile võidu võidu järele, ja teie veel kahtlete! Ei, mu sõbrad, nüüd pole kahtlemiseks aeg, vaid löödud vaenlase kannul lähme edasi!

Kindralid vaikisid, nad kõik mõistsid, et kuningas, olles ülemääraselt kiindunud oma edusse, viibib nüüd nagu pealpool pilvi ega näe seda, mis ta ümbruses tõeliselt sünnib. Kui nad aga lõpuks kuninga eluruumidest lahkusid, siis oli ooberst Magnus Stenbock, kes esimesena söandas kaaslasile sõnada:

— Suur võit näib olevat pimestanud meie kuninga silmi! ja ta raputas pead.

— See on tõsi, ütles kindral Rehnschiöld, — kuid egas pime õnn ei jookse alati vastu!

— Nüüd ei mõtlegi meie kuningas enam muule, kui et ainult Moskva ja Moskva!

— See teekond peab jääma meil seekord siiski ette võtmata, lausus kindral Rehnschiöld, — sest see oleks juba lausa meeletus!

Jäädes oma kantseleiülema krahv Karl Piperiga üksinda, hakkas kuningas koos temaga koostama ringkirja Ingerimaal ja Narva ümbruses asuvaile venelasist talupoegadele, et need tooksid ta sõjaväele moona. See määratu pikk ringkiri, mida kavatseti trükkida vene keeles, milleks nüüd polnud ka mingit raskust, kuna venelaste laagrist oli leitud õige suurel määral nende trükitähti, lõppes ise nõnda:

... Seepärast kuulutame kõige oma kuningliku armu läbi kõigile tsaari alamaile, et nad mitte ainuüksi koos oma naiste, laste ja varandusega võivad jääda rahulikult elama, vaid võivad ka oma usku kõige suurema vabadusega edasi pidada ning loota meilt kõige armulikumat kaitset. Ja ei lase meie teil mitte tunda säärast rasket rõhumist ning iket, nagu olete seda seni Moskva tsaari ja tema vojevoodide valitsemise all ela-

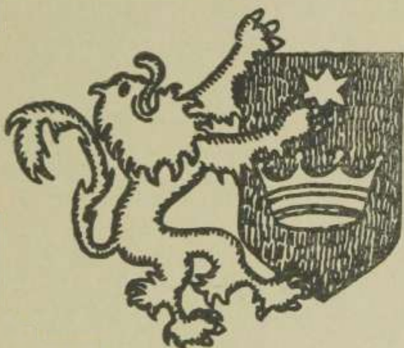
des tunda saanud. Nüüd aga käsen ma teil tuua Narva või kuhu vajalik on, vähesel määral meie sõjaväele moona. Kui te olete moona toonud ning teile selle vastu antud allkirjad, siis makstakse teile nende järgi raha kuni viimase kopikani välja; kes teist aga toob kuninglikust nõudemäärast enam, see võib seda vabalt müüa ning talle makstakse kõige eest rahas. Et aga neile tsaari alamaile, kes hakkavad meile siia Narva, või kuhu kästakse, vedama moona, ei sünniks teel mingit paha, siis selleks saadame kaitsekirjadega varustatud inimesi välja, aga samuti on kõigile meie sõjameestele antud surmanuhtluse ähvardusel teada, et keegi neist ei tohi Vene alamailt, kel on kaitsekiri ette näidata, võtta mitte üksnes nende suuremat vara, vaid isegi koguni ühtki kanakest ei tohi keegi neil puudutada. Kes aga vene inimesist hakkavad seesinase käsu vastu tõrkuma ega too seda, mida neilt nõutakse, vaid jooksevad oma majast ning poevad peitu, neid ähvardab halastamatu häving ning surmanuhtlus. Meie kuninglikku tahtmist selles kirjas kinnitame oma käe ja riigi pitseriga. Kirjutatud Narvas detsembrikuu 3. päeval aastal 1700. Carolus. C. Piper.

Nõnda töötas kuningas Narvas viibides usinasti päevast päeva, püüdes teha kõike, et aga tungida Venemaa südamesse. Hoolimata isegi sellest, et ilmad muutusid ütlematult külmaks, ei tahtnud kuningas veelgi lasta oma rügemendel asuda talvkortereisse, sest tal oli raske oma pealetungi kavatsusist loobuda. Kaardiväe ooberst Posse aga ei suutnud lõpuks hoiduda sel puhul koguni nõnda ütlemast:

— Arvan, et kui meie kuningale jääks veel ainult

kaheksasada meest, ka siis ei loobuks ta kavatsusest ainuüksi nendega tungida Venemaale!

Kuid lõpuks pidi kuningas oma tahtmisest ikkagi loobuma, mitte nõndapalju küll oma kindralite pealekäimise kui just suurte külmade ja moona vähesuse tõttu, mille vastu ta ometi ei suutnud midagi parata.

LAIUSE

1.

See oli 1700. aasta jõulukuus, millal Rootsi rügemendid marssisid pikkade rodudena mööda lumist ning hangedesse tuisanud teed Narvast Laiuse poole. Et vaenlase pealetungi-oht varitses veel ikkagi Eestimaad, siis pidas kuningas paremaks paigutada oma väed Laiuse ümbrusse talvkorterisse, kuna seal-asuvad talud ja mõisad olid jäänud vaenukahjudest puutumata. Pealegi viisid Laiuselt teed Narva, Rakverre, Tallinnasse ja Tartu, aga samuti võimaldas ka Peipsi järve lähedus venelasi hästi silmas pidada ning hoida neid alatises pealetungikartuses.

Kuningas ise kavatses Laiusel talvitades oodata kevadet, et siis kogu oma puhanud ning täiendatud väega purustada ka kolmas vaenlane — Pohlamaa kuningas August. Ja just seepärast pidaski ta Laiust kõige sobivamaks puhkuspaigaks, sest siit oli võimalik kiiresti pääseda nii lõunasse pohlakate vastu kui ka itta, kui sealt venelased juhtuksid uuesti tõstma pead.

Marssides mööda tuldud teed tagasi Jõhvini, pöördusid rügemendid sealt lõunasse ning minnes üle Iisaku

sammusid nad Laiuse poole. Nii kõnniti päevad läbi — valgest pimedani, puhates vahepealsetes küla-des, mis juhtumisi olid jäänud vaenukahjudest puutumata. Kuid kaks ööd pidid rügemendid eesotsas oma kuningaga teel olles siiski veetma lausa lageda taeva all, sest Narva ja Jõhvi vahelisel teel olid kõik onnid ning elamud maha põletatud.

Kuid edasi, ikka edasi rühiti väsimatuil sammel talvkorterite poole. Tuli trabante eesotsas kuninga enesega, ratsutasid tragunid, sammus jalaihukaart, tulid västmanlandlased, värmlandlased, dalekarlased, porilased, turulased ja palju teisi vapraid Rootsi ja Soome rügemente trummide põrisedes, lippude lehvides ja laul-des oma marsilaule.

Säärast sõjameeste tohutut hulka nähes kohkusid teeäärsetes külades inimesed päris hullusti, kuna aga paljud jooksid nende möödamineku kära kuuldes suurest kartusest koguni metsadesse pakku, sest sõjavägi ja sõda, need kõndisid ju alati käsikäes.

Kõige enam tundsid aga sel puhul hirmu Alutaguse venelasist talupojad, kes kartsid rootslasist sõjamehi. Eestlasist külaelanikud jäid aga oma kodudesse rahulikult paigale, teades, et kuningas koos oma sõjaväega on nende kaitsja, aga mitte vaenlane. Ja nüüd vahtisid nad suure imetlusega pealt, et Rootsi kuningal võib olla ka nõnda palju väge, mis päevade kaupa marssis mööda, ilma et oleks näha ta algust ja lõppu. Laiuse rahvas ei osanud aga sõjaväge nähes karta enesele midagi halba, sest sõda oli jumal tänatud läinud neist õnnelikult mööda.

Läbides trummide põrisedes külasid ja mõisu sammusid rügemendid mööda kinnituisanud ja sügavais

lumehangedes teid, lauldes ühtepuhku oma sõjalaulu, mida inimesed tõttasid ammuli sui tee äärde kuulama:

Nüüd, poisid, edasi julgesti,
Issanda Jumala nimel!
Tõmmakem püssikukk uuesti vinna,
Ja päästkem ta siis hooga valla!
Andkem tuld, mõõk haarakem kätte.
Edasi! ei kohuta meid taplus, valu ega tuli!
Edasi! olgu isamaa vaba!
Oma eluga julgeb välja tulla mees,
Sest elu või surm, see on Jumala käes.
Seepärast uhkelt oma sinises rüüs,
Poisid — lähme edasi!
Müristame ja tapame, kolgime neid,
Nii et nad surnult langevad
Nagu õlekõrred me ees.

Kuuldes ühel talvisel hommikul külavahel säärast laulu jooksis Sootaga küla rahvas majadest välja, jäädes tee äärde lähenevaid sõdureid suure imestusega vahtima. Nii kaugele kui nende silm nüüd küündis nägema, tuli lumisest kaugusest ikka uusi ja uusi rügemente, nii et kogu ümbrus neist aina mustendas ja kihas, kusjuures neil ei näinud enam olevat lõppu — nagu maa seest kerkisid ikka uued ja uued rügemendid välja.

— Sa taevane Jumal, imestas Kurediku talu perenaine käsi kokku lüües, — nõnda palju soldateid... tea kas neil kõigil peaksid ka emad olema?!

— Sõge jutt, urises ta kõrval seisev sulane Jaak, — egas ükski inimene ometi ilma emata maailma sünni!

— Ei, ma imestan seda, et kas maailmas tõesti on nõnda palju emasid, nagu nüüd neid sõjamehi siin..!

— Küllap neid siis ikka on!

— Räägitakse, et ka kuningas olevat nende seas, poetas omakorda sõna Koera Tõnu talu sulane Tiido, — tea, vahest toosama ta ongi? ja ta osutas värvilises mundris eessammuvale trummilööjale.

— Tola, egas kuningas ometi hakka jala sammuma, tal ju hobused omast käest alati võtta, hurjutas Kurediku Jaak naabertalu sulast.

— Ja veel lippusid kui palju, andis külarahval imestudes vahtida, — kõik suured sinikollase-laigulised palakad, ja isegi pikad kirjud paelad nende varretippudel!

— On vägevust ja toredust!

— Egas venelane asjatult naha peale saanud!

— Kõneldakse, et saanud koguni nii, et aitas — ei enam julge ta oma nina Virumaale pista!

Esimesed rügemendid olid juba läbinud küla, tagant tuli aga üha uusi juurde. Samas kihutas teeäärses sügavas lumes ratsutades sõnaviijaid ringi, kusjuures andes edasi käskusid karjusid nad nõnda valjusti kui kõris oli veel jaksu:

— Trabandid — Palupere ja Iravere külla, västmanlandlased — Kantkülla!

— Kuhu asub kuninglik kantselei?

— Läheb Kivijärvele!

— Ei tunne teed, juhatage!

— Olete tulnud teeharust mööda, pidite varem pöörduma vasemale, minge tagasi!

— Ei saa, rügemendid tulevad vastu!

Säärast lärmamist oli nüüd kogu Laiuse ümbrus täis. Rügemendid aga, minnes teeharudel üksteisest lahku, marssisid edasi, kuna mõned pataljonid jäid juba siiasamasse Sootaga külla peatuma, asudes kapralkondadena üksikuisse taludesse, kus nad rehetubades, saunades ja aitades leidsid enestele ulualuseid.

Ratsutanud paar penikoormat Peipsi järvest lääne poole, hakkas kuningas nägema üle väikese kõrgendiku paistvaid Laiuse lossi müüre ja kõrget torni. Loss ise asetses madalikul, mida läbis väike Kirbla jõgi, mis andes lossikraavile vett pani seal käima ka tillukese veski. Lossist loode pool oli eemal näha suuri soid ning rabasid, mida piirasid metsaga kaetud künkad. Kogu ümbrus, olles aga nüüd maetud jää ja lume alla, ei pakkunud silmale vaatamiseks kuigi suurt rõõmu.

Ratsutades mööda teed, mis läks kaares ümber lossi idapoolse serva, heitis kuningas põgusa pilgu lossimüürile, mis oli ehitatud suurtest põllukividest ning millest haigutasid vastu tühjad aknaasemed; ka telliskividega kaetud tornidest oli kagupoolne nurgatorn juba sisse vajunud, nii et kogu loss näis peale mahajäetuse olevat ka õige armetus seisukorras.

Ratsutanud üle silla, läks kuningas läbi läänepoolsel küljel asetseva peavärava lossiõue, kus selgus, et lossist polnudki järel enam muud kui ainult väline müür, kuna aga kõik sisemised müürid ning vaheseinad olid juba kadunud. Ainult läänepoolsel küljel asuv lossikabel oma kolme suure võlvitud aknaga oli veel kuidagi jäänud alale. Seega polnud müüridetagune muud midagi kui ainult saja sammu pikkune ja viiekümne laiune siseõu, mille servadel asetsesid hiljem püstitatud puuehitised.

Nüüd juhatati kuningas idapoolsel õueserval asetsevasse suurde kolmekümne sammu pikkusesse majja, mis sisaldas koguni kümme eluruumi.

Läbides suurt saali juhatas kindral-kortermeister kuninga ühte väiksemasse ruumi, mille kohta ta tähendas, et see on valitud kuningale magamistoaks.

— Olgu, kostis kuningas, — ainult minu välivoodi toodagu siia!

— Aga majesteet, siin on ju voodi, kus võite paremini puhata kui omas kitsas välivoodis!

— See on minule liialt pehme, ja kuningas heitis korraks kogu oma pikkuses voodisse, mille udusulgedega täidetud magadiskott vajus ta keharaskuse all kokku.

— Ei-ei, see voodi viige välja, siin heida nagu tainasse magama! sõnas kuningas püsti karates.

— Nagu majesteet suvatseb soovida..! kostis kindral-kortermeister kummardust tehes.

Nüüd tuli kuningas majast jällegi välja, hakates lossi siseõue lähemalt silmitsema: õue lõunapoolses osas asus hobusetall, milles jätkus enam kui viiekümnele hobusele latreid; põhjapoolses lossiõue osas asetsevasse majja olid määratud eluruumid noorele hertsogile Adolf von Stegeborgile, kes selleks sõjakäiguks oli tulnud kuningaga kaasa. Sealsamas asetses ka lossi köök, ja selle kõrval kaev.

Tulnud lossiväravast uuesti välja, suundus kuningas üle silla sammudes väikesele saarekesele, millel asetsesid moonamagasinid ja rohuaed aiamajaga.

— Lahtine maja, hüüdis kuningas, — aga siin oleks ju palju mõnusam elada kui lossi müüride vahel! ja ta nõudis, et avataks aiamaja uksed.

— Aga majesteet, sellesse majja oleks teil ju päris ohtlik asuda, sest kui kergesti ei või öö varjul juurde hiilida vaenlase salk ning teha teile häda otse oma väe keskel, laitis kindral-adjutant Lagercrona aiamajasse asumist. Ka kindral-kortermeister arvas sedasama.

— Armsad sõbrad, just seepärast tahangi siia asuda, et keegi ei võiks ütelda, nagu ma kardaksin!

— Seda ei tule kelgi mõttessegi, majesteet, siin pole jutt kartusest, vaid pea ei või tõesti juhtuda säärane õnnetus!

— Seda ei juhtu kunagi, löödud vaenlane on ju arg! Kuid ma ei taha, et keegi võiks ütelda, nagu poleks Rootsi kuningas oma rügementide keskelgi viibides küllalt julge, vaid et ta poeb sealgi müüride vahele peitu. Ei, mu sõbrad, teie asute lossi, kuid mina koos Karl Kasper Wrede ja tallmeister Axel Hårdiga jään sellesse majja elama.

— Siis suurendame valvet, arvas kindral-adjutant Lagercrona.

— Ei, seda pole sugugi vaja, kostis kuningas muretult.

— Aga kui vaenlane siiski peaks ootamatult juurde hiilima..?

— Las ta tuleb, naeratas kuningas, — tulgu, kui tal on südant, ma otse ootan seda, kuid kurvastuseks pean siiski ütlema, et ta kindlasti ei tule!

Et aga aiamaja oli esialgu elamiseks kõlbmatu ning vajas tublisti kütmist, siis tuli kuningas tagasi oma lossimajja, kuhu algul peatuma jäädes võttis taskust palveraamatu, et seal esimese toiminguna pidada tänupalvet. Vahepeal olid teenrid jõudnud tuua tuppa ta välivoodi, riputada seinale Pompe pildi ning nurka asetada ta

kohvrid. Võtnud kohvrist oma kuldköitelise piibli, asetas kuningas selle lauale. Samal ajal kõndisid aga ta koerad — Pompe ja Snushane mööda tubasid ringi, heites lõpuks küdeva kamina tule paistele kõrvu pikali maha.

Kuid kuningas ei mõtelnudki veel puhkusele, vaid jättes tallmeistri juhtimisel teenreid korraldama lossiruume, laskis ta anda enesele saduldatud hobuse, et minna koos oma noore õuemarssali Karl Kasper Wredega ringi ratsutades iseoma silmaga vaatama, kuidas ta rügemendid küladesse asuvad.

Talv aga oli seekord halastamatult vali, nii et külm tungis isegi läbi majaseinte tubadesse, kus inimesed pidid kogu aja viibima ülirõivais. Ainult õhtu eel, millal jällegi hakkas õige paksult sadama lund, mis uuesti mattis ning tuiskas kinni kõik teed, andis külm veidi järele. Kuid hoolimata külmast ja lumesajust kostis läbi õhtuse hämaruse veel ikkagi möödavoorivate sõdurite rivilaul:

— Nüüd, poisid, edasi julgesti..!

Kuningas ratsutas aga koos oma kammerhärraga päris sihitult ringi, sest ükskõik kuhu ta oma hobuse pööras või kuhu külla läks, kõikjal leidis ta oma sõdureid, kelle eest ta alati kandis hoolt.

Rügemente majutati nüüd kompaniidena küladesse, mõisadesse ja üksikuisse taludesse, kus aga elanikel tuli seega suur ruumikitsikus kätte. Peale tallide kiiluti nüüd ka kõik laudad ja rehetoad hobuseid nõnda täis, et ühelegi elavale hingele ei leidunud enam kuskil ruumi. Kuid siiski tuli talurahval kõige selle hädaga leppida, sest kes muidu kaitseks maad, kui nüüd kuninga sõdurite eest ei kanta hoolt.

Kuna talvine pimedus hakkas õige ruttu saabuma, siis pöördudes oma ringsõidult tagasi ei leidnud kuningas enam õiget teed. Küll kihutas ta mööda lumiseid lagendikke siia ja sinna, kuid loss ei hakanud talle kuskilt silma. Et aga Laiuse kiriku torn oli veel kuidagi vaevaselt näha, siis seadis kuningas oma hobuse sammud kiriku poole.

Peatanud kiriku kõrval asetseva õpetaja Reiner Brockmanni maja ees hobuse, hüppas kuningas sadulast ja jättes Karl Kasper Wrede hobuseid valvama astus ta ise kirikumõisa uksest sisse.

Kirikumõis oli aga jäetud sõdureist tühjaks peamiselt seepärast, et ta oli kaunikesti väike ning sinna ei võidud õpetaja suure pere tõttu majutada kuigi palju mehi; kuid ka ohvitserel enestel ei meeldinud elada külg külje kõrval õpetajaga, sest siis oleksid nad pidanud elama õige vaikset varjuelu, sest kuningas võttis õpetajate kaebusi üsna tõsiselt ning karistas eksijaid õige rängasti, nagu seda oli juhtunud Narva alla minnes Haljala kiriku õpetaja kaebuse puhul.

Kui nüüd kuningas astus üle õpetaja Reiner Brockmanni läve, oli hingekarjane parajasti laua ääres kirjutamas. Pidades sisseastuvat kuningat ta lihtsa mundri pärast harilikuks ohvitseriks, palus õpetaja tal istuda, sest temagi soovis nüüd meelsasti enese juurde öömajaliseks mõnd ohvitseri, et kuulda, kuis Narva all vaenlast õige häbistaval kombel oli löödud. Kuningas aga palus hingekarjaselt andestust nõnda hilise tülitamise pärast, mis olevat tulnud sellest, et ta olles eksinud teelt ei oska enam oma peatuspaika tagasi minna.

— Olen rõõmus, kostis hallijuukseline õpetaja Reiner Brockmann oma suurte kulmukarvade alt ku-

ningale lahkesti otsa vaadates, — olen südamest rõõmus, et võin üht noort sõjapealikut enese juures näha. Tulete muidugi kogu selle suure väega Narvast?

— Narvast!

— Sellepärast, juba hommikust saadik kuulen kogu päev, kuis sõdurid mööda marssides ühtepuhku laulavad: Nüüd, poisid, edasi julgesti, Issanda Jumala nimel..!

— Rootsi sõdurilaulus esineb alati jumalasõna, kostis kuningas, — sest meie sõdurid sõdivad ikka Jumala nimel, Jumala, kes on neile igal pool saatjaks ning abimeheks; ja seepärast ei ole terves maailmas teist rahvast, keda vapruses võiks rootslasiga võrrelda! lõpetas kuningas ägedalt.

— Tõsi, noor sõber, see oli hästi öeldud, sõnas õpetaja liigutatult, — sest mis annab inimesele veel enam vaprust kui mitte usk oma Jumala sisse?!

Nüüd palus hingekarjane oma külalisel istuda, mida see ka meelsasti tegi, kuna aga krahv Karl Kasper Wrede jäigi välja hobuste juurde seisma.

Õpetaja tuba valgustasid kaks jämedat rasvküünalt, mis vasklühtreis rahulikult põledes heitsid valgust laua kohal seinal rippuvale Õnnistegijat kujutavale suurele pildile.

— Nii noor pealik, imestus nüüd õpetaja kuningat lähemalt silmitsedes, — aga juba taplustulest läbi käinud! Ja siis veidi vallatuma häälega: — Aga Narva all peksite venelasi küll päris armetul kombel kohe, nõnda et nad, suutmata vastu panna, olevat joosnud nagu lambakarjad laiali, olgugi et neid olnud mitu korda enam kui meie kõrgestikiidetud kuninga vägesid!

— Jumal on ju alati meiega!

— Vaat see on õieti öeldud, noor sõber, see on õigus, et ilma Jumala abita on inimeste vaev päris tühine ettevõtmine, kostis õpetaja. — Kuid mina olen kuulnud räägitavat ühest säärasest sõjapealikust, kes olles uhke oma vägevuse üle olevat alati enne lahingut hoobelnud, et kui nüüd Jumal taevas jääks erapooletuks, siis löövat ta oma vaenlast päris kindlasti!

— Ometi polnud see sõge mees rootslane?! päris kuningas sattudes märgatavalt ärevusse.

— Ei, jumal tänatud, ta oli prantslane, kuid siiski üks suur ning tark väepealik.

— Olgu ta nõnda suur ning tark kuitahes, kuid oma rahvale on ta kindlasti suureks häbiks, sest Jumala abita on inimene armetum kui kõige viletsam putukas!

— Täiesti õigus, noor sõber, targasti öeldud, sõnas õpetaja püsti tõustes ning surudes liigutatult kõneleja kätt, teadmata, et ta ees istub kuningas ise, kelle kätt ta tõttab suruma, — Jumala abita on inimene armetum kui kõige viletsam putukas!

Kui siis õpetaja oli uuesti võtnud laua ääres istet, sõnas kuningas lastes pilgul toas ringi liikuda:

— On teie kirikul ka suur kogudus?

— Saksa kogudus on väike, kuid maarahva oma on tõesti suur! seletas õpetaja üsna lahkesti.

— Kuidas saksa ja maarahva kogudus? päris kuningas arusaamatult.

— Aadliseisuse ja talupoegade kogudus!

— Aadli ja talupoegade, imestus kuningas veel enam, — kas nad siis isegi jumalateenistusel ei sobi ühte?

— Maarahvas kõneleb ju hoopis teist keelt, seletas õpetaja, — talupojad on siin eestlased!

— Õigus, andestage mu eksitust, kostis kuningas punastudes.

— Maarahva kogudus on mul väga suur, jätkas õpetaja katkestatud seletust, — pealegi pole jumalasõna kuulutamine siinsele maarahvale kuigi kerge; oleks neil vähemalt oma piibelgi olemas..!

— Kuidas, kas siis eestlasil polegi oma piiblit?

— Ei, siiamaani küll mitte! kostis õpetaja raputades pead.

— Kuis on see võimalik, et ühel kristlikul rahval pole oma emakeelset piiblit, imestus kuningas püüdes varjata oma meelepaha, — kust siis nemad loevad jumalasõna?

— Vähesed katekismused on ju olemas, kuid piiblist kuulevad nad ainult nõnda palju, kui ma jutluse tarvis suudan neile tõlkida! Näete siin, ja võttes laualt pooleldi täiskirjutatud paberipoogna ulatas õpetaja selle oma külalisele, — siin ongi mul maarahva keelde tõlgitud teise kuningate raamatu kuuenda peatüki lõpp, mida kantslijutluses neile ette loen.

Võtnud hingekarjaselt täiskirjutatud paberilehe, hakkas kuningas seda silmitsema, kuid eestikeelseist sõnadest mitte aru saades ulatas ta paberipoogna õpetajale tagasi, öeldes seejuures nagu pooleldi ette heites:

— Et piibel pole seni veel eesti keelde tõlgitud, siis see on suur patt selle rahva vastu!

— Armas noor sõber, kostis õpetaja selgituseks, — maailmas ei sünni ju kõik mitte nõnda, nagu seda nõder inimene tahab või arvab! Küllap piibel oleks vahest tõlgitud juba ammu, kuid konsistooriumil puu-

dub selleks vajalik raha. Ja et piibli trükkimine läheb väga kalliks, siis ei suuda teda maarahvas ka osta!

— Kas siis eestlased tõesti on nõnda vaesed, et isegi pühakirja ostmiseks ei jätku neil raha?

— Mõned neist vahest suudaksid osta, kuid suur enamik kindlasti mitte!

— Kuid sellele vaatamata tuleb piibel paratamatult tõlkida ning selle rahva tarvis trükkida, sest muidu elavad eestlased ju täielikult vaimupimeduses!

— Sääraselt olen mina juba ammugi mõtelnud, kostis õpetaja Reiner Brockmann meelekibedusega, — kuid armas noor sõber, see ettevõtmine pole mitte kerge, ta nõuab määratu suuri kulusid ja vaeva, nõnda et vahest kulub veel koguni aastakümneid, ennegu ükskord saame eestlastele piibli.

— Aastakümneid, imestus kuningas, — kuid mida siis seni on selle heaks tehtud?

— On kõneldud ja arutletud... kostis õpetaja laiutades käsi.

— Ainult kõneldud ja arutletud, kordas kuningas varjatud meelepahaga, — ja seepärast polegi piibli tõlkimiseni jõutud!

— Ei, Tallinna konsistoorium on siiski midagi teinud, noor sõber; — Uue Testamendi tõlkeid on tehtud koguni mitu, ja isegi meie õnnis kuningas Karl Üheteistkümnes oli tema trükkimiseks kulusumma lubanud, kuid...

— Kuid, kordas kuningas, — miks siis eestlastel teda veel pole?

— Konverentsid, armas noor sõber, piibli väljaandmise konverentsid on seni olnud kõige selle takistajaiks, nii häbi kui mul sellest pole ka rääkida, sest mit-

med vaimulikud aukandjad pole Lindenhofi, Pillistvere ja ka Tartu konverentsidel leidnud ühist keelt ning nende tahtmised ja soovid piibli väljaandmisel on läinud üksteisest mitmeti lahku, sest seda, mida üks kiidab heaks, laidab teine päris suure suuga.

— Kuidas, ja kuninga meelepaha üha kasvas, — kes on need sõgedad mehed, kes eesti rahva eest varjavad vaimuvalgust?

— Ega nad seda omast südamest ei tahagi varjata, kuid igaüks nõuab ainult seda, mida tema peab õigeks, saates üksteise peale isegi kaebusi Stokholmi. Endine kuningas võttis asja küll oma südame lähedaseks, kuid temal oli raske otsustada, et kel siin on õigus ja kel seda mitte pole.

— Aga praegune kuningas..?

— Meie praegune kõrgestikiidetud kuningas pole vist saanud veel mahti sellega tutvuneda, sest nüüd, millal vaenlased talle igalt küljelt kallale tungivad, on tal sõjatee jalge all ning tal tuleb tähtsamategi asjade üle aru pidada!

— Ka see on tähtis! sõnas kuningas.

— Tahame loota, ohkas hingekarjane, — et meie praegune kõrgestikiidetud kuningas saab sellegi poolest kõndima oma õndsa isa jälgedes ning oma alamaile vaimuvalgust kõvasti taga nõudma!

— See peab olema meie kuninga esimene kohus! sõnas kuningas ägedalt.

— Selles pole ma kunagi kahelnud, et kuningas oma armu läbi seda ettevõtmist ei toeta, kostis Reiner Brockmann, — kuid kust võtame piibli tõlkimiseks säärase paraja mehe, kelle keel on nõnda kindel, et see oleks igaühele meeltmööda?!

— Aga eks teilgi ole eesti keel päris selge?! arvas kuningas.

— Eestlaste seas olen üles kasvanud, enam kui pool eluiga pidanud neile kantslijutlusi, nagu seda on teinud mu õnnis isagi, ning kõigega olen seni tulnud päris hästi toime!

— Aga kui teie ise võtaksite selle tõlketöö ette?

— Mina, ja Reiner Brockmann raputas oma halli pead, — ei, noor sõber, see nõuab pikka tööd, ja seepärast kahtlen, et kas mul enam ongi niikauaks elupäevi antud; pealegi hakkavad ka silmad muutuma mul töntsiks. Kuid Tallinnamaal ja ka mujal peaks ikkagi leiduma tublisid töömehi Issanda viinamäel, kes piibli tõlkimisega peaksid õige lahedasti toime tulema, kui selleks ainult raha jätkuks!

— Selleks peab raha alati jätkuma! ütles kuningas tuliselt.

Nüüd vaatas õpetaja Brockmann oma külalisele õige teraselt otsa ja temas tekkis koguni kahtlus, et kas ta siiski pole mõni suur sõjapealik, et ta nõnda julgesti kõneldes ütleb ikka, et peab ja peab..! Kuid siiski tundus säärane oletus õpetajale täiesti võimatuna, sest suure sõjapealiku jaoks oli ta külalise munder koguni lihtne ning ka ta ise selleks liialt noor.

Äkki aga kriuksatas uks ning õpetaja emand astus vaikselt oma abielumehe töötuppa, tahtes öelda, et kogu pere istub juba õhtulauas, oodates tedagi sinna. Kuid nähes nüüd oma mehe juures külalist jäi ta lävele kaheldes seisma.

— Tulid mind õhtulauda kutsuma, mu armas, sõnas õpetaja oma emanda poole pöördudes; — kuid et

mind on külastamas lahingust tulnud noor vapper sõjamees, siis kata meile laud...

Nüüd tõusis kuningas, et jättes õpetajaga jumalaga lasta tal rahulikult minna oma perekonna keskele õhtust sööma, kuid Reiner Brockmann surudes teda tagasi toolile ütles nõnda:

— Ei-ei, noor sõber, enne maitske ka minu rooga! ja siis oma emanda poole pöördudes: — Kata meile mõlemaile siiasamasse laud!

Kui siis õpetaja emand oli läinud oma mehe soovi täitma, ütles Reiner Brockmann uuesti kuninga poole pöördudes nõnda:

— Armas noor sõber, ärge imestuge, et lasen laua katta minu töötuppa, kuid uskuge, mul on noored tütred, neli tütart on mul, ja see ei ole mitte hea, kui nad istuvad noore sõjamehega ühes lauas — nii aga on parem neile ja ka teile enesele, kuna nad on mul kasvatatud kristlikus vaimus!

Säärane avameelne seletus oli kuningale üpris meeltmööda, ning nähes õpetaja Brockmannis tõsist ning ausat meest võttis ta tema kätt surudes öelda:

— Uskuge, sellega tegite mulle tõesti heameelt!

Ja kuningas oligi rõõmus, et tal ei tule hakata istuma ühes lauas noorte neitsidega, kelle lähedust ta alati pelgas.

Kui siis õpetaja töötoas oli väike laud roogadega kaetud ja kuningas hammustanud prae küljest esimese suutäie, sõnas ta üllatunult:

— Aga see on ju koguni karupraad!

— Täiesti õigus, noor sõber, kostis Reiner Brockmann naeratades, — see on minu enese lastud karu kints!

— Siis olen ma ju karukütiga kokku sattunud! ja kuninga üllatus oli üpris suur.

Nüüd tunnistas õpetaja, et aeg-ajalt käib temagi metsades püssiga hulkumas, öeldes seda lõpetades nõnda:

— Olgugi et Jumal on loonud ka metsloomad, kuid ühtlasi on ta määranud nad inimesile peatoiduks, nii et seepärast ei tohiks nende laskmine olla ka hingekarjasele patuks!

— Ei-ei, egas ma seepärast ei imestunud, ruttas kuningas omakorda seletama, — mind see ainult rõõmustab, et siin Põhja-Tartumaal puutun kokku karukütiga, ja ta jätkas isuga söömist. — Ka minus võite näha kütti, kes on tosinkonna karusid maha lasknud.

Alles nõnda noor ja juba tosin karusid, mõtles õpetaja omaette vaikselt naeratades, sest ta pidas seda noore inimese tühiseks hooplemiseks, andes aga säärase kelkimise oma südames talle andeks, sest lõppude lõpuks polnud ju temagi silmis selles midagi paha, kui noor inimene vähe kelgib. Siis aga hakkas ta oma karuküttimise lugu lähemalt seletama:

— Jah, see karu, keda nüüd sööme ning mis praegu toidab ka mu perekonda, oli ütlematult suur metsaline, peagu härja kõrgune, kuna ta möirgamine oli lausa kohutav. Kui ta aga oma koopast mulle vastu astus, siis õnnestus mul ainsa lasuga ta maha kõmmutada. Ja jätkates jutustamist seletas õpetaja, kuis ta sulane leidnud metsast karukoopa, ja kuis nad siis järgmisel päeval võtnud metsalise laskmiseks teekonna ette. — Kui sulane oli mind koopa ette toonud, siis mõtlesin kohe oma südames, et siin peaks õige suur mesikäpp puhkama, sest liialt vägevasti tõusis ta koo-

past hingeaur, jutustas õpetaja ikka enam vaimustusse sattudes. — Algul hõiskasime sulasega mitu korda, et hurjah peletist, roni välja! enestel aga püssid ja hargid käepärast valmis. Kuid metsaline oli juba jõudnud vajuda talveunne ega liigatanudki oma pesas. Võtsin siis vöö vahelt püstoli ning põletasin ta väljapeletamiseks paugu otse koopa suust sisse. Õnnetuseks või õnneks, kes sedagi teab, tabas mu püstoli kuul täpp-täpilt ta ninaotsa, ja nüüd karates vihase urinaga koopast välja ajas ta end tagumistele jalgadele püsti, ulatudes seejuures peagu paar korda üle mu pea, tahtes kohe tormata kallale. Ja nüüd ilma et enam oleksin leidnud mahti karata kuhugi puu taha varjule, põletasin talle laengu vastu vahtimist. Nagu tüvest murdunud puu või määratu suur ront kukkus ta sammu pealt kõvasti mütsahtades maha, kuhu jäigi surnult lamama. Ta nahk ripub mul praegugi veel lakas, nii et kui mõni teine kord juhtute tulema, siis võiksime teda vaadata.

Kuuldes säärast põnevat karuküttimislugu sattus kuningas sellest nõnda suurde vaimustusse, et ta viivuks unustas kõik oma rügemendid ja muud valitsejamured, kuna aga väljas külmetav krahv Kasper Wrede ei tulnud tal hoopis meeldegi, ning avaldas soovi, et juba lähemail päevil võtaks õpetaja koos temaga ette karuküttimisteekonna.

— Seda võime ju teha, siinseis Laiuse metsades karusid juba leidub, sõnas õpetaja; ainult enne pean saatma sulase metsadesse luurama, ja kui ta leiab karukoopa, siis olen südamest rõõmus koos teiega jahile minema, sõnas õpetaja. — Kuid kaugel siis noor pealik ise praegu korteris asub?

— Mitte väga kaugel, kostis kuningas, — vanas lossis!

— Lossis, siis tähendab, et otse kuninga peakorteris?!

Kuningas noogutas, ja siis tahtes sellest enam mitte kõnelda hakkas ta õpetajalt pärima teateid siinsete jahimaade kauguse üle. Kuid enne kui Reiner Brockmann suutis midagi veel vastata, tõugati ta toa uks mürtsatades lahti ning vaevu täisikka jõudev heledajuukseline neid jooksis hüüdega tuppa:

— Isa, õues seisab kahe hobuse vahel keegi traguniohvitser, kes näib olevat juba külmunud kangeks, sest ta ei suuda enam ühegi mõistetava sõna vastamiseks suud liigutada!

— Aga armas laps, ja suudelnud oma tütart otsmikule, osutas õpetaja püstitõusnud kuningale, — see tragun, kellest praegu räägid, võib ainult olla selle härra teener, aga mitte ohvitser!

Alles nüüd märkas õpetaja tütar pooleldi varjus seisvat külalist, ja ta kohmetus, kuna aga kuningas püüdes varjata oma meelepaha, mida neitsi ootamatu ilmumine oli temas tekitanud, tegi ta ees vaikse kummarduse. Kuid õpetaja tütar suutes end aga siiski kiiresti koguda ütles talle nõnda:

— Härra, ärge laske oma teenril külmuda surnuks, teda läheb teil ka edaspidi vaja; temalgi on samasugune hing sees nagu meil kõigil!

— Meie ratsutame ju kohe edasi, kostis kuningas uuesti kummardudes, ja tegi seda veel mitu korda, et varjata ärevust, mida neitsi lähedalolek temas tekitas.

Kui ta aga tahtis lahkumiseks hakata jumalaga jätma, hüüdis õpetaja tütar valjusti:

— Ei-ei, härra, kes teie ka pole, kuid enne laske oma teenril soojas toas veidigi toibuda!

— Siiski, mademoiselle, peame sõitma! kostis kuningas ikka uuesti neitsi ees kummardudes.

Et külaline siiski tahtis lahkuda ning näis olevat sellega koguni ülepeakaela ruttamas, siis võttes lühtri tuli õpetaja talle teed valgustama läbi pimeda esiku.

— Seega jääb nõnda, sõnas kuningas sadulasse karates, — et kui karukoobas on leitud, siis lähme küttima!

— Ja-jah, ikka nõnda, kostis õpetaja kohmetult, — aga ma ei tea ju teie nime ega oska teid enam leida!

Kuningas, kes mitte tahtes oma tõelist isikut avaldada ei tahtnud ka sellele ausale mehele väärnime öeldes valetada, laskis paista, nagu ei märkakski ta õpetaja küsimust, hüüdes jumalagajätuks:

— Eesti rahva piibli üle kõneleme aga veel edaspidigi!

Kui siis ka pooleldi kangeksülmunud Karl Kasper Wrede oli suuri vaevu roninud sadulasse ning kuningas pidi juba kannustama hobust, tuli tal äkki meelde, et ta ei tunne ju veel ikkagi lossi juurde viivat teed, olgugi et ta just sellepärast oli astunudki õpetaja majja.

— Lähete seda teed mööda edasi kuni ristteeni, kus siis pöördute paremale, ei ole kaugel! juhatas õpetaja.

Kannustades hobust kappas nüüd kuningas kiiresti ees, kuna aga Karl Kasper Wrede püsides suure pin-

gutusega sadulas järgnes talle väikesel vahemaal; ta jalad olid külmetamisest nõnda tuimad, et ta ei tunднudki nende asetumist jalaraudadesse. Kuupaistesel ööl, mis lumesaju lakates oli nüüd ütlematu selge, leidsid nad lossi õige peatselt üles.

Peakorteris oldi aga kuninga kadumise pärast tõsiselt mures, ning vahepeal oli mitmeid käskjalgu rügementide asupaikadesse ja lähematesse mõisadesse tema otsimiseks laiali saadetud. Kuid nüüd kuninga tagasi ilmudes muututi peakorteris jällegi rahulikumaks ning isegi Pompe ja Snushane lakkasid ulgumast.

Peatselt heitis kuningas ja ühtlasi kõik ta lähemad kaaslased ööpuhkuseks magama, kuna ainult vahisõdurid jäid erkalt ümber lossimüüride kõndima, nii et öövaikuses oli kogu aeg kuulda, kuis lumi krudisedes kiunus nende raskete sammude all.

2.

Iga päev küdesid peakorteri majade kaminad, kus tuli aina pragises ning praksus, levitades ka kuninga tubades hubast soojust, mida tundes oli õige mõnus sirutada luid ning piiluda läbi pooleldi jäätunud akende välja, kus võimutses pakane.

Kuninga korralduse järgi püüti ka sõdurite eest nüüd igati hoolt kanda ning muretseda neile vajalikul määral moona, mida suurtes pikkades voorides veeti Tartumaa südamest Laiusele kokku. Ka Tartu linn pidi seejuures andma oma osa — igal nädalal viiskümmend vaati pruulitud õlut ja küpsetama leivaks viiskümmend tünni jahu, kuna aga kõik linna kingsepad pidid sõjaväele saabaste tegemisega hoolega ametis olema.

Kuid vaatamata kõigile kokkuveetavaile moonavaradele oli neist alati puudus, sest säärane suur sõjavägi sõi ju koletu palju. Olgugi et sõjapidamiseks oli kuningal neist vägedest, mis tal Laiuse ümbruses parajasti talvitasid, suur nappus, siis ometi oli neidki nüüd

siin raske korralikult ning parajal määral moonastada, kuna ka sooje talvrõivaid polnud peagu olemas. Tundes tihtigi nälga ja kannatades külma käes oli sõdureil raske panna vastu tõbedele, mis tikkusid neile ikka suuremal määral ligi, murdes mehi jalust maha nagu loogu, nii et peatselt olid kõik külad haigeid sõdureid kubinal täis.

Sõjaväe moonastamise mure oli kuningas jätnud kindral-adjutant Lagercrona hooleks. Kui siis aga kaugemalt juurdeveetavast moonast ei juhtunud kõigile jätkuma, pani kindral Lagercrona ümberkaudseile külaelanikele suured sõjamaksud ning rängad moonamäärad peale. Et aga talupojad ei suutnud neile pealepandud määras kõike anda, siis laskis kindral Lagercrona võtta neilt vägisi heinu, õlgi, tapaloomi, vilja, leiba, saapaid, kasukaid ja igasugust muud vara. Kuid nagu mitmed keeled teadsid salamahti sosistada, ei saanudki nälja ja külma käes kannatav sõjavägi sääraseist pooleldi vägivallaga võetud moonatagavaradest suurt abi, sest kindral-adjutant Lagercrona olevat osanud kõigest sellest tarvitada suure osa ka enda kasuks.

Lõpuks läks aga ülemäärane kitsikus sõdurite seas nii suureks, et nälg kihutas neid pooleldi salaja, aga ka pooleldi vägivaldselt asuma omal käel talupoegade vara kallale, võttes sealt, kust aga midagi oli veel lahtiselt saada. Kui aga mõned talupojad hakkasid kaitsma oma vara, muutusid nad tihtigi nende vastu nõnda ülbeiks, et hakkasid neid lausa päise päeva ajal riisuma. Ja siis kuuldus ühelt kui ka teiselt poolt küladest nuttu, et sõdurid pole talupoegadele mitte kasuks, vaid lausa õnnetuseks kaelas. Kuid kindlasti po-

leks olnud säärast õnnetust ning häda, kui paljud kortermeistrid oleksid vähem mõtelnud oma kasudele. Pealegi juhtub sõjarahvaga õige tihti nõnda, et kui ta viibib taplusis ning on sõjaraskustega koormatud, siis on ta alati mõistlik ning piskuga leppiv, kui aga tal juhtub olema laisklemise aeg käes, siis läheb ta ulakaks ning meeletust vallatusest isegi ülbeks.

Algul ei teadnud kuningas kõigist neist sõjameeste üleannetusist midagi, sest kõike seda püüti tema eest hoolega varjata ja pealegi ei tihanud keegi minna talle kaebama, olgugi et ta hool ning sõprus kuulus suurel määral ka talupoegadele ning ta armastas neid koguni enam kui ärahellitatud linlasi. Tihti kargas ta hobusele ning ratsutas mööda külasid ringi, et vaadata oma silmaga, kuis elavad ta sõdurid ja et kas nad ei tee talupoegadele liiga. Kuid tema silmapaarist ei piisanud ju kõikjale.

Siis aga saabusid jõulupühad, mida ka peakorteris pühitseti. Sel puhul laotati kuninga elamu saali põrandale õige paksult õlgi maha. Jõulujumalateenistus peeti vanas pooleldi lagunenud lossikabelis, kus sõjaväe õpetaja Nils Rabenius pidas jutluse, kusjuures kuningas koos ta lähemate kaaslastega laulis: Nüüd paistab meile kaunisti, see koidutäht nii selgesti..!

Pärast jumalateenistust koguneti aga kuninga juurde saali, kus hakati jõuluõlgedel hullama, hüppama ja tantsima, kõige lõpuks aga mängima ringmänge. Sel puhul joodi ka veidi suuremal määral õlut, mida aga lähemast ümbrusest polnud kuskilt saada, vaid seda tuli juurde vedada koguni kaugemalt, kus talupoegi polnud nõnda suured maksumäärad koormamas.

Samal ajal kui koos kogu kristliku maailmaga pühitseti Laiusel jõulupühi, liikus ooberst Stenbock mõnesajamehelise salga eesotsas Peipsi järve idarannikule, et uurida Oudova ümbrust. Olgugi et vali külm oli juba tõmmanud järvele jää, liikus Stenbock koos oma meestega siiski piki Peipsi põhjakallast üle Vasknarva, vedades ka mõningaid suurtükke kaasa.

Kuningale aga hakkas nüüd paljude suurte riikide valitsejailt saabuma ta võitude puhul hulganisti õnnesoove, kusjuures teatati, et kui sõnum Narva lahingu võidu üle oli saabunud Pariisi, siis olevat seal rahvas hakanud tänavail kisama: „Vive le roi Charles!". Peatselt saabus kuningale õnnesoov ka Türgi valitsejalt, kes soovides õnne uuteks võitudeks kinnitas, et temale tegevat alati erilist rõõmu ka tulevikus saada kuulda, mida säärane noor härra Allahi abiga suudab korda saata.

Kuid kus on rõõmu, seal ei puudu ka kurvastus: plekiline soetõbi murdis nüüd mitte ainuüksi sõdureid ja lihtsaid talupoegi, vaid ta leidis ka ohvitseride sekka teed. Ja nii pidi otse pärast uusaastat surema ka kuninga kammerhärra Karl Kasper Wrede, keda kuningas, kes 29. detsembril oli koos kindral Rehnschiöldiga asunud uurima Venemaa lõunapoolset piiri, ei saanudki enam elavana näha.

Otse uuel aastal, kui kuningas viibis veel ikkagi uurimiskäigul, jõudis ooberst Magnus Stenbock tagasi, ilma et ta oleks vaenlaste poolel suutnud midagi korda saata, sest venelaste majad olid olnud kõik tühjad; lõpuks aga, olles kohanud paarituhandelist venelaste salka, olid need rootslasi nähes põgenenud. Tulles tagasi sõjasaagita, oli ooberst Stenbock seeüle üpris

kuri, kuna aga ihukaitseväe kapten vabahärra Posse leidis nüüd paraja aja talle pilgates ütelda:

— Noh, Magnus, sa ei saanud siis ka sel korral raha!

Ooberst Stenbock, olles tublisti külmunud nagu enamik ta sõdureid ja ohvitseregi, ei mõtelnud nüüd aga enam millelegi muule kui ainult soojale toale.

Peatselt saabus ka kuningas tagasi Laiusele, kuid tema juures polnud külmumist üldse märgata, vaid koguni järgmisel päeval asus ta ringi sõitma mööda külasid, et vaadata oma sõdurite eluaset neis mustades suitsupesades, nagu nüüd nimetati talutaresid ja saunu, kus sõdurid lamasid külg külje kõrval haigetena maas.

Onniukse avades astus tahmunud tarre ikka esimesena kuningas ise, kuna ta kõrval tormasid sisse kaks keskmist kasvu koera — Pompe ja Snushane, kes lossis lamasid ikka sinise siidvaibaga kaetud sängis, olgugi et nad jooksid ringi mööda talutarede muldpõrandaid.

Pugenud jällegi läbi madala ukse ühte säärasesse suitsupessa, nägi kuningas ainult põhkudel lamavaid sõdureid, kes kange palaviku käes ägasid ja oigasid, kuna nende eluruum oli täis läpastunud õhku.

— Aga mehed, teie lämbute siin õhupuuduse kätte, sõnas kuningas jättes tareukse lahti, kust nüüd külm sisse tungides täitis toa tiheda aurupilvega.

— Külm, külma tuleb, pange uks kinni! hakkasid haiged ning surijad kaeblikult hädaldama.

— Siiski on parem külma kätte surra kui õhupuuduses lämbuda! sõnas seepeale kuningas ja tuli säärasest tõbistega täidetud suitsupesast välja.

Nähes hädaldavaid tõbiseid ning surijaid, täitus kuninga süda alati meelepahaga; ta tundis koguni jälestust kõigi sääraste inimeste vastu, et nad ei osanud mõistlikult surragi, vaid püüdsid igati oma häda rõhutades otsida teistelt kaastunnet. Kuningas aga hindas mehist meelt üle kõige ning tahtis näha, et ka surijad vaataksid surmale julgesti näkku.

Teises talumajas, kuhu kuningas seejärel sisse astus, lamas lavatsil keegi ohvitser, kes koos Stenbocki salgaga oli käinud vaenlase luuramiseks Peipsi taga. Oudova all oli ta aga külmetanud oma varbad, mis nüüd kõik mädanedes tekitasid talle nõnda suurt piina, et ta ööd ja päevad läbi oma oigamisega ei andnud enam kellelegi unerahu.

— Aga armas sõber, mis on sul viga, et nõnda hullupööraselt hädaldad? päris kuningas jäädes tõbise lavatsi kõrval peatuma.

— Oh-oh-hoo, majesteet, külmavalu on hirmus, oigas ohvitser, — külm on võtnud mul kõik varbad!

Säärase hädaldava ohvitseri nägemine täitis aga kuningat suure meelepahaga, nii et ta kostis talle koguni nõnda:

— Ainult varbad, armas sõber, kuid seepärast ei tarvitseks sul veel hädaldada nagu vana naine. Hiljuti nägin üht ohvitseri, kel külm oli võtnud mitte üksnes varbad, vaid koguni terve jala kuni põlveni, nii et saabast ei saadudki ilma selle lõhki lõikamata võtta tal jalast; kuid tema ainult naeris ning olles seeüle ütlemata lõbus lubas koguni minna talupoja pulma tantsima!

Ohvitser vaikis, vahtides ainult ahastava pilguga oma kuningale otsa. Kuningas aga, tahtmata enam

näha säärast hädaldajat, kes isegi haigusele ei suuda kangelasena vastu panna, tuli sellestki majast tusasena välja. Hüpanud sadulasse, ratsutas nüüd kuningas Kivijärve mõisa, kus asus krahv Karl Piper oma kantseleiga.

Teedel oli nüüd näha palju liiklejaid, kusjuures enamikus olid need kõik pikajuukselised ning viletsasti rõivastatud talupojad, kes ei teadnud arvatagi, et neile vasturatsutaja on kuningas ise. Kuid aeg-ajalt kohtas ta ka pikki moonavoore, mis vedasid heinu, viljakotte ja õllevaate.

— Pompe, Snushane — hopp! ja ta kihutas üle lumiste väljade jällegi edasi, kusjuures koerad ruttasid kilgates talle järele.

Et kuningas armastas juba lapsest saadik koeri ja hobuseid, siis ratsutas ta nüüd päris sihitult mööda lumiseid lagendikke edasi, kuna aga koerad püsisid suust lotendavate keeltega tal vahetpidamata kannul.

— — — — — — — — — — — — —

15. jaanuaril aastal 1701 peeti Narva võidu puhul kogu Rootsi riigi kirikuis tänupüha. Seepärast kõneles kuninga vägede suurest võidust ka õpetaja Reiner Brockmann Laiuse kiriku kantslist, ülendades südamlike sõnadega kuningat taevani:

— Armas maarahvas Laiusel, ka sinule on nüüd Jumal lasknud paista kolmekordse päikese läbi oma ausära, et sa võid oma kaela painutada niisuguse kuninga alla, nagu seda on meie kõrgestikiidetud vägev Rootsi kuningas Karl Kaheteistkümnes. Otsekui põhjamaa noor lõvi on ta tormanud oma pesast vaenlaste hulkade kallale ning seega sindki, armas maarahvas, võtnud kiusamisest päästa, tuues vaenlasele ki-

bedat hukatust, ning on sundinud teda suure häbiga lahkuma. Ja nüüd tahame meie siinsamas pühas kojas talle tõotades öelda nõnda: meie tahame oma kuningale olla truud ning sõnakuulelikud lapsed, meie tahame tema järel kõndida igale poole, kuhu ta aga iganes meid viib! Jah, lasku Jumal ise Rootsi riigi au ja vägevust seista liigutamatult nagu Põhjanaela, ja tema sära ärgu kustugu iial, nõndasama nagu ei kustu kunagi taevase tähe sära..!

Samal ajal, millal õpetaja Reiner Brockmann kantslis nõnda kõneles, asusid kirikuuksele nekrutite püüdjad, kes jäid seal ootama jumalateenistuse lõppu.

Kuna vaenliku Pohlamaa kuninga väed olid veel purustamata, siis oli Rootsi kuningal vaja sõja jätkamiseks ikka suuremal määral vägesid. Sõdureid oli tal aga selleks üpris väheselt saada, sest Rootsi maa oli inimeste poolest kaunikesti kehv, nii et korralikul viisil nende võtmisega ei saadud kunagi rügementides nende arvu vajalikul määral täis. Kuningas aga, olles vahepeal käinud piiril selle kaitsega tutvumas, pidas vajalikuks, et kevadel ta vägede lahkudes jääks maha maakaitsevägi, kes hakkaks vaenlase uue sissetungi eest kaitsma riigipiiri. Olles aga näinud, kuis eestlaste rügemendid Narva all vaenlasega vaprasti taplesid, otsustas ta piirikaitseks moodustada eesti talupoegadest maamiilitsa rügemente ja pataljone, milleks tuligi nüüd hakata värbama noori ning tugevaid talupoegi. Ja seepärast nüüd nekrutitevõtjad ootasidki kannatlikult kirikuuksel, mille ees asetses siniste sõdurikuubedega täidetud vanker.

Pärast palvet ja koguduselaulu lõppeski kirikus jumalateenistus. Avanesid kirikuuksed ja inimesi hak-

kas sealt rüsinal välja tulema. Nekrutitepüüdjad, kelleks olid mõned vanad sõdurid eesotsas paari kaprali ja mõne mõisaametimehega, haarasid kohe nooremaist talupoegadest kinni, kiskusid neilt nende vammuse ning tõmbasid neile sinise rootsi sõdurikuue selga — ja seega muudeti mitte midagi karta teadev talupoeg otsekohe sõduriks, kel ränga nuhtluse ähvardusel polnud enam õigust heita eneselt seda kuube.

— Laske lahti, lahti! kisasid nüüd kinnivõetud talupoisid kirikuuksel.

— See on kuninga tahtmine ning seepärast ära tõrgu!

— Laske lahti! hüüti edasi.

Seal oli siis kuulda nuttu ja vandumist, sajatusi ja kaebeid — nutsid emad poegade ja mõrsjad peigmeeste pärast, keda nüüdsama veeti vägivaldselt soldatiks.

— Laske mind koju, laske koju — ema jäi seal surema..! palus üks kinnivõetud suur talupoeg, kusjuures pisarad ilmusid tal kartusest silmi, et äkki ei näegi ta enam oma surevat ema.

— Ei saa, ei tohi — kargad minema! ja talle aeti sinine sõdurikuub vägisi selga.

Äkki aga tõukas meeleheitele aetud vaene manulisest talupoeg esimese kinnivõtjaist pikali, rabas end teiste käte vahelt lahti ning kargas minema, heites samas ka sõdurikuue seljast.

— Pea, kuhu sa kipud, kisati ümberringi, — pidage ta kinni! ja sõdureid tormas põgenemapääsenud talupojale järele.

Muidu vahest poleks suudetudki teda tabada, kuid nekrutitepüüdjail olid seks puhuks ka ratsahobused

valmis: kähku hüpati neile selga, kihutati järele ning talupoeg võeti enne ta metsajõudmist uuesti kinni. Küll rabeles ning kakles talupoeg oma vabaduse pärast, kuid siiski ei suutnud ta ramm mitmele mehele vastu panna ning ta toodi tagasi; kuid nüüd mitte enam ainuüksi sõjateenistuseks, vaid ka rängaks nuhtlemiseks, sest nüüdsest oli ta juba ärakaranud sõdur. Verise ning purukspeksetud näoga jäi siis see talupoeg käsist kinniseotuna oma vangistajate keskele seisma, sülitades aeg-ajalt verd ning vaadates tumma ükskõiksusega pealt, kuis nekrutitepüüdjad jätkasid inimesjahti.

Need talupojad, kes aga olid õnnelikult pääsenud värbajate küüsist, samuti ka vanemad mehed, keda ei tahetudki sõdureiks võtta, sõnasid kiriku juurest lahkudes:

— Kurat ise mingu nüüd veel kirikusse, seal ei või enam keegi olla julge — ei õpetaja ega ka kuulajad!

Seekord oli kirikus Kurediku talu noorperemees Vaabo koos oma mõrsja Imbi, ema ja sulase Jaaguga. Et õpetaja oli lubanud neid enne esmakordset noorpaarina mahakuulutamist kirikulugemiseks käärkambris vastu võtta, siis jumalateenistuse lõppedes nad ei rutanudki kirikust lahkuma, vaid jäid rahulikult oma kohale istuma, et alles kiriku tühjenedes minna käärkambrisse. Ja see oli Vaabole õnneks, sest muidu oleks kirikuesisel hakatud vahest tedagi kimbutama, olgugi et ta ei kuulunud manuliste ning sulaste kilda, kelle seast just oligi käsk nekruteid võtta.

Küll põksus Vaabol süda enne õpetaja ette ilmumist sees, mõttes püüdis ta korrata kõiki päheõpitud käske

Lutheruse katekismusest ja ka seletusi pühast sakramendist. Imbi aga oli selle poolest muretum, sest Jumala pühad käsud olid tal juba ammugi peas ning ta võis üsna rahulikult katekismust seletada. Lugemine, see oli aga neil mõlemail selge, nii et ka Vaabo ei komistanud kirjatähti veerides.

Arglikult astus siis tulevane noorpaar, keda kirikukatsumise õnnestumisel pidi juba järgneval pühapäeval kantslist maha kuulutatama, käärkambrisse, kust kiriksand, olles jõudnud nende siiatuleku unustada, valmistus lahkuma. Nähes aga nüüd tüdrukut ja poissi kohmetult astuvat käärkambrisse, istus ta laua äärde ning käskis neil ukse juurest lähemale tulla.

— Olete siis ühiselt võtnud nõuks paari astuda ning muutuda kristlikuks abielurahvaks?! sõnas õpetaja Reiner Brockmann pärast lühikest vaikimist, jäädes tulijaile otsa vahtima.

— Nõnda oli meie kindel soov ning tahtmine, kostis esimesena Vaabo keerutades mütsi sõrmede vahel, kuna aga Imbi seisis korvikest käevangus hoides vaikides ta kõrval.

— Inimestel võib küll olla tahtmine ning soov, ütles õpetaja manitsevalt, — aga kas tal selleks alati ka vaim on valmis? Kui aga Vaabo ei osanud selle peale enam sõnagi kosta, siis lisas ta lahkemalt: — Eks vaatame siis järele, vaatame, kas olete end kristliku abielurahva kohaselt ette valmistanud ning kas teil leeriõppusest on ka midagi jäänud meelde, ja ta ulatas lauluraamatu Vaabole lugemiseks.

Köhatanud kurgu hästi puhtaks, hakkas Vaabo veerima lauluraamatust sõnu, muutudes seejuures kordkorralt punaseks või jällegi kahvatudes näost valgeks,

nõnda kuis tal üksiku sõna kokkuveerimine õnnestus. Kui aga lugemise kord jõudis lõpuks Imbi kätte, siis tegi ta seda nii suure soravusega, et isegi õpetajal andis seeüle imestuda.

— Hästi loed, laps, loed hästi, kuid vaatame nüüd ka, kuis su käsutundmisega on lugu. Ja ta laskis Imbil korrata peast kõik kümme käsku.

— Ka katekismust tunned hästi, laps, ülihästi, kiitis õpetaja, kui Imbi oli käskude kordamise lõpetanud, — kuid leeritamata ei saa ma sind siiski laulatada.

— Ma olen juba mineval kevadel leeritatud, kostis Imbi vaikselt.

— Seda olen juba kuulnud, laps, kuid sinu ütlemisest on ju ikkagi vähe, vaid mul peavad olema selleks kindlad tõendused!

— Ta kodukihelkonnast pole midagi saada, sest Jõhvi kirik on põletatud maha ning ka kiriksand ise on kadunud, söandas nüüd Vaabo öelda sõna oma mõrsja kaitseks.

— Sedagi ma tean, kuid leeritamata ei tohi..! ja siis jällegi Imbi poole pöördudes: — Pealegi pole sul teise kihelkonda elama asumiseks mõisalt luba!

— Ka Jõhvi mõisa pole enam olemas, kõik on ju laastatud maatasa, sõnas Vaabo jällegi vahele, — nõnda et tal pole kõiki neid tõendusi ja lubasid kuskilt saada, aulik õpetaja!

— Kõik see on ju õigus, kostis Reiner Brockmann, — ka pühakirjatundmine on teil selge ja kõik, kuid ometi ma ei tohi..!

Nukralt vaikis nüüd nii Vaabo kui ka Imbi, sest kui õpetaja ütleb, et ei saa ja ei tohi, siis on ju nende

mõistus siin täiesti otsas. Kuid siiski võttis Vaabo veel ohates sõnada:

— Kiriksand, ometi oleksime tahtnud heita paari, sest Kurediku talu vanaperenaine on juba muutumas põduraks, mina aga talu ilma perenaiseta pidada ei suuda!

— Aga poeg, sul polegi vaja teda üksinda pidada, peremees peabki olema perekonnaisa, abielumees ning tal peab olema palju lapsi; kuid meie omas kihelkonnas on ju tüdrukuid küll ja küll, võta neist perenaiseks, keda aga tahad, nõnda et sul sugugi ei pruugi hakata kaugetest kihelkondadest otsima enesele naist!

Imbi vaikis, muutudes häbi pärast näost punaseks, sest nüüd teeb ju koguni õpetaja ise Vaabole etteheidet, et ta tahab kaugelt võõrsilt tulnud tüdrukut hakata kosima.

— Jah, jätkas õpetaja, — Laiuse kihelkonnas on küllalt leeritatud tüdrukuid, too neist üks enesele perenaiseks, ja mina panen teid kohe paari, kuid võõra kihelkonna tüdrukuga on ilma loata raske, ja pealegi ei tea sa tema vanemaid, ei tea, kas ta ongi ausast perekonnast...

— Kiriksand, mina olen valinud ainult teda enesele mõrsjaks, kostis nüüd Vaabo ägedalt vahele, — ja kui teie meid paari mitte ei pane, siis lähen ma koos temaga Jõhvi kihelkonda ning jääme sinna elama!

— Aga Kurediku talu?

— Selle jätan maha!

— Aga kas sind Laiuse kihelkonnast ka välja lastakse? ja õpetaja hääl muutus ähvardavaks.

— Kui ei lasta, siis kargan minema, kuid oma mõrsjat ma maha ei jäta!

— Oled sõgedusest meeletu, mõtle, inimene, mis sa nüüd ise ka räägid? ja Reiner Brockmann oli muutumas tigedaks. — Ma näen, et see pole sinus enam vaga kristlik soov saada perekonnaisaks, vaid see on määratu suur jõle lihahimu, mis sinus selle tüdruku vastu on tärganud, ning et tema on suutnud sind oma kiimaluse võrkudesse kinni püüda!

Säärased õpetaja suust tulevad tigedad sõnad panid Imbi nõnda kohkuma, et ta pillas oma käevangus rippuva munadega täidetud korvikese potsatades põrandale, kuhu munavedelik hakkas läbi korvi voolama.

— Meeletu, mis sa nüüd tegid, kus olid su käed?! hüüdis kiriksand tõstes põrandalt munakollasest nõretava kompsu, — mis nüüd siin enam on, ainult selge munapask! ja võttes siis kiiresti riiulilt ristimisvaagna valas ta katkised munad koos koorte ja vedelikuga selle sisse, ise kogu aja torisedes: — On aga ka näpud, seda kompsukestki ei suuda hoida, ja ise tahad veel suure talu perenaiseks saada! Ja kui ilusad suured munad, mis aga kõik selle tüdruku palja hooletuse läbi on läinud hukka! ja ta noppis munavedelikult tühje ning purunenud koori, neid põrandale pildudes.

— Kiriksand, söandas nüüd Vaabo jällegi sõnada, sääraseid mune on meil kodus veelgi, nii et toome teile uued ning seega on see kahju õige kergesti tasutud!

— Toote uued, jätkas õpetaja torisemist, — kuid egas need munad seeläbi enam terveks saa!

Jällegi tuli Vaabol vaikida.

Lõpuks aga nähes, et õpetajalt pole neil loota enam ühtki lahket sõna, ütles Vaabo Imbit käisest tõmmates ning ukse poole nihkudes nõnda:

— Kui kiriksandal enam muud meile ütelda pole, siis võime siit lahkuda?!

— Mis, lahkuda, kuhu? ägestus Reiner Brockmann.

— Lähme mõnda teise kihelkonda, kus meid laulatatakse paari!

— Ah minema tahad karata, minema, ja õpetaja muutus üsna ägedaks, — aga kas sa tead ka, poiss, et ma võin koguni nüüdsama anda sind soldatiks?!

— Peremehi soldatiks ei võeta!

— Ei võeta, ütled sa, et ei võeta, aga mina võin seda teha, kas kuuled! Just praegu on nekrutivõtjad kirikuukse taga kibedasti töös, nii et mul tarvitseb ainult ütelda, ja nad on silmapilk siin ning ajavad sullegi sinise sõdurikuue selga!

— Peremehi ei tohi..! sõnas Vaabo jonnakalt.

— Aga kui sulle soldatikuub on juba selga tõmmatud, kas sa siis veel ütled, et ei tohi? Katsu sa siis seda kuube veel oma seljast heita!

Kuuldes säärast koledat ähvardamist muutus Vaabo suurest kohkumisest lausa valgeks, kuna aga Imbi luksus tasaselt nutta.

Teda, Kurediku talu peremeest, ähvardab õpetaja anda igasuguse õiguse vastaselt soldatiks, mõtles Vaabo suure meelekibedusega; ja seejuures ei kahelnud ta mitte sugugi, et õpetaja ei hakka oma ähvardust täide viima, sest Reiner Brockmann oli väga kindla sõnaga mees.

Kuid egas hingekarjastel pole kunagi nõnda vali süda, nagu nad seda oma sõnades näitavad. Ja nõnda oli nüüdki: kui Imbi ja Vaabo olid küllaltki kaua ahas-

tades seisnud käärkambris, sõnas õpetaja neile lõpuks nõnda:

— Olgu, et teie mitte meeletusi ei hakkaks tegema, siis tahan ma teid ikkagi paari panna. Kuid enne kui ma hakkan teid kantslist maha kuulutama, pead sina, mõrsja, ja ta vaatas Imbile tõsiselt otsa, — käima kolm päeva nädalas minu juures lugemisel, et võiksin sind leeritada ja armulauale võtta. Olgugi et see on küll kirikliku kombe vastu, kuid ma tahan olla teile teie tõsises ettevõtmises abiks, et seeläbi ühtlasi suureneks ka meie kristlik kogudus!

Seda kuuldes hakkas Vaabo nägu särama ning ta kummardus sügavasti kiriksanda ees, kuna aga Imbi tõttas suudlema ta käsi. Seejärel saatis õpetaja Reiner Brockmann nad käärkambrist välja, kus kirikulised veel ikkagi vaatasid ahastades pealt, kuis nende poegi ja vendi, kes olid jäänud soldativõtjaile õnneks, aeti suures trobikonnas kiriku juurest minema.

3.

Ühel jaanuarikuu päeval sai kuningas äkki teada, et Reiner Brockmanni sulane on pärast mitmekordseid luuramisi lõpuks sattunud Torma-poolsetes metsades karukoopale, kus metsaline rahulikult puhkavat talveund. Seejärel leppis ta õpetajaga kokku, et juba järgneval reedel võtavad nad karujahi ette. Peale Jõgeva mõisast kohaleratsutanud ooberst Magnus Stenbocki ja trabantide kapten-leitnant Karl Wrangeli, keda ta oli kutsunud enesele jahikaaslasiks, ei teadnud peakorteris säärasest kuninga ettevõtmisest mitte keegi.

Oodates nüüd seda karujahti oli kuningas väga rahutu — ta aina kõndis mööda tubasid ringi, nõnda et krahv Karl Piper, kes viimasel ajal pidi ühtepuhku tulema Kivijärve mõisast tema juurde küsima nõu kuningriigi juhtimise asjus, jäi tihtigi ilma vastuseta ega saanud alati ka dokumendele õigeaegselt allkirju. Ja nõnda pidi ta mitmel korral minema sama targalt tagasi oma kantseleisse ning ajama koguni omapead asju.

Reede hommikul vara, millal kukk alles esmakordselt laulis, oli kuningas oma saatjatega juba jalul. Relvastunud püssidega, ronisid nad nüüd kolmekesi kähku sadulaisse ning kappasid läbi hommikuse karguse poole penikoorma kaugusel asetseva kirikumõisa poole, kust nad koos õpetajaga pidid alustama jahiteekonda.

Jätnud oma kaaslased kirikumõisa ette ootama, astus kuningas õpetaja majja, mille kaetud akende läbi paistis küünlatule kuma — seega pidi õpetaja juba jalul olema. Ka kirikumõisa õues kõnniti juba vilkuva sõellaternaga ringi — seal oli jällegi Reiner Brockmanni sulane hobust ree ette rakendamas.

— Oo, tere varahommikust, mu noor sõber on jõudnud juba pärale! sõnas õpetaja avades kuninga ees ukse, ning pidades teda veel ikkagi ainult üheks lihtsaks ohvitseriks ütles ta tema kätt surudes: — Ka mina olen teekonna vastu peatselt valmis!

Ajanud siis enesele paksu hundinahkse kasuka selga, võttis õpetaja seinalt oma pärlmutriga ilustatud jämedaraualise püssi, laadis selle õige hoolikalt kuuliga ja haarates siis teemoona- ja laengukoti kätte sõnas ta nõnda:

— Need viime nüüd rekke!

Õues kiirustas õpetaja Reiner Brockmann oma sulast, et see oleks hobuserakendamisel nobedam. Siis aga heites pilgu kuningale ja ta kaaslasile ei suutnud ta hoiduda imestumast:

— Aga teil puuduvad ju kasukad!

— Sõjamehed ei tohi end kunagi hellitada, — vaid nad peavad suutma ainuüksi omas mundris igasugusele ilmale vastu panna!

— Aga, ja õpetaja vaatas üha murelikumalt kuninga ja ta kaaslaste rõivastist, — sääraste kehakatetega ei või te ometi tulla karujahile, sest ta koopani on mööda metsateid ja rägasid meil minna ligemale paar penikoormat maad!

— Aga see on ju üpris lühike tee! hüüatas kuningas.

— Et aga ilm on täna külm, jätkas Reiner Brockmann, — olgugi et tuult pole kuigi märgatavalt tunda, siis seepärast peaksid teil vähemalt karvamütsidki olema peas.

Kuid hoolimata õpetaja manitsusist keeldus kuningas pakutavast karvamütsist ja kasukast, mida ta eeskuju jälgides keeldusid ka kuninga kaaslased vastu võtmast.

— Kui te sellele nõnda südisti vastu seisate, siis pole mul ju sinna midagi parata, ohkas õpetaja. — Aga nüüd lähen ja jätan veel oma perekonnaga jumalaga, sest keegi meist ei või ju teada, mis sel ohtlikul teekonnal võib kõik juhtuda! ja ta läks veel korraks tagasi oma majja.

Kui siis õpetaja sealt uuesti väljus, nägi ta, et ohvitserid istusid juba sadulais, olles valmis alustama jahiteekonda. Pööranud veel korra pilgu laotuse poole, kus tähed olid juba peatselt saabuvas aovalguses kustumas, sõnas õpetaja oma sulase kõrvale rekke istudes:

— Nüüd siis asume Jumala nimel teele!

Õpetaja regi hakkas kiiresti teed mööda edasi liikuma, et peatselt suunduda idakaarest üle lumiste väljade paistvate laante poole; kuningas koos oma kahe saatjaga tuli aga aeglaselt kapates talle järele. Õnneks polnud tuuled ajanud lund kuskilgi hangedena

suurde kuhja, nii et hobused pääsesid nüüd kõikjal lahedasti läbi ning sõit läks päris ladusasti edasi.

— Majesteet, sõnas äkki Karl Wrangel, kui nad olid parajasti Laiuse lossist möödumas.

— Tasa, ja kuningas tõstis sõrme hoiatades huultele, — praegu mind sääraselt mitte kõnetada!

— Kas siiski poleks mõistlikum, kui annaksite oma sõidusihist peakorterile teada, jätkas trabantide ohvitser, — sest kes seda teab, mis vahepeal võib kõik juhtuda, nii et vahest oleks ikkagi parem..?

— Talitame nõnda, nagu varem olen juba otsustanud! kostis kuningas pahuralt ning kannustades hobust ruttas õpetaja ree kõrvale, jäädes seal temaga sammu pidama.

Vahepeal tõusis ka tuul, mis puhus õige valusasti näkku, nii et õpetaja pidi peitma oma silmnäo ikka sügavamale kasukakrae varju, sõnades seejuures kõrvalratsutavale kuningale:

— Tõesti, noor sõber, pean ikka enam ja enam imestuma teie vastupidavuse üle! Kuid ma ei naljata, noor inimene ei tohi mitte mängida oma tervisega, sest nõnda võib tõbi üsna kergesti hakata külge ning murda ka kõige tugevama mehe maha!

— Kõik on ju Jumala tahta ja teha, ka tõvevoodisse heitmine ja sealt tõusmine! kostis kuningas rahulikult.

— See on tõsi, noor sõber, täitsa tõsi, et kõik sünnib ainuüksi Jumala tahtmisel, kuid eks ole tema meile ka rõivad andnud, et nendega oma ihu kattes ennast külma vastu kaitseksime. Kui aga inimene oma hoolimatuses läheb liialt julgeks, kuidas tohime siis enam loota Jumala abile, kui meie ta esialgse abi oleme

nõnda hoolimatult kõrvale heitnud, sõnas õpetaja Reiner Brockmann noomivalt.

— See on hästi öeldud, kostis kuningas, kuid oma praegusi rõivaid olen ma kandnud lahingus ja kodus olles igasugusele ilmastikule ja aastaajale vaatamata, ja kuna ka need on mulle Jumala antud, siis ei taha ma sellega avaldada mingit trotsi, vaid hoidudes liigsest püüan piskuga läbi ajada; pealegi ei tunne ma praegu üldse külma, nõndasama nagu ka mu kaaslased.

— Imelik tahtmine ning soov, pomises õpetaja, — kuid ma pole midagi tahtnud ütelda laituseks, vaid et mul on tõsine mure teie tervise pärast, sest kui peaks tõesti juhtuma, mille eest küll Jumal ise hoidku, et külmetute ning jääte haigeks, ja kui siis peaks juhtuma veel suurem õnnetus, missugust meelekibedust tooks see teie auväärseile vanemaile! Mõtelge seeüle, mu noor sõber, järele!

— Mul polegi vanemaid, kostis seepeale kuningas vaikselt, — nii ema kui ka isa on mul juba surnud!

— Surnud! ja õpetaja vaatas kaastundliku pilguga kuningale otsa.

Juba kartiski kuningas, et nüüd hakkab Reiner Brockmann ta perekonna ning päritolu üle lähemalt järele pärima, ja ta hakkas piiluma selja taha, et kuis anda end tagatulijate kilda ning seega pääseda õpetaja pärimiste eest. Kuid samas nagu õnneks jäi Reiner Brockmanni hobune sügavasse lumme kinni ega suutnud enam edasi liikuda.

— Nõõh, nõõh! sundis õpetaja sulane hobust pöörduma kord paremale ja kord vasemale, kuid midagi polnud teha — hobune sumas rinnuni lumes.

Ka ees joosnud Pompe ja Snushane vajusid nüüd lumme, kust nende sabaotsad olid veel vaevalt näha; kuid nad rabelesid end ikkagi välja ning tulid lumiste koonudega turtsudes tagasi.

— Näib, et siin olemegi oma ankru kinnitanud, sõnas õpetaja naljatades, ning ajanud oma viltsaapais jalad karunahkse saanivaiba alt välja, ronis koos sulasega reelt.

Kuid vaatamata sellele, et hobuse koorem oli muutunud seega märksa kergemaks, ei suutnud ta ikkagi hangest teisiti välja pääseda, kui et ta tuli rakendada lahti.

— Oleksime pidanud ettevaatlikumad olema, sest metsa ääres on lumi alati sügavam, ütles õpetaja sumades harudevaheni sügavas lumes.

Nähes õpetaja äpardust peatas kuningas õigeaegselt oma hobuse, ja siis karanud koos oma kaaslastega sadulast, panid nad kõik oma käed ree külge ning see tiriti ühisel jõul lumest välja.

— Peame väikese ringi tegema, sõnas nüüd õpetaja ümbrust silmitsedes, — sellega viidame küll veidi enam aega, kuid lumme kinni jäädes võib seda kuluda veel rohkemgi.

Nüüd pöörduti tagasi teele ning väikest kõverikku tehes sõideti päris lahedasti metsa, kus õige peatselt hakkas kajades kostma Pompe ja Snushane lõbusaid kilkamisi. Olgugi et väljadel puhus tasane, kuid siiski teravasti näkku lõikav külm tuul, oli aga metsas selle poolest päris vaikne. Igipõlised jämedad puutüved seisid üksteise kõrval nagu sirged templisambad, mille kohal ülal olid lumega täitunud tihedad võrad nõnda lähestikku koos, nagu oleks kogu mets olnud võlvitud

laega. Talvine mets — see oli nüüd nagu määratu suur vaikne kirik, millesse on inimene oma lärmamise ja koertekisaga sisse tunginud. Kuid see pühapäevase pidulikkusega sarnlev metsavaikus surus õige peatselt inimesile tõsiduse näkku, nii et ei õpetaja, kuningas ega ka keegi nende saatjaist tihanud kordagi vallatult huigata. Ainult aeg-ajalt oli seal nüüd kuulda, kuis rähn oma terava nokaga tonksis külmunud puutüve või aeg-ajalt kuuldus ka orava vallatut mõksutamist; vahel oli aga ka koguni näha, kuis ta edevalt lippas üle metsatee.

— Hirv, hirv jookseb! hüüdis äkki kuningas haarates sadula küljest püssi, kuna aga Pompe ja Snushane hakkasid kilgates loomale jälgi mööda järele jooksma.

— Armas noor sõber, see polnud hirv, vaid ainult metskits, sõnas õpetaja vaikselt naeratades. — Kuid jätame ta nüüd rahule, sest kui oleme tulnud karuküttimiseks välja, siis peame ka kogu oma osavuse ning tähelepanu hoidma ainult selleks, sest karujaht pole mitte ainult tühine lõbu, vaid selles on ka terake hädaohtu!

— Vaat see on tõsi, kostis kuningas hüüdes, — ja just seepärast ongi ta mulle kõige meelepärasem jaht!

Nüüd liiguti vaikselt mööda metsaalust edasi. Koerte kilkamine oli hääbunud kaugusse, nii et ka see polnud enam eksitamas rahu. Ainult aeg-ajalt kuuldus hobuste puristamist ja edasiliikuva ree tasast sahinat.

Kui siis oldi juba küllaltki palju mööda metsateid ja lagendikke sõidetud ja ka Pompe ja Snushane tulnud tagasi, peatas õpetaja sulane hobuse ning hingekar-

jane ronis reelt, kusjuures ta kahmas vaiba alt oma püssi, kuna aga ta sulane haaras terava kirve pihku.

— Ainult paarsada sammu! sosistas sulane.

Nüüd köideti kõik hobused puude külge kinni, ja siis pärast lühikest nõupidamist hakati eestlasest sulase teejuhtimisel liikuma pöialt püssikukel hoides metsa sügavusse karukoopa poole. Kuningas ise sammus kõrvu õpetaja Reiner Brockmanniga, kuna aga ohvitserid Magnus Stenbock ja Karl Wrangel liikusid koeri lõa otsas hoides neist vasemal pool. Ka neil olid laetud püssid käes, kuid nagu nad ise arvasid, ainult selleks, et lasta ainult siis, kui kuninga elu peaks sattuma tõsisesse hädaohtu, kuna aga küttimise lõbu otsustasid nad jätta ainult kuningale ja ta õpetajast kaaslasele, kes ise ei aimanudki, kellega ta parajasti kõrvu sammub.

Oodatav põnev juhtumus pani nüüd kuninga südame õige valjusti tuksuma ning ta nägu õhetas ärevuspunast, olgugi et ta ise oli seejuures päris rahulik. Õpetaja, kes nüüd kuningale õige teraselt otsa vaatas, pidas aga seda noormehe liigseks kartuseks, nii et sattudes tema pärast tõsisesse muresse ei suutnud ta hoiduda ütlemast:

— Armas noor sõber, — ütlete end küll olevat lasknud juba tosina karusid, ja mul pole põhjust teie sõnades kahelda, kuid siiski arvan, et minu kui vana mehe nõuanne pole praegusel minutil teile ka mitte ülearune.

Kuningas noogutas vaikides pead.

— Kõige esmalt, jätkas õpetaja, — kui karu tormab koopast välja, siis peab laskma talle otsemaid pähe, sest ainult siis kukub ta paugupealt maha. Ke-

hasse aga tabades ei võta kuul karu kunagi otsekohe maha, sest ta rasv voolab haavale ette ning pannes verejooksu seisma laseb tal veel nõndakaua elada, et tal on aega enese haavajale kätte tasuda. Teda südamesse tabada pole aga kerge, ning selleks peab koguni õnnelik juhus appi tulema.

— Tõsi! kostis kuningas uuesti noogutades.

— Ja kui juhtub, et laeng on teda ainult haavanud või koguni pole üldse tabanudki, siis ei tohi mitte jääda metsalise ette vahtima, vaid selleks peab juba varem olema puutüvi läheduses valmis vaadatud, mille taha kohe karata, jätkas õpetaja seletamist. — Kuid loodame, et kõik läheb hästi, sest egas minagi ei lase viltu ning pealegi on teil mõlemad kaaslased jumal tänatud vilunud ning tublid sõjamehed...

— Tasa! ja eessammuv sulane tõstis hoiatades käe. Naksatasid püssikuked.

Pärast paariкümmend sammu jäi sulane äkki seisma ning osutas ühele tormist murtud puule, mille maa seest väljakärisenud juurte varjule oli karu teinud oma koopa, mis nüüd suure lumemügeriku ja risuhunnikuna paistis metsa alt silma. Terasel vaatlemisel võidi aga märgata koopa kohal tõusvat auru, mis omakorda tõestas, et metsaline puhates talveund asus selle sees.

— Seal ta ongi! sosistas sulane, astudes mõne sammu tahapoole, et mitte olla isandaile karulaskmisel takistuseks ees.

Nüüd hakkasid Pompe ja Snushane tasaselt urisema ning end lõa otsast lahti kiskuma, nii et ohvitserel tuli nende vaigistamisega näha palju vaeva.

— Asume kahele poole, sosistas õpetaja Reiner Brockmann, — et tal koopast välja tormates poleks

pääsu kuhugi pagemiseks. Kuid olge nüüd ettevaatlik, noor sõber, sest Eestimaa karud on tigedad!

— Tigedad..?! kordas kuningas muiates.

Vahepeal oli sulane raiunud enesele latitaolise pika ridva, ja kui siis kütid olid asunud kohtadele, jooksis ta õpetaja märguandel teravat latti õieli ees hoides kiiresti karukoopa juurde ning torkas sellega koopaavausest sisse.

Vaikus, olgugi et kõik ootasid põnevalt.

Uuesti torkas sulane ridvaga koopasse, ikka ägedamini vingusid Pompe ja Snushane lõa otsas, kuna aga Magnus Stenbock ja Karl Wrangel nihkusid koeri kinni hoides tasapisi kuningale lähemale, et hädaohu puhul olla tema päästmiseks valmis. Kui siis sulane aga kolmandat korda torkas koopasse, kuuldus sealt urahtus, nii et kuningas pidi rõõmsalt hüüdma:

— Nüüd läheb lahti! Kuid samas märgates ohvitsere laetud püssidega enese kõrval hüüdis ta neile nõnda: — Minge minust eemale, minge teisele poole, muidu karu võib pääseda põgenema!

— Meie ei tohi seda teha, teie kõrvalt ei lahku me sammugi! kostsid ohvitserid nagu ühest suust.

— Kui te karu küttida ei taha, siis minge minust eemale, ütles kuningas ägedalt, — mina teie kaitset ei vaja!

— Majes.., me laseme ainult viimase häda korral! kostis Karl Wrangel.

Vangutades pead kuulas õpetaja säärast ohvitseride omavahelist vaidlust, kuna samal ajal oli karu juba igal silmapilgul kargamas koopast.

— Mingit viimast häda pole olemas, hüüdis kunin-

gas oma ohvitserele, — ja seepärast minge minu juurest eemale!

Et aga Magnus Stenbock ja Karl Wrangel tõrkusid kuninga tahtmist täitmast, siis ütles ta neile nõnda:

— Et te minu juurest ei lahku, siis laske oma püssid tühjaks!

— Aga majes.., meie ei tohi seda teha! kostsid ohvitserid hädaldades.

See oli juba kuningale liig — tema on tulnud karujahile peamiselt just selleks, et veidigi tunda hädaohu erutust, kuid nüüd tahavad tema enese kaaslased oma abipakkumisega seda talt võtta. Ei, hädaohu põnevus, seda ta just otsibki, hädaohus olles tunneb ta alles elamisest rõõmu!

— Laske püssid tühjaks, mina käsin teid! ja kuningas lõi jalaga vastu maad.

Nagu ühisel kokkuleppel tühjendasid nüüd mõlemad ohvitserid oma püssid karukoopa pihta tühjaks, lootes, et nad seega surmavad metsalise, enne kui ta suudab oma koopast välja karata. Kärgahtas kaks teineteisele järgnevat pauku, mis aga kasu asemel tegid ainult kahju, sest nad haavasid talveunes tukkuvat karu üsna kergelt, ärritades ainult metsalise liigsele vihale. Ja nüüd ta tormaski tigeda urinaga oma koopast, silmis kuratlikult sädelev vihalõõsk; möirates ajas ta oma lõuad pärani, kuna nende vahelt tungis hingeaur nagu keeva vee katlast pahinal välja. Karates äkilise nõksatusega tagumisile jalule püsti sööstis ta otsemaid kuninga poole.

Kuninga püss paukus, surtsatas sinine suitsujuga, mis samas valgus metsaaluses laiali. Kuul rebis metsa-

lisel ainult kõrva peast, kuid siis hakkasid ta kihvad kuninga näo ees tigedasti välkuma.

— Tagasi, majesteet, tagasi, kuningas on hädaohus! hüüdsid nüüd Magnus Stenbock ja Karl Wrangel kiskudes oma vöö vahelt püstolid.

Halastaja Jumal, tema noor külaline pole siis keegi muu kui kuningas ise, kes nüüd otse tema silmade all on karu käppade vahele suremas! välgatas õpetajal peas ning kogu ta silme-esine tumenes. Kui määratu suur vastutuskoorem langeb nüüd temagi pealaele! Kuid kuninga elu tuleb päästa, ja samas kerkiski ta püss. Küll värises ta käsi, ta ei julgenud, ta ei tohtinud lasta, sest määratu suurest ärevusest võib ta, taevas halasta, ta võib tabada kuningat ennast! Kuid praegu, just praegu kisub metsaline ta lõhki!

— Taevane isa, avita sinagi! oigas õpetaja ja laskis siiski.

Laksudes lõi kuul vastu karu kintsu, purustades selle luu. Olgugi et Reiner Brockmann oli tubli kütt, kuid nüüdses ülemäärases meeleärrituses põletas ta sihist mööda, tabades ainult karu tagumist jalga. Kuid sellestki oli nõndapalju abi, et karu pöördus väledasti nagu välk ümber ning tormas kolmel jalal karates õpetaja poole. Reiner Brockmann aga ei püüdnudki põigelda metsalise eest kõrvale, vaid jäädes ta ette seisma tahtis ta enese ohverdamisega päästa kuningat.

Kui nüüd karu õpetaja ees möirates end püsti ajas, siis ulatus ta kaugelt üle ta pea. Ja nüüd näis õpetaja olevat pääsmatult kadunud, sest enam kelgi polnud püssis laengut. Küll põletasid kuninga kaaslased oma püstolid metsalise pihta tühjaks ning Pompe ja Snushane rebisid lõrisedes ta sääri, kuid kõigest sellest

oli vähe abi: suurelt vahemaalt lastud püstolikuulid läksid kasutult mööda, kuna aga koeri ei pannud nüüd vihane metsaline üldse tähelegi.

Kuid kuningas ei jäänud oma päästja hukkumist pealt vaatama, vaid kiskudes mõõga vöölt tormas ta metsalisele järele ning tõukas selle peagu käepidemeni talle ribide vahele. Uuesti pöördus karu, roksatades murdus mõõgatera pooleks ning kuningas kukkus selili maha.

Kõik tõttasid päästma kuningat, kuid kõige esimesena jõudis pärale õpetaja sulane, kes ägeda kirvehoobiga purustas metsalise pea, nii et see läks lõhki nagu külmunud puuhalg, ning karu kukkus valjusti prantsatades kuninga kõrvale surnuna maha. Juurderutanud ohvitserid aitasid kuninga jalule, kuna aga õpetaja jäi oma kohale tardunult seisma, sest nõnda sügavasti oli sündmus teda vapustanud.

— Kahju ilusast nahast! sõnas nüüd kuningas silmitsedes tapetud karu, kelle peast väljavoolav veri, mida Pompe ja Snushane kõrvu lakkusid, imbus lumme seda punaseks värvides.

— Oh kuningas, majesteet, ägas nüüd õpetaja kukkudes nuttes kuninga jalge ette kummuli maha, — andke andeks, ma ei teadnud, ei teadnud hingestki..!

— Aga armas sõber, ütles kuningas tõstes suures vapustuses nuuksuva hingekarjase jalule, — mida sa siis minult andeks palud?

— Majesteet, oleksin ma hingestki teadnud, oleksin vähegi aimanud, et see olete teie ise, siis mitte kunagi poleks ma võtnud ette säärast meeletut jahti, mis teie elu on nõnda suurde hädaohtu pannud!

— Armas sõber, mu elu ei saa ju mitte kunagi olla hädaohus, sest ta seisab Jumala kindlates kätes! kostis kuningas.

— Siiski, nuuksus õpetaja edasi, — inimese elu ei kaitse siis Jumalgi, kui ta ise paneb ta tahtlikult ning ilma mingisuguse vajaduseta hädaohtu!

— Kuid ometi on ta seda nüüd oma otsatu helduse läbi teinud! ütles kuningas tõsiselt.

— On, ta on näidanud meile oma armu! kostis õpetaja värisedes.

Olles lõpuks pisut rahunenud, tõmbus Reiner Brockmann enesesse tagasi, hoidudes seejuures kuningast ja ta kaaslasist kartlikult eemale.

— Selles on nemad süüdi, ja kuningas osutas oma saatjaile, — nemad ei suutnud pidada suud, ning seepärast kaotasingi teie sõpruse, sõnas kuningas Reiner Brockmannile. — Kui ei teata, et olen kuningas, siis igaüks kõnetab mind sõbralikult ning lahkesti. Nüüd aga, millal mu isik on tulnud avalikuks, ei kuule ma teilt enam muud kui „kuningas“ ja „majesteet“, olgugi et ilma selleta suutsime teineteist palju paremini mõista.

— Ei, majesteet, — teid teisiti kõnetada ma ei suuda! ohkas õpetaja ning raputas pead.

— Siiski, jääme edasi sõpradeks! ütles kuningas surudes Reiner Brockmanni kondilist kätt.

Vahepeal oli sulane toonud tagantpoolt hobuse reega, ja siis hakkasid kõik jahilised suure pingutusega peagu härjasuurust karu reele upitama.

Kuid nüüd tuli jahilistel rutata, kui nad ei tahtnud pimediku saabumiseni metsa jääda. Kuna aga karu oli nõnda raske, et hobune ei jõudnud teda igast paigast läbi vedada, siis tuli õpetajal tihtigi ronida reelt.

Kui jahilised jõudsid õhtu eel metsast välja ning eemalt hakkas paistma kirikutorn ja loss, siis läks nende tee lahku: kuningas pöördus tagasi oma peakorterisse, kuna aga õpetaja sõitis edasi kirikumõisa. Ristteel lahkudes sõnas kuningas jumalaga jättes õpetajale nõnda:

— Pühapäeval tulen kirikumõisa karupraadi sööma, seniks aga jääge Jumalaga! ja kannustades hobust kappas ta koos oma kaaslaste ja koertega kiiresti minema, kuna õpetaja vahtis pead vangutades veel kaua talle järele.

Lossi sõites oli kuningas koos Magnus Stenbocki ja Karl Wrangeliga nii lõbusas tujus, et nad hakkasid ülemeelikusest lausa lärmama.

— Oh-ho-hoi! huikas kuningas tundes seeüle otse poisikeslikku rõõmu, et ta hääl kajas õhtuses vaikuses lossimüüride vahelt vastu.

— Hau-hauu! ulgus Pompe, kui Magnus Stenbock puhus vaskset jahisarve — tu-tu-lu-tu-tuu!

— Ai-ai-aii! kilkas jällegi Snushane.

Samal ajal istusid kõik lossis viibivad ohvitserid õhtulauas ja arutlesid omavahel, et kus peaks praegu viibima kuningas.

— Varahommikul olevat ta koos Stenbockiga välja läinud, ja kuhu ikka mujale kui jälgima metskikka lendu, arvas kindral-adjutant Lagercrona.

— See võib olla tõsi, möönis tallmeister Axel Hård, kuid samas aga kuuldus lossi värava tagant pöörane lärm, mis kohutas kõiki lauasistujaid, nii et nad kargasid püsti, jäädes algul ehmunult üksteisele otsa vahtima, kuni neist lõpuks kindral-adjutant Lagercrona söandas sõnada:

— Mis kära see värava taga nüüd lahti läks?
Äkki kuuldus väljast ka üksik püstolipauk.

— Taevas, venelased on tungimas lossi! hakkasid kõik seepeale kisama.

— Relvastuda! hüüdis Lagercrona, ja nüüd tormasid kõik kindralid ja ooberstid rüsinal otsima oma püstoleid.

Õpetaja Nils Rabenius ei saanud aga hirmuga muud, kui haaras pihku tahmunud praeora. Kuid enne kui neist keegi jõudis uksest või aknast välja karata, astus kuningas ise tuppa.

— Aga sõbrad, mis teil siin lahti? hüüdis ta näost punetades ning jäi üllatunult vahtima söögituba, kus ohvitserid jooksid vinnastatud püstolitega ringi.

— Kuningas, majesteet, venelane on tulemas kaela!

— Venelane, kus? ja kuninga käsi libises mõõgapärale.

— Kas teie, majesteet, ei kuulnud siis nende lärmamist värava taga?

— Lärmamist, värava taga, aga sõbrad, see olin ju mina tulles koos Stenbocki ja Wrangeliga karujahilt, kostis kuningas pahvatades lõbusasti naema.

Häbelikult langetasid nüüd ohvitserid oma püstolid, kuna aga õpetaja Nils Rabenius peitis selja taha oma rasvase praeora.

4.

Uuesti ning tasapisi hakkas ka Virumaa sõjalöögist toibuma. Olgugi et pärast venelaste lahkumist tuli vali talv maha ning paljudesse kohtadesse kuhjus määratu suuri lumehangesid, hakkasid ellujäänud talupojad oma redupaikadest pöörduma tagasi, et üles kohendada oma eluasemeid.

Ja nõnda hakkas elu tuksuma ka Jõhvi kihelkonnas, kus isegi õpetaja Toomas Knieper laskis end korraks näha, olles algul tulnud päris üksinda tagasi; kuid oma suureks kurvastuseks võis ta Jõhvis näha, et peale rehetoa polnud kirikumõisast enam midagi järele jäänud. Et aga kõik talupojad olid nüüd kibedasti töötades ehitamas oma onnisid, siis polnud tal neilt kirikumõisa ehitamiseks algul mingit abi loota, kuna aga kiriku üleskohendamiseks pidi kuluma veel palju aastaid aega.

Ronga Tehvan, kes koos oma sulase Raini ja paljude teiste Jõhvi meestega oli suurelt Narva-eelselt tapluspaigalt tulnud toredate hobustega tagasi, hakkas

nüüd kõige esimesena vedama metsast palke, et ehitada oma veskit uuesti üles.

Ja nõnda hakkasid juba jõulukuus kostma metsast lakkamatud kirvehoobid ning siin ja seal oli näha metsast veetavaid palgikoormaid. Ja ei läinudki palju aega mööda, kui endistel tuhaasemetel kerkisid uued vaigustlõhnavad majad nagu seened maa seest välja. Olgugi et talupoegadel oli nüüd töökätest ja veoloomadest suur puudus, tundsid nad aga veel enam puudust õlgedest, millega tuli katta katuseid; neid aga polnud peagu kogu Virumaal mitte kuskilt saada.

Ka Jõhvi mõisa hakati nüüd jällegi üles ehitama. Selleks oli mõisa pärisomanik kindral Otto Wellingk ise käinud korraks seal ning lasknud Narvast ja Tallinnast palgata hulga ehitusmeistreid, kuna aga talupoegi, kel juhtus olema hobuseid, sunniti talgute korras kokku vedama palke. Isegi endine rendihärra Engel Hartmann oli pöördunud oma redupaigast tagasi ning võttis kindral Wellingki volil ning nimel ehitamise tööde juhtimise oma kätte, kuna aga kindral ise pidi peatselt pöörduma tagasi oma rügementide juurde. Et vähe oli neid talupoegi, kel olid veel järele jäänud mõned veoloomad, siis mõisa pärisomanik ei hakanudki neid kuigi kurjasti pressima, teades, et ainult talupoja varal suudab ka mõis püsida.

Ronga möldri Tehvani veski seinad kerkisid õige kiiresti üles, nii et juba näärikuu lõpupäevadel võidi hakata sarikaid püsti ajama. Et ta veskiehitus võis aga nõnda kiiresti edeneda, siis oli tal seejuures suureks abimeheks kukkur, mille kuningas iseoma käega oli talle annetanud. Selles leiduva kullaga oli ta palganud enesele veelgi paar sulast, keda ta võis parajal

määral toita ning muretseda neile kaugematest kihelkondadest ihukatet. Ka hobuseid oli tal nüüd majas kaks — üks, kelle Rain oli sõjast kaasa toonud, ja teise tema ise.

Kui nüüd Tehvani esialgne elamu oli valmis, siis alustas ta veski ehitamist, mis oli mitmeti keerukam ning nõudis palju enam aega ja hoolt kui tühiste majaseinte püstiajamine. Seal tuli voolida suuri hammasrattaid, tahuda võlle, muretseda tulikahjus murenenud jahvatuskivide asemele uusi ja kohendada veskipaisu. Kõige selle juures oli Tehvan oma sulastega alati nõnda kibedasti töös, et tal polnud mahti panna tähele isegi seda, mis toimus ta lähemas ümbruses. Puutudes külarahvaga õige vähesel määral kokku süvenes ta omaette töhe, tahtes kange töömurdmisega kahandada kibedust, mida Imbi kadumine oli talle toonud. Kuid külarahvas mõistis seda aga teisiti, pidades ta enesessetõmbumist uhkuseks, mis nüüd priiusepõlve kätte tulles olevat asunud ta südamesse. Ühtlasi aga kõneldi salajase kahjurõõmuga, et Tehvan ehitab päris asjatult oma veskit, sest rendihärra olevat ju Tehvani vangipõlve ajal ütelnud, et ta võtab temalt veski. Kui aga säärased jutud ulatusid lõpuks ka Tehvani enese kõrvu, siis kostis ta alati nõnda:

— Kuidas saab tema minult veskit võtta, kui see jõekallas on juba põlvest põlve olnud minu esivanemate omandus?! ja ta jätkas veel suurema jonni ning visadusega oma tööd.

— Egas sa saksaga vägikaigast vedada ikkagi ei jõua, hakkad talle palju vastu ajama, siis vaata, et võtab sind veel endise loo pärast uuesti kinni, seletati Tehvanile nõu andes, aga tihtigi ka lausa kadeduse

pärast, kuna ta jõukus torkas nüüd teistele nende suures viletsuses teravasti silma.

Kuid rendihärra näis olevat jõudnud juba unustada sügisese loo ega mõtelnudki enam Tehvanit kimbutada, pealegi veel nüüd, millal kogu ta hool ja tähelepanu oli pööratud mõisa ülesehitamisele, milleks kindral Otto Wellingk oli sõjaväe juurde tagasi minnes andnud talle täieliku voli.

Kadedus ei andnud aga inimesile rahu, ja peatselt hakkas üks kui teine Lamboja Hansule sõnadega peale käima ning teda takka ässitama, et ta tuletaks rendihärrale meelde, kuidas see mullusel sügisel lubanud rentida Ronga veski kui mõisa päraldise temale. Kuuldes tihtigi sääraseid nõuandeid lõigi Lamboja Hans ühel päeval oma kirve terapidi palgi sisse püsti, võttis südame rindu ning läks mõisa, kus ehitusmeistrid olid nobedasti töötamas. Kõndides seal palgivirnade, laastude ja lubjatünnide vahel ringi leidis Lamboja Hans peagi rendihärra, kellele ta alandlikult paludes tuletas meelde, et Ronga veski on lubatud temale, kuid et nüüd toimetab seal Tehvan edasi ega pane rendihärra tahtmist tähelegi.

— So-soo, või Tehvan aga ehitab, sõnas rendihärra säärast kaebust mõtlikult kuulates ning sügas oma habet; — aga no mis sellest, las ta ehitab pealegi.

— Aga pai rendihärra, teie lubasite ju veski ometi minule, ütles Lamboja Hans oma karvamütsi käte vahel kägardades.

— Mis olen lubanud, seda pead sa ka saama!

— Aga ta ehitab, nagu oleks see jõekallas tema pärismaa, hädaldas Lamboja Hans edasi, — kui läksin

seda talle ütlema, siis haaras ta kirve, lubades mind maha lüüa, kui veel julgeksin end tema õuel näidata.

— Kuula, Hans, mis ma nüüd sulle ütlen, sõnas rendihärra oma truule ning sõnakuulelikule peremehele otsa vaadates, — kannata, las ta ehitab veski täiesti valmis, siis võtame selle ta käest ära ning sina saad ta enesele. Kui aga praegu võtame, siis jääb ta meist veel pikaks ajaks valmis ehitamata, sest nüüd on kõik kohad tööd ja kohendamist nõnda täis, et seda jätkub koguni mitmeks aastaks.

Kuuldes sääraseid tarku sõnu kukkus Lamboja Hans käntsatades rendihärrale jalgu, tänades teda säärase armulikkuse eest, kuna aga ta süda tundis seejuures ütlematu suurt rõõmu.

Ja nõnda jätkati mõisas ja külades tööd, kusjuures ei mõisnik ega ka talupoeg ei eksitanud teise rahu, lastes teineteisel sõjahaavadest pikkamisi kosuda. Kuid kevade lähenedes ning sedamööda, kuis mõis jõudis toibuda, hakkas ta talupoegadelt nõudma andameid, mida neil aga polnud kuskilt võtta, sest nüüd tuli talupojal näha ääretut viletsust ning vaeva, et pidada sügisel maasse peidetud viljaga enesel ja oma perekonnal hinge sees. Peatselt aga hakati külameestelt nõudma ka teopäevi, nii nagu seda juba enne venelaste pealetulemist oli tehtud, et aga jõuda mõisa ehitustöödega rutem valmis.

Sääraste käskude saamisel jättis osa mehi oma majaehituse laokile ning suurest kartusest läkski orjama mõisa, kuid need mehed, kes ühel või teisel kombel olid maakaitsmisest osa võtnud ning käinud taplusega isegi Narva all, hakkasid mõisa tahtmise vastu tõrkuma. Nad jätsid küll oma tööd ning toimetused sinnapaika

maha, kuid mitte selleks, et sundijate toodud käsku mööda mõisa minna, vaid koondudes salkadena kokku hakkasid omavahel nõu pidama, et kuidas oleks parem ning kindlam mõisa tahtmisele vastu panna. Pealegi olid nende meeled nüüd ärevil just sellepärast, et vaenlase pealetulemise ajal liikusid jutud ringi, et need talupojad, kes maakaitsmisest ratsanikena osa võtavad, on pärast teotegemisest täiesti priid ning igaüks jääb omaette peremeheks.

— On sel mõisal ka ülekohtune tahtmine, siunas Sibi Andres, — vaevalt on vaenlasega kähmlemine lõppenud, hakkab ta juba jällegi vanast otsast peale!

— Mehed, kas me sellepärast taplesimegi, et mõisal oleks seda kergem meid jällegi pigistada! hüüdis Tora Mikk.

— Tegu me sel aastal küll ei tee! urises üksikuid mehi.

— Ei tee, ei tee — kes traguniks olnud, see üldse ei tee, tulgu või surm!

— Praegugi juba hiilib surm me taga, pole veel õiget ulualustki, kui aga hakkame ka mõisa orjama, siis oleme juba kohe ta lapsed!

— Aga mehed, mida meil tuleks nüüd ette võtta, egas vana mõisakurat meile nõnda rahu ka ei anna?! hüüdis jällegi Tora Mikk oma laia suu läbi.

Ja mehed arutlesid edasi, leidmata parajat nõu.

— Kui õige pärida Tehvanilt, arvas äkki Sibi Andres, — temal on alati viis kavalust kõrva taga!

— Õigus, lähme Tehvani juurde, kiideti säärast nõu.

Ja siis mindigi, lärmates ja vaieldes.

Peagi kogunes Ronga veskiõu talupoegi päris kubinal täis, kusjuures igaüks neist kisas ja lärmas omal viisil, nii et keegi neist ei suutnud teisest õieti aru saada.

— Aga mehed, mis teie arusse on löönud, et nüüd nõnda vihaselt kisate? imestus Tehvan nähes säärasel hulgal külamehi enese juurde kokku tulevat.

— Meie aru on selge, Tehvan, kuid mõis on muutunud ogaraks!

— Kunas seal enne on olnud tarkust?!

— Õigus, Tehvan räägib alati tõtt, kiideti. — No ütle nüüd sinagi, Tehvan, mis õigusega nõuab mõis meilt teopäevade tegemist, kui nüüdsest oleme kuninga seaduste kohaselt teotegemisest priid! Kumb on siis vägevam, kas kuningas või mõisnik? Kas siis ainult mõisniku pärast on tapeldud ning valatud meie verd?!

— Talupoja verd on alati valatud!

— Kuid selle viimase verevalamise pärast pidi ometi meie orjust kergendatama!

— See on ju tõsi, kostis Tehvan oma piipu seinapalgi vastu koputamisega tühjendades, — et teopäevi ei lubatud kohe hakata nõudma neilt, kelle majad on vaenu läbi hävitatud, kuna aga need talupojad, kes ratsameestena on sõjasõidust osa võtnud, pidi lastama hoopis priiks. Kuid et kõike seda pole kuskil kirja pandud, siis võidakse nüüd ka ütelda, et see on paljas talupoegade tühine jutt.

— No kas see pole siis tõsi, kas sa ise pole sellest siis mullu sügisel kuulnud?

— Kuulsin, kuid mis sellestki nüüd abi?

— Ikka on, mõisavanem ei tohi hakata nõudma seda, mis varem lubatud!

— Säärane tahtmine pole mullegi uudiseks, kostis Tehvan, — ka minule tuli mõisast teolise väljasaatmise käsk.

— Ja kas sa saadad? päriti põnevalt.

— Mina, ei! kostis Tehvan kindlalt.

— Milleks tal teolist vaja välja saata, nüüd on ta ju päris prii talupoeg, kostis Tehvani asemel ta sulane Rain.

— Prii, sõnas Tora Mikk, — aga kus sulgi see on kirja pandud, et oled prii?

— Selleks on mul kuninga enese sõna, kostis Tehvan uhkelt, — ja see on ometi kindlam kui ükski kiri!

— Tõsi, ohkas nüüd mitmeid talupoegi, — sääraseid õnnelikke, kel vabaduskirjaks on kuninga enese sõna, on üpris vähe või pole peale meie Tehvani üldse olemaski!

— Aga ütle, Tehvan, mida tuleks meil nüüd mõisniku tahtmise vastu ette võtta, seepärast me nüüd sinu juurde tulimegi!

— See on tõsi, et laastatud kihelkondade talupojad ei suuda nüüd teokohustusi täita, sest enne on neil vaja ehitada oma onnid, kostis Tehvan mõtlikult; — kui neid aga juba nüüd hakatakse teotegemisega vaevama, ja veel pealegi säärasel viletsal ajal, millal paljudel pole maja, hobust, härga ega atra, ei suuda neist keegi jääda elama ning ka mõis peaks siis oma hambad varna riputama. Ja seepärast arvan, et ka meie talupojad, olgu nad sõjataplusest osa võtnud või mitte, peaksid vähemalt sel aastal olema teotegemisest priid!

— Aga traguniteenistuse eest lubatud priius..?

— Sellega tuleks, mehed, oodata. Kui kuningas on lubanud, siis ta seda ka annab, sest kuningas peab alati oma sõna!

— Kuulete, mehed, vaat see oli alles targasti öeldud, kiitsid talunikud, — ja seepärast ärgem nüüd teolisi mõisa saatke!

— Aga mis me tõrkumine ikka aitab, kuuldus nüüd ka arglikumat juttu, — rendihärral on voli käes, lubanud tõrkumise korral kutsuda jällegi soldatid mõisa!

— Tõsi, avalikult vastu hakata on nüüd raske! arvas Tehvangi.

— Pealegi nüüd, millal kogu maa on soldateid kubinal täis! kurdeti.

— Eks anna siis sinagi, Tehvan, ka selles asjas meile parajat nõu!

— Kui ainult selgi aastal jäetaks meid rahule, tulgu edaspidi kas või hullem põli!

— Hullemat pole olemaski!

— Ega ma siin muud nõu tea teile anda, arvas Tehvan, — kui et läkitage saadikud kuninga juurde, tema on ju nüüd meile õige lähedal — asub Laiuse kihelkonnas vanas lossis. Saadikute kaudu paluge siis temalt eneselt mõisniku vastu abi.

— Tõsi, vaat see on alles nõu, ja talupojad muutusid elavaks. Nüüd asub ju kuningas meie omal maal, otse käe-jala juures!

— Aga kes meist tihkab kuninga jutule minna, kui isegi mõisahärra juurde pääsemine pole kerge, hakati äkki kahtlema, — ja pealegi ei oska meist keegi kuninga keelt!

— Keel ei tähenda midagi, seletas Tehvan, — tõlkijad on tal alati kaasas!

— Kuigi meie keelemurest saame selle poolest üle, siis kust leiame sääraseid mehi, kes on nõus saadikuna kuninga ette minema.

— Miks?

— Eks kartus poe igaühele põue — kes meist tihkab minna?!

— Ei, mehed, säärasest nõust pole meil ka mingit abi loota, nii et ikkagi tuleb painutada kael rendihärra tahtmise alla! kuuldus meeste seast arglik ohkamine.

— No seda me ka ei tee, ei tee! kinnitas Sibi Andres, kes Narva all oli jõudnud koguda küllaltki kangust.

— Aga mehed, mida seal siis karta on, hakkas Tehvan hurjutama, — oma kuningas, egas ta ometi murdja ole! ja siis jutustas ta veel kord külameestele, kuis ta Pühajõe ääres seisnud silm silma vastu kuningaga ning surunud isegi ta kätt.

— Sa, Tehvan, heida meie nõusse ning ole ise meile saadikuks, sõnas äkki Tora Mikk.

— Mina, ei, suguvennad, mul pole selleks aega, sest nagu näete, ruttan minagi oma esivanemate veski üleskohendamisega.

— Veski ehitamisel tuleme sulle talgutega appi!

— Ei vaja teie abi, tulen sulastega isegi toime, teie tööpäev kulub aga nüüd teile enestele marjaks! kostis Tehvan raputades pead.

— Tehvan, ole meie eest kostjaks, hakkasid nüüd kõik kokkutulnud külamehed anuma, — sina oled juba korra kuninga ees seisnud..! Paneme ühiselt sulle teemoona kokku, nii et ole meheks ja mine!

— Ei, mehed, teemoona jätkuks mul eneselgi.

— Miks sa siis tõrgud, sul on nüüd priius käes ega taha seepärast meid enam oma suguvendadeks pidada! ja meeste hääles tundus varjatud etteheidet. — Oled koguni uhkeks läinud!

— Mehed, sõgedat juttu ärge sõnage — oma suguvendade vastu pole ma kunagi olnud uhke, olgugi et neist mõnigi on näidanud minu vastu lausa avalikku vaenu!

— Siis vähemalt oled sa kange!

— Tõsi, kanguseta pole ma kunagi!

— Miks sa siis tõrgud, võta teekond ette ning mine kosta meie eest oma sõna!

— Mine, Tehvan, ole abiks!

Imenud vaikselt ning mõtlikult oma piipu, võttis Tehvan selle lõpuks suust, nagu tahtes midagi öelda, kuid siiski ei tulnud sealt veel ühtki sõna.

— Tehvan, võta teekond ette — külarahvas palub sind!

— Olgu siis, ja Tehvan koputas piibu tuhast tühjaks, — ma tahan minna ning kanda teie mure kuningale ette! Kuid kes teist tuleb kaasa, sest see pole kombeks, et ainult üks inimene läheb saadikuna välja!

— Tehvan, ole tänatud..!

— Kes meist läheb, kes on meie seast arukam? ja talumehed hakkasid piiluma üksteisele, tundes aga ühtlasi oma südames salajast kartust, et kui äkki langeb ühine valik temale?!

— Eks Sibi Andres peaks ikka minema, temal ju suu kah parajal paigal! arvati lõpuks.

— Tõsi, Sibi Andres läheb meie Tehvaniga kaasa, pealegi on ka tema käinud tragunina koos kuninga vägedega Narva all.

Kui aga Sibi Andres hakkas säärase valiku vastu sõitlema, siis sõnasid mehed talle nõnda:

— Ära tõrgu, egas sinagi ole hädata, ka sina vajad kuninga kaitset!

Ja nõnda valisidki külamehed ka Sibi Andrese oma saadikuks kuninga juurde. Kui siis hakati arutlema, et keda tuleks kolmandaks saadikuks valida, sest kolm olevat igale asjale hea, sõnas Tehvan nende vaidluse vahele:

— Kolmandana tuleb kaasa minu sulane Rain, rohkemat aga mu hobune nõnda pikka teed ei suuda vedada!

Säärase otsusega olid kõik talumehed rõõmsasti nõus ning kõik nad jäid nüüd selle poolest üsna rahule.

Samal ajal, millal talumehed pidasid Tehvani veski juures nõu, võttis Lamboja Hans jalad selga ning ruttas mõisa rendihärrale sõna viima, et külamehed peavad möldri õuel mässunõu.

— Kuidas, kas juba jälle mässama, ägestus rendihärra säärast juttu kuuldes, — kas nad sõgedad on siis juba unustanud selle armu ning halastuse, mille ma neile suvel soldatite mõisa tulles andsin!

— Ei neil ole nüüd enam õiget meelt ega aru otsas! kostis Lamboja Hans.

Korraks valdaski rendihärrat kartus ning ta oli juba valmis uuesti põgenema mõisast, kuid et ta siiski polnud just arg mees, siis sai ta oma kartusest õige peatselt jagu; pealegi veel nüüd, millal polnud enam sõjaaeg ning maa oli kubinal täis kuninga vägesid, kellelt alati võis loota kiiret abi, kõige enam aga mõisa pärisomanikult kindral Wellingkilt eneselt, kes mõisas käies oli käskinud rendihärral kui mitte muidu, siis solda-

tite abiga hoida talupoegi sõnakuulmises ning vaos. Ja nüüd leideski olevat paraja aja talupoegadele nende mulluste ülbuste eest kättetasumiseks läkitas rentnik Engel Hartmann kindral Wellingkile nõudmise, et mässama hakanud talupoegade rahustamiseks saadetaks soldateid mõisa. Suurema osa oma sulaseid ning mõisateenijaid pani ta aga samas sõjariistu ning saatis nad Ronga veskisse käsuga, et nad võtaksid seal möldri kinni ning tooksid ta mõisa. Seejuures lubas ta neile ainult seda, et kui kokkutulnud mässulisi talupoegi on veski juures nõnda palju, et neilt on karta vastuhakkamist, siis varitseda seal läheduses, seni kui talupojad on läinud laiali; pärast aga võtta Tehvan, see mässuleõhutaja kinni ning tuua ta mõisa.

Ja siis juhtuski nõnda, et kui talupojad olid veski õuest läinud laiali ning Tehvan ise koos oma sulastega lõpetamas oma päevatööd, tuli äkki kari mõisamehi veskisse. Seal siis, enne kui Tehvan suutis avada pärimiseks suu, haarasid mõisamehed ta oma sulaste keskelt kinni ning köitsid ta käed selja taha kokku. Vastuhakkamiseks oli Tehvanil kahest sulasest liialt vähe, kuna aga samal ajal Rain viibis hobusega metsas.

— Kust säärased röövlid tulevad, kisendas nüüd Tehvan mõisameestele näkku, — kuidas julgete röövimisega tungida minu majja?

— Pea oma suurustav suu, pole meie kellegi röövlid, kostsid kupjad ja mõisa sulased, keda kõiki Tehvan tundis, — meie ei tulnud sinu käest röövima mitte kui midagi!

— Ütlete, et ei röövi, kuid ometi olete mu käsi kinni köites röövinud minult vabaduse!

— Ei tee meie seda omal tahtmisel, vaid nõnda on mõisa käsk!

— Mõisa, ja Tehvani silmad hakkasid endist ülekohut meelde tuletades seda vihasemalt välkuma, — kuidas tohib mõis röövida minult seda vabadust, mida kuningas ise on mulle andnud?!

— Ei meie tea sellest midagi — täidame ainult rendihärra käsku. Nüüd aga tule meiega kaasa!

Samal ajal seisid Tehvani uued sulased norguspäi veski õues ega teadnud, mida ette võtta. Kui nüüd vähemalt Raingi oleks olnud nende seas, siis vahest oleks ta ägedushoos saanud ka säärase meeletusega hakkama, et oleks kihutanud nad üles ning tormanud kolmekesi enam kui kümnele mõisamehele oma peremehe päästmiseks kallale. Kuid tema viibis kaugel metsateel, veski juurest ligemale penikoorem maad eemal.

— Kui ma ei taha, siis ei astu ma oma kodupaigast sammugi välja! sõnas Tehvan tõrkudes mõisameestele vastu.

— Kuule, mees, ütles nüüd kupjaist Kroonu Andres tõsiselt, — kui sa pead paremaks mõisa käsu vastu tõrkuda ega taha koos meiega rahus tulla, siis asetame su reele ning viime vägisi!

— Kui suudate, siis viige vägisi, kuid ise omal jalul ma ei lähe!

Olgugi et mõisamehed ähvardasid nüüd ka peksuga, pani Tehvan nende ülekohtusele tahtmisele suure meelekindlusega vastu. Kuid lõpuks ei aidanud mitme mehe jõu vastu tõrkumine — ta haarati kinni ning heideti rekke, kusjuures üks kupjaist sõnas ohje pingutades:

— Noh, tõrkujate peamees, läki nüüd!

Kui siis mõisamehed hakkasid ree kõrval sammudes koos oma vangiga veski õuelt lahkuma, sõnas üks kupjaist Tehvanile, kes reel jäi vaiksesti lamama, nõnda:

— Sel ajal kui teised raiuvad metsas veel palke, on sul juba seinad ülal, paar hobust tallis ning isegi sulaseid oled jõudnud palgata. Kust sulle nii suur varandus äkki tuli — puha kõveriti ning võltsi eluga!

Et aga Tehvan vaikis ega kostnud säärasele laimamisele sõnagi, siis võttis nüüd Kroonu Andres omakorda sõna suhu:

— Räägitakse, et kuningas ise olevat oma käega kinkinud talle kotitäie kulda.

— Räägitakse, kosteti hurjutades, — kes aga on see rääkija kui mitte ta ise, et seega oma ülekohtuseid tegusid varjata. Kas seda on aga keegi näinud ja kas kunagi võib seda juhtuda, et kuningas ise annab ühele talupojale kätt ja pealegi kingib talle veel kulda, kuna aga me teame, et isegi ükski mõisahärra ei tihka talupojale kätt anda. Ei, mehed, kogu see jutt on tema enese lahti lastud ning kõik puha lausa pettuseks.

Vahepeal hakkasid aga mõisamehed kartma, et talunikud on Tehvani vabastamiseks neid võsaservas varitsemas; seepärast andsid nad nüüd hobusele ikka enam piitsa ning kihutasid teda kiiremale jooksule, kuna nad ise sörkisid lõõtsutades ning ähkides ree kõrval. Ja nõnda tuli Tehvanil juba teist korda sattuda mõisahärra võimusesse.

Päike, mis polnud veel jõudnud laskuda metsa varju, kiirgas nüüd lumeväljalt punakalt vastu, kui Tehvan käsist-jalust seotuna toodi mõisa. Mõisaõuel oli nüüd kõikjal vedelemas laaste, palke, pakuotsi, ehituskive ja

lubjatünne, kuna aga mõisahoonetel olid mitmel pool juba sarikad püsti ja osa roovikuidki löödud nende külge. Rendihärra Engel Hartmann aga kõndis oma rebasenahkses kasukas ehitustööliste seas ringi ning hoides käes keppi andis kisades siin ja seal käske.

Kui Tehvan jõudis mõisa, silmitses rendihärra algul teda päris vaikselt, kusjuures köidikus inimese nägemine näis tegevat talle koguni rõõmu. Kuid enne kui ta jõudis sõna ütlemiseks avada oma irvitava suu, hüüdis Tehvan talle valjusti:

— Kes on sulle, mõisarentnikule, andnud voli hakata avalikuks röövliks, kust oled sa võtnud enesele õiguse vangistada vaba meest?!

— Vaba mees, kas sa kuule, hä-hä-hää! hakkas rendihärra esimesest üllatusest toibudes naerma. — Aga kulla mees, kui sa oled vaba, miks siis su käed on seotud?

— Neid oled sina lasknud röövli kombel ülekohtuselt siduda!

— Kui olen lasknud seda teha, siis võid isegi mõista, et sa ikkagi pole vaba mees, nagu sa siin oma suure ning kasimatu suuga hoopled!

— Kuningas ise on andnud mulle vabaduse!

— Säärast sõgedat juttu ära lorise, seda ei usu isegi lapsed mitte, kostis rendihärra ülima rahuga. — Kus on sul selle tõenduseks kiri, mis kannab kuninga pitserit ja allkirja, kus?

— Selleks on mul kuninga enese sõna!

— Mees, ära aja sõgedat juttu, sõna peale ei lasta kedagi vabaks. Ise sa aga pole muud midagi kui tühipaljas ärakaranud vang, kel sellegi eest tuleb anda vastust!

— Pole mina vangist karanud, vaid kui sa ise põgenedes oled jätnud mõisa koos oma vangiga pealetuleva vaenlase meelevalda, siis pole mitte mina ära karanud, vaid just sina ise oled seda teinud!

— Naljatamisest aitab, käratas nüüd rendihärra ülimal määral vihastudes, — oleksin sulle su eelmise ränga patu andeks andnud, kuid et sa oled jälle uuesti hakanud kihutama talumehi mõisa vastu mässama, siis sa nüüd enam ei pea nuhtlemisest pääsema!

Rendihärra käsul tõugati nüüd Tehvan vanasse mõisa viinakeldrisse, kuhu ta jäeti lukustatud ukse taha ootama oma saatust.

Hoolimata kuninga kingitud vabadusest ja vaenlase vastu võitlemisest on ta pandud vangi, nagu meeletu loom tõugatud siia pimedasse urkasse vaevlema, mõtles Tehvan najatudes vastu külma keldri paeseina. Ja ometi ei tea ta enesel olevat mingit süüd, kui mitte ei tuletataks meelde endist asja, milles ta aga on ju samuti süütu, olgugi et ta mõisavanema ülekohtususe pärast tõstis tema vastu käe. Kuid kui aga kohus peaks võtma seda asja arutada, siis tuleks rentnikul ta jumalavallatu ning jõleda teo pärast minna vangi, aga mitte temal. Ja nüüdses suures meelekibeduses pidi Tehvan tahtmatult oigama:

— Oh kuningas, olgugi et sa ei salli ülekohut ning just seepärast peadki koguni mitme vaenlasega sõda, tehakse aga seda ometi sinu omas riigis, sinu oma silmade all irvitatakse sinu talupoegade üle!

Uuesti valdas teda meelekibedus ning tusk, vihaselt tagus ta käte ja jalgadega vastu keldriust, nii et see kõmises. Kuid obadused ja tabad olid kindlad, uks ei andnud järele, ning mõisnik võis päris rahulikult

oodata homset päeva — talupoja viha ei pääsenud hädategemiseks talle ligi. Kuningas, kes ainult oma väikese sõrme liigutusega oleks võinud abistada oma talupoega, oli aga kaugel, ta silm ei küündinud nägema igasse keldripõhja, seda teadis Tehvangi. Kuid siiski ei jäänud ta kannatlikult ootama surma, igatsus vabaduse järele oli temas nõnda suur, et ta lõhkus ja kolistas ukse taga nagu metsast kinnipüütud ning sulgupistetud karu.

Järgmisel hommikul löödi aga kirikukülas ja ümberkaudsetes pooleldi valminud taludes lärmi, et mõisa sulased on tunginud õhtul Ronga veskisse ning viinud Tehvani vägivaldselt mõisa, kus teda nüüd kinni peetavat.

— Kuidas ta seda tohtis? — Tehvan on ju nüüd ometi prii mees! imestuti.

— Tohtis või mitte, kunas mõisnik enne on sellest hoolinud? öeldi. — Võtab inimese kinni ja ükski koer ei haugu enam takka järele!

— Siis aga haugume meie! sõnas Sibi Andres ägedalt.

— Ja ometi oli teda kuninga enese sõnaga lastud priiks!

— Mis hoolib mõisnik sõnast, olgugi et see on kuninga enese suust tulnud. Kuningas läheb ju jälle minema ning sõna jookseb tuulde laiali. Kui sul ettenäitamiseks pole põues pitseriga kirja, siis palja sõnaga antud priiust on raske alal hoida!

— Aga mis saab nüüd meist — olime valinud ta ju enesele saadikuks! hakkasid mehed esimesest üllatusest toibudes külavahel arutlema.

— Valisime, kuid nüüd pole temast meile enam eestkostjat!

— Peaksime valima uue saadiku?!

— Keda sa siin enam oskad valida — mõisavanem haarab jällegi kinni!

— Peame tegema seda salaja!

— Egas Tehvanigi valimisel mindud mööda kihelkonda kella lööma, aga näe, saks sai sellest ikkagi teada ning pani ta sulgu!

— Aga kust ta võib teada saada, kui asja täiesti salajas hoiame?!

— Küllap tal oma luurajad on väljas — käivad lambanahkades huntidena meiegi seas ringi!

— Ei oska meie enam kedagi teist valida, sest keegi meist peale Tehvani ei tule sellega toime, et astub otse kuninga palge ette!

Samal ajal käis aga Tehvani sulane Rain veelgi talust tallu ringi mehi üles kihutamas, et nad kõik tuleksid mõisa kas või väevõimuga vabastama Tehvanit.

— Ega sedagi nõu tohi laita, kiideti, — kuid siis tulevad soldatid uuesti mõisa ning meie põli muutub veelgi kurjemaks ning saame kõik valusasti nuheldud!

— Soldatid tuuakse mõisa niikuinii, arvas Sibi Andres, — kui aga Tehvani teeme köidikuist vabaks ning päästame ta mõisavanema meelevalla alt, siis võib ta kuninga ette pääsedes temalt meile kõigile paluda abi ka soldatite vastu, kuna aga muidu võib saks hukata meid kõiki!

— Tõsi, ütlesid mehed seda juttu mõtlikult kuulates, — kui meie eneste kaitseks nüüd Tehvanit ei vabasta, siis võib-olla paljud meist peatselt ei näegi enam

maailmavalgust. Ja just seepärast peamegi Tehvani vabastama, maksku see meile või elu!

— Aga mehed, vahest oleme siiski liialt ägedad, kuuldus ka teissugust juttu. — Kui meil Tehvanit enam pole, las siis lähevad ta sulane ja Sibi Andres kahekesi kuninga juurde!

— Ei, Tehvanita ma säärast teekonda ette ei võta! sõitles Sibi Andres ägedalt vastu.

— Ei nüüd aita enam muud kui lähme aga mõisa ning nõuame sealt Tehvanile vabadust!

Ja nõnda hakkasid talupojad oma valitud saadiku pärast ikka enam ja enam käärima. Juba keerutatigi malku ning viibutati mõisa poole rusikaid, kusjuures kuuldus vihaseid manamisi ja sajatati õige tigedalt.

— Vaata saksa, siunati, — siis kui meie mehed olid Narva all kuninga vägedega rind rinna kõrval venelastega kähmlemas, siis kui meie suguvennad valasid oma verd, siis oli ta redupaigas vagane nagu kännu alla pugenud hiir. Nüüd aga, millal vaenlane on Jumala ja kuninga abiga maalt välja tõrjutud, tuleb ta siia oma sõjaseadust tegema!

— Üles, mehed, raputagem enesest kartus ning hakakem peale, nagu seda tegime Narva all kähmeldes! ergutasid nüüd tapatalgul käinud mehed arglikumaid takka.

— Aga kui saame säärase teo pärast veriselt vitsu?! kõheldi.

— Vitsu saame siis, kui laseme seda enestele anda! Lähme mõisa, ei nüüd aita enam muud!

Ja talupoegi, varustades end nuiade, nugade, teivaste, püsside ja kirvestega, hakkas ikka enam ja enam kokku kogunema Ronga veski õuele, kust pärast seda,

kui neid oli seal juba enam kui poolsada pead koos, hakati liikuma mõisa poole.

— Nüüd tuleks vana mõisakurat tõsiselt maha lüüa, siis oleksime tema kiusamisest ükskord ometi priid!

— Jah, oleks nüüd Krista Mart meil siin, küllap tema tuleks säärase teoga hõlpsasti toime!

— Krista Mart ja Tehose Hannes ei tule enam siia — nemad jäidki kuninga lippude alla teenima, sõnas Rain. — Kuid pange tähele, mehed, kui saks minu leivavanemat vabaks ei lase, siis, nii tõesti kui Jumal mind praegu kuuleb, löön ma sellesama teibaga ta maha! ja Rain keerutas pea kohal teivast.

— Kui verevalamiseta läbi saame, hakkas Sibi Andres mehi manitsema, — siis jätame tapatöö ikkagi tegemata, kui me aga Tehvanit teisiti vabastada ei suuda, siis olgu nõnda ning langegu ka säärane liisk!

— Aga lööja nimi, mehed, pidagem hammaste taga, et keegi teist teda kunagi välja ei anna, olgu see siis kas piinade käes kannatades või muidu, manitseti üksteist.

— Ei, arvas Sibi Andres, — kui tapatöö on siiski tehtud, siis lööja katsugu põgeneda nõnda kaugele, kui ta aga iialgi suudab, ning ärgu ta enam oma kihelkonda tagasi tulgu, sest säärast asja ei suudeta kunagi salajas pidada. Sõna on ju kerge suust tulema, ja kui ta sealt juba väljas on, siis püüa teda veel nõndasama nagu lindu suures laanes. Kuna aga säärase teo pärast süüdlast ootab surmaga nuhtlemine, siis on kõigiti parem, kui ta juba aegsasti kaob!

— Aga vahest siiski saame tapmiseta läbi?

— Oleks parem, kui saab, kostis Sibi Andres, — selleks pole minulgi lusti! Kuid aidata nüüd mõisa, kui enesel pole katustki pea kohal ning pere on sure-

mas nälga, see ajab kõige taltsamagi inimese nõnda meeletuks, et ta lõpuks ei teagi, mis ta kibedusega teeb ning ette võtab!

Samal ajal oli aga mõisas talupoegade lähenemisest juba teada ning rendihärra kihutas kõiki oma sulaseid ja töölisi neile vastupanemiseks jalule. Et aga enamik mõisa ametimehi ja kupjaid oli nüüd ehitustööde kätte tulles ka külades ja metsades laiali, siis oli neid talupoegadele vastupanemiseks mõisas üpris vähe. Väljast toodud pottsepad, müürsepad ja puusepad aga, kuuldes talupoegade mässamisest, polnud nõus neile vastu minema, öeldes, et nad on mõisa tulnud tööd tegema, nõnda nagu neid selleks on palgatud, aga mitte talupoegadega taplema.

Seni kui nüüd rendihärra Engel Hartmann oma ehitustööliste ning ametimeestega vaieldes tingles, jõudsidki talupojad suures trobikonnas mõisa, kus nad käratsedes võtsid ta eneste keskele.

— Lase mölder lahti! karjusid nüüd talupojad talle tigedasti näkku. — Ära pea kinni õiget meest, kes pole teinud mingit kurja, vaid on püüdnud rahulikult üles ehitada oma koda, mille vaenlane tal maha põletas.

Nähes enese ümber karjuvaid karvaseid nägusid ja nukelisi rusikaid kohkus mõisavanem sellest nõnda hullusti, et ta ei suutnud isegi anda oma aidameestele käsku, et nad laseksid talupoegade meeleheaks Tehvani vabaks. Talupojad, pidades aga mõisavanema vaikimist tõrkumiseks, hakkasid talle sõnadega õige kurjasti peale käima:

— Sina, hilpharakas ning kärnkonn, sina, kes siis, kui meie mehed pidasid vaenlasega sõda, imesid redupaigas käppa, tuled nüüd hädaohu kadudes oma endiste

kiusamistega jälle välja! Kuid ei, vennas, säärased ajad on juba möödas, nüüd on ka talupojal pisut sõnaõigust enese eest kosta!

Nähes, et nõnda võivad vihased talupojad tõesti mõisavanema maha lüüa, sõnas Sibi Andres talle nõnda:

— Lase süütult kannataja lahti, enne kui sulle sünnib tõsist häda!

— Tee lahti oma sulg ning lase ta välja! hakkas nüüd mehi veel hullemini lärmama, kuna aga Raini käes kerkis jäme teivas.

— Ärge lööge, mehed, lasen ta priiks! hüüdis nüüd rendihärra nähes kõiges selles enesele suurt hädaohtu.

— Ja ei hakka enam teda ega ka meid seepärast taga kiusama? usutles Sibi Andres.

— Ei hakka, ei hakka! kisendas rendihärra ristitades käsi. — Võtke ta ja minge, kuid ärge mind lööge! Kui siis hakati hõikama aidamehi, ei leitud neid mitte kuskilt, sest kõik nad olid joosnud hirmunult laiali.

— See on sul ainult vigur! ja mehed asusid uuesti mõisavanema kallale.

— Mul pole võtmeid, kostis rendihärra hädaldades, — otsige aidamehed üles!

— Vigurdad! karjus nüüd vihast pondunud näolisena Rain ja viibutas rendihärra silmnäo ees rusikat. — Lase Tehvan lahti! ja haarates Engel Hartmannil rinnust kinni raputas ta teda nõnda ägedasti, et sel olid silmad peast välja kargamas.

Talupojad said sellest aga veel enamgi julgust ning kõik nad sirutasid nüüd käed rendihärra järele välja, olles valmis teda lõhki kiskuma.

— Ai-ai, lööge keldriuks puruks ning laske ta sealt välja, kuid ärge mind pekske!

— Või siis koguni külmas keldris hoiad teda, metsaline! ja tõugates rendihärra pikali maha jooksid nüüd talupojad rüsinal keldrite juurde kokku.

Missuguses keldris Tehvanit hoiti, selle üle polnud nüüd kelgi enam aega ega aru mõtelda või pärida, vaid kõik keldrite uksed taoti sisse just nõndasama, nagu seda sügiselgi oli tehtud, kuid nüüd enam mitte varaotsimiseks, vaid et päästa oma suguvend.

Peatselt leitigi Tehvan ning ta toodi keldrist välja. Enne kui ta suutis hakata kõnelema, tuli teda palju aega toibutada, sest külmas keldris veedetud öö oli teinud ta pooleldi kangeks. Et mitte ära külmuda, oli ta pidanud seal kogu aja edasi-tagasi kõndima. Rendihärrat ei pandud nüüd aga enam tähelegi, vaid kõik talunikud kuhjusid Tehvani ümber.

— Vennad, ütles Tehvan, kui talle kõigest juhtunust oli seletatud, — minu vägivaldse päästmisega olete nüüd võtnud ränga süükoorma enestele.

— Mis on tehtud, seda oleme teinud eneste pärast, kostis Sibi Andres, — mõisavanem sind siia külma keldrisse pistis lootusega, et sured siiasamasse paika ning et siis pole enam kedagi, kes ta ülekohtuse tegevuse peale jaksaks tõsta nurinat. Ei, räägi, mis sa tahad, kuid oleme tulnud sind vabastama selleks, et sa meie saadikuna läheksid kuninga ette, sest muidu tuleb meile kõigile kuri ning kibe lõpp!

— Tõsi on sinulgi, sõnas Tehvan mõtlikult, — kuid lugu läheb nüüd veelgi kurjemaks, kuna olete talitanud kuningalt antud seaduste vastu, sest ühtki

vangi, olgu ta nii süütu kuitahes, ei tohita vägivallaga vabastada.

— Kes meist aga siis kuninga juurde läheks, kui sind oleksime jätnud vangi?! Ei, vennas, just seepärast tulimegi sulle kitsikuses appi, ning nüüd võta Issanda rahus see teekond ette ja palu kuningalt meile abi!

— Kuis suudan seda veel mina, kes ma nüüd olen ärakaranud vang, seaduse järgi mahalöömise väärt nagu hulkuv hunt!

— Mõistku siis kuningas ise sinu üle kohut, pangu ta sind oma seaduste järgi vangi, meie kõik aga tahame siis tulla ning põlvili paluda temalt sinule armu! Ainult mine, Tehvan, võta see teekond ette, sest muidu oleme kõik maa pealt kadunud!

— Egas sellest loost polegi vaja kuningale pajatada, hakkasid nüüd mehed läbisegi sõnelema, — sest mõisavanem ise lubas jätta meid rahule ning tänase loo pärast mitte midagi ette võtta.

— Usu sa hundi juttu, kostis seepeale Sibi Andres, — seda lubas ta ainult kõige suuremas kitsikuses ning hädas, kui aga läheme siit jällegi laiali, siis seda tigedamini hakkab ta meid taga kiusama!

— Siis oleks olnud ikkagi parem, kui oleksime löönud ta maha! arvasid nüüd külamehed kahetsedes.

— Seda ei või me päris kindlasti kunagi teada, mis just oleks parem, ütles Sibi Andres. — Nüüd aga ei jää meil enam muud troosti üle, kui et peame kogu oma lootuse panema ainuüksi kuningale, kelle juurde peame Tehvaniga tõttama.

Ka Tehvan leidis, et kui ta suguvennad oma elu kaalule pannes on tulnud teda lunastama, siis on tema

esimene kohus tõtata nende eest kostmiseks kuninga juurde. Pealegi tundis ta vajadust paluda kuningalt enesele pitseriga kinnitatud vabaduskirja, milleta keegi ei taha tema vabadust uskuda.

Talunikud saatsid Tehvani ta veskini, kuna enamik neist jäi veel seniks paigale, kuni ka Sibi Andres oli ärasõiduks hakkamas. Ja kui siis saabus keskpäevane aeg, istus Tehvan koos oma sulase Raini ja Sibi Andresega rekke, et alustada teekonda kaugesse Laiuse kihelkonda, kus kuulu järgi pidi kuningas koos oma suure väega asuma.

— Head teed, Tehvan ja Sibi Andres, olge kuninga ees usinad kõnelema ning tulge rõõmusõnumitega tagasi! hüüdsid talunikud neid jumalaga jättes. — Ja ärge kaua teel olge, vaid püüdke tulla tagasi juba enne, kui soldatid jõuavad meid siin maha tappa!

— Püüame nõndapalju kui on oskust ja jaksu! kostsid lahkujad, ja siis andes hobusele piitsa kihutas nende regi mööda lumist teed sahisedes minema.

Külamehed ei tihanud aga veelgi minna üksteisest lahku, sest suure salgana koos olles tundsid nad enestes vägevust ning jõudu, mis aga nende kodupaikadesse üksikuina laiali minnes oli õige kerge kaduma. Just seepärast ihkasidki nad üksteise seltsi, et mitte tunda üksikinimese armetust ning oma tehtud teo pärast hirmu, sest üksikuna on inimene alati kartlik, kuna aga hulgana koos olles on ta igale ettevõtmisele julge peale hakkama.

Õhtul kui mehed oma mullast ja palkidest püstitatud hädaonnides olid puhkamas, hakkaski neid valdama hirm, et mida toob neile homne või ülehomne päev.

Paljud neist, mitte uskudes rendihärra lubadust kõigest vaikida, otsustasid juba järgneval päeval lahkuda kodunt ning pageda metsadesse või kaugematesse kolgastesse õigeaegselt rettu, et mitte jääda mõisa toodavate soldatite kätte nuhelda.

5.

Kuna tegevusetu elu võib sõjamehi laisklemisele harjutades üsna kergesti rikkuda, siis korraldas kuningas Laiusel talvitades õige tihti neile riviõppusi, olles ise alati hoole ning usinusega selle juures. Hommikuti õige vara, kui idataevas hakkas alles koitma, ilmusid sõdurid mõisa rehtedest, aitadest ja talumajadest trobikondadena välja, jäädes oma ülemate käsuhüüete järgi sirgete ridadena seisma. Kuid ka kuningas oli nüüd ühtepuhku jalul, ratsutades ühe rügemendi juurest teise juurde.

Ja nõnda kestsid õppused ikka päevast päeva, nii et kõik ümberkaudsed mõisaväljad ja talupoegade maad olid täis reas sammuvaid sõdureid, käsuhüüdeid, püssiprahvatusi ja sõjameeste kära.

Kolmveerand penikoormat peakorterist eemal asuvas Jõgeva mõisas oli ooberst Magnus Stenbock õppuste poolest aga ütlematu vali, ning tema ei andnud oma meestele ühtegi puhkuspäeva. 7. märtsil, millal päike hakkas veidi kõrgemalt paistma, korraldas ta seal ko-

guni suuri sõjalisi õppusi, mis pidid lõppema pidustusiga. Selleks laskis ta juba mõned päevad varem ehitada Jõgeva mõisa väljale määratu suure lumest kindluse kõigi bastionide ja välisehitistega, kusjuures püüti järele aimata Bullersborgi kindlust koos Slapstadi linnaga.

Kui siis saabus 7. märtsi varahommik, millal kuningas ise tuli Jõgeva mõisa, tõi ooberst Karl Gustav Roos oma nelisada meest välja ning asetas nad lumevallide taha, kus suure usinusega hakati valmistama lumepalle. Samal ajal jäi lumest linna komandandiks määratud Axel Sparre käsutama garnisoniväge.

Ooberst Magnus Stenbock, kes ise oli kogu laagri ülemaks, oli samal ajal koos kuningaga Jõgeva mõisast välja ratsutamas. Nähes nüüd peatselt algavat suurt lumesõda, oli kuningas ülimal määral erutatud, nii et ta ei tundnud praegu ennast mitte kuningana, vaid pigem vallatu poisikesena, kellele lumepildumine võib valmistada suurt rõõmu.

Mitmed rügemendid asusid aga poolringis ümber lumest kindluse, et seda ooberst Stenbocki märguandel lumepallidega rünnata. Kogu selle lumesõja kestel pidi iga möödaläinud tund vastama ühele päevale, nii nagu selle poolest oli varem kokku lepitud.

Nüüd olid mõlema vastaspoole sõdurid lumepallide valmistamisega õige kibedasti ametis. Olgugi et käed tundsid seejuures külma, tehti lumepalle määratu suurel hulgal, mida sõdurid asetasid oma ülestõstetud kuuehõlmadele ja mõned koguni mütsidesse. Tehes lumepalle muljus osa sõdureid neid oma käte vahel koguni nõnda tugevasti kokku, et need muutusid lausa jäämunadeks. Juba lehvisid hommikuses valguses ihu-

kaartlaste ja dalekarlaste lipud, üle lumise lagendiku vedasid hobused jooksusammul kahureid, mis olid asetatud reejalastele, kuna eemalt lähenesid kuningliku majesteedi ihutragunid, kapates eesotsas ooberstleitnant Hugo Hamiltoniga.

Kahurid, mis pidid lumesõja puhul laskma ainult papist pommidega, asetati nüüd ühele põhjapoolsele madalale künkale, kust nad pidid avama lumekindlusele tule.

Lumevall, mis poolkaares ulatus Laiuse-Jõgeva vahelisest teest kuni Jõgeva mõisa karjatarani, oli nõnda kõrge, et ulatudes meestele rinnuni andis neile kallalekippujate lumepallide eest varju.

— No see on küll alles sõda, urisesid vanad dalekarlased, — meid tahetakse nagu lapsi panna pilduma lumepalle!

— Eks sõduril ole ükstapuha, mis ta teeb, kuninga leib ja aeg!

Nüüd aga hakkasid trompetid ägedasti kiunuma, kuuldusid kahurite mürtsatused, kuna kindluses olijad hakkasid kisama:

— Vaenlane läheneb!

Ja tõesti — üle väljade hakkasid lähenema rügemendid, kõigil püsside asemel hõlmad täis kõvu lumepalle. Nende seas kihutas ratsutades ringi ka kuningas koos ooberst Magnus Stenbockiga, olles säärase suure mängusõja puhul ütlematult tujus. Olgugi et selles lumesõjas polnud olemas mingit hädaohtu, tundis kuningas sellestki rõõmu.

— Kuningas, tervitus kuningale! hakkasid rügemendid teda nähes kisama ning sõdurid kergitasid oma kübaraid.

— Rahu, vaikus! hüüdsid ohvitserid teades, et ka mängusõja puhul peavad sõdurid kuninga tahtmisel pidama end ülal, nagu oleksid nad tõelises lahingus.

Kui pealetungijad olid jõudnud läheneda kindlusele paarikümne sammuni, siis võeti neid lumepallide tiheda sajuga vastu.

— Edasi! hüüdsid ohvitserid ergutades mehi.

— Lund, lund! kisati kaitsjate poolelt.

Õhk oli täis lendavaid lumepalle, mis tihtigi laksudes kokku põrgates läksid tolmuna puruks.

Küll püüdsid pealetungijad ronida vallidele või neid purustada, kuid ikka ja jälle tõrjuti neid tagasi või pisteti koguni peadpidi lumme. Teades, et nüüd on kuningas ise siin oma silmaga pealt vaatamas, püüdis iga mees olla ka mängusõjas vapper, eriti aga ooberst Karl Gustav Roos, kes hoolimata sellest, et ta silmaalune oli lumepalli hoobist sinine, ergutas oma mehi.

Kui juba pool tundi oli nõnda käratsedes ning lund pildudes asjatult rabeldud ning paljudel sõdureil ja ohvitserel silmaalused pillutud lumepallidega siniseks, aga ühtlasi ka pool lahingupäeva jõudnud lõpule, tõmbusid pealetungijad veidi tagasi. Kahurid jätkasid aga oma laskmist edasi, pildudes pappkuule ja hõõguvaid topiseid vastaste hulka. Mürtsatus mürtsatuse järel kõmasid paugud nii kallalekippujate kui ka kindluses olijate poolt.

Kuuldes kõike säärast mängusõja kära jooksid talupojad hirmunult oma küladest välja vahtima, et kas juba on taplus jõudnud otsaga ka nende läve ette. Kuid ei — kuninga sõdurid pidasid lumepallidega omavahelist sõda ning seega polnud talupoegadel häda karta.

Kui pataljonid olid end uuesti varustanud lumepallidega, siis alustasid nad teiskordset rünnakut, kusjuures neil õige peatselt õnnestus karata siin ja seal üle lumevalli ning tõrjuda sealt kaitsjad tagasi. Küll panid kaitsjad vaprasti vastu, tõugates esimesi kallalekippujaid lumme pikali, kuid et tagant tuli neid ikka enam ja enam peale, siis oldi lõpuks sunnitud tõmbuma sisemiste vallide taha varjule.

Kisa ja möirgamisega vallutasid pealetungijad välimise valli, hakates üha ägedamini pilduma lumepalle sisemisse kantsi, kus nüüd kaitsjad kokkukuhjatuna ei suutnud teha enam muud kui vajudes ringvalli taha küüru püüdsid katta oma silmnägu.

Peatselt vallutati ka sisemine kindlus ning kaitsjad olid sunnitud alla andma. Ühtekokku oli selleks kulunud aega veidi enam kui üks tund, ning seega oli kindlus vallutatud ühe päeva kestel.

Mängulahingu lõppedes saadeti rügemendid oma asupaikadesse lauluga tagasi, kuna aga kuningas koos suursugusemate mängusõjast osavõtjatega pöördus tagasi Jõgeva mõisa, kus ooberst Stenbock oli korraldanud piduliku eine. Kuna aga mõisa härrastemaja ruumid ei suutnud kõiki pidukülalisi mahutada, siis olid neile lauad kaetud suures mõisa aidas, mis kuuseokste ja vanikutega oli seestpoolt toredasti ehitud.

Et aga talvisel ajal aidas istudes ei hakkaks külm, siis joodi seal õige tublisti sooja hõõgveini, millest ainuüksi kuningas ütles ära. Toitudest kanti lauale peamiselt põdraliha-praadi, kuna põtru oli jaanuarikuu lõpupäevadel korraldatud suurel jahipeol metsades õige tublisti maha lastud.

Lõunasöögi lõppedes korraldati kuninga auks Jõgeva

mõisa väljal suur paraad, kus sõdurid sammusid püsse õlal hoides sirgetes ridades ning jalgu õige tugevasti vastu maad lüües kuninga eest mööda.

Õhtul pärast paraadi kanti mõisas ette ooberst Stenbocki enese koostatud ooper, mis oli kõigiti hästi ning toredasti ilustatud, nii et selle vaatamine tegi silmale ütlemata palju rõõmu. Stenbocki koostatud ooperis, mis kandis nimetust „Svea Rõõmutempel", esinesid peakorteri juurest toodud mustlased pillimängu ja toredate tantsudega, mida sõjameestel oli päris lust vaadata. Alles siin oli nüüd mustlasist muusikandel võimalus näidata oma tõelist kunsti. Viiulid vingusid, kurtsid ja hõiskasid neil käes, kuna aga mustlastüdrukud Isabella ja Marion põristades aeg-ajalt oma väikesi trummikesi hüplesid nõnda painduvalt, nagu oleksid neil tiivad.

Säärasel vaatemängul viibisid nüüd ka õpetaja Reiner Brockmanni kaks vanemat tütart, keda ohvitserid olid õpetajalt selleks loa saades toonud Jõgeva mõisa. Nüüd nad vaatasid säärast mängu suure imestuse ning imetlemisega pealt, kusjuures nad sõnasid eneste kõrval istuvaile ohvitserele koguni nõnda:

— See, mida me siin näeme ning kuuleme, pole siiski mitte tõsi, vaid need inimesed on kõigis asjus, mida nad üksteisele ütlevad, juba varem kokku leppinud.

Kui siis ohvitserid neile seletasid, et see on tõesti nõnda ning et kõik need sõnad on ooberst Stenbock juba varem näitlejaile suhu pannud, siis oli nende pettumus üpris suur.

— Siis tähendab, kõik see on puha vale, et see ar-

mastaja ei räägi puhtast südamest, vaid ainult lobiseb ning võltsib!

— Aga muidugi, kostis Karl Wrangel õpetaja tütrele, — isegi see daam, kellele rüütel praegu avaldab palavat armastust, pole keegi muu kui naiseriietust kandev Hamiltoni rügemendi tragun.

— Uuh, mu Jumal, missugune pettus..! ja õpetaja tütred varjasid pitsrätikuga oma silmnägu.

Ooperi lõppedes lauldi veel mõned Stenbocki luuletatud laulud, ja seejärel hakkasid mustlased Šemeika ja Pietra näitama oma viiuldamiskunsti, kuna aga Isabella ja Marion saatsid neid seejuures oma kurbade, hingesselõikavate mustlaslauludega, mida kuulates tungis õpetaja tütreil vesi silma. Peatselt jäid aga ka sõjaraskustes karmistunud ohvitserid vaikselt kuulatama, ning langetades päid meenutasid nad oma kauget kodumaad, kust sõjasõit on kiskunud neid eemale.

Nähes enese ümber säärast nukrustamist muutus aga kuningas üpris rahutuks. Kas seepärast siis ongi tal mustlasist muusikandid kaasas, et nad tekitades ta sõjameestele tuska paneksid neid nagu vanu naisi nutma. Ei, ta ohvitserid vajavad lõbusat meelelahutust, aga mitte nuttu, ja kuningas andis vaikselt käsu, et mustlased lõpetaksid oma rumala mängu, mis võib ta sõjaväe hoopis ära rikkuda.

Pärast ooperi ettekandmist joodi mõisa tubades ja suures aidas veelgi õlut ja hõõgveini, olles seejuures ülilõbusas tujus. Mõisa härrastemaja saalis, kus nüüd puhkpillid valjusti puhusid, õpetasid aga ohvitserid Reiner Brockmanni tütreid tantsima, viies neid alles pärast suure pimeduse saabumist saanidega koju.

Kuningas ise pöördus pärast õhtusööki sinises pimeduses tagasi Laiusele. Ta tee viis algul üle väikese kinnikülmunud järve otse itta, siis üle puudega kaetud mäe, pöördudes Laiuse lähedal põhja poole. Siis ratsutas ta jällegi üle kõrgendiku, mille jalal Mõra jõgi jooksis sulisedes oma mureneva jääkatte all. Siis aga viis tee kuningat jälle itta, kuna suur soo jäi temast vasemale poole. Nüüd nägi ta juba jälle inimasulaid ning haritud maad, kuni lõpuks hakkas paistma Laiuse loss.

Jõudes Laiuse mäe harjale laskis kuningas ratsmeid lõdvendades astuda hobusel sammu, kuna ta ise heitis pilgu ta silme ees laiutavale avarusele. Kümne sammu kaugusel ta taga tuli aeglaselt ratsutades Karl Wrangel, kuna ta teisi saatjaid polnud seekord kaasa võtnud.

Kuninga jalge ees laiutav avarus tekitas temas nüüd suurt rännulusti, nii et ta tundis pöörast igatsust kaugete maade nägemise järele. Kuid mitte ainuüksi nägemise, vaid ka äravõitmise järele! Ja talle meenusid jällegi kuningas Aleksandri maadevallutamise lood, selle kange sõjapealiku unustamatud teod. Lõunamaa, sealt tahab temagi minna tooma võitusid ning kuulsust, teha suureks ning vägevaks oma isamaa. Ta tahab teha niipalju mehiseid tegusid, et sellest jätkub lastelastelegi kõnelemiseks.

Ja noor põhjamaa lõvi, nagu teda nüüd kõikjal nimetati, kannustas äkilise nõksatusega hobust ning kihutas kiiresti Laiuse mäest alla, nii et lumi tuiskas ta ümber. — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —

Tihti külastas kuningas kirikumõisas õpetaja Reiner Brockmanni, kuid sageli kutsus ta hingekarjast ka

enese juurde lossi, kus nad siis küdeva kamina ääres istudes kõnelesid Jumalast ning tema otsatuist seadusist. Kuid ka ilmlike asjade üle oli neil teineteisele palju rääkida.

Ühel märtsikuu päeval, millal kuningas oli asunud lossi kõrvale väikesesse aiamajja, istus õpetaja Reiner Brockmann jällegi ta juures, süües isuga kuninga koka valmistatud metskitse-praadi. Pärast lõunastamist asus kuningas koos õpetajaga jällegi oma elutuppa, kus ta viimasel ajal õige hoolega töötas, pannes suure usinusega oma rügementide tarvis kirja uusi sõjaseadusi, mida seejärel kirjatoimetajad ümberkirjutamistega paljundasid. Kuid vähe sellest, kuningas oli pidanud vajalikuks lasta neist osa lihtsamaid tõlkida ka eesti keelde, et maarahvast sõdureil oleks neist samutigi kasu. Ühe neist sõjamäärusist oli õpetaja Reiner Brockmann kuninga soovil õhtutundidel juba tõlkinud, ja istudes nüüd jällegi kuninga toas silm-silmalt temaga vastamisi, võttis ta põuest täiskirjutatud paberilehed ning neid korraks käega siludes asetas nad kuninga ette lauale.

— Juba valmis! imestus kuningas ja haarates õpetaja toodud paberilehed hakkas ta tema tehtud tõlketööd hoolega silmitsema.

Jäädes siis tehtud töö kirjapuhtusega üsna rahule, avaldas kuningas soovi, et õpetaja loeks talle sealt mõned artiklid ette, kuna ta tahtis kuulata, kuis ta enese koostatud sõjamäärus ka eesti keeles kõlab. Vaikse kummardusega võttis Reiner Brockmann kuningalt sõjamääruse tõlke, köhatas harjunud kombe järgi oma kurgu hästi puhtaks ning alustas siis lugemist:

— Meie kõige armulisema kuninga sõjaseadused, kummade järgi kogu sõjarahvas peab elama, et ennast

raske nuhtluse ning kahju eest hoida. Artikkel esimene: Ebajumala teenreid ja nõidu ehk sõjariistade lausujaid peab sõjaväe sees mitte sallitama, vaid neid koguni hingelt ära hukatama. Artikkel teine: Kes Jumala nime teotab, olgu see siis kainest või joobnud peast, peab ilma armuta surema.

— Hästi, lausus kuningas katkestades, kuid nüüd jätame mõned lehed vahele ning vaatame ka tagantpoolt.

Möödudes mitmeist artikleist alustas Reiner Brockmann peatükiga, mis andis sõdureile juhatust, kuidas neil tuleks kanda hoolt oma sõjariistade eest, ja lõpetas artikliga, mis lausus nõnda:

— Oma püssi peab sõjamees igal nädalal varmalt küürima ning roostest puhtaks kraapima kas tuha, peene liiva, jämeda kriidi või purukstambitud telliskiviga...

— Aitab, ütles kuningas, — mina sellest keelest niikuinii aru ei saa. Selle tõlke lasen aga Tallinnas trükkida, sest nüüdsest hakkab Rootsi sõjaväes teenima ka palju eesti rahva poegi, kes oskavad väga vaprasti tapelda.

— Eestlastel jätkub kangust, majesteet! ja keeranud sõjamääruse tõlkekirja rulli, ulatas õpetaja selle vaikse kummardusega kuningale.

— Kui palju, armas Brockmann, teie arvates peaks eesti rahvas oskama lugeda?

— Mõnes kihelkonnas, majesteet, kostis õpetaja puudutades oma otsmikku, — mõnes kihelkonnas oskavad talupojest seda õige paljud, mõnes aga koguni vähesed, sest on olemas köstreid, kes ise oskavad ainult õige vaevaselt veerides lugeda, vähem siis veel teisi õpetada.

Koolmeistreid on aga meil terve Eesti- ja Liivimaa kohta üpris vähe, ja pealegi need, kes varem olidki tublid töömehed, on nüüd suure nälja ajal joosnud laiali ning saanud otsa.

— Selle poolest on siis siin maal olukord tõesti halb, ja kuningas raputas pead, — kuid ma tahan selleski asjas tuua parandust, et vähemalt vaimuvalgusest poleks sel rahval puudust.

— Vaat see on tõsi, majesteet, vaimuvalgust ning äratust oleks eestlasile hädasti vaja, sest nüüd neist paljud elavad täielikus vaimupimeduses ning isegi ebausu inetuid kombeid pole nad suutnud veel unustada.

— Kuidas, hüüatas kuningas imestunult, — on siis see võimalik, et minu kuningriigis leidub veel paganaid?!

— Kuigi eestlased pole ammu enam paganad, majesteet, siis oma vaimupimeduses otsivad nad veelgi ebajumalaid kummardades ning oma paganlikke kombeid täites nõiduselt abi, kostis õpetaja.

— Issand, mida ma pean kuulma, ja ometi on siin kihelkondades kirikud ja õpetajad olemas!

— On olemas õpetajad, kirikud ja konsistoorium, kes kõigi tegevuse järele valvab ning juhatust annab, majesteet; kuid paganlikud kombed on eestlasis juurdunud nõnda sügavale, et ainult tõsine vaimuvalgus ning äratus suudaks avada nende silmi ning neid paganlikest kombeist täielikult võõrutada — paljast vitsahirmust aga ei aita siin midagi!

Istudes käsipõsekil kuulas kuningas vaikides, kuna aga õpetaja jätkas:

— Ainult selge ning puhta evangeeliumi armuõpetuse ja hariduse läbi võiks avada eestlaste silmi,

kuid oh kuningas, meie mõisavanemad teevad seda ainult rängalt ihunuhtluselt abi otsides; kuid majesteet, ihunuhtlus toorendab neid aina veelgi!

— Tõsi, mu armas Reiner, alati ei vii ihunuhtlus sihile!

— Pealegi kurnavad mõisad neid ränga töökoormaga, nii et nad sellest vabanedes on nõnda väsinud, et magavad kirikuaja maha, ja kui neid sundimisega aetaksegi kirikusse, siis magavad nad seal jutluse ajal ometi! Kuid tihti on aga juhtunud sedagi, et talupoegi sunnitakse lausa jutluse ajal orjama mõisa!

Kõike seda kuuldes vajus kuningas ikka enam ja enam mõttesse, nõnda et õpetaja jutu lõppedes tekkis tuppa suur vaikus, milles oli kuulda ainult ahjutaguste kilkide laulmist. Vedades pihuga üle oma kõrge otsmiku ning lükates juuksekahle tahapoole võttis kuningas pilku õpetajale pöörates lõpuks sõnada:

— Ja eks ole seegi üheks pahe põhjuseks, et eestlasil puudub emakeelne piibel, kust nad võiksid vaimuvalgust leida!

— Tõsi, majesteet, täiesti tõsi, kostis õpetaja, — usun seda päris kindlasti, et siis, kui eesti talupoeg võiks igal õhtul oma perele lugeda jumalasõna ette, poleks ta mitte nõnda toores ja ülbe, nagu ta seda nüüd ränga töökoorma ja ihunuhtluse all kannatades paratamatult on.

Äkki kostis tuppa maja esisel asuvate valvesõdurite kärkimist ning maakeelset juttu. Kuuldes seda tõusis kuningas laua äärest ning astudes akna juurde püüdis läbi pooleldi jäätunud klaasi silmitseda välja. Ka õpetaja Reiner Brockmann jäi teraselt kuulatama, sest kuninga elumaja läheduses polnud kunagi maakeelset

jutuajamist kuulda. Peatselt aga astus valveohvitser tuppa, öeldes tikksirgelt seisma jäädes kuningale nõnda:

— Majesteet, maja ees seisavad kolm talupoega, kes kangekaelselt kipuvad oma kaebusega teie ette!

— Talupojad, minu juurde kaebusega! imestus kuningas. — Aga seda pole ju varem kunagi juhtunud!

— Nii ta ongi, oma vaimupimeduses on eestlane vahel jonnakalt sõge, pomises õpetaja omaette, — et tal pole arunatukestki peas, et kuhu ta tohib tikkuda või kuhu mitte.

— Hüva, laske nad sisse, sõnas kuningas pärast lühikest järelemõtlemist, — kuuleme, mida neil on mulle öelda!

Valveohvitseri lahkudes talutasid vahisõdurid kuninga tuppa kolm talumeest, kellest kaks olid suurte habemetega, kuna aga kolmas neist paistis olevat veel õige noor mees. Need kolm talumeest olid Jõhvist tulnud mölder Ronga Tehvan koos oma sulase Raini ja taluperemees Sibi Andresega. Seistes nüüd silm silma vastu kuninga enesega läbis talupoegi tasane hirmuvärin ning nad jäid mütse näpu vahel hoides sügavasti kummardudes ukse äärde vahisõdurite keskele seisma.

Kuningal aga oli väga terane silm ning ütlematult hea meelespidamine: olgugi et peagu iga päev libises sadasid ja vahel isegi tuhandeid inimnägusid temast mööda, teadis ning tundis ta paljusid oma sõdureid koguni nimepidi. Ja nõnda tundis ta nüüd Tehvanis tollesama talupoja, kel ta mullu sügisel oli Pühajõe ääres pärast taplust surunud kätt; tehes seda nüüd uuesti küsis ta Tehvanilt nõnda:

— Aga armas sõber, meie oleme teineteist näinud

juba varem, ja mis häda siis sind nüüd minu juurde toob?

Olgugi et Tehvan ei mõistnud kuninga sõnu, sai ta aga häälekõlast ometi aru, et need on lahked ning sõbralikud sõnad.

— Kuningas ütleb, et ta on juba varem puutunud sinuga kokku, tuli nüüd Reiner Brockmann tõlkimisega Tehvanile appi, — ja ta küsib sinult, et missugune häda on sind tema juurde toonud?

— Tõsi, lausus Tehvan, — just häda andiski mulle julguse tulla kuninga ette kaebama talle oma suguvendade rasket põlve!

— Aga kas sa, talumees, seda ka tead, et kuningal on hoopis suuremad mured peas, kui et kuulata sinu ja su suguvendade häda, sõnas õpetaja noomides.

— Oh aulik isand, eks kõik hädad ja mured ole ühesuguselt suured, kostis Tehvan, — kuid igaühel tema enese mõõtu mööda.

— Siiski, talupoeg, vaata ette, et sa liialt suuri sammusid võttes ei rebi oma kaatsad harude vahelt lõhki! hoiatas õpetaja, tõlkides seejärel kõik kuuldu kuningale, kes ütles:

— Las ta siis kõneleb, mille üle on neil kaevata!

— Räägi, ütles nüüd Reiner Brockmann Tehvanile, — meie kõrgestikiidetud kuningas näitab jällegi oma armu, võttes sind kuulda, olgugi et see pole tema amet, ja just seepärast vaata ette ning kõnele ainult tõtt!

— Tõtt olen ma kõnelnud alati, kostis Tehvan kibestunult, — kuid vähe on neid, kes tõtt tahavad kuulda!

— Mees, mõtle ometi, kuis sa kuninga ees seistes

julged nõnda ülbelt kõnelda?! hüüdis õpetaja peagu heitudes.

— See pole öeldud meie kõrgestikiidetud kuninga kohta, sest oleme ju kõik kolmekesi, kes me siia tulime, tema truud sulased ning alandlikud alamad, kes teavad, et ainult kuningas on see, kes teeb ning valvab õiguse järele! Need mehed, kellega praegu siin kõrvu seisan, on mõlemad tapelnud koos kuninga ja ta vägedega suures Narva kähmlemises. Minu sulasel aga, ja Tehvan osutas Rainile, — on olnud suur õnn iseoma käega avitada kuningat rabast välja, kui ta kõige koledama tapluse ajal oli sinna uppumas. Ja just seepärast, oh aulik isand, peaksid sa meid uskuma, et nüüd tahame kõnelda ainult puhast ning selget tõtt!

— Kuidas, pöördus nüüd Reiner Brockmann vaikselt seisva Raini poole, — kas siis sina, nii noor mees, oled kuningat avitades pannud tema külge oma käe?

— Oli toimetuseks, tuli teha, kostis Rain vaikselt. — Aabu oli meist esimene, kes talle rappa järele kargas, kuid nüüd lamab ta juba risti all, olles saanud vaenlaselt kuuli rindu.

Kiiresti tõlkis nüüd Reiner Brockmann kuningale kõigest sellest, mis ta talupoegadelt kuulis, kuna aga kuningas sirutas Rainile käe hüüdes lahkesti naeratades:

— Ah siis sina olidki see tubli poiss! ja ta surus veel kord kõigi kolme talumehe kätt, pöördudes seejärel õpetaja poole: — Nüüd nad muidugi tulid saama selle eest tasu, mida nad on ka õigusega teeninud, kuna mul lahingus polnud mahti sellele mõelda!

Kui aga õpetaja seda talumeestele tõlkis, kostis neist Tehvan:

— Oh kuningas, mitte tasu ega saagilootus ei avatle

talupoegi olema sulle abiks, samuti mitte tasu või selle meeldetuletamise pärast ei tulnud me siia sinu ette, vaid et mõis, kes on meid juba põlvest põlve õige rängasti rõhunud, tahab teha seda nüüd veel hullemini ning päris uskumatul kombel, kuna aga samal ajal pole meil talupoegadel veel õiget peavarjugi olemas, sest vaenlane põletas nad maani maha. Meie ei palu nüüd aga muud, kui et antagu teotegemisega meile seniks aega, kui oleme oma majad üles ehitanud, et viia oma naisi ja lapsi ulu alla, sest liialt palju sureb neid nüüd lageda taeva all olles külma kätte. Ja siis kõneles Tehvan kõigist oma kihelkonna rahva muredest ning hädast, rääkides, kuis palju Jõhvi kihelkonna mehi sõjast tagasi koju tulles leidnud kodude asemel ainult ahervaremed eest, palju naisi ning lapsi aga hukatuina ning kadunud. Ta rääkis, kuis nad nüüd kõik tahavad eluga uuesti otsast peale alata, kuid et sedagi neile ei lubata, sest mõis sunnib mehi asuma kõige esmalt üles kohendama oma suuri hooneid ning seejärel tahab panna neid seemendama oma põlde. — Seni oleme pidanud vaenlase käe läbi kannatama kõiki hädasid, nii külma kui ka nälga, kuid et nüüdsel kibedal ajal hakkab ka mõis andameid ning teotegemist nõudes suruma, siis, oh kuningas, Jõhvi talupojad on sattunud nõnda suurde kitsikusse ning hingehädasse, et nad peavad paremaks surra, kui et maailmas veel elada! Ühtlasi rääkis Tehvan, kuis rendihärra teda ülekohtuselt süüdistab ning et ta ei võtvat kuningalt kingitud priiust kuuldagi, vaid nõudvat talt ikka endise korra järgi teotegemist, öeldes, et tal puudub priiuse tõenduseks kiri, nagu ei maksaks kuninga sõna ta omas riigis enam midagi.

— Mis mõis see siis niisugune on? küsis kuningas Tehvani vaikides ägedalt.

— Jõhvi mõis! kostis Tehvan õpetaja suu läbi.

— Jõhvi, kuid see on ju minu parema väepealiku mõis, ning ma ei suuda uskuda, et kindral Wellingk tuleks säärase ülekohtususega toime!

— Mõisas ei talita mitte kindral ise, seletas Tehvan, kui õpetaja oli talle kuninga sõnu tõlkinud, — vaid seal on peremeheks ning isandaks rendihärra Engel Hartmann, valju südamega mees.

— Ennekuulmatu, sõnas kuningas, — et talupojad, kel nüüd pole peavarjuks õiget koobastki olemas, peavad kohe kõige esmalt hakkama orjama mõisa!

— Pealegi olevat nüüd rendihärra kuulutanud kõik mõisa talupojad, kes ei tulnud teole, mässajaiks ning nõudnud nende karistamiseks soldateid mõisa, sõnas omakorda julgust saades Sibi Andres.

Võttes laualt kellukese helistas seda kuningas; kui siis seejärel ilmus uksele valveohvitser, käskis kuningas tal selgitada, et kas Jõhvi kihelkonda on hiljuti saadetud mõni väeosa. Seejärel andis ta ka vahisõdureile toast lahkumise käsu. Istudes siis laua äärde haaras kuningas tindipotist hanesule ning tehes sellega paberile mõningaid märkmeid küsis ta õpetajalt:

— Kuis oligi talupoja nimi?

Pärinud seda omakorda Tehvanilt, kostis Reiner Brockmann:

— Talupoeg nimetab ennast Ronga Tehvaniks, mis siinse ametliku keele järgi peaks tähendama Tehvan Raabe.

— Ja mõis on muidugi Jõhvi, sõnas kuningas jätkates kirjutamist, — talupoeg aga... kas peremees?

— Mölder, oma esiisalt päritud veskis, kostis õpetaja tõlkides Tehvanilt kuuldud sõnu.

Peatselt ilmus valveohvitser tagasi teatega, et kindral Otto Wellingk olevat tõesti saatnud juba eelmisel päeval eskadroni traguneid Jõhvi mõisa poole teele, et seal rahustada tõrkuvaid talupoegi.

— Kas kindral on siis hull, hüüdis kuningas laua tagant püsti karates, — et tahab hakata maha laskma minu truid talupoegi! Ja siis hakkas ta valveohvitseri kaudu andma käske: — Kiiresti saata sideohvitser Jõhvi mõisa, andku ta seal minu nimel käsk, et ühtki talupoega ei tapetaks ega ka ihunuhtlusega ei karistataks. Sõitku kindral Wellingk ise oma mõisa ning selgitagu õiglaselt sealset häda. Säärase ülekohtuse rentniku peab ta aga mitte üksnes minema kihutama, vaid teda ka karistama!

— Aga majesteet, ja õpetaja astus oma nõuandega vahele, kas talupoegi tohibki nii sõna-sõnalt uskuda, sest tihti võtavad nad valega ka ränga patukoorma oma hingele, ja mulle isegi näib, et nad püüavad teie õiglast meelt petta ainult oma kasudele abiks.

— Ei, armas Brockmann, need talupojad kõnelevad kindlasti tõtt, usun neid, sest nende näod on petmiseks ausad, nõndasama ausad nagu on olnud nende teodki! kostis kuningas ägedalt. — Kui ma nüüd enam oma truid alamaid ning abilisi ei usuks, keda peaksin siis veel uskuma?

Saanud kuningalt pooleldi täiskirjutatud paberilehe, mida tal kästi kantseleiülemale edasi anda, lahkus valveohvitser kuninga toast.

Istudes käsipõsekil laua otsa juures ning vahtides läbi pooleldi suletud laugude Tehvanile otsa, meenus

õpetajale midagi nii äkki, et ta küsis peagu karates püsti:

— Ütle, talumees, kas sul on ka tütar olemas?

— Tütar, venitas Tehvan, — oli küll, kuid nüüd teda enam pole — sõda viis ta hauda!

— Nägid sa tema otsasaamist iseoma silmaga pealt?

— Kui oleksin seda näinud, siis oleksin ka mina nüüd surnud või elaks ka tema! Ma ei näinud seda aga mitte, kuid nõnda teab rahvas rääkida!

— Ja veski on sul Pühajõe kaldal? uuris õpetaja edasi.

— Oli, kostis Tehvan vaadates imestunult Reiner Brockmannile otsa, et kust see võõras maakeelt kõnelev isand kõike nõnda hästi teab. — Veski põletasid venelased mul sügisel maha, kuid Jumala abi ja meie kõrgestikiidetud kuninga kingitud rahaga olen jõudnud ta juba pooleldi üles ehitada. Kuid nüüd tahab mõis mul sedagi käest ära võtta!

— Ole rahul, mõis ei suuda sult enam midagi võtta, kui sul on nõnda vägev kaitsja, nagu meie kõrgestikiidetud kuningas! kostis õpetaja. — Kuid ütle, Tehvan, kas su tütre nimi polnud mitte Imbi?

— Oh isand, ja Tehvan astus sammu ettepoole, — isand, sa tead temast enam kui mina, kõnele, kas ta veel elab, kõnele rutem!

— Ole rahul, mees, Jumala hool näib sinu taga kõndivat, ning see on tema ise, kes sind nõnda imelikul kombel tahab tütrega jälle kokku viia! Ole rõõmus — ta elab, olgugi et ka siis oleksid sa Jumala tahtmisega rahul olles pidanud rõõmus olema, kui ta oleks sul surnud. Kuid ta siiski elab!

— Kuulete, mehed, kas te kuulete, hüüdis nüüd Tehvan rõõmupisarate läikides silmis ning haaras oma kaaslaste käed, neid tugevasti surudes, — ta elab, elab oma isa rõõmuks!

Nähes ning kuuldes Tehvani hõiskamist oli kuningas üpris imestunud ning ta hakkas õpetajalt järele pärima talupoja säärase ootamatu rõõmutuhina üle.

— Majesteet, kostis Reiner Brockmann, — ta on leidnud siit oma tütre, keda ta seni surnuks pidas!

— Tõesti, see on päris huvitav kuulda.

Ja nüüd pidi õpetaja kuningale jutustama kõike seda, mis ta ise sellest loost teadis. Tehvanile aga ütles ta selle pärimiste vaigistuseks nõnda:

— Su tütar elab Sootaga külas, kus ta hakkab mehele minema, ning peatselt saab tast seal Kurediku talu perenaine — järgneval pühapäeval laulatan neid paari!

— Läheb mehele, ja Tehvani hääl jäi nüüd äkki üsna vaikseks, kuna aga Rain kahvatus näost hoopis valgeks, — siis mina ei saagi teda enam tagasi koju viia!

— Aga mees, mõtle ka ometi, mida sa oma sõgeduses nüüd räägid! hakkas õpetaja Tehvanit noomima. — Kui su tütrel ei tuleks laulatust, kust siis mina oleksin võinud teada, et su tütar elab siinsamas Sootaga külas, ning sina oleksid võinud sõita tema õuest isegi mööda, ilma et oleksid temast midagi võinud teada. Seepärast ära nurise, vaid ole koguni rõõmus, sest kõiges selles ei või meie näha muud kui Jumala juhtivat sõrme!

— Sul on õigus, isand, kostis seepeale Tehvan, — kõik see näib olevat Jumala tahtmine, ning seepärast ma olengi rõõmus!

— Mitte ainult ei näi, vaid see on tõesti Jumala imelik tahtmine, kohendas õpetaja Tehvani sõnu, hakates siis jällegi kuningale jutustama, kuis Tehvani tütar jäänud venelaste peale tulles ootamatult kadunuks ning kuis võõrad inimesed toonud ta haigena Laiuse kihelkonda, kus ta paranenud ning praegugi elavat, pidades aga oma isa surnuks just nõndasama, nagu isa on seni tedagi pidanud. — Ja siin läheb ta tütar nüüd mehele — pühapäeval laulatan ta ühe tubli mehega paari! Ja seepärast, majesteet, kas me siin ei näe jällegi Jumala sõrme, mis on võtnud kutsuda isa oma tütre pulmapäevaks kohale?!

— Tõesti, see on kuulamisväärselt huvitav lugu, kostis kuningas, — ja seepärast, armas Brockmann, ütelge talupojale, et ka mina tahan tema tütre pulmapeost osa võtta!

— Teie, majesteet..?! ja õpetaja ajas silmad pärani.

— Just, ja kuningas naeratas, — mul on juba ammu olnud soov näha, kuidas eesti talupojad peavad pulmi.

— Mees, sõnas nüüd õpetaja pöördudes jällegi Tehvani poole, — mees, kas sa tead ka, missugune määratu suur au on sind ootamas: meie kõrgestikiidetud kuningas ise tahab isiklikult võtta sinu tütre pulmadest osa!

Kuuldes säärast juttu jäi Tehvanil suu imestusest ripakile lahti, kuid siis, kui õpetaja oli talle neid sõnu korranud, valdas teda nõnda suur rõõmutuhin, et ta ei suutnud enam taltsutada oma keelt ning hakkas valjusti hüüdma:

— Kas te kuulete — Andres ja Rain, kuulete, et meie kõrgestikiidetud kuningas tahab tulla Imbi pulma!

Ka Sibi Andres tundis seeüle otsatut rõõmu, lootes selle läbi leida kergendust nii enesele kui ka oma kihel-

konna talupoegadele, kes olid neid suurte lootustega välja saatnud. Küll kibeles nüüd Tehvan ruttama oma tütre juurde, kuid kuninga ees seistes suutis ta siiski näidata pikka meelt ning kannatust.

Jällegi avanes kuninga toa kõrvaluks ning üks ihukaardi ohvitsere, astudes kannuste kõrisedes sisse, ulatas kummardust tehes kuningale suure täiskirjutatud paberipoogna. Heitnud sellele pilgu, haaras kuningas laualt sule, kastis ta korraks tindipotti ja kirjutas siis paberile oma nime: Carolus XII. Võttes siis laualt pronksist liivapoti raputas ta tindi kuivatamiseks paberile peenikest liivatolmu, ja lasknud ka õpetajal seda kirja lugeda, ulatas ta selle Tehvanile, kuna aga Reiner Brockmann lisas seletuseks juurde:

— Selle kirjaga, millele on alla pandud kuninga pitser ja käsi, kuulutab meie kõrgestikiidetud kuningas oma otsatu helduse ning armu läbi sind ning sinu suguvõsa igaveseks ajaks täiesti priiks koos nende maade, hoonete ja metsadega, mida on kasutanud sinu esivanemad ja sina ise!

Kõike seda kuulates lainetas määratu suur rõõmuhoog Tehvani südames, kuna aga õpetaja pidi mitu puhku kordama, ennegu ta kuulis tema viimaseid sõnu:

— Põlvita kuninga ette ning anna ta jalgadele suud!

Enne aga kui Tehvan oleks suutnud säärast nõuannet täita, lahkus kuningas nagu seda ette aimates oma toast, jättes õpetaja koos talumeestega sinna maha.

— Noh, nüüd sa ei osanudki kuningat tänada! hakkas Reiner Brockmann Tehvaniga torisedes tõrelema.

— Aulik ning helde isand, kogeles Tehvan, — enne kui ma suutsin kõigest sellest suurest armust toibuda, kargas ta siit äkki minema!

— Aga mees, kuidas sa kõneled, kuningas ei karga kunagi, vaid ta astub! hüüdis õpetaja koputades sõrmedega vastu lauda. — Oleksid pidanud nobedam olema, nii kui priiuse kiri kätte anti, langenud kohe ta jalgade ette maha, aga sina jääd veel totrasti seisma!

— Mida mul tuleks nüüd siis teha? ja Tehvan oli päris nõutu.

— Mida sa enam teed, oma tänamatusega pahandasid kuninga ära, seepärast läkski ta siit minema!

Kuid mingit mõistlikku nõuannet ei osanud nüüd ka õpetaja enam anda, sest kuninga äkiline lahkumine tuli temalegi liialt ootamata. Et aga kuningas jumalagajätuks midagi ei ütelnud, siis jäi ta endiselt istuma ega julgenud omapead hakata ka talupoegi minema saatma.

— Sinul, Tehvan, on nüüd jumal tänatud priius käes, sõnas pärast mõneajalist vaikimist Sibi Andres, — kuid ei tea, kas kuningas võtab ka kogu meie kihelkonna heaks midagi teha?

— Selle poolest ole mureta, ütles Reiner Brockmann Sibi Andresele, — just praegu saatis meie kõrgestikiidetud kuningas oma ohvitserid Jõhvi mõisa, et nad uuriksid seal põhjalikult kõike seda lugu, ja ka mõisa pärishärra kindral Wellingk saab oma rendihärra pärast kuningalt valjusti noomida — kuulsin ise oma kõrvaga pealt, kui kuningas andis selleks käsu.

Kui siis õpetaja ja talupoegade vahel hakkas jutt uuesti sigima, pöördus see jällegi tagasi Imbi loole, ning Tehvan sõnas õpetajale nõnda:

— Oh aulik isand, mul on nõnda pika aja tagant suur igatsus oma tütart jälle näha, seepärast anna nüüd mulle seletust, kust võiksin ta leida!

Et aga õpetajal enesel oli kange lust ning tahtmine näha, kuis isa ja tütar pärast kauaaegset lahusolemist, millal nad teineteist olid pidanud juba surnuks, jälle näevad, siis kostis ta Tehvanile nõnda:

— Kannatust, sõber, kannatust ning pikka meelt! Minu tee viib otse Kurediku õuest mööda, nii et ma ise juhatan sind tema juurde!

Jällegi istuti vaikides ning oodati kuninga tagasitulekut. Talupojad kogudes veidi julgust lasksid nüüd oma pilkudel rännata mööda kuninga kambri seinu ringi: tõsi, see kamber oli hoopis avaram ning puhtam kui talutared, isegi tahmunud kollet polnud kuskil näha, vaid selle asemel oli nurgas väike ahi, mille korsten tõustes läbi lae ulatus otsaga maja katusele välja. Samuti polnud siin seintel märgata nõge, vaid need olid lubjatud valgeks. Parempoolsel seinal rippus kuninga hall ülekuub, jahipüss ja värviline koerapilt, kuna aga akna all asetses ta töölaud, mis oli täis paberipoognaid ja raamatuid, millest üks oli koguni kuldservaline; veel oli sel laual näha tindi- ja liivapott, kaheharuline küünlalühter ja kirjutamiseks paar hanesulge; peale järide oli selles kambris ka üks säng.

Ja see oligi kõik, mida kuninga toas võis leida, nii et talupojad olid seeüle koguni pettunud, sest nad lootsid seal näha pimestavalt säravat toredust, millest aga polnud jälgegi, sest kõik oli väga lihtne nagu kuningas isegi.

Kui juba küllaltki kaua oli oodatud, astus vahiohvitser uuesti tuppa ning sõnas õpetajale nõnda:

— Tema majesteet laseb teatada, et seekord jätab ta teid ning siinolevaid talupoegi jumalaga ning kahetseb väga, et ta kantseleiülemaga töötades ning riigiasjade

üle nõu pidades ei saa seekord seda isiklikult mitte teha.

— Eks lähme siis, sõnas õpetaja varnast oma kasukat võttes, — kuningal pole täna meie jaoks enam aega!

Ka õpetajal oli hobune kaasas, ning istudes saani kattis ta oma jalad karunahkse vaibaga. Tehvan aga laskudes koos oma kaaslastega küljeli rekke juhtis hobuse õpetaja saanile järele.

Puhanud hobused jooksid kiiresti sörki, möödudes lossist, mille tornid olid nõnda kõrged, et nende otsa sai ainult pead kuklasse ajades vaadata. Peatselt pöördus aga suur tee vasemale, minnes otsesuunas kiriku poole edasi, kuna kahel pool teed asusid üksikud erakõued ning talumajad, mis olid puhkavaid sõdureid lausa kubinal täis. Kuid teab-kui kaua ei saadudki mööda seda sirget teed sõita, sest peatselt pidas õpetaja oma hobuse ühe suure talumaja ees kinni, ja tulles seal saanist ütles ta Tehvanile nõnda:

— Olemegi sinu tütre uues kodupaigas. Kuid jää sina siia paigale ning valvake seni ka minu hobust, kuni ma ise lähen kambrisse, et teda selle ootamatu rõõmu puhuks ette valmistada, sest äkiline rõõm võib vahel teha samasugust häda nagu ootamatult suur muregi.

Põksuva südame ning suure ärevusega jäi nüüd Tehvan ootama oma tütart, keda ta seni oli hakanud pidama surnuks. Kuid veel nüüdki polnud ta selles päris kindel, veel heitles kahtlus tal südames, et mine sa tea, vahest pole see ikkagi tema Imbi, vaid hoopis võõras tüdruk astub talle vastu. Samased kahtlused vaevasid nüüd ka ta sulast Raini, kes aga selle ootamatu jällenägemise üle polnudki nõnda rõõmus kui Tehvan, ja just seepärast, et temale jääb Imbi ikkagi surnuks —

ta läheb mehele, nagu seda oli õpetaja ise ütelnud. Kuid siiski olid selle ootamatu jällenägemise puhul nüüd temagi meeled nõnda ärevil, et teda läbis mingi imelik värin.

Kuid vaevalt oli õpetaja Reiner Brockmann jõudnud Kurediku õuevärava taha kaduda, kui sealt jooksis Imbi välja, langedes avasüli isale kaela.

— Isa, isa! hüüdis ta ootamatu rõõmu pärast nuuksudes.

— Imbi, minu kadunud tütar! ja Tehvan süleles teda hellalt, ilma et ta oleks suurest meeleliigutusest ning rõõmutuhinas suutnud sõnada muud kui ainult Imbi ja Imbi!

Nüüd tulid ka teised majakondsed — Vaabo, vanaperenaine ja sulane Jaak koos õpetajaga majast välja, nende järel aga trobikond sõdureid, keda oli majutatud Kurediku tallu. Nähes oma pererahvast külalisi südamlikult tervitamas jäid sõjamehed veidi eemale uudishimulikult vahtima.

Kuuldes, et Vaabo ongi see, keda Imbi on valinud enesele tulevaseks meheks, vaatas Tehvan talle õige teraselt otsa, ennegu võttis ta kätt surudes sõnada:

— Ole tänatud, et võtsid mu tütart hoida, ning püüa seda ka edaspidi teha!

Kui siis kõik olid üksteist südamlikult tervitanud ning esimesed rõõmusõnad vastastikku öeldud, võttis lõpuks ka õpetaja sõna, kuna ta seni oli kõike seda vaadanud kõrval seistes vaikides pealt:

— Armas Kurediku rahvas, nüüd lähme kambrisse, et seal kõigepealt tänada Jumalat, kes oma otsatu armu ning helduse läbi on lasknud kõigel sel nõnda hästi sündida!

Seejärel mindigi kambrisse, kus kõik põrandad olid täis mahalaotatud magadispõhku, millel sõdurid olid puhanud. Olgugi et ruumikitsikus oli seal seetõttu nõnda suur, et kuskil polnud isegi jalatäit lagedat kohta, ei võidud panna seda aga sugugi hädaks. Kuid Reiner Brockmann seda märgates mõtles üsna murelikult eelseisvatele pulmadele, sest säärane ruumikitsikus võis ju tumestada noorpaari rõõmu, pealegi veel, et ka kuningas oli avaldanud soovi tulla neid pulmi pealt vaatama. Kuid mis pulmi võis siin pidada, kui isegi noorpaaril polnud selleks ruumi, rääkimata siis veel külalisist. Ja just seepärast ütles ta sõdurite peamehele, ühele korporalile, nõnda:

— Armas sõber, sa katsu oma meestele leida mõni teine ulualune, sest nagu sa isegi näed, on siin ruumikitsikus ütlematult suur!

— Eks ruumist ole nüüd kõikjal puudus, kostis korporal.

— Ei, sõber, surm on juba mitmes paigas jõudnud teha ruumi! Siin aga, nagu sa seda vahest isegi tead, on oodata pulmi. Kuid nüüd pole siin aga sinu meeste tõttu üldse lahtist paika, kuhu pulmalised võiksid kokku tulla.

Kuid sõdurid olles juba näinud pulmaroogade valmistamist ning jõudnud saada neist isegi maitsmiseks osa, ei tahtnud majast välja minekust kuuldagi. Õpetaja aga teadis, et kui ta nüüd ise ei tule pererahvale appi, siis jäävad nad sõdurite siinoleku puhul suurde kitsikusse ning pulmapidu ei saadakski pidada. Ja seepärast hakkas ta nüüd õige suure ägedusega nõudma, et sõdurid otsiksid enestele uue eluaseme, öeldes nende peamehele noomivate sõnadega nõnda:

— Ärge tõrkuge, kuningas ise on lubanud tulla sellesse pulma, ja seepärast on ikkagi parem, kui teie ise siit lahkute ega lase kuningal veel sellegi pärast tunda tüli, et ta peab hakkama teid siit lahkumiseks sundima!

Teades, et õpetaja kasutab kuninga sõprust ning et tema sõna paneb kuningas alati tähele, andiski korporal majast lahkumiseks lubaduse, teatades ainult, et enne seda kõneleb ta veel oma kapteniga; kuid ühtlasi tingis ta välja lubaduse, et ka tema koos oma sõduritega tohib tulla pulmapeost osa võtma.

— Ja tead, Imbi, ütles Tehvan istudes lõpuks järile, — sinu pulmadest lubas kuningas ise tulla osa võtma!

— Kuningas! imestus Imbi ja koos temaga ka kogu Kurediku pere.

— Kuningas ise tuleb teie pulma! kordas Tehvan. — Kui te mind ei usu, eks siis küsige seda õpetajalt eneselt.

Nüüd pöördusid pererahva näod õpetaja poole, kuna see aga noogutas vaikselt peaga.

— Oh seda rõõmu ja lusti, mis meil nüüd tulemas! hüüdis sulane Jaak püsti karates.

— Aga ka suurt ning otsatut muret, ohkas perenaine, — meil pole ju siin külaliste tarvis sugugi ruumi!

— Seepärast olge mureta, sõnas õpetaja rüübates vahepeal toodud värsket pulmaõlle virret; — pange tähele, et kõik läheb teil päris hästi, vaja ainult loota Issanda, taeva ja maa looja peale!

Kui siis õllekann oli oma esimese ringkäigu lõpetanud, täitis Imbi selle uuesti ning andis ta esimesena Rainile, kes, rüübanud ainult ühe sõõmu, ulatas ta vaikselt Imbile tagasi.

— Miks oled sa nõnda tasane, Rain, päris Imbi, — kas sul polegi täna rõõmus meel?

— Mul, on küll! kohmas Rain nagu ärgates.

— Ka minul on otsatu heameel sind nähes, kostis Imbi. — Kuid kas Aabu jäi koju, ja kus te siis olite, kui ma Jõhvis käisin?

— Sina käisid vahepeal Jõhvis? ja Rain näis muutuvat erkamaks.

Esimeses rõõmutuhinas polnud märgatudki üksteiselt midagi lähemalt pärida, kuna aga nüüd asuti tegema seda koguni mitme suuga, kusjuures sageli kostis ohkamisi ja ka rõõmsat heakskiitu. Kuuldes aga Aabu surmast, kattis Imbi oma silmnäo, ning kui ta selle jälle avas, siis olid ta silmad nutust punased. Nüüd ta oleks tahtnud pärida midagi lähemalt ka köstri üle, et kas ta ongi veel elus või mitte, kuid kuis ta seda ka ei tahtnud teha, ei tulnud see kuidagi tal üle huulte. Ja nii kuulatades kõiki jutustatavaid juhtumeid ootas ta põgusalt, et vahest keegi pillab ka Hinno üle mõne sõna, kuid ta kurvastuseks ei juhtunud mitte keegi seda tegema.

Pidanud lühikese tänupalve, tõusis õpetaja lõpuks püsti ning jättis Kurediku rahvaga jumalaga, et tõtata tagasi koju, sest ka õhtu oli juba saabumas. Et Kurediku talus jäädi nüüd omavahel rõõmsalt vestlema, siis oli ka õpetajal ütlematult hea meel, nähes rõõmsaid ning oma saatusega täiesti rahul olevaid inimesi.

Jõudnud tagasi kirikumõisa ning jätnud hobuse sulase hoolde, astus õpetaja vaikselt oma eluruumidesse, kus ta imestuseks nii emand ise kui ka kõik ta tütred olid kibedasti tegemas õmblustööd. Suudelnud oma perekonda ning nähes nende käes palju siiludeks lõiga-

tud linast riiet, ei suutnud Reiner Brockmann hoiduda pärimast, et kuis neile nüüd äkki nõnda kange nõelatöö tuhin on peale tulnud, ning ta küsis:

— Aga mis nõelatalguid siis teie siin täna peate?

— Armas Reiner, kostis õpetaja emand pooleldi süüdlasena, — arvasime, et kui meie noor kuningas on siit maalt peatselt lahkumas, nagu sa ise oled seda meile ütelnud, et siis peaksime jumalagajätuks talle ka midagi kinkima.

— Kinkima, üllatus õpetaja, — see on ju teist väga kena, kuid mida mõtlete siis meie armsale kuningale kinkida?

— Tahtsime seda valmistada ilma sinu teadmata, kuid et nüüd oled sa tulnud ootamatul kombel kogemata peale, siis pole meil enam midagi varjata.

— Tõsi, mul on kahju, aga kui ta juhtus nii, siis nüüd juba ütelge..!

— Armas Reiner, sõnas nüüd õpetaja emand nagu häbenedes, — tahame teha kuningale seega meelehead, et kingime talle pool tosinat särke.

— Särke, kuningale särke, jahmus nüüd õpetaja tõsiselt, — armas Jumal, särke kuningale! ja lõpuks ei suutnud ta hoiduda isegi naeratamast oma emanda lihtsameelsuse üle, öeldes, et kuidas siis kuningal, kel ometi kõike on külluses, võib särkidest puudus olla.

— Siiski, armas Reiner, sina ei oska tähele panna, kostis emand vaikselt, — viimasel korral, kui kuningas oli meie juures, siis lõunalauas panin tähele ta käisest väljapaistvat särki, ja armas Reiner, ma ei tihanud sellest sulle rääkida, kuid ma nägin, et ta särk oli koledasti must.

— Naine, pea suu, mida sa oma sõgeda keelega kõ-

neled, ja õpetaja Brockmann tõstis ähvardavalt sõrme, — sina, sa laimad ju kuningat ennast!

— Jumala eest, see on tõsi, ära pahanda, armas Reiner, kuid see on selge tõsi — minu silmad ei peta kunagi! Kuninga särk oli liialt määrdunud, ja seepärast ma arvan, et tal pole neid vahetamiseks rohkem kaasas kui see, mida ta parajasti seljas kannab!

Raskelt ohates vajus Reiner Brockmann toolile, kuna ta silmad jäid mõtlikult vahtima ühte punkti. Kuningal pole rohkem särke kui see, mida ta seljas kannab, ei — see oleks liialt totter mõte, lausa naeruväärne! Kuid mida enam ta nüüd seeüle mõtles, seda enam hakkas ta nägema neid iseärasusi, mida ta seni polnud kuninga juures märganud, sest kuninga ausära pimestab ju liialt silmi. Pealegi on ju see tõsi, nagu kuninga lähemad kaaslased ühtepuhku kinnitavad, et enesest hoolib kuningas liialt vähe, magades tihtigi päris lihtsoldatite seas, ilma et ta pelgaks söödikuid, kes nende küljest võivad ta kallale tulla.

Lõpuks sõnas õpetaja enese kõrvale hirmunult seisma jäänud emandale nõnda:

— Kõik võib ju olla, kes seda kindlasti teab, kuid kui see peaks olema tõsi, siis mitte seepärast, et ta ei armasta puhtust, vaid et tal juhtumisi on tõesti vähe särke kaasas, kuna ta pealegi näib enesest hoolivat ülemääraselt vähe. Nüüd aga pole mul öelda sulle enam muud, kui et nõeluge siis hoolega edasi, kuid kuis neid särke talle ükskord kätte anda, seda ma praegu tõesti ei tea!

6.

Heledasti paistes üle lumiste lagendike laskis märtsikuu päike aimata peatselt lähenevat kevadet, mis oli kaugelt lõunamaalt alustamas teekonda Soome lahe äärde, et siit sammuda veelgi põhja poole edasi. Samutigi pikk, kuid ühtlasi ka piinarikas teekond oli Narva poolt tuleval üksikul rändajal seljataga, kui ta oli lähenemas Jõhvi kihelkonnale. Rõivad ta ihu ümber narmendasid, jalad olid tal mähitud tooreisse hobusenahkadesse, kuna ta juuksekahlusid ning sasipead kattis kitsenahast kulunud müts. Toetudes tee äärest pihkumurtud malgale astus ta pikaldaste ning lohisevate sammudega aeglaselt edasi nagu väsinud rändaja kunagi.

Kui siis pärast pikka matka hakkasid viimaks Jõhvi kihelkonna metsasalud ja teerajad rändajale silma paistma, valdas teda säärane meeleliigutus ja -härm, et enam mitte suutes edasi astuda istus ta teeveersele mättale, mille kevadet kuulutav päike oli haudunud lumikatte alt välja, paljastades paar pihutäit kulurohtu.

— Kodukihelkond, kodu..! ümises rändaja, kuna ta habemessekasvanud kurnatud nägu hakkas meeleliigutusest võbisema.

Asetanud malga põigiti põlvedele, jäi ta ainiti vahtima kaugusse. Talle meenusid möödunud aastad — ta ammuse noorusaja kevad, mis on tagasipöördumatult kadunud. Ei enam, ei iialgi enam näe ta oma neidu, nõnda oli ta kurtnud ja igatsenud kogu oma vangipõlve kestel. Kuid nüüd saabudes tagasi oma kodukihelkonda tärkas temas uuesti lootus, et vahest ometi, vahest siiski ta veel elab?!

Ja jällegi meenusid rändajale kirikaias õitsvad toomingad ja sirelipuhmad, mille vahel istudes oli ta koos oma armsamaga kuulanud ööbikulaulu. Ühtepuhku meenuvad talle tema sädelevad silmad, alati kumiseb tema hääl tal kõrvus, ning lakkamatult kordab ta mõttes tema nime: Imbi! Kuid ei, ja rändaja painutas põlvede vahel oma matkakeppi, kõik see on ammune kaja, ainult mälestus möödunud ajast, mis on ja jääb igavesti kadunuks!

Olles jõudnud oma kodukihelkonna piirile, tundis nüüd rändaja, nagu seisaks ta oma äravalitu kambri ukse ees. Kuid astuda üle läve, seda ta ei tihka, sest ta ei tea, on ta kodus või mitte. Võib olla, ja see on ka päris kindel, et teda polegi kodus ega tule sinna ka enam kunagi mitte, kuid ta siiski loodab, elab vähemalt selles lootuseski, mis seni on andnud talle eluvaimu ning sundinud teda rühkima ikka edasi. Ja nüüd, pärast pikaajalist eemalolemist jõudes tagasi oma kodukihelkonda võib-olla purunevad kõik ta salajased lootused. Kuid siiski, ka teadmatus rõhub rängasti, ja just seepärast ta tulebki siia tagasi, et

leida selgust Uuesti asub ta siia elama ning hakkab teda ootama, ootab aasta, teise, kolmanda ja nõnda ikka edasi kuni elulõpuni, lootes, et vähemalt enne surma ta ikka tuleb tagasi. Aga kui seda lootustki enam ei jää, kui kihelkonna surnuaial äkki näidatakse talle kalmu, kuhu ta on maetud, kas siis julgeb ta veel loota? Ei, siis mitte, siis on kustunud elurõõm, lootuse purunedes ei taha temagi enam edasi elada.

Suutmata kauem välja kannatada kahtlustuste piina ning närimist südames ajas rändaja enese jällegi püsti, et rakkus jalu ning lookavajunud seljaga lõpetada oma matka viimase osa. Olgugi et ta ramm oli kadumas ihust, sundis ning ergutas rändaja end ikka ja ikka takka, sest nüüd, millal juba koduvärav paistab, ei või ta ometi variseda tee veerde, pealegi kui ta võib oma kahtlustusile ning südamemurele peatselt saada õige kindla vastuse.

— Edasi väsinud luud ja liikmed, astuge edasi! ja rändaja jätkas kepile toetudes vaaruvat sammu.

See kaugelt tulnud teekäija oli Venemaalt sõjavangist ärakaranud tragun — endine Jõhvi kiriku köster Hinno. Raske oli olnud ta vangipõli, rängad elamused ning pikk kurnav tõbi jäänud seljataha. Vangis olid venelased pidanud teda ja ta õnnetuid lahingukaaslasi nagu koeri, peksnud ja toitnud neid raibetega. Ja et ainult tema pääses vangist põgenema, see oli tõeline ime, mida Hinno veel mitu päeva pärast seda ei suutnud kuidagi uskuda. Kuid mõteldes Imbile, lootus ning tahe teda veel kord näha, see oli andnud talle kõigile neile ihu- ja hingehädadele vastupanemiseks rammu, nii et ta suutis Novgorodist põgenemisega toime tulla ning enamasti nälgides säärasele pikale

teekonnale vastu pidada. Nüüd aga lähenes ta raske, kuid siiski täis salajasi ning põgusaid lootusi südamega oma kodukihelkonnale, et vahest ometi on Imbi ilmunud kuskilt välja?!

Vahetevahel nägi ta tee ääres ka üksikuid uuestipüstitatud elamuid, mille üle aga ta silm ei tundnud kuigi suurt rõõmu, sest ta ei uskunud, et sõda on sellega veel lõppenud. Tõsi, sedapuhku on venelane küll rängasti löödud, ning näib, nagu peaks nüüd tulema rahupõli maa peale, nagu seda Narvas igaüks kindlasti uskus. Kuid Venemaal olles võis Hinno iseoma ihusilmaga näha, kuis venelased valmistuvad kibedasti tulevaste tapluste vastu, kuis nad oma kirikutornidest toovad alla viimaseid kelli, neid suurtükeks ümber valades.

Olles sõjas ja sõjavangis Venemaal polnud aga Hinno kunagi unustanud Jumalat, vaid ikka ja enam oli ta hakanud tundma tema avitavat kätt. Ainult Jumal ise oma vägeva abi ja hoolitsusega juures olles on andnud talle jõudu ning oskust põgeneda Novgorodist ning kaitsnud teda ka põgenemisel, olgugi et teda isegi koertega oli jälitatud ning taga aetud.

Kuid nüüd polnud Hinnol enam vaja kuigi palju kõndida. Jõhvi kihelkonna piir oli tal juba ammugi selja taga; veel veidi pingutavat rühkimist, ja ta astubki Ronga veski õue, mis on täis kokkuveetud palke, kirvelaaste ja kus on näha uuestikerkivaid majaseinu.

— Oh-hoo, ka siin on kibe ehitamine käsil! ja Hinno jäi keset õue imetelles seisma.

Tehvan oli jõudnud juba püstitada uusi hooneid, millel küll veel puudusid katused, kuid saun, millele

oli tehtud samblaga kaetud katus, näis olevat päris valmis, nii et seal võis juba elada.

Sammudes läbi kirvelaastude ning puurisu kuulis Hinno alt jõe äärest, kus parajasti ehitati veskit, kirve kopsimist ja löögilajatusi. Minnes mööda veskiõue veelgi edasi lähenes Hinno veskile, mille katusel nägi ta meest, kes parajasti oli sarikatele kinnitamas roovikuid.

— Jõudu ning Jumala abi! hüüdis Hinno tervituseks.

Mees katusel peatas tõstetud kirve, vaatas korraks alla ja siis kostes:

— Eks sedagi kulu ära! jätkas oma tööd.

— Kuule, mees, kas see veski on veel ikka Tehvani päralt ning kas tema on see, kes teda uuesti ehitab?

Roovikuid kinnitav sulane lõi viimaseid hoope, ronis siis katuselt alla ja alles pärast pikka vaikimist sõnas kirvest seina sisse lüües:

— No kes siis muu kui mitte tema, aga mis sa sellest pärid?

— Toh-ho ime säh, see oled ju sina — Mauka Jaan! hüüdis nüüd Hinno.

— Nõnda on mu nimi, kostis Tehvani uus sulane, — aga kust siis sina, külamees, mind tunned?

— Küllap sina tunned mind nõndasama! kostis Hinno.

— Mitte ei tea, hääl oleks nagu tuttav, aga... venitas Mauka Jaan raputades pead.

— Kas ma siis tõesti olen nõnda muutunud, et isegi oma kodukihelkonna rahvas enam ei tunne?

— Õigus, see oled ju sina, meie köster Hinno! hüüdis nüüd Mauka Jaan.

— Jah, kunagi ma olin köster küll..!

— Oi sa taevake küll, niisugustes närudes ja nõnda suurde habemesse kasvanud! tunnistas nüüd Mauka Jaan endist köstrit pealaest jalataldadeni vahtides. — Kust sa siis nõnda äkki siia said, hauast üles tõusnud või?

— Aga mida sina siin teed? vastas Hinno küsimusega.

— Nagu isegi näed, olen Ronga veskis sulaseks!

— Ja kus Tehvan ise on?

— Kus ta on, ja Mauka Jaan naeratas, — seda küsi tuule käest, ei ole see sulase teada, missuguseid kihelkondi ta peremees tallab.

— Kõnele selgemini!

— Pole sulase asi enamat teada ega selgemini kõnelda, aitab sellestki, kuid nüüd vasta ise!

— Tulen kaugelt, sõjavangist Venemaalt, kuid ütle, kus on Tehvani tütar Imbi, kas ta tuli tagasi või jäigi kadunuks?

— Tohoh, või sõjavangist koguni tuled, no säärast lugu pole ma veel kuulnud! Aga eks siis kõnele, kuis sa sealt tulema pääsesid.

— Kas peretütar on kodus, või on ta koos isaga rändamas?

— Pole teda näha ega tea temast keegi midagi, kostis Mauka Jaan, et jätkata siis pärimist.

Kuuldes õuel nõnda pikka kõnelust tuli teinegi sulane veskist välja ning lähenes kõnelejaile; kuid Hinnoga ei tundnud nad teineteist.

— Ja kus meie pidasime sind ikka päris otsasaanuks, aga näe, mitte keegi ei võinud aimata, et tagasi tuled! sõnas Mauka Jaan hõõrudes oma vaiguseid käsi.

— Peretütrest pole siis kuuldud midagi?

— Mitte kui midagi, kadus just nõndasama nagu sinagi; sinust ulatusid ikkagi vähesed teated otsasaamisest siiagi, kuid temast ei tea keegi mitte midagi — nagu merepõhja oleks ta vajunud!

— Eks sõja peale tulles läks ju palju inimesi teadmata kaduma, kohmas nüüd ka teine sulane vahele.

— Küllalt, ei keegi jõua neid üles lugeda, kostis Mauka Jaan. — Aga eks päike olegi juba vajumas õhtusse, ja et Jumalal jätkub päevi ning meie peremehel leiba, siis tänaseks jätame pealegi õhtule.

Ja võtnud oma kirved, seadsid möldri sulased sammud sauna poole, kutsudes ka Hinnot, kes vahepeal oli jäänud üsna vaikseks, enestega kaasa. Nad tahtsid veelgi ning üsna põhjalikult kuulata tema pajatusi, et kuis ta on suutnud pääseda põgenema ning nõnda kaugelt jõuda tagasi oma kodukihelkonda. — —

— — — — — — — — — — — — —

Kabjaplaginaga jõudis poolsada tragunit vahutavail hobuseil kihutades Jõhvi mõisa, kus suure ärevusega oodati nende saabumist. Kuid tragunite ilmumine mõisa ei jäänud ka külarahvale nägematuks, vaid üsna kiiresti kandus sellest sõnum suust suhu rännates külade vahel edasi, ning üksteise järel hakkasid nüüd mehed ruttama metsadesse rettu. Kuid raske oli nüüd talvisel ajal metsas paos olla, sest kõik teerajad ja puhmad olid veel täis sügavat lund. Õnneks oli aga sel päeval olnud paras külm, nii et varem maha tulnud sula kahutades tõmbas lumele nii kõva kooriku peale, et see suutis inimest kanda. Olgugi et ka külm öö oli nüüd peale tulemas, valgusid mehed surmahirmus siiski metsadesse laiali.

Tragunid aga, olles mõisas puhanud ning end seal kõrini täis söönud, valgusid külasid mööda laiali, et sealt kinni püüda mässulisi talumehi, kusjuures kõige hoolsamini kästi neil luurata ning tabada möldrit kui mässuleõhutamises peasüüdlast, keda külamehed olid ennekuulmatu vägivallaga vangist lahti päästnud.

— Oleksin pidanud ikka läinud sügisel laskma ta hukata, ütles rendihärra ühes elamiseks korraldatud mõisatoas koos tragunite kapteniga istudes, — siis vahest poleks ka praegust mässamist olnud, ning teie oleksite võinud rahulikult oma laagris edasi puhata.

— See on tõsi, kostis kapten Beuther keerutades oma tumedaid vurre ja rüübates aeg-ajalt viina, nii et ta oli juba märgatavalt purjus, — et ainult siis võib rahulikult ning muretult elada, kui mässamise põhjustajad on hukatud!

— Ma kirjutasin kindral Wellingkile, sõnas rendihärra, — et kui ta oma mõisa ei saada sääraseid traguneid, kes siit kõik mässujuured välja roogivad, siis on ta mõis talle enesele pigem hädaks kui kasuks; ei taha siis teda mina ega tule ka ükski teine rentnik siia elama. Nüüd aga, nagu mulle näib, on kindral saatnud siia koguni üsna hakkajad mehed!

— Minu poisid on nagu lõvid, sõnas kapten viinapeekrit uuesti tõstes, — minu käsu järgi lähevad nad surma, minu käsu järgi lähevad nad isegi põrgusse vanakuradit otsima, ja kui tahate, siis teevad nad minu käsu järgi kas või kogu kihelkonna mässulisist puhtaks!

Samal ajal, millal rendihärra koos hoopleva tragunite peamehega pidas mõisas nõu, nuhkisid tragunid mõisasundijate juhatusel kõik külad, majad ja urkad

läbi, kuid oma suureks üllatuseks ei leidnud nad peagu kuskilt ühtki meeshinge peale poisikeste ja mõne üksiku rauga. Kuna aga neid ja naisi polnud kästud kaasa võtta, siis tragunid ei hakanudki neid külades kokku korjama. Ka meeste järele pärimine ei toonud tragunitele mingit selgust, sest naised vahtisid sõjameestele õige totrasti otsa, raputasid päid või kui midagi ütlesidki, siis ainult, et ei tea ja ei tea.

Kuid päris ilma saagita ei tulnud tragunid siiski mitte tagasi — viis vangi oli neil ikkagi kaasas. Kaks meest oli suudetud kirikukülas tabada, kuna aga kolm meest oli võetud Ronga veskist kinni. Kaks neist olid möldri sulased, kuna aga kolmas, kes oli räbaldunult riides, näis olevat ümbruses tundmatu.

— Siis teie, teie olitegi need jultunud röövlid, kes käisid mind surmaga ähvardamas! kärkis rendihärra viibutades Tehvani sulaste silmnäo ees oma rusikat.

Nii talupojad kui ka möldri sulased vaikisid — ei ühtki sõna ega ohet tulnud üle nende huulte.

— Kus on mölder, see ärakaranud vang? kärkis rendihärra nii ägedasti, et vahutav ila kargas tal suust otse vangidele näkku.

Kõik vaikisid.

— Mina küsin teilt, vastake, kutsikad, kui härra teilt pärib!

— Mina ei tea, egas ma oma peremehe hoidja tohi olla, kostis lõpuks Mauka Jaan.

— Ta on ori, aga mitte peremees, mõistad, kisendas rendihärra ülimas vihas, — ta on ärakaranud vang, aga mitte peremees!

— Eks ta meile ole ikkagi peremees ning leivavanem, vastas Mauka Jaan.

— Selle sõna eest pead sa veel valu tundma! ütles rendihärra ja pöördus nüüd Hinno poole: — Kust siis sina oled pärit?

— Olen Eestimaa aadlilipkonna tragun! kostis Hinno.

— Tragun, hä-hä-hää, hilpharakas, aga mitte tragun! Kunas seda enne on nähtud, et tragun kannab räbalaid?!

— Räbalaisse on mind pannud venelased, kelle juurest sõjavangist põgenedes alles jõudsin pärale!

— Kus sa siis vangi langesid? ei suutnud rendihärra hoiduda pärimast.

— Sügisel Purtse jõe ääres langesin koos major Patkuli ja kapten Aderkasiga venelaste kätte!

Et Hinno tõsised vastused tundusid uskumisväärseina, siis pöördudes kapten Beutheri poole sõnas Engel Hartmann talle nõnda:

— Härra kapten, usun, et see mees peaks teid siiski huvitama, ta ütleb enese olevat venelaste käest ärapõgenenud traguni.

Nüüd hakkas ka kapten Beuther tundma tõsist huvi Hinno vastu, hakates teda ühe maakeelt mõistva traguni tõlkimisel üle kuulama, pannes aeg-ajalt ta üksikuid sõnu märkmikku kirja. Ülekuulamisel andis Hinno nõnda õigeid ning usutavaid vastuseid, et tema sõnades ei võidud kahelda.

— Võtan sind meie vägede peatuspaika kaasa, sõnas kapten lõpuks märkmikku kokku pannes, — seal kuulatakse sind õige põhjalikult üle! ja ta laskis viia Hinno teistest vangidest hoopis isepaika eemale.

Vaatamata kõigile oma püüetele ei suutnud aga rendihärra talupoegadelt kuidagi välja pressida tea-

det, et kus asub Ronga Tehvan ja ka teised talupojad. Siiski ei kahelnud ta selles, et mehed on küladest läinud metsa pakku, kus nad nüüd Tehvani ettevõtmisel peavad kurja nõu.

— Kas ütlete, koerapojad! ja rendihärra tõstis nüüd nuudi.

Et kirikuküla talupojad tõesti ei teadnud Tehvanist mitte kui midagi, siis ei osanud nad ka mingit vastust anda, kuna aga Tehvani sulased, kuigi nad teadsid oma peremehe sõidust Laiusele, vaikisid sellest jonnakalt, et mitte lasta mõisavanemal oma peremehe nõu nurja ajada.

— Ega muud kui tuleb pressides panna nende keeled kõnelema, ergutas sakslasest tragunite peamees, — minu onu mõisas osati seda päris hästi teha!

— Või salgama mul siin, salgate, kutsikad! ja nüüd hakkas rendihärra pimedas ning sõgestunud vihahoos laduma kinnivõetud talupoegadele nuudihoope, nii et need tõstes karjatades käsi püüdsid varjata oma silmnägu.

— Timukas! hüüatas äkki Mauka Jaan ja lõi rendihärra ainsa rusikahoobiga siruli maha.

— Teie nägite, nägite, härra kapten ja leitnandid! karjus rendihärra end jalule ajades.

— Surma, silmapilk surma mahalaskmise läbi! hüüdis nüüd kapten Beuther vihaselt röögatades ja käsutas samas kaksteistkümmend tragunit laetud püssidega enese juurde.

— Surma püssidest mahalaskmise läbi! karjus omakorda ka Engel Hartmann.

Talupojad,. kes veel ikkagi ei suutnud uskuda, et neid hakatakse otsemaid koera kombel maha laskma,

vahtisid hirmunud imestusega eneste ümber, kuis sõdurid ja mõisamehed jooksid nüüd käratsedes ringi.

Samal ajal heitis silmapiirile laskuv päike lumistele lagendikele punetavat valgust, mis üürikese aja pärast oli kadumas. Tapule määratud neli talupoega talutati aga mõisa küünide taha jäätunud põllule, mis oli valitud nende hukkamise paigaks. Samas seati ka väljavalitud kaksteistkümmend tragunit laetud püssidega nende ette rindreana seisma.

Nähes nüüd eneste ees lähenevat surma vajusid kirikuküla talupojad ja üks Tehvani sulaseid põlvili maha, kuna aga Mauka Jaan karates nende seast välkväledalt välja hakkas kiiresti jooksma metsa poole.

— Tuld, tuld! käratas kapten seda nähes, kuna aga osa traguneid visates maha oma rasked musketid hakkas põgenikku taga ajama.

Et nüüd tragunid jooksid põgenejal kannul, siis mahajääjad ei saanudki avada ta pihta tuld. Kuid metsani oli palju maad, mille läbi jooksmine võis võtta mehel hinge välja. Mauka Jaan jooksis aga siiski, sest tal oli ju tõeline surm kannul; kuid ka tagaajajad polnud temast kuigi kaugel. Joostes kiskus põgenik enesel kuue seljast ja heitis selle lumme, samuti viskas ta ka karvamütsi peast, kuid ikkagi olid jälgijad tal hagijaina kannul.

— Hobustele, härra kapten, las tragunid kargavad hobustele! karjus Engel Hartmann.

— Õigus, märkas nüüd seda ka peamees, ja ta käsutas kiiresti tosina traguneid sadulaisse.

Kuid hobustega tagaajamine polnudki nõnda hõlpus nagu arvati, sest lumekoorik ei suutnud hobuseid kanda ning nad vajusid paiguti kõhuni lumme, kuna

aga murdunud lumekooriku terav serv kiskus neil kapjade juurest naha marraskile.

Puhkides ning ähkides ja väsimusest tuikudes jalul jõudis lõpuks Mauka Jaan metsaveerele, kust ta aga ei suutnud enam sammugi edasi astuda!

Olgu, võtku, olgu siis lõpp kõigel, kuid enam ma ei suuda! mõtles Mauka Jaan hingeldades ja heitis metsaservale jõudes esimese põõsa taha pikali maha. Sõdurid aga olles kogu aja tal kannul tulid suure lärmi ja kisaga, tormates tast mööda. Üks neist komistas koguni talle otsa ning kukkus maha, kuid karates samas jalule tõttas temagi edasi. Teisega sattus Mauka Jaani pilk vastamisi, nad vaatasid vaikides koguni teineteisele otsa, kuid seegi tragun tõttas edasi metsasügavusse, kus nad kõik suurt lärmi tehes otsisid ärakaranud vangi.

Samal ajal oodati väljal suure kannatlikkusega põgeniku tagasitoomist. Üksteise järel hakkas metsast ilmuma jooksmisest väsinud traguneid, kes aga kõik üksmeelselt kinnitasid, et nad ei suutnud põgenikku tabada, sest külmunud lumel kadunud ta jäljed ning et ka metsaalune olevat nägemiseks juba kaunikesti pime. Kuna aga päike oli juba jõudnud kaduda silmapiiri taha, siis tuli tagaajamisest paratamatult loobuda, mis aga ütlematult vihastas Engel Hartmanni, pealegi veel et just tema lööja ning teotaja oli pääsenud põgenema.

Nüüd aga rivistati uued tragunid ikka veel põlvitavate surmamõistetute ette üles, kuna kapten kiskudes tupest halja mõõga hüüdis käsklust andes möirgava häälega:

— Püssid palgesse!

Teravalt naksatasid püssikuked ning nende torud kerkisid. Samas hakkasid trummid ägedasti põrisema, nagu oleks kuskil puistatud põrandale herneid, kuna aga surmaminejad katsid nuuksudes kätega oma silmnäo.

Laskmisele määratud tragunid olid aga ütlemata tõsised. Igaüks neist oleks nüüd meelsamini lasknud märgist mööda, et vähemalt südametunnistus poleks pärast hakanud vaevama. Kuid siiski ei võinud ega tihanud neist keegi seda teha, sest kui igaüks nõnda mõteldes põletaks hukatavast mööda, siis, nad teadsid seda päris selgesti, et siis neid endid mõistetaks kõiki eluajaks vangi ning pandaks kuninga päralt olevale raskele sunnitööle. Ja just seepärast pidigi iga mahalaskja ränga karistuse ähvardusel ning kartusel just täpselt sihtima ning tabama.

Kuna mahalastavail oli olnud juba küllalt nõnda palju aega, et paluda Jumalalt kõiki oma patte andeks ning jätta hing Issanda hoolde, siis hüüdis peamees tõstetud mõõka langetades:

— Mässajate pihta tuld!

Prahvatas kaksteistkümmend püssi, vilkad tulejoad kargasid nende torudest ja põlvitavad talupojad kadusid püssirohusuitsu pilvesse, kus nad vääneldes ja oiates kukkusid maha, hakates seal oma vere sees püherdama. Tehvani sulane küünistas jäätunud lund ja roomas kisendades edasi, kuna ta haavadest voolav veri värvis ta ümber lume punaseks. Nüüd ruttas kapten, keda vaatamata ta purjusolekule vapustas säärase oma vere sees kisendava inimese nägemine, ta juurde ning laskis püstolist talle laengu kuklasse. Lähedaltlastud püstolikuul purustades pea sulges ki-

sendaja suu. Ta tõmbus kägarasse kokku, painutas end virilalt tahapoole ning siis suri. Ka teiste surijate kisa, mida püüti summutada lakkamatu trummipõrinaga, vaibus õige peatselt. Kui siis lõpuks ka trummipõrin soikus, jäid kõik ümberseisjad vaikseks. Ainult parv vareseid tõusis lähedasest kasesalust kisades lendu, ning seades koonusid vastu tuult ruttasid nad põhja poole edasi.

Hukatud talupojad jäeti nii, nagu neist keegi oli kukkunud, samasse paika oma vere sisse lebama hirmuks ja ähvarduseks teistele, kuna aga tragunid viidi ööpuhkuseks äsjapüstitatud talumajadesse, kust mehed olid kõik pagenud metsa. Järgneval päeval pidi aga mässuliste rahustamine endise karmusega jätkuma.

Veel korraks paistis loodekaares loojunud päikese punetav helk taevaserval, kuid peatselt kadus seegi ning metsadest hakkas pimedus roomama välja, ja kõledalt-külmad tuuleiilid liikusid jällegi üle maa. Samal ajal lõdisesid pakkupugenud hirmunud talupojad metsas, julgemata isegi süüdata seal lõket, kuna oli karta, et selle kuma võib kutsuda neile traguneid kaela.

Et külm üha valjenes, siis hommiku poole ööd hakkas palju mehi hiilima tagasi koju, et end seal veidi soojendada ning otsida peidupaikadest moona; aga samuti taheti varuda end soojemate rõivaste ja kirvestega, milleta metsas elamine on talvisel ajal lausa võimatu. Kuid säärast juhust olid tragunid varitsedes just oodanudki: üksteise järel haarati külamehed kinni ning toimetati ratsahobuste vahel hommikuks mõisa, kus neid aeti hunnikusse kokku.

— Mehed, mehed, nüüd oleme tõesti kadunud,

hüüti ahastades, — nüüd on meie viletsatele elupäevadele tulnud tõesti lõpp!

— Kui peame surema, siis meie lastel on sellest ometi kasu, sest nende põlvele peab see tooma ikkagi parandust, ütles Tora Mikk valjusti, — seepärast, vennad, ärge halisege ega nutke, vaid kanname oma iket rahuga!

Nagu tapule viidavat elajakarja sunniti neid tõugete ja rootsikeelsete sõimusõnade saatel astuma mõisa väljale, kuna aga pooleldi valminud küladesse ja õuedesse jäid nutvad naised ja lapsed ahastades maha, kust nende määratu suur ulgumine ning kisa oli kaugele kuulda.

Kinnipüütud talumehed toodi samale kohale, kus juba eelmisel õhtul kolm mahalastud meest lamasid kangestunult maas. Nähes nüüd veriseid ning kangekskülmunud tapetud suguvendi lamamas küljeli ja kummuli maas, kohkusid külamehed sellest nii hullusti, et nad algul jäid jahmatusest päris vaikseiks.

— Siis see on ikkagi tõsi! sosistati lõpuks hirmunult.

— Tõsi, mehed, siin on jälki veretööd tehtud! sõnas Tora Mikk, kes oma pika kasvu tõttu paistis teiste seast hästi silma.

Ja nüüd kuuldus juba mitmelt poolt meeste seast hädaldamisi, sest surmakartus võitis julguse. Paljud vahtisid aga päid paljastades vaikides tapetuid, kellest ühel, kes surmamise ajal oli kätega katnud silmnäo, oli pähelastud kuul purustanud ka ta randmeluud, mis pulgapuntrana paistsid narmendavast lihast välja. Hukatud ise olid aga verest tühjaks joosnud ning näost peagu lumivalged, kuna aga nende habe-

med, rõivad ja kogu lähem ümbrus oli täis paatunud verd.

— Issand, ole sinagi meile armuline! ja talupojad paljastasid päid.

— Mehed, olgem valmid, samane saatus ootab nüüd meidki! manitses Tora Mikk kartlikumaid, kellele pisarad olid tikkunud silmi.

Vaikivad tragunid asetati kahekordse rindreana laetud püssidega veidi tahapoole seisma. Nende lähedusse asusid ka mõisa sundijad, kupjad ja teisi mõisavanemale truid mehi, kuna aga rendihärra Engel Hartmann pidas veidi eemal seistes sõjapealikuga salajast nõu. Oodates oma elu lõppemist, seisid talupojad oma viletsais kulunud vammuseis külmetudes ja hirmust lõdisedes paigal. Ei võetud nüüd ette mingit ülekuulamist, ei kohut ega arupärimist, kes on milleski süüdi või kes mitte, vaid kõiki neid oli aetud püssitorude ette.

Lõpuks olid peamehed leidnud ühise keele ning nüüd näis, et on algamas määratu suur tapatöö. Lühike käsuhüüd kaptenilt, ja soldatid vinnastasid naksudes oma püsside ränilukud, kuna aga rendihärra hüüdis talupoegade poole pöördudes nõnda:

— Küsin teilt siin kõrgestikiidetud sõjapealikute juures, kas annate kõik mõisa vastu mässu tõstnud mehed välja, kõige enne aga möldri, selle ärakaranud vangi, ja hakkate vana korra järgi jällegi tegema mõisale tegu? Kui teie kõike seda nüüdsama ei tee ega tõota, siis nii tõesti kui ma praegu siin seisan, hakatakse teie pihta püssidest kõvasti laskma ning hukatakse teid kõiki nõndasama nagu neid, kes juba on saanud oma paraja palga!

Tasane sumin läbis talupoegi, kuid vastata ei söandanud ega suutnud neist mitte keegi.

— Tähendab, et mõtlete veel ikka tõrkumisega panna vastu?! kisendas rendihärra ülimas vihas. — Siis pange tähele, nüüdsama saab teie pihta ilma armuta lastud!

Enne aga kui peamees oleks jõudnud anda sõdureile laskmiseks käsku, hüüdis Tora Mikk nende poole pöördudes:

— Soldatid, miks tahate valada süütute talupoegade verd, oleme olnud samased sõdurid nagu teiegi, oleme koos kuninga vägedega tapelnud venelaste vastu Narva all, mille eest pidime olema teotegemisest priid, kuid nüüd see verekoer, ja ta osutas rendihärrale, — nõuab meilt lausa ülekohtusel viisil tegu, mida meist keegi ei suuda täita! Kus on siin nüüd õigus, kuhu on jäänud Jumala ja kuninga seaduste austamine? Teie, soldatid, tehke mis tahate, tapke meid, kuid mõisale tegu me sel aastal ei suuda teha!

— Andke peamässaja välja! kisendas rendihärra.

— Meie seas pole ühtki peamässajat! kostis Tora Mikk rahulikult.

— Tooge mölder siia!

— Ei tea meie, kus ta praegu viibib!

— Kui ei tea, siis lastakse teid kõiki ilma armuta nagu koeri maha! turtsus rendihärra endises vihas.

— Soldatid, ärge laske, me pole milleski süüdi! kuuldus talupoegade seast üksikuid hädahüüdeid.

Sõdurid, saades talupoegade hädaldamisist vähe ikkagi aru, olid üpris masendunud ning neile tundus raskena jätkata eelmise päeva jäledat tapatööd.

— Andke mässajad välja! kordas rendihärra edasi.

— Meie seas pole mässajaid, oleme kõik kuningatruud talupojad, kes oma palgehigi sees söövad aganaleiba!

— Palgehigi sees sööte aganaleiba seepärast, et olete laisad, kostis Engel Hartmann, — ei viitsi tööd teha! Armsam amet on teil ainult vedelemine ja magamine. Ma ütlen, et kui kivid peaksid kõlbama süüa, siis ükski talupoeg ei liigutaks oma kätt ega jalga, vaid siis teie magaksite, sööksite kive ning oleksite sellega rahul!

— Kui kivid kõlbaksid süüa, kostis Tora Mikk, — siis saksad õgiksid kõik suuremad kivid eneste nahka, kuna aga meie, talupojad, peaksime neid liiva seest enestele otsima!

— Sääraseid üleannetuid sõnu saad sa veel kibedusega kahetsema! urises rendihärra Engel Hartmann, pöördudes seejärel kõigi talupoegade poole: — Et teie veel ikkagi näitate oma sõgedat kangust, siis sõjapealikute otsuse järgi saab iga kümnes mees teie seast siinsamas ära hukatud ning ilma jumalasõnata aetud auku!

— Issand, Issand, halastaja taevane Jumal, ole sina ise meile armuline! hädaldasid talupojad seda kuuldes. — Nüüd pole meil enam kuningaltki abi loota!

— Ei suutnud Tehvangi kuninga südant liigutada! ohkas Tora Mikk, kelle kangus oli nüüd samutigi murdumas.

— Vaadakem, mehed, vaadakem veel viimne kord Jumala päikest, vaadakem, kuis ta veripunaselt paistab ning viimne kord näitab meile oma valgust!

Samas kui taheti talupoegi ridadesse asetada, et neist iga kümnes mees välja tuua, hakkas mõisa tagant kuulduma naiste ulgumine ning nutt. Külanaised olid koondunud suurde trobikonda kokku ja võttes oma lapsed kaasa tulid nad nüüd neid käe kõrval talutades või süles kandes kõik korraga mõisa vaatama, kuis seal hukatakse nende mehi ja isasid, lootes ühtlasi oma nutuga pehmendada mõisavanema ja sõjapealikute südant. Kuid ennegu nad jõudsid pärale, jooksid mõisa sundijad nagu käratsev hagijakari neile vastu. Külanaised aga olles omaste pärast ahastavas mures ei hoolinud nüüd enam sõimamisest ega peksust, vaid nad tulid ikka lähemale ja lähemale. Kus neile tugevamini peale rõhuti, seal pudenesid nad küll vähehaaval laiali, kuid koondudes teisal jällegi kokku lähenesid uuesti.

— Tragunid, hobustele, kihutage neile otsa! hüüdis nüüd kapten Beuther ülima vihaga.

Vastumeelselt ronisid sõdurid sadulaisse ning hakkasid ratsutama külanaistele vastu, püüdes neid palja hirmutamisega tõrjuda eemale, kuna aga päris otsa ei ajanud neist seejuures mitte keegi. Aga mis hoolib ema, tütar või naine hirmust, kui ta meest, isa või poega hakatakse parajasti hukkama. Nad põiklesid hobuste eest küürutades kõrvale, mõni neist tõmbus ka veidi tahapoole, kuid tragunite ümber pöördudes ruttasid nad neile kohe jälle järele. Nõnda kestis säärane kasutu jahtimine ning tagaajamine mööda mõisaväljasid mõnda aega, ilma et oleks suudetud talupoegade naisi tõrjuda tagasi. Olgugi et naistest mõni sai seejuures tõsiselt häda, jäi ta teiste sekka ikkagi püsima.

Kõigest sellest tekkis aga mõisaväljal pöörane kisa ning lärmamine, kusjuures külanaised jooksid küll karjadena ja ka üksikuina mööda väljasid ringi nagu kaagutavad kanad.

Säärasest ootamatust vahelesegamisest tigestunud kapten, kes oli juba ülemääraselt purjus, andis nüüd oma traguneile käsu, et need tõmbuksid naiste seast tagasi, paneksid püssid palgesse ning annaksid nende hirmutamiseks püssidest tuld.

— Kui te nüüdsama ei lähe külasse tagasi, kisendas rendihärra, — siis hakatakse teie pihta püssidest kõvasti laskma!

Kuid külanaised ei pannud säärast ähvardamist tähelegi, vaid seistes paigal halisesid ikka edasi:

— Armu, mõisahärra, palume armu!

— Tuld, tuld! röökis nüüd otse märatsemistujju ning raevuhoogu sattunud purjuspäine kapten oma sõdureile.

Prahvatasid püssid, paiguti kuuldus kiljatusi, ja kui siis püssirohusuits laiali valgus, nähti, et külanaistest polnud mitte keegi saanud laskmisest häda, sest tragunid olid oma püssitorud tõstnud üle nende peade.

Uuesti hakkasid tragunid laadima oma püsse, kuna aga kapten Beuther kisendas vihaselt nõnda:

— Pihta, pihta peate nüüd laskma, mitte enam teha tühipaljaid hirmutuspauke!

— Naiste pihta me ei lase, kuuldus seepeale tragunite seast vaikset nurinat.

— Kes seda ütleb..? Kui mina, teie kapten, käsin, siis peate laskma kas või Jumala enese pihta!

— Ei lase..! nurisesid sõdurid edasi.

— Kuidas, kas ka teie mõtlete hakata mul mässama?! kisendas kapten Beuther ülimas vihas ning kiskus vöö vahelt püstoli. — Veel üks säärane tõrkumissõna, ja ma lasen teist esimese nagu koera maha!

— Naiste pihta pole meil õigust lasta! kuuldus aga sõdurite seast veelgi üksikuid hääli.

— Mässajad, mässama mõtlete mul siin hakata?! ja kapten Beutheri pilk jäi peatuma ühele ruugejuukselisele rootslasest sõdurile, kellele ta nüüd karjus nõnda: — Lase toosama esimene naine maha, lase!

— Härra kapten, naiste pihta ma ei lase! kostis rootslane vaadates oma kaptenile julgesti otse silmi.

— Püss palgesse ja tuld, koer! käratas kapten Beuther tõstes laetud püstoli oma käsualuse silmnäo ette.

Tragun kahvatus, kuid jäi siiski liigutamatult hobuse selga istuma. Ka teised sõdurid tardusid oma kohtadele, jäädes vaikides seda lugu vahtima pealt.

— Lase, või ma tapan su tõrkumise pärast siinsamas!

Nüüd pani tragun oma püssi aeglaselt palgesse, sihtis, kuid siis lastes ta jällegi langeda kostis oma kaptenile otsa vaadates:

— Ma ei suuda seda teha, härra kapten!

— Lase, mina annan sulle selleks käsu!

Jällegi kerkis traguni käes püss, selle toruots hulkus naiste peade kohal ringi, ja siis lendas laeng kahjutult õhku.

— Nurjatu koer, sa tahad mind siis petta?! käratas kapten olles valmis oma tragunit tapma, kui mitte ta leitnandid poleks astunud vahele.

Kuid just samal silmapilgul, millal kõiki Jõhvi mõisa alla kuuluvaid talupoegi ähvardas kindel surm

ning olid algamas hirmsad tapatalgud, vahest koguni veel hullemad kui venelaste tulles neid oli nähtud, jõudis vahutaval hobusel Laiuselt peakorterist saadetud ohvitser koos kahe kannupoisiga pärale. Nähes sõdurite rahva poole tõstetud püsse hakkas ta kätega veheldes kisendama juba eemalt:

— Pidage, pidage! ja jõudnud tragunite rindrea ette, nööpis ta oma kuuehõlmad lahti ning sadulast maha tulemata ulatas kuninga läkituse kapten Beutherile, sõnades seejuures nõnda: — Tema majesteedi käsk: igasugune talupoegade karistamine on keelatud ning traguneil sõita ajaviitmata tagasi oma asupaika!

— Kuidas, kuidas võib majesteet anda säärase sõgeda käsu? imestus rendihärra.

Keeranud paberi rullist lahti, hakkas kapten Beuther juuresseisvaile leitnandele ja rendihärrale valjusti lugema läkitust. Kuid et ta silmad olid ülemääraselt joodud viinast liialt kirjud, siis ei suutnud ta sellega kuidagi toime tulla. Lõpuks ulatas ta paberi enese kõrval seisvale leitnandile, kes sealt siis luges, et ilma kohtu otsuseta ei luba kuningas ühtki Jõhvi talupoega karistada, kui nad aga on milleski süüdi, siis lahendab seda uurimiskomisjon, kes peatselt saabuvat mõisa; traguneil käskis ta aga ajaviitmata sõita oma asupaika tagasi.

— Uurimiskomisjon, sõnas Engel Hartmann kohkudes, — mida teab või suudab uurimiskomisjon siin teha, kas siis kuningas tõesti usub talupoegi enam kui mind — mõisavanemat?!

— Kuninga tahtmine käib üle kõige, ning selle üle pole kellelgi ütlemiseks sõnaõigust! kostis käsu toonud ohvitser teravalt.

Kõike seda vaatasid talupojad suure arusaamatusega vaikides pealt. Siiski aga suutsid nad arvata, et siin käib kauplemine nende hingede pärast. Kuid peatselt pääses aga nende seas rõõmusõnum liikuma, et kuningas ise on oma vägeva sõnaga astunud vahele ning keelanud säärase ennekuulmatu veretöö tegemise, aga samuti igasuguse muu ränga nuhtlemise.

— Kiidetud olgu meie kuningas! hüüdis seda kuuldes esimesena Tora Mikk ning paljastas oma pea.

— Aukiitus temale! karjusid seepeale kõik surmast pääsenud talupojad.

— Hobustele! hüüdis nüüd kapten Beuther pöörates ise oma hobuse esimesena tagasi mõisa poole. — Ühe tunni pärast asume teele!

Uuesti kargasid vahepeal sadulaist tulnud tragunid hobustele ning järgnesid oma peamehele, olles ise aga üpris rõõmsad, et seekordne veretöö jäi siiski tegemata.

Olles mõne aja seisnud vaikides paigal, ärkas rendihärra Engel Hartmann tumedaist mõtteist ning rutates kaptenile järele hüüdis talle nõnda:

— Oodake seni mõisas, kuni ma oma varanduse jõuan kokku kanda, tahan teie kaitse all siinsest neetud paigast jäädavalt lahkuda! Teie siit ära minnes pole mu elu säärases mässuliste pesapaigas enam sugugi kindel!

Nii oli rendihärra Engel Hartmann otsustanud jäädavalt lahkuda Jõhvi mõisast, kus talupojad olid nõnda kanged, et sealne härrasmehe elu ei pakkunud talle enam mingit rõõmu. Ning nüüd võttis ta nõuks minna ära Tallinnamaale, kus parajasti asus ta perekond.

Talupojad tundes end jällegi vabadena tõttasid koos oma naistega kuningat kiites ning tänades tagasi oma küladesse ja taludesse, et seal jätkata oma onnide ning peavarjude ehitamist.

— Ei tea, kas seda abi suutis meile Tehvan tuua, või ulatus säärane häda teisiti kuninga kõrvu? arutleti tagasi küladesse minnes.

— Eks ikka tema, kuis siis kuningas võis seda teisiti teada, arvas Tora Mikk, pühkides otsmikult jahtuvat higi.

— Kui see on tõesti nõnda, siis kiitus ka temale!

Õhtu eel, millal päike hakkas loojuma, lahkus Jõhvi mõisast kapjade plagisedes pikk rodu traguneid. Nende taga tuli kahest hobusest veetav saan, ja selle taga suur regi, millega lahkuv rendihärra vedas oma vara, mille ta oli jõudnud vahepeal tuua uuesti-ehitatavasse Jõhvi mõisa. Jättes nõnda ootamatult äkki kindral Wellingki mõisa maha otsustas rendihärra Engel Hartmann enam mitte kunagi sinna tagasi pöörduda. Mõisas töötavad ehitusmeistrid jäid aga suures arusaamatuses sinna maha ega osanud enne kindral Wellingki päralesaabumist midagi ette võtta.

7.

Laiuse kihelkonda kuuluvas Sootaga külas oli juba kuulda pulmakellade ja -kuljuste helinat. Samuti kuuldus seal hüüdeid ning hõikamisi, et pulmad, pulmad on tulekul. Kurediku talus aga praeti, keedeti ja küpsetati pulmaroogi, kuna Imbi koos külatüdrukutega tegi viimaseid nõelapisteid oma pulmarüüs, aga samuti viitis ta tihtigi seks puhuks enese ehtimisega aega. Külavahel jooksid aga lööprid ühtepuhku talust talusse minnes kisades ringi:

— Hõissa, pulmad tulevad, pulmad!

Pulmapäeval aitasid külast valmis vaadatud kõrvalnaised Imbit enne kirikussesõitu riietuda: kõige esmalt mähiti ta sääred pikkade rasudega hästi jämedaiks, sest nagu öeldi, et mida jämedam jalg, seda ilusam pruut. Selga pandi talle särk, mis seoti punase paelaga rinna eest kinni, kuna aga kaela köideti valge rätt. Sinise undruku selga tõmmanud, pandi talle punase lõngaga läbitikitud kingad jalga. Ülirüüna aeti lõpuks talle selga valge pihtkasukas, mille rinnaesi-

sest ja käisesuudmeist paistsid kasukavillad nagu väikesed käharad puhmakesed välja.

Vaabo ise oli aga seks puhuks enesele sinise kuue selga tõmmanud, köitnud punase rätiku kaela ja vöötanud ennast kirju vööga, mille otsad jäid tahapoole rippu. Jalas kandis ta aga nüüd koguni pargitud nahast kingi.

Kui Imbile oli lõpuks ka kõrrik mähitud ümber pea, siis hakati kirikusseminekuks majast lahkuma. Olgugi et pruutpaar elas ühes ning samas majas, pidi mõrsja ja peig vana kombe kohaselt kirikusse sõites asuma siiski kumbki ise reel. Isameheks ehk raudkäpaks oli Vaabo valinud enesele tubli naaberperemehe Tiidu Reinu, kellele alati meeldis oma tubli hobusega kelkida. Vana kombe kohaselt võttis nüüd raudkäpp pruudi enese juurde rekke, kuna aga ta emand asus peigmehe kõrvale.

Nagu pääsukesed kihutasid nüüd peiupoisid külavahel ringi ratsutada, kusjuures nad keerutasid piitsa, koputasid nendega vastu õueväravaid ja kisendasid nõnda valjusti kui neil veel oli jaksu:

— Hõissa, pulmad, Kurediku noorperemees võtab naise!

Pulmaliste hobused olid kõik vasksete kuljuste ja naastutatud leidega toredasti ehitud, nii et praegu kogu see pulmarong liikus särades ja helisedes kiriku poole. Kõike seda toredust tulid majade ustele ja õueväravaile inimesed uudishimulikult vahtima, ja kel neist juhtus olema ihus vähegi rammu, see tõttas ka kirikusse kaasa, et ise oma ihusilmaga kõike seda lähemalt näha. Aga veel suuremal hulgal kui külarahvast ilmus nüüd majadest rootsi sõdureid, et pealt vaadata

eesti külarahva pulma, mida neist paljud alles esmakordselt nägid.

Peale raudkäpa istus mõrsjaga nüüd ühel reel ka ta isa — Ronga Tehvan. Praegu, millal Imbil tuli altari ette astudes ühendada ennast teise inimesega kuni puusärgi lauani, oli ta sõnatult vaikne. Raske oli tal minevikku meelde tuletada, ta koguni ei tahtnudki seda, kuid möödanik ise tikkus nüüd sõgeda jonnakusega peale. Kõige enam aga kiusas teda mõte, et vallalise emana on tulnud tal kanda tanu, millest ta aga seni pole Vaabole rääkinud sõnagi. Kõik see tundub talle nüüd kurja une kiusamisena, millele ta ei taha mõtelda, ei taha, et see üldse püsiks tal meeles. Aga ta peab, ometi peab ta tühjendama Vaabo ees oma südame, et see ei jääks eluajaks teda vaevama. Ikka ja jälle on ta tahtnud sellest Vaabole kõnelda, kuid igakord, kui ta arvas tundvat enesel selleks jõudu, ei suutnud ta seda kuidagi teha. Ja nüüd, nüüd on see tõesti juba hilja, sest peatselt astuvad nad altari ette, ja siis, siis..?!

— Hõissa, pulmad, pulmad..! kuuldus eemalt peiupoiste ülemeelikuid hõikeid.

Ja peatselt jõutigi kiriku ette, kus hakati hobuseid köitma lasilate külge. Ka muid kirikulisi oli sel päeval tulnud määratul hulgal kokku, nii et pulmalisil tuli näha palju vaeva, ennegu nad suutsid pääseda kirikuuksest sisse. Kirik ise oli aga peagu püsti inimesi täis, alates esimese pingireaga, kus istus õpetaja Reiner Brockmanni emand koos oma tütardega, nii nagu nad seda igal pühapäeval tegid.

Parajasti kui pulmalised olid kirikusse jõudes lugemas vaikselt issameiet, ilmus sinna paarist ohvitse-

rist saadetuna kuningas ise. Nüüd aga hakkas kogu rahvas kirikus kihama: sirutades kaelu püüti üle ükstelse peade vahtida kuningat, kuna aga lähemalseisjad, kellest ta paljastatud päi juhtus mööda astuma, tõmbusid temast suure kohkumisega eemale. Auväärselt ning kartlikkusega anti nüüd kuningale teed, kui ta kannuste kõrisedes sammus mööda kiriku paepõrandat edasi, kusjuures ühtepuhku kuuldus sosinat:

— Kuningas, kuningas ise on tulnud kirikusse!

Altari läheduses laskus kuningas paremale põlvele, ristitas käed, luges vaikselt oma issameie ja tõusis siis uuesti jalule. Samas tõusid õpetaja tütred, et vabastada talle istekoha, kuid tõrjuva käeliigutusega sundis kuningas neid jällegi istuma, jäädes ise kogu jutluse ajaks püstijalu seisma.

Vägevasti kajasid nüüd kiriku laevõlvide all õpetaja sõnad, kui ta noomis kogudust, manitses teda jääma karske ning kaine elu juurde. Pärast jutlust võttis ta aga mõrsjapaari laulatusele, pidades temalegi seejuures valju noomituse. Pistes lõpuks pruutpaarile külasepa tehtud hõbesõrmused sõrme, ühendas õpetaja neid ühiseks abielurahvaks, üteldes seejuures nõnda:

— Keda Jumal on ühte pannud, seda ärgu nõder inimene kunagi püüdku lahutada!

Et seekord rohkem pruutpaare laulatada polnud, siis seega oligi jumalateenistus kirikus lõppenud, ning vöörmündrid asusid oma korjandustorbikutega tilistades kirikuliste seas ringi käima, lootes saada jumalalaeka heaks rohket saaki.

Koos kirikulistega hakkas nüüd ka noorpaar lahkuma, hoides seejuures teineteise käest, nõnda nagu

neid altari ees kokku pandi, tugevasti kinni, et keegi ei pääseks nende vahelt läbi minema, mis võiks tulevikus tuua nende abielusse segadusi. Äkki aga tekkis kirikuuksel suur rüselemine ning sealt kuuldus hädakisa ja appihüüdeid, sest nekrutitepüüdjad olid suurt saaki lootes tulnud jumalateenistuse lõppemise ajaks kiriku juurde. Ainsa ropsuga võtsid nad nüüd pulmaliste seast mitu poissi kinni, hakates toppima neile siniseid sõdurikuubi selga.

— Avitagu meid taevas! kuuldus hüüdeid.

— Issand, ka peigmees kistakse pruudi kõrvalt!

Ja tõsi — sõduritevärbajad haarasid nüüd ka Vaabo hõlmadest kinni, püüdes temalegi ajada sinist sõdurikuube selga.

— Vaabo, Vaabo, kuhu sind tahetakse viia?! kisendas Imbi, hoides seejuures oma mehest tugevasti kinni.

Värbajate seast üks pikavurruline korporal püüdis toorete tõugetega ajada Imbit oma vastlaulatatud mehe juurest eemale, kuid sai lahtirabelnud Vaabolt tugeva rusikahoobi näkku.

— Kes, kes lõi, kes julges mind lüüa? hakkas korporal kisendama, pühkides aeg-ajalt oma veristunud huuli.

Värbajate ümber kogunenud külarahvas hakkas aga nüüd neid hurjutama:

— Tohoh, peletisi, kas siis isegi nõnda jultunuiks olete juba läinud, et otse altari juures viite mehe naise kõrvalt minema?!

— Teie ei saa ega tohi mind sunniviisil võtta, ägestus Vaabo, — sest ma pole mitte vabadik, vaid olen Kurediku talu peremees!

— Ka noori peremehi tohib nüüd võtta, kostsid värbajad rahulikult ning püüdsid painutada Vaabo käsi selja taha.

— Õõh, teid metsalisi..! ja Vaabo tegi risthambail ülisuuri pingutusi, püüdes väänata end kiusajate käest lahti.

— Poisid, see on ju meie endine peremees! hüüdsid äkki Kurediku talus korteris olnud sõdurid, kel oli lubatud pulmapidust osa võta. — Astume vahele, poisid, ja nüüd tormaski sõdureid värbajaile kallale, tehes õige tühise vaevaga kõiki kinnipüütud pulmalisi ning peiupoisse vabaks.

— Kuidas, teie, omad sõdurid, astute kuninga käsu ning tahtmise täitmisele vahele?! kisendas värbajate korporal ülimas vihas. — Kas te, sõgedad, tahate ning püüate siis seda, et teid kõiki puuakse üles?!

— Võta sealt, kust võtta on, kuid peigmees ja pulmalised jäta rahule!

Ja nii kord-korralt paisudes muutus sõnelemine rootslaste eneste vahel lausa vihaseks tüliks, mis aga peatselt pidi soikuma, sest kuningas ise ilmus nüüd kirikuuksele. Tülitsemist oli aga kuningas jõudnud siiski märgata, ja kui nüüd talle kõigest juhtunust ette kanti, siis laskis ta end saatval ohvitseril värbajaile teatada, et sel päeval ei tohi kiriku juurest ühtki talupoega sunniviisil soldatiks võtta.

Lasknud kõik vahepeal kinnivõetud talupojad lahti, läksid värbajad häbistatult minema, kuna aga pulmaliste seas hakkasid saajanaised suuri kummardusi tehes kuningat tänades kiitma. Kuningas ise aga,

karanud hobusele, kihutas kiiresti nagu tuul lossi juurde tagasi.

Ainult Tehvani sulane Rain, kellele samutigi oli jõutud ajada sinine sõdurikuub selga, ei tahtnud sellest vabaneda, öeldes värbajaile nõnda, et ta jääb rõõmuga nende juurde, sest teissugust põlve ta ei soovivatki enesele.

— Aga Rain, poju, hüüdis Tehvan teda sõdurikuues nähes, — kuninga käsku mööda oled sinagi prii — heida sõdurikuub seljast! Et aga Rain seda ei teinud, siis lisas ta juurde: — Ära karda, kui nad sind nüüdsama priiks ei lase, siis lähen kohe jällegi kuninga ette ning palun sind temalt priiks!

— Ei, peremees, lase ma jään pealegi soldatite kilda, sest sinu juurde ma niikuinii enam tagasi ei tule!

— Aga Rain, ja Tehvani hääles tundus tõsist jahmatust, — mis jutud siis need sul keelepära taha on tulnud?

Kuid vaatamata kõigile manitsusile ja meelitusile jäi Rain oma tahtmisele kindlaks, sest oma südames oli ta otsustanud minna ära kaugele, kus ta ei kuuleks enam midagi Imbist, kes nüüd on teise oma. Asuda kuninga lippude alla, rännata ära võõrale maale, vahest seal suudab ta teda unustada?!

— Kui sul tõesti on säärane sõge tahtmine, siis mine sinna, kus loodad leida paremat, sõnas lõpuks Tehvan vaikselt ja jättis oma sulasega jumalaga.

Teinud mõõgaga noorpaari vankri kohal ristimärgi, asus peiupoiss pulmarongi ette. Ja siis hakkasid pulmalised suures pikas rongis kiriku juurest lahkudes liikuma tagasi Sootaga külla, kusjuures paljudel

regedel hõisati ja rüübati ning joodi kaasavõetud nappadest õlut ja isegi haljast viina. Peiupoiss kihutas aga ratsutades ees, et viia pulmamajja noorpaari saabumisest sõnumit. Jõudnud Kuredikule, tegi ta seal ustele ja akendele mõõgaga ristimärgi, et keegi ei suudaks pulmalisi libahuntideks muuta.

Pulmapeoks olid Kurediku talus suure tahmunud rehetoa mustad seinad kaetud riidekangaste ja kuuseokstega, mis olid ristamisi asetatud seinale, kuna aga põrandale olid laotatud pikad õled. Keset rehetuba asus peagu seinast seinani ulatuv külakonnale kuuluv suur ning pikk pulmalaud, mida peiupoisi saabudes hakati auravate roogadega katma, kuna aga koldelt tõsteti viimased podisevad pajad.

Lihakäntsakate ja verivorstide kõrval toodi nüüd lauale ka aurav kapsaleem, mis oli täis poolikuid seapäid; samutigi kanti lauale odraleiba ja võid, kuna aga kannudes ja nappades vahutas sulase Jaagu keedetud õlu. Suur pulmakann, millesse mahtus enam kui paarkümmend karnitsat õlut, rippus aga laua kohal laetala küljes, ja sealt võisid siis pulmalised ise oma suu ning mõõdu kohaselt oma väikesi kannusid täita.

Seega oli Kurediku talu raisanud pulmadeks palju oma rikkusest, kuid egas ka Tehvan oma ainsa tütre pulmade puhul polnud kitsi. Peale selle olid aga ka peagu kõik pulmavõõrad toonud kaasa palju toiduvarasid, millest isegi lapulised võisid saada osa, ilma et seepärast oleks võinud tekkida märgatavat kahju.

Peatselt saabuski pulmarong suure kära ning lärmiga pärale. Vanaperenaine, kes seni oli noorpaari saabumist läve ees oodanud, laotas nüüd ukse alla lambanahkse kasuka, millele Imbi pidi kõige esmalt

astuma, et tal tulevikus oleks alati pehme süda. Kodus ootavad külapoisid kargasid aga nüüd kõik robinal noorpaari hobuse looga kallale, tõmmates selle ainsa ropsuga üle hobuse pea maha, püüdes looga külge kinnitatud kindapaari üksteise võidu enesele saada.

Ja nüüd oli Kurediku talus palju lärmamist ning kisa: saajanaised käisid seal leelutades ringi, kuna aga peiupoisid koputades piitsavartega vastu seinu ja lagesid kisasid ülemeelikult:

— Pulmad, pulmad..! Tehvani ja Sibi Andrese pärale saabudes hüüdsid nad aga täiest kõrist: — Tere, langud!

Kui noorik oli üle kasuka astunud, siis haarasid pulmalised tast kinni, tõstsid kätele ning kandsid pulmalauda, kus ta pandi istuma; samas tõsteti talle ette leivapäts ja kausitäis soola, tähenduseks, et tal tulevikus ei tarvitseks olla neist puudu. See leib pidi aga kõigist puutumatult jääma lauale, et leivaõnn majast ei kaoks. Kõige lähemale noorpaarile võttis laua äärde istet raudkäpp oma emandaga, Tehvan, siis pruuttüdrukud ja lõpuks kõik teised pulmavõõrad, kuhu keegi juhtus ning sai. Peiupoisid jäid aga püstijalu seisma, kuna nende mureks oli leiva lahtilõikamine. Üks neist jäi aga valvama, et õllekannud laual kunagi ei jääks tühjaks.

Raudkäpp istudes kõrvu Tehvaniga, kes siin majas oli jõudnud juba päris hästi koduneda, sõnas jutualustuseks nõnda:

— Nüüd siis oled oma lihase lapse pannud ükskord mehele! ja ta tõstis õllekannu.

— Jah, kostis Tehvan, olgugi et algul sündis kõik

see ilma minu teadmata, kuid siiski ma ei nurise — olen oma väimehega rahul!

— Peadki olema, kostis Tiidu Rein, — sest said tubli väimehe! ja nad mõlemad rüüpasid õlut.

Tehvan oli nüüd tõesti rõõmus, nagu seda iga isa oma tütre pulmapäeval on. Seepärast polnud ta hoolinud ka rahast, vaid oli lasknud mõisa kõrtsist tuua õige suurel määral ka haljast viina.

— Aga noh, suu on ju südame mõõt! sõnas siis Tehvan haarates laualt pooliku kesiku pea kõrvapidi kätte ja hakkas selle küljest lõikama enesele parajat viilu.

Osa pulmalisi, kes olid mahtunud lauda, hakkas seejärel kohe isukalt sööma, kiskudes ja rebides lihatükke hammaste ja sõrmedega puruks, nii et kondid aina roksusid. Algul soikus isegi jutt, nii et polnud kuulda muud kui ainult söövate suude matsutusi ja õllekappade kolinat laual, sest eks Laiuse kihelkonna rahvaski oli saanud tunda omajagu nälga. Peatselt aga hakkas kuulduma rusikapõrutusi laua pihta, mida saatsid kärkivad hüüded:

— Õlut, õlut!

Olgugi et rehetuppa oli toodud palju pilakaid, olid nüüd ka kõik parte vahed topitud täis pikki põlevaid peerge, nii et pulmatuba oli üsna ülemääraselt valgustatud.

Samal ajal, millal osa pulmalisi kinnitas keha, istusid need, kes seekord lauda ei mahtunud, rehetoa seinte ääres õlgedel maas, oodates kannatlikult, kuni nende kätte jõuab söömise kord. Samas istus ka torupillimehi, kellele ühtepuhku ulatati õllekanne.

Kui pulmalisil esimene nälg oli juba kustutatud, hüüdis äkki raudkäpp torupillimeestele nõnda:

— Laske siis ometi oma tutululli ja kriuviud ka kuulda, muidu muutub meie noore rahva veri laiskusest leigeks!

— Tõsi, kiideti teisest lauaotsast, — laiskus, see on ju vanakuradi peapadi, mida pulma ärgu toodagu!

— Ei ole pulmas, kus kõhus kangemat ja peas paremat, kiita kedagi muud, kui et kellel ihu kerge ja jalg tantsimiseks tuline nagu tuul, see on esimene võidumees!

Et aga noorpaar vaatamata säärasele mõistujutule ei tõusnud tantsimiseks lauast, siis vaikisid torupillid ikka endiselt, kuna aga saajanaised hakkasid lõpuks laulma :

Peiukene, poisikene,
Lase hüüda pulmapilli,
Pulma pilli, saaja sarve.
Meie neidu noorukene
Tahab minna tantsimaie!

Nüüd tõusis noorpaar lauast, ja samas hakkasid ka torupillid vägevasti jõrisema. Ei olnud nüüd ka tantsijaist puudu, vaid suure tuhinaga lasti teotantsu ja keerutati labajala-lössi. Seejuures pööreldi ning keerutati ringi, kuni tantsijail jäid pead uimaseks, alles siis tõmbuti tagasi seina äärde või mindi koguni välja, kuna aga uued paarid asusid tantsupõrandale.

Kolde ääres istuv tuhavaht oli aga hoolas omas ametis: ei tema pannud tähele pillide hüürgamisi ega noore rahva tantsimist, vaid täksis kirvesilmaga ühtesoodu kivi pihta, nii et aina sädemed kargasid ning tuli oli taga. Isegi õllejoomiseks ei lahkunud ta oma

kohalt, sest keegi ei tohtinud ju tulla koldest viima tuhka, mida noorikul enesel läheb nüüd riiete pesemiseks vaja.

Kuid egas tuhavahigi suu sarvest ole, seda märkas ka Kurediku vanaperenaine, ja ta viis talle kupuliuaga verivorste ja suure kaku odraleiba.

— Aitüma, perenaine! tänas tuhavaht jättes kivitäksimise soiku.

— Noorrahvas teeb nüüd aina pattu, nii et süda läheb päris raskeks! ohkas perenaine võttes kolde äärde madalale järile tuhavahi kõrvale istet.

— Tühja kah, ära sa, Anu, halise midagi, egas patt seepärast siia jää, kostis tuhavaht isuga süües; — eks sa tea, et pärispatt saab papile, ülekohus köstrile ja järelejäänu pärib kellamees enesele!

Et aga vanaperenaine istus vaikides ning näis olevat pulmanaljade pärast õige rahutu, siis tuhavaht püüdes juttu teisale käänata sõnas nõnda:

— Nüüd tuleb Kuredikul küll palju suurem ahi ehitada! ja ta heitis pilgu koldesse.

— Suurem, miks? imestus vanaperenaine Anu.

— Eks nüüd hakka teil noort peret juurde sigima!

— Annaks Jumal, kuid seegi ahi jõuab isegi mitmele perele küpsetada leiba!

— Tõsi, leivaküpsetamiseks teda jätkub, aga laste magatamiseks on ta ikkagi väike, seletas tuhavaht.

Seepeale ei osanud Kurediku vanaperenaine midagi kosta. Tuhavaht aga võttis pilakalt põleva pirru, viis selle leelõukasse, ja siis pilku ahju sisemusse heites sõnas ta lõpuks nõnda:

— Tõsi, üle nelja lapse siia magama ei mahu! Kui neid hakkab aga sigima rohkem, kuhu sa siis nad

külmal talvel magama paned? Näe Koera Tõnul on nüüd juba seitse last tulnud ilmale, ja pooled peavad neist alati ahju ees virisedes ootama, kuni teised ahjus magavad. Ja seepärast siis Koera omad alati küsivadki, et mitu ahjutäit ühel või teisel perel lapsi on.

— Eks ole hea, kui Jumal lastega õnnistab, kuid eks see too ka omajagu raskust ning muret juurde! ohkas Kurediku vanaperenaine.

Parajasti kui torupillid olid täies hoos hüürgamas, ilmus pulmaliste sekka kalkunimees oma veiderdustega. Olles looga, kasuka, luua ja puust tehtud linnunoka abil moondanud enese kalkuniks, kõndis ta pulmarahva seas ringi, tehes kalkuni kombel häälitsedes ja aeg-ajalt ennast laiaks paisutades rahvale ütlematu palju nalja, nõnda et isegi tõsiselt vaikiv Sibi Andres ei suutnud hoiduda naeratamast:

— Sinu tütre pulmas, Tehvan, pole naljast ega toidust puudu!

— Nõnda peab ka olema, kostis seepeale Tehvan, sest kidural põllul kasvab ainult malts ja ohakas!

Parajasti kui pulmapidu oli täies hoos, kuuldus pulmaliste seas kohkunud hüüdeid:

— Jumal ise olgu meile armuline, kuningas sõitis õue, kuningas..!

Samas soikusid torupillid, tantsijad jäid tardunult seisma.

Ja nüüd võis pulmamajas koosolev talurahvas imestusega näha, kuis saadetuna õpetaja Reiner Brockmannist ja trabantide ohvitserist Karl Wrangelist astus kuningas nende keskele rehetuppa. Seistes nüüd silm silma vastu oma kuningaga langesid kõik pulmalised põlvili maha, kuna aga kuningas ise jäädes

lävele peatuma andis käeviipega märku, et rahvas tõuseks jalule. Osaliselt tehtigi seda, kuna aga palju inimesi jäi veel ikkagi põlvili maha.

Nüüd avas õpetaja Reiner Brockmann oma suu, öeldes pulmarahvale nõnda:

— Meie kõrgestikiidetud kuningas on tahtnud tulla täna teie keskele, et näha, kuidas eesti rahvas peab oma pulmi. Seega on meie kõrgestikiidetud kuningas teinud sellele majale ning teile ütlemata suurt au, mida teist mitte keegi ei suuda praegu mõista. Ja seepärast hüüdkem nüüd kõik kooris nagu usutunnistuse andmisel: aukiitus kuningale!

— Aukiitus kuningale! hüüdsid nüüd pulmalised kõik nagu ühest suust.

Haaranud noorpaaril kätest kinni, talutas Tehvan nad laua tagant välja ning viis kuninga ette, kus nad langetatud päi vajusid põlvili maha. Kuningas tõstis nad aga samas jalule öeldes seejuures mõningaid sõnu, millest aga keegi ei suutnud aru saada, enne kui õpetaja oli neid pulmarahvale tõlkinud:

— Meie kõrgestikiidetud kuningas soovib sulle, armas pruutpaar, palju õnne ja pikka iga!

Nüüd nõustus kuningas istuma koguni pulmalauda, võttes otse Tehvani kõrvale istet, kuna tema teisele käele asus õpetaja Reiner Brockmann koos Karl Wrangeliga.

— See on alles tõeline ime, et kuningas ise tuleb talupoja pulma ning tihkab koguni istuda meiega ühes ning samas lauas! kuuldus nüüd jahmunud ning kohmetunud pulmarahva seas vaikset sosinat.

Esimesena kogus aga julgust Tehvan, kes tõstis kuninga ette vahutava õllekannu.

— Mees, mõtle ometi, mida sa sõge teed?! hüüdis seda nähes õpetaja. — Meie kõrgestikiidetud kuningas ei joo õlut ega ka muud säärast põrgujooki!

Kuid nii õpetaja kui ka kõigi pulmaliste suureks imestuseks haaras kuningas talle ulatatud õllekruusi ja jõi, rüübates koguni mitu lonksu.

— Aukiitus kuningale, hüüdsid pulmalised seda nähes, — andku Jumal meie kuningale head põlve ning pikka iga! Ja siis õllekappade tõustes ning kolisedes tagasi lauale langedes kisati juba täiest kõrist:
— Andku Jumal kuningale pikka iga!

Naeratades asetas kuningas oma õllekannu tagasi lauale, kuna torupillimehed võttes julgust panid jällegi oma pillid jõrisema, kuna aga peiupoisid ja ka paljud täismehed hakkasid tüdrukute ja naistega tantsima. Saajanaised hakkasid aga jällegi pulmaliste seas ringi käies nuruma leelutades noorpaarile ande, kusjuures üks neist laulis pulmaliste lõbuks koguni nõnda:

— Oleks mul ka sääntse vankri
nagu Rootsi kuningal,
küll ma viiks teid sinna maale,
kus nüüd käivad soldatid!

Võttes ikka enam ja enam julgust kogunesid saajanaised pikkamisi kuninga ümber, hakates lõpuks temale otsa vaadates leelutama:

— Ole sina terve, kuningas,
tulemasta meie pulma,
meie pulma, meie lauda,
noorel paaril õnne tooma!
Ei siin pole sõda sõitemassa,
venelasi vehkimassa,
siin on oma talurahvas...

Kuningas naeratas, võttis siis põuest täidetud kukru ja heitis ta ühele saajanaistest rüppe. Jällegi kummardusid saajad maani, ise leelutades:

— Aitüma kuningale,
tänu suurele andijale..!

Kõike seda, mis nüüd pulmamajas sündis, vahtis kuningas suure imestusega pealt ning õpetaja Reiner Brockmann ei jõudnud nõndapalju vastata, kui ta temalt päris. Ta imestus ka seeüle, mispärast pruutpaar peab sööma ühe ning sama lusikaga, siis aga naeris suure suuga, kui noorpaari hakati magamaviimiseks ajama ühte kotti, ning kui see kott kanti pulmatoast välja teise tarre.

Pärast noorpaari magamaviimist jätkus aga pidutsemine ning trall täie hooga edasi. Nüüd ei häbenetud enam isegi kuningat, kes tundus talurahvale tõelise sõbrana. Rüübanud veelgi kapast õlut ning kuulanud torupillilugusid, käskis kuningas Karl Wrangelil saata käskjalg lossi, et kutsuda sealt õuemuusikandid oma viiulitega pulmamajja. Saanud säärase käsu, kargas ukse taga vahtipidav kannupoiss sadulasse ning kihutas tagasi lossi.

Jällegi ilmus pulmaliste sekka kalkunimees, kes kuninga ees tegi igasuguseid veidrusi, aga samuti tegid palju nalja ka looga ja luua seljas ratsutajad, karu kombel kõndijad ja igasugused omaküla vigurimehed.

Pulmamajas oli pidutsemine veel täies hoos, kui mustlasist pillimehed sõitsid õue. Nähes mustlasi — kahte meest ja kahte naist, kohkusid pulmalised päris hullusti, kuna aga naised hakkasid koguni kisama:

— Oi taevake, mooramaalased tulevad pulma!

Silmates talupoegade keskel kuningat, kohmetusid mustlased ega teadnud, mida neil tuleks nüüd ette võtta. Samas aga andis Karl Wrangel neile kuninga tahtmise edasi, et nad mängiksid talupoegade lõbuks mõned lood.

Imetelles jäi nüüd pulmarahvas vahtima noid musti inimesi, kuis nad häälestasid oma viiuleid, mille kohta torupillimehed ütlesid urisedes:

— Mis häält säärane vasikakints suudab ka teha, torupilli vastu pole ta kunagi!

Kui aga mustlaste esimesed poognatõmbed panid viiuleid kaeblikult kiunuma, ei suutnud mitmeid talupoegi hoiduda hüüdmast:

— Oi mooramaalasi, nende vasikakints teeb siiski ilusat häält!

Viiulid kiunusid nukralt, üks viis oli südantliigutavam kui teine, ning pulmamajja sigis rusuv vaikus. Kui siis mõni purjus pulmaline juhtuski veel lärmama, sai ta naabrilt tõuke ribidesse, nii et temagi pidi vaikides kuulama. Ikka ja uuesti meenus talupoegadele nende raske põli, tuletades ühtlasi meelde, et egas pidutsemine ei kesta igavesti. Isegi kuningas jäi korraks kuulatama mustlaste muusikat, ning temalegi meenus ta kodu kauges Stokholmi lossis, ta vanaema, õed ja suured Kungsöri metsad. Tahtes aga kõike seda enesest eemale peletada ajas kuningas äkilise nõksatusega pea kuklasse ning ta ümmarikud silmad pungistusid suureks, kusjuures ta sõnas Karl Wrangelile karedalt:

— Need paljukiidetud mustlased tekitavad ainult tuska! Kui nüüd minu sõdurid juhtuksid kuulama säärast muusikat, siis nad enam ei kõlbakski sõdijaiks.

Vaadake, isegi minu talupoegade rõõmus pulmapidu on nüüd muutumas leinapeoks!

— Lõbusamalt, mustlased, mängige lõbusamaid lugusid! hüüdis Karl Wrangel täiest kõrist, olles mustlaste üle üpris pahane.

Kähku asetasid mustlased oma sõrmed viiulikeeltel ümber, nende poognatõmbed muutusid hoopis kiiremaiks, ägedamaiks ning samas hakkas kostma hoopis lõbusamaid lugusid. Jällegi hakkasid talupojad rüüpama õlut, jällegi tihkasid nad valjemini kõnelda, mis paiguti muutus lausa hõiskamiseks, kuna kuninga näolt hakkas karedus pikkamisi kaduma. Võtnud pulmalaualt verivorsti-rõnga, murdis kuningas selle iseoma käega pooleks ning hakkas seda isuga sööma, nii et rasv nõrgus tal lõuaotsast alla.

— Aga majesteet, seda musta vorsti süües tilgutate oma mundrile rasva, sõnas Karl Wrangel veidi kohkudes.

Heites pilgu oma rinnaesisele märkaski kuningas, et see on täis rasvaplekke.

— Tõesti, mu armas Wrangel, naeratas kuningas, — nüüd on mul päris häbi ilmuda oma sõdurite ette, sest neist rasvaplekkidest märkavad nad kohe, et olen hästi ning tublisti söönud, ja ta äigas käisega korraks üle oma määrdunud rinnaesise, — hakkavad viimati arvama, et nende kuningas ei teegi muud kui aina sööb!

— Tooge rooga kuningale, rooga! kuuldus hüüdeid pulmaliste seast, kuna aga mitmeid peiupoisse ruttas täitma ta õllekannu.

— Näete nüüd, armas Brockmann, talupojad tahavad hakata mind siin lausa nuumama! hüüdis kuningas

heatujuliselt ning püüdis tagasi tõrjuda talle ettekantavaid roogi.

Nüüd tahtis õpetaja hüüda pulmalisile manitsevaid sõnu, kuid raudkäpp olles parajasti tühjendanud oma õllekannu hüüdis laua tagant püsti karates üle kogu rehetoa:

— Nüüd, mehed mütsita mürama,
naised tanuta tantsima!

Jällegi asuti tantsima, kuid nüüd ei teinud seda mitte ainult külanoored, vaid ka mehed ja naised lõid labajala-lössi.

— Oi seda lõbu ja lusti, mis kuningas on meile toonud! hüüdis nüüd õllejoomisest ülemäärasesse tujju sattunud Sibi Andres, kes koos Tehvaniga oli jäänud ta tütre pulma.

— Eks kuningal ole väge ning võimu kõigeks, kostis Kurediku sulane Jaak lakkudes oma habemekarvadelt õllevahtu, — tema võib anda meile vitsu, aga samas näidata ka heldet kätt!

— Ei, kostis seepeale Sibi Andres, — ainult mõisnikud otsivad vitsahirmult abi, meie kuningas valitseb aga suure helduse, õigluse ning armuga, nagu ta seda tänagi siin teeb!

— Annaks Jumal, et ta seda alati teeks, kostis sulane süües verivorsti. — Aga siiski kõneldakse, et Jõhvis olevat mõned talupojad hukatud!

— Nõnda kuuldub, kuid kuninga sõnaviija olevat parajal ajal jõudnud jaole ning seega jäänud suurem veretöö tegemata. Nüüd kui pulmad on lõppenud, siis tahame Tehvaniga rutata tagasi oma kodukihelkonda, et seal kõike oma silmaga jälle näha.

Vahepeal pakuti ka mustlasile pulmaõlut ja odraleiba, mida nad suure isuga maitsesid, lastes seejuures kätel veidi puhata. Samal ajal hakkasid aga jällegi talupoegade torupillid hüürgama, tehes pulmatoas nõnda suurt jõrinat, et mustlasil andis neid imestusega kuulata.

Kui siis lõpuks hakkas lähenema öö, tõusis talupoegade leiba maitsnud kuningas lauast, ning koos temaga ka õpetaja ja Karl Wrangel. Nähes seda tõusid nüüd kõik lauasistujad ja seina ääres konutajad püsti, hakates kuningat hõisetega minema saatma. Surunud majauksel veel kord Tehvani kätt, hüppas kuningas sadulasse, kuna aga rüselev pulmarahvas hüüdis ühtepuhku talle järele:

— Aukiitus kuningale, aukiitus..!

Kuninga ja ta kaaslaste lahkudes pandi torupillid uuesti jõrisema, ning pulmapidu jätkus hommikuni. Nüüd tihkasid ka eemalolnud sõdurid ilmuda pulmamajja, kus neile õige ohtrasti jagati õlut ja haljast viina, mida nad olid õige aplad enestele sisse valama.

— — — — — — — — — — — — —

Kui Kuredikul oldi pulmapidustustega saadetud mitu päeva pillerkaaritades mööda, siis läksid pulmalised puruväsinult igaüks omale poole laiali. Ka Tehvan, jätnud tütre, väimehe ja kõigi teiste uute sugulaste ning majakondsetega jumalaga, pöördus koos Sibi Andresega tagasi oma kodukihelkonda, kus tal veskiehitamine oli pooleli. Nüüd sõitis ta tagasi hoopis julgemalt kui Laiusele tulles, nüüd läks ta koguni püstipäi uhkesti, sest tal oli ju kuningalt antud vabaduskiri põues; kuid ühtlasi võis ta koju viia ka rõõmusõnumi, et kõik talupojad, kes ratsasõdureina on võt-

nud Narva taplusest osa, on kuninga poolt lastud priiks, milleks igaühele neist lubati ka kirjatäht välja anda.

Kuid kõige enam rõõmustas Tehvan nüüd oma tütre jälleleidmise üle, sest nüüd pole ta sugu veel mitte kadunud, vaid see võib kesta edasi. Ainult veidi tuska ning meelekibedust oli jätnud temasse Rain, kes lausa sõgedana ning järelemõtlematult oli lahkunud tema juurest, lootes sõduri-põlvest leida paremat. Küll oli ta enne Laiuselt lahkumist otsinud teda sõdurite seast taga, kuid ta ei suutnud teda isegi jumalagajätuks leida.

Midagi pole parata, mõtles Tehvan edasi sõites, kuningas kingib meile priiust, selle eest peame aga andma talle mehi.

8.

Suurte ning pikkade sammudega oli lähenenud kevad, jõudes lõpuks ka Eestimaale, kus talurahvas hakkas jällegi kohendama oma põlde, millest ta sai oma peatoiduse.

Ikka enam ja enam lasksid end näha põhja poole ruttavad rändlindude parved, kuni nad lõpuks kadusid. Juba lõõritas lõoke õhus, peatselt saabusid ka pääsukesed, kuna aga jääkattest vabanenud veed ruttasid ning kadusid suure kohinaga jõgedesse, mille kaldail juba ammugi krooksusid konnad ning kus kalad hakkasid kudema.

Oli vaikne maikuu pühapäev, millal Laiuse kihelkonna rahvas valgudes kirikust jäi uudishimulikult vahtima kuningat, kes, tihtigi võttes osa talupoegade jumalateenistusest, tuli nüüd kirikust välja. Kuid seekord ei karanud ta mitte harjunud kombe kohaselt teda ootavale hobusele, vaid läks koos õpetaja Reiner Brockmanniga samas asetsevasse kirikumõisa, et õpetaja soovi ning palve kohaselt istutada ning panna

oma käega selle aeda kolm pärnapuud kasvama. Kuulnud säärasest kavatsusest juba kirikus, ruttas nüüd rahvas kirikumõisa aia ümbert kokku, et seal oma silmaga näha, kuis kuningas iseoma käega istutab nende kihelkonna auks ning uhkuseks pärnapuid.

Metsast oli seks puhuks toodud aeda kolm noort ning saledat pärna, mille juured olid nüüd mulla alla maetud, et nad enneaegu ei hakkaks närbuma. Ka augud olid seks puhuks juba kaevatud maasse, kuna nende juures asusid mõned kaardiväelased koos oma ohvitseridega.

Kirikumõisa aeda ja selle tara taha kogunes nüüd palju kihelkonna talurahvast, kes paljastatud päi jäi vahtima, kuis kuningas koos õpetajaga väljudes kirikumõisast astus aeglaste sammudega rohuaeda. Nähes eneste keskel jällegi kuningat, sattusid paljud sellest nõnda suurde rõõmutuhinasse, et neil tungisid pisarad silmi.

Astunud valmisseatud pärnade juurde, võttis kuningas iseoma käega nende tüvest kinni ning asetas nad kordamööda valmiskaevatud aukudesse, kuna aga selleks valmis seatud sõdurid hakkasid kühveldama nende juurtele mulda. Kuid kuningas tahtes sedagi ise teha haaras ühelt sõdurilt labida ning hakkas enese-istutatud pärnapuid kinnitama masse.

Kui siis need noored pärnad olid kuninga käega istutatuna pandud kirikumõisa aeda kasvama ning kuningas ise lõpetanud oma töö, sõnas Laiuse kihelkonna õpetaja Reiner Brockmann pilku taeva poole tõstes nõnda:

— Issand kõigevägevam Jumal, oh võta õnnistada ning lase kasvada neil pärnadel, mida meie armuline

kuningas on praegu võtnud iseoma käega istutada Eestimaa mulda. Lase neil puukestel kasvada suurteks ning vägevateks, nõndasama vägevateks, nagu seda on Rootsi kuningriik, kelle kaitse all ka Eestimaa rahvas võib tulevikus rahupõlve maitsta ning kosuda. Ja sina, maarahvas, pöördus nüüd õpetaja oma sõnadega talupoegade poole, — tõota nüüd sinagi nende pärnade juures seistes ja siia kokku tulles, et sa alati tahad olla ja jääda kõrgestikiidetud kuningale truuks ning ustavaks alamaks. Tõota nüüd seda!

Talurahva seas oli nüüd liikumas ka palju sõdureid, kelle vahtimise himu käis kõige enam külatüdrukute järele; kuid peale vahtimise püüdsid nad veel tüdrukuid näpistada ja torkida, nii et ühtepuhku oli inimrüsinas kuulda kilkamisi ja aietamisi. Et aga sõjamehed olid tulija ja mineja rahvas, siis püüdsid tüdrukud neist igati eemale hoiduda, et mitte lasta kiusatusel peale tulla.

Teiste hulgas vahtis pärnade istutamist ka Kurediku talu rahvas eesotsas Vaabo ja Imbiga. Olgugi et Imbi pale oli juba jõudnud kattuda vaevumärgatava jumega, oli ta siiski veel kurb, mida omakorda suurendas vanaperenaine oma alatise torisemisega, leides ühtepuhku tema üle nurisemiseks põhjust. Tõsi, Vaabo püüdis alati tema eest kosta, nõnda et isegi ema ja poja vahel puhkes tihtigi tüli. Kuid seegi tekitas Imbile tuska, ta ei tahtnud seda, ja just seepärast püüdis ta kannatada nurisemisi vaikselt, nuttes omaette kuskil kuuris või aidanurgas, et mitte näidata Vaabole oma kurbust. Meelsasti oleks Imbi rutanud oma isale järele, jätnud isegi maha oma mehe, kuid salajane kartus, et koduküla rahvas hakkab siis tema kui

mehe juurest ärajoosnud naise üle irvitama, tuues seega ta isale liigset südamevalu ning häbi, hoidis teda selle eest tagasi.

Talurahvas seistes kirikumõisa rohuaia ääres ei püsinud aga sugugi rahulikult paigal, vaid inimesed püüdsid üksteise võidu trügida ikka ettepoole, et aga paremini näha palgest palgesse kuningat. Kui aga õpetaja oli oma kõneluse lõpetanud ning seejärel hakkasid sõdureist pasunamehed kirikulaulu viisi järgi mängima, siis läks inimmurrus lausa rüselemiseks lahti: üksteist tõugates ning eemale surudes rõhusid tagapool seisjad eesolijaile peale, nii et kirikaia tara oli rogisedes murdumas.

— Imbi, Imbi! hüüdis nüüd Vaabo oma naist, kuid rüselev rahvas tikkudes nende vahele kandis neid teineteisest ikka enam ja enam eemale.

Olgugi et ka Imbil oli tahtmine veelgi näha kuningat, kes õige peatselt oli Laiuse kihelkonnast lahkumas, et koos oma sõjaväega minna ära lõunamaale, pidi ta suurest ihulikust pitsitusest pääsu otsides tõmbuma tahapoole. Inimrüsinas edasi ja tagasi trügides nihkus Imbil tanu nõnda sügavasti pähe, et see varjates ta silmi ei lasknud tal enese ümber enam midagi näha.

— Vaabo, Vaabo! hakkas nüüd Imbi suures kitsikuses olles hüüdma oma meest.

Kuid Vaabo, olles jäänud temast kaugele eemale, ei suutnud kuulda oma hädaldavat naist, kelle hääl kadus üldisesse suminasse, millest ainult pasunahelid kostsid vägevasti üle.

Kui siis Imbi, olles lõpuks inimrüsinast välja pääsenud, hakkas kohendama oma tanu, kuulis ta äkki

otse oma kõrva läheduses talle nii armast ning tuttavat häält, mis hüüdis ta nime:

— Imbi, Imbike — oled see tõesti sina?!

Juba see hääl pani Imbi jahmuma, ja kui ta nüüd veel tõstis oma pilgu, siis hakkasid ta jalad tõesti vaaruma, sest ta ees seisis ju Hinno, Hinno ise, kui ta polnud mitte vaim!

— Imbi! ja sinist tragunikuube kandev Hinno haaras temast tugevasti kinni, surus teda suure ägedusega enese vastu ning hüüdis rõõmust väriseva häälega: — Oh Imbi, Imbi, sa ju elad, elad minu rõõmuks!

— Hinno, ja Imbi sirutas tema poole oma värisevad käed, — see oled sina... see on tõsi..! ja siis vajus ta nutma puhkedes nõrkenult tema najale.

Hoolimata sellest, et kogu ümbrus oli nüüd täis inimesi, suudles Hinno teda — tanutatud naist, põsele, ja andis siis talle koguni suud, sest nõnda suur oli ta jällenägemisrõõm.

— Oh Imbi, Imbi, — viimaks ometi leidsin su üles!

— Hinno, kust sa tuled? küsis Imbi sosinal.

— Kust ma tulen, ära seda praegu päri, aega selleks küllalt! ja Hinno hakkas teda talutama rahvahulgast eemale. — Parem ütle sina, kuis sattusid sa siia võõrasse kihelkonda ning miks ei tulnud sa tagasi koju?

— Miks, Hinno, kostis nüüd Imbi nagu ärgates, — kas sa siis seda ei näe?

— Kas ma ei näe, kordas Hinno arusaamatult; — aga ütle, Imbi, mida peaksin siis nägema?

— Kas sa siis ei märka, et olen tanutatud! hüüdis nüüd Imbi peagu karjatades.

— Imbi, Imbi, ja Hinno puuris oma pilgu talle otse silmi, — Imbi, siiś, siis ikkagi pole ma kunagi olnud sulle armas?!

— Hinno, ja Imbi hääles tundus valu, — miks ei tulnud sa varem?

— Miks, milleks nüüd enam veel vastata?! ja Hinno pea vajus norgu.

— Miks ei andnud sa enesest elumärki, vaid lasksid paista, nagu oleksid sa juba surnud! nuuksus Imbi.

— Surnud, ja Hinno hääl kostis kõlatult, — jah, tõsi, surnud oleksin pidanud olema!

Tekkis vaikus, Imbi vahtis enese ette maha, kuna aga Hinno pilk suundus tühjusse.

— Jää siis jumalaga, Hinno, jää jumalaga! sosistas Imbi haarates Hinno käerandme, et seda lahkudes suruda.

— Imbi, ja Hinno silmi tekkis põletav leek, — Imbi, jäta kõik maha, tule minuga, Alutaguses on metsade vahel palju tühja maad, asume seal omaette elama, ehitame enestele onni, keegi ei tea..!

— Hinno, ära kõnele nii jumalavallatuid sõnu, olen ju teise mehe naine!

— Imbi, tule minuga!

— Ei, ei, keda Jumal on pannud ühte, seda inimene ei tohi mitte lahutada! Jää jumalaga, Hinno!

— Jumalaga! ja Hinno hääl kustus sosinaks.

Veel korraks heitis Imbi oma pilgu Hinno tuulest karestunud palgele, siis pöördus ta aga äkiliselt ümber ning jooksis vaikselt omaette nuuksudes kodu poole, ilma et enam kordagi oleks vaadanud taha.

Hinno aga, seistes paigal nagu teetulp, ohkas südamepõhjast:

— Oh Imbi, Imbi, sina oled teise oma, kuulud igavesti temale!

Ja ilma et ta ise oleks seda märganudki, läks nüüd Hinno tuikudes surnuaia poole, vajudes seal ühele vanale kääpale kummuli maha

Nüüdsama oli ta ta lõpuks leidnud, nüüdsama oli nagu kevadine tormihoog täitnud suur ning äkiline rõõm ta südant! Kuid ta on teise oma, kuulub teisele, olles temale ikkagi surnud! See jällenägemine oli nagu jutuajamine hauast tõusnuga, kes samas jällegi muutus põrmuks. Ja Hinno ohkas päris valjusti:

— Oh suur ning vägev taevane Jumal, sa ei sea maailmaasju mitte nõnda, nagu seda tahaksime meie, vaid teed ikka nii, nagu seda sina paremaks pead!

Vahepeal oli kuningas pärast pärnade istutamist lahkunud kirikumõisa aiast ja ka kihelkonna rahvas valgunud küladesse ning oma kodupaikadesse laiali, kuid üksik tragun istus veel ikkagi surnuaias vanal kääpal kurtes taga oma kallimat. Juba oli saabumas õhtu, külade vahel hakati sõdureid igaõhtuseks palveks pasunahelidega kokku kutsuma. Kuid isegi nüüd ei märganud Hinno surnuaiast lahkuda, vaid istus seal ikka edasi, nõnda nagu ta kääpale oli vajunud, nukker pilk pöördunud enese ette maha. Ta nagu poleks tahtnudki sealt enam tõusta, soovides jääda liikumatult lebama, sest ta ihust näis olevat kadunud viimne kui rammuraas. Vahel heitis ta koguni kummuli kääpale, kuna ta sõrmed küünistasid mulda.

Oli juba üsna hämardumas, kui surnuaias hakkas Hinnole lähenema üks ohvitser — kornet Toomas Jõerist. Tema salka oligi Hinno pärast Laiusele toomist astunud tragunina uuesti teenima. Kuuldes, et

üks tema traguneist lamab surnuaial purujoobnuna pikali maas, oligi ta tulnud siia teda vaatama. Haarates nüüd maaslamaval tragunil õlast tugevasti kinni, sõnas kornet ülimal määral kurjustades:

— Joomar, ära eksita surnute rahu!

Aeglaselt kerkis Hinno pea ning ta segastunud pilk sattus ta ülema ning sõbra omaga ühte.

— Aga Hinno, kuidas siis viinatõbi on sulle peale tulnud?

— Ma pole viinatõves, kostis Hinno.

— Tõsi, näen nüüd seda isegi, kostis kornet, — kuid tõuse ometi jalule!

Ohates ajas Hinno enese püsti, olles maas püherdades määrinud oma sinise mundri mullaga kokku.

— Vaevab sind mingi tõbi?

Hinno vaikis.

— Sa vasta!

— Härra kornet, kostis nüüd Hinno küsides, — millal hakkab meie eskadron siit minema?

— Millal ta hakkab, seda oled sa juba kuulnud ning peaksid isegi teadma, et maikuu lõpul asume teele!

— Ja siis tulevad taplused?

— Tulevad taplused ja võidud, kostis Toomas Jõerist, — kuid taplus vajab vapraid ning tugevaid mehi, aga mitte sääraseid nagu sina, kes sa jumal teab mispärast nutad siin nagu vana naine!

— Ma olengi vapper! ja Hinno raputas ägedasti pead.

— Ei, praegu oled sa täis ainult sõgedat vaprust, säärane vaprus ei too aga mitte kunagi võitu, küll aga surma!

Hinno vaikis.

— Ütle, Hinno, mis pani sind siin nõnda kurvastama, egas sa ometi praegu nutnud oma kallima kalmul?

— Ei, kalmus ta ei puhka!

— Aga poiss, ja Toomas Jõerist haaras Hinno õlgadest, — ütle ometi, miks hoidsid sa laetud püstolit pihus?

— Miks, ära päri seda, Toomas, ära päri..!

— Mina kui sinu ohvitser pean seda pärima ning sa pead ka mulle vastama!

— Ometi ei tee ma seda!

— Sa pead, sest eks sa tea, et enese vastu käetõstjaid nuheldakse rängasti, sest sõjamehed on ju kogu oma ihu ja hingega kuninga omad.

— Tehtagu minuga mistahes, mulle on see ükstakõik!

— Olgu nõnda, lausus lõpuks Toomas Jõerist, — kui sa ei taha seda mulle tunnistada, siis jäägu see sinu saladuseks, ma ei nõua seda taga. Kuid tea, et kui sa tahad sõjateenistusest põgeneda, siis mine Jumala nimel, püüan seda varjata niikaua kui suudan!

— Mina, sõjateenistusest põgeneda, ja Hinno muutus ägedaks, — ei, Toomas, sa aja mind nüüd kas või piitsaga laagrist minema, kuid mina ei lähe, ei taha minna, vaid tahan just igas lahingus sinu kõrval ratsutades olla esimesi!

Oli juba saabunud päris pimedus, kui kaks tragunit hakkasid kiriku juures asuvast surnuaiast jalgsi lahkuma, et minna oma peatuspaika tagasi. Nende peade kohal lendlesid öökullid kisades ja huigates ringi, tekitades varakevadises öös võikaid ning jubedaid hääli.

Toomas ja Hinno sammusid aga Sootaga küla läbivat teed mööda omaette vaikides edasi.

Samal ajal oli kogu Kurediku talu pererahvas suures ärevuses, sest talu noorperenaine Imbi lamades lavatsil oli täis haiguspiina. Kogu ta nägu õhetas suurest palavikust, kuna ta ise lamas kinnisilmi. Kohalekutsutud külamoorist tohterdaja keetis nüüd koldel igasuguseid metsataimi ja -rohte, et nende abil eemale peletada äkitselt pealetulnud tõbe.

Raske oli nüüd Imbil, ta südant rõhus ning kurnas vaev. Kogu aja püsis ta silme ees Hinno, kes nõnda äkki ilmudes oli nagu hauast kerkinud. Ühtepuhku nägi ta nüüd tema etteheitvat pilku ning kogu aja kumisesid tal kõrvus Hinno öeldud sõnad: siis mina polnud sulle ikkagi armas!

Oh Hinno, Hinno, mõtles Imbi, kui ta mõistus aeg-ajalt selgines, miks pidime nüüd veel teineteist nägema, nüüd, millal kõik on juba hilja?! Siis aga muutus ta teadvus jällegi segaseks ning ta nägi ainult üksikuid ähmaseid pilte oma kodukihelkonnast. Korra vilksatas ta silme eest mööda suvine öö, ning ta nägi ennast kõndivat Hinnoga käsikäes, nägi, kuis nad sammuvad läbi kastese rohu ning kuulatavad öölindude laulu. Ühtlasi ta tundis, kuis Hinno teda suure ägedusega süleleb, nägi, kuis nad kõrvu sammudes tallavad pimedat teed.

— Hinno, Hinno! kiljatas siis Imbi meeltesegaduse hoos ning heitis eneselt vaiba, mida ta peatsis istuv Vaabo püüdis aeg-ajalt kohendada. Kui aga ta mõistus jällegi tagasi tuli, siis ohkas ta neil puhkudel nõnda: — Oh isa, isa, miks pean sinustki olema eemal?!

— Las tuleb suvi, küll siis näed jällegi oma isa! püüdis Vaabo teda lohutada.

Ja nüüd meenuvad Imbile altaril öeldud õpetaja sõnad: Keda Jumal on pannud ühte, seda ärgu nõder inimene püüdku lahutada! Kole, kas siis Jumal tõesti tahab seda, kas tõesti..?!

Kui aga möödus see täis kibedaid kannatusi öö ning uus hommik hakkas jällegi koitma, siis jäi Imbi lõpuks rahunedes magama, kuna aga tohterdaja külamoor sosistas Vaabole nõnda:

— Nüüd hakkab sul noorik paranema, las ta ainult kosutab end veel unega; siis saab ta jällegi terveks ning toob sulle veel palju lapsi ilmale!

— Ei sääraselt tõbiselt ole loota lapsi ega midagi head, sõnas nüüd vanaperenaine vahele; — ütlesin pojale, et võtku oma kodukihelkonnast, aga näe, tema pidas külaleiba magusamaks ning tõi metsakutsika majja. Ei sellest ole õiget töötegijat ega ka laste kandjat.

9.

Uhel maikuu lõpupäeval, millal juhtus olema ilus päikesepaisteline ilm ning sinise laotuse all ujusid üksikud pilvesõõnad aeglaselt edasi, hakkas Rootsi kuningas Karl Kaheteistkümnes Laiuse kihelkonnast oma suure sõjaväega lahkuma. Trummide põrisedes ja sinikollaste lippude lehvides tulid sõdurid küladest ja mõisadest maanteedele välja, hakates seal rügementidena kokku koonduma. Siin ja seal oli nüüd kuulda hobuste hirnumist, veerevate vankrirataste kolinat ja veetavate kahurite mürisemist.

Talve kestel olid sõjamehed jõudnud end kõigist sügisesist pingutusist välja puhata, olles nüüd üsna rõõmsad koos oma kuningaga alustama teekonda kaugetele lõunapoolsetele taplusväljadele, kus neid uued vaenlased olid ootamas.

Olgugi et talve kestel olid haigused kuninga sõjaväge tublisti kahandanud, oli aga vahepeal toodud uusi rügemente juurde; kuid ka palju Eestimaa talupoegi oli võetud soldateiks, kusjuures kõik nad pärisid haiguste kätte surnud sõdurite vormirõivad.

Parajasti oli varajane hommik, kui kuningas teekonna alustamiseks väljus lossi kõrval asetsevast aiamajast, milline elamu oli muutunud talle kõige meelepärasemaks. Kevade saabudes oli see maja otse uppumas õitesse, kuna teda peagu igast küljest piirasid sirelid, jasmiinid ja roosipuhmad.

Enne aga kui istuda sadulasse, pidas kuningas koos oma lähemate ohvitseride ja trabantidega lahkumisjumalateenistuse, mida toimetas laagri õpetaja Nils Rabenius koos Tartumaa praosti Reiner Brockmanniga. Vägevasti kõlades kerkis taeva poole jumalateenistuse lõppedes lauldav koraal, millega kiideti loojat kõigi ta andide ning armu ja helduse eest, et ta on võtnud hoida Rootsi sõjaväge ning kaitsnud teda kogu sel külmal talvel kõigi hädade eest. Jumalateenistuse ajal langetati kõik sõjalipud, kuna aga sõdurid ja ohvitserid põlvitasid päid paljastades haljal murul.

Ainult mustlasist õuemuusikandid seisid nukralt pealt vaadates eemal, sest neile oli edasi antud kuninga tahtmine, et nad peavad sõjaväest maha jääma ning asuma seniks Laiusele, kuni kuningas ise määrab neile uue asukoha või kutsub neid järele. Säärase käsu andmist põhjustas kuninga kartus, mida ta ei häbenenud ka oma lähemaile kaaslasile tunnistamast, et mustlased oma nukra muusika ning kurbade lauluviisidega võivad rikkuda kogu ta sõjaväe. Kuninga arvates polnud see sugugi sõjaväele kasuks, kui ohvitserid ja sõdurid ühtepuhku kuulavad mustlaste kurbi laule, mis lausa lõhestades käristavad südant, tuues neile vahel koguni pisaraid silma. Ja ei aidanud seejuures isegi kindralite eestkostmised, sest kuningas jäi oma tahtmise juurde kindlaks.

Lageda taeva all peetava jumalateenistuse lõppedes lausus kuningas Reiner Brockmannile, et ta tahab tulla veel korraks kirikumõisa, et jätta seal tema ja ta perega jumalaga. Hüpanud seejärel sadulasse, kihutas kuningas naabruses asuvaisse küladesse ja mõisadesse, et näha seal oma silmaga, kuis ta rügemendid lahkuvad.

Peakorteris pakiti ning asetati kohvritesse ja kastidesse kuninga isiklikku vara, mida seejärel laoti koormaisse. Samuti talitati nüüd ka Kivijärve mõisas, kus töösoldatid oma ohvitseride juhtimisel pakkisid kokku krahv Piperi juhatada olevat kuninglikku kantseleid. Majade ja panipaikadeks olnud keldrite uste eest võeti aga kogu aeg vahiposte maha, kusjuures ühtepuhku kõlasid ohvitseride käsusõnad, mida nad valju häälega hüüdsid.

Nüüd ei läbenud enam ümberkaudsed talupojad jääda oma põldudele rahulikult orjama, kuna ka mõisapõldudelt lasti nad kuninga lahkumise puhuks sel päeval priiks. Ja seepärast seisiski nüüd maanteede ääres mitmes paigas suurtes trobikondades külainimesi, kes paljastatud päi vahtisid sõjaväe möödavoorimist, küsides kogu aja üksteiselt, et kus siis kuningas ise asub.

Samal ajal oli kuningas mööda mõisu ja taluõuesid ringi ratsutades jõudnud otsaga kirikumõisa, kus teda juba oodati. Õpetaja oli seks puhuks tõmmanud enesele pühapäevarüü selga, ja ka ta emand ning tütred olid täna üsna kaunikesti ehitud. Õpetaja emandal olid kuninga tarvis õmmeldud särgid juba ammugi valmis, kuid veel ikkagi polnud ta leidnud nende üleandmiseks parajat mahti. Kuid nüüd, millal oli saabu-

mas lõplik lahkumissilmapilk, ning teades, et kui ta tahab kingitust üle anda, siis peab ta paratamatult tegema seda nüüd, põksus õpetaja emandal süda õige valjusti. Kogu aja mõtles ta nüüd ainult sellele, et milliste sõnadega anda särgid kuningale üle, ja et kas ta neid üldse võtabki vastu? Nõnda heitles ta kahtlusiga seni, kuni äkki kuulduski maanteel lähenevat kabjaplaginat.

— Kuningas tuleb! hüüdis nüüd õpetaja noorem tütar, keda oli jäetud rõdule valvama, et kuninga tulekust anda kogu perele õigeaegselt märku.

Kähku ning suure robinaga tormati nüüd rõdule, et astuda kuningale õigeaegselt vastu.

— Noh, mu armas Reiner, sõnas kuningas sadulast karates, — nüüd ongi siis saabunud silmapilk, millal pean teie armsast kihelkonnast lahkuma! Jumal ise seda küll teab, kuid ma vähemalt loodan, et kui kunagi pöördun tagasi oma Eestimaa provintsi, siis tulen jällegi Laiusele, kus ma nii mõnusasti veetsin selle talve!

— Majesteet, kaitsku ning hoidku teid Jumal, kostis Reiner Brockmann liigutusest väriseval häälel, — ning olgu tema majesteet südamest tänatud, et ta on lasknud Laiuse kihelkonnal saada selle õnne osaliseks, et oleme tohtinud anda teile ja teie vaprale sõjaväele peavarju!

— Ja minu südamlik tänu teile ning kogu Laiuse rahvale! kostis kuningas surudes ning tugevasti raputades õpetaja kätt. — Kui teil või teie kogudusel on midagi vaja, siis võite loota minu abile!

— Täname tema majesteeti! kostis õpetaja sügavasti kummardudes.

Noogutanud õpetaja emanda ja ta tütarde poole peaga, pöördus kuningas ümber ning kargas sadulasse.

Särgid, mõtles õpetaja emand, särgid, mida ta koos oma tütardega oli suure hoole ning usinusega õmmelnud, peab ta ikkagi üle andma, ütelgu seepeale kuningas mistahes! Ja haaranud lavalt pesupaki, ruttas ta hoolimata oma eluseltsilise hüüetest rõdult, et anda seda ratsmeid pingutavale kuningale üle.

— Aga mis see siis on? hüüatas kuningas üllatunult ning hakkas lahti näppima rätikusse mähitud pesupaki sõlme. — Kuidas, ihupesu, ei, ma ei vaja ju seda, ja ulatanud õpetaja emandale tagasi ta annetuse, vajutas kuningas kannused hobusele kubemesse ning kihutas kirikumõisast minema.

— Kas ma ei ütelnud, naine, hakkas nüüd õpetaja oma emandat noomima, et nende särkidega pole midagi head tulemas, ja nüüd nägid sa seda ise oma silmaga!

Õpetaja emand ei osanud seepeale sõnagi kosta, vaid vahtides eemalduvale kuningale nukralt järele, hoidis ta kogu aja särgipundart kaenlas.

Ka Kurediku talu rahvas vahtis maantee ääres seistes möödaratsutavaid ja -sammuvaid sõdureid, kelle jalatallad keerutasid maanteelt tolmu üles. Ja nagu talvel läbi hangedesse tuisanud teede tulid sõdurid põhjapoolsest ilmakaarest kokku, just nõndasama hakkasid nad nüüd linnuparvedena lõuna poole kaduma, kusjuures kogu aja kajas nende suust vägev marsilaul:

— Nüüd, poisid, edasi julgesti,
Issanda, Jumala nimel..!

Kuuldes viimast korda säärast laulu tungis paljudelgi vesi silma, kuna aga külapoisid tundsid nüüd tõsist kahetsust, et nemadki pole sõdurite killas.

Lõpuks tulid tragunid, kabjaplaginaga möödusid nad Kurediku talu õuest, kõigil toredad täkud all ja läikimahõõrutud püstolid ja raidmõõgad vööl. Päranisilmi vahtis nüüd tõvevoodist tõusnud Imbigi traguneid, kes rida rea järel temast möödusid, kuni ta silmad muutusid kirjuks.

Siis aga äkki silmas Imbi teda — Hinnot, kes ratsutas ühe eskadroni esireas. Hinno, kas võis Imbi seda loota, et ta teda veel kunagi näeb?! Kuid ometi, see on ju tema, tema ise, kes praegu pöörab pea, ning nende pilgud kohtuvad! See oli tumm valu, mis lõikas neil läbi südame, nagu kuum ora oleks pistetud neile rindu! Nende pilgud haakisid teineteisest tugevasti kinni, sest see oli viimne jumalagajätt, viimne kord, millal nad teineteist veel nägid. Jumalaga, jää jumalaga — teineteist ei näe me enam mitte kunagi, sest säärane on meie kibe saatus! Veel pöördus Hinno sadulas ümber, veel korraks seiras ta pilk mahajäävat Imbit, kuid siis kuuldus rittmeistri venitatud käsuhüüd:

— Eskadron, traavi ma-arss! ja hobused hakkasid rutates sörkima, kadudes peatselt teekäänaku taha, kuna aga uued ja ikka uued ratsanikud ilmusid majade tagant nähtavale.

— Läinud, ta on jäädavalt läinud! sosistas Imbi, ning ta hinge asus tühjus, nagu kõle sügisene tuul oleks puhunud ta südamest läbi, kuna kaks pisarat nõrgusid valuvaigistuseks ta põskedele.

Siis aga kuuldusid hüüded:

— Kuningas ratsutab mööda, kuningas..!

Kähku paljastasid talupojad pea, jäädes suure vaikimisega vaatama, kuis kuningas oma trabantide eesotsas kihutas mööda maanteed edasi. Veel korraks vilksatas ta kübar, veel korra silmas rahvas oma kuningat, siis oli temagi läinud, kadunud Laiuse kihelkonnast.

Veel kaua kuuldus möödavoorivate vankrirataste mürinat, veel silmati siin ja seal ning isegi kaugel silmapiiri serval püstihoitud tääkidega edasisammuvaid sõdurite ridu, siis kadusid nemadki.

Talurahvas aga vahtis neile kaua veel järele, sõnades pead raputades nukralt:

— Kuningas on läinud, ta on oma lapsed maha jätnud!

1937.

HIND KR. 4.60